

Jog

történeti szemle

2008
1. szám

BUDAPEST · GYŐR · MISKOLC

A TARTALOMBÓL

A szegedi
Batthyány Lajos-emlékülés
(2007. november 15.)
előadásaiból:

Batthyány Lajos büntetőjogi
vonatkozású
megnyilvánulásai
a reformkorban

Koncepciók per
az első független felelős
magyar kormány
miniszterelnöke ellen

Batthyány Lajos
jogi programja

A Király utcai ódon épület
– Visszaemlékezés a
Pécsi Püspöki Joglyceumra

Rex iunior – egy magyar
intézmény a középkori
szerb jogban

A mezei rendőrség
intézményéről

Gróf Batthyány Lajos

TARTALOM

ÉVFORDULÓ

BATÓ Szilvia: Batthyány Lajos büntetőjogi vonatkozású megnyilvánulásai a reformkorban	1
HORVÁTH Attila: Konceptió per az első független felelős magyar kormány miniszterelnöke ellen – Gróf Batthyány Lajos pere	12
Adattár – Gróf Batthyány Lajos életútjának főbb eseményei	12
MEZEY Barna: Batthyány Lajos jogi programja	22

TANULMÁNYOK

SCHWEITZER Gábor: A Király utcai ódon épület. Arató Jenő visszaemlékezései a Pécsi Püspöki Joglyceumra	32
Srdan ŠARKIĆ: Rex iunior – egy magyar intézmény a középkori szerb jogban	40

MŰHELY

KATONA Andrásné Kovács Emőke: A 18. századi váci végrendeletekről	43
LÁSZLÓ Zsuzsanna: De politia campestri – A mezei rendőrség intézményéről	46

FORRÁS

GYEKICZKY Tamás: Rendcsinálás – Tisztogató az ügyvédi karban 1957–1958 (Dokumentumok)	52

KÖNYVEKRŐL

Tanulmányok a „jogfilológia” tárgyköréből – FEDELES Tamás	73
Nemzetiségi kérdés – örök téma maradt a 20. században? – KISS Bernadett	75

SZEMLE

Schweitzer Gábor doktori értekezésének vitája – GOSZTONYI Gergely	76
És, amikor meghalok, amit hátrahagyok... – Werner Ogris budapesti előadása – BEKE MARTOS Judit ..	77
A „kisebb” testvér – Christian Neschwara előadása az Eötvös Loránd Tudományegyetemen – B.-M. J. ...	79
Jogtörténeti-jogelméleti konferenciasorozat II. – MOLNÁR András	80
Nemzetközi alkotmánytörténeti konferenciák – SZABÓ István	82
A német nyelv és kultúra Erdélyben – Konferencia Nagyszebenben – Sz. I.	84

HÍREK

E számunk szerzői	88

Magyar Tudományos Akadémia – Eötvös Loránd Tudományegyetem Jogtörténeti Kutatócsoport

A címlapon:

Gróf Batthyány Lajos

(Pozsony, 1807. február 10. – Pest, 1849. október 6.)

politikus, a főrendi táblai, majd az országos ellenzék vezére, az első magyar felelős kormány miniszterelnöke,
a forradalom és szabadságharc vértanúja

Jog

történeti szemle

Nemzetközi szerkesztőbizottság:

Dr. Wilhelm Brauneder (Bécs), Dr. Izsák Lajos (a szerkesztőbizottság elnöke), Dr. Peeter Järvelaid (Tallinn),
Dr. Günter Jerouschek (Jéna), Dr. Srdan ŠarkiĆ (Újvidék), Dr. Kurt Seelmann (Bázel), Dr. Erik Štenpien (Kassa)

Szerkesztőség: Dr. Máthé Gábor, Dr. Mezey Barna, Dr. Révész T. Mihály, Dr. Stipta István

Szerkesztő: Élesztős László

Szerkesztőség címe: 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. II. em. 211. Tel./Fax: 411-6518

ISSN 0237-7284

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszéke, a Széchenyi István Egyetem Jogtörténeti Tanszéke
és a Miskolci Egyetem Jogtörténeti Tanszéke

Felelős kiadó: Dr. Mezey Barna

Egy politikus – történelmi főszereplő – politikai „arculata” csak akkor tekinthető legalább hozzávetőlegesen ismertnek, ha az egyes politikai-társadalmi kérdésekben történő állásfoglalásait is áttekinthették. Jelen tanulmány Batthyány Lajos büntetőjogi kérdésekkel kapcsolatos „álláspontját” kívánja meg fel tárni.

Batthyány Lajos nagyon sajátos helyet foglal el a magyar történelmi köztudatban. A közvélekedés tulajdonképpen a „mártír miniszterelnök” jelzőn kívül nem köt hozzá mást; a halála bírt jelentőséggel, az azt megelőző politikai pályája a legutóbbi időkig elhanyagolt volt.¹

Batthyány Lajos szinte minden olyan tevékenységtől tartózkodott, amely dokumentálhatóvá tehetné volna saját életét és tetteit, ezáltal pedig „maga sem könnyítette meg” a későbbi kutatók dolgát. Kortársaitól eltérően nem írt naplót, nem írt leveleket, nem írt könyveket és cikkeket, nem tartott hosszas beszédeket. Személyisége miatt nem voltak barátai, így róla sem nagyon írtak, a reformkorra vonatkozóan legfeljebb Széchenyi István naplója és Joseph Sedlitzky kémhálózatának iratanyaga tartalmaz ilyen jellegű információkat.² Ebből következően Batthyány eszmerendszerének vizsgálatánál gyakorlatilag egyetlen forrásnak az országgyűlési beszédek tekinthetők,³ emellett az ellenzéki szerveződés néhány dokumentumára, valamint a titkosrendőri jelentésekre támaszkodhat a kutatás. Tulajdonképpen elemenként, „morzsáknak” lehet összegyűjteni azokat a megjegyzéseket és mondatokat, esetleg gesztusokat, amelyek büntetőjogi kérdéseket érintenek.

Batthyánnak nem volt a tágan értelmezett büntetőjogra vonatkozó programja vagy koncepciója, mert az általa képviselt álláspontok nem alkotnak koherens egészet. Nézeteknek sem lehet nevezni, mert a botbüntetést, a hűtlenséget és a mintabörtönt kivéve jobbára csak utalások vagy rövid megjegyzések hangzottak el tőle. A megnyilatkozás kifejezés pedig azért problematikus, mert esetenként csak titkosrendőri jelentés említi, hogy a liberális csoport milyen nézetet képviselt, de Batthyány álláspontja pontosan nem ismert.

A tanulmány az anyagi büntetőjoggal, a büntető eljárásjoggal és a börtönüggyel kapcsolatos, Batthyánnal köthető megnyilvánulásokat mutatja be. A vizsgálódásba nem csak a kifejezett megnyilatkozásokat, hanem áttételes állásfoglalásokat is szükséges bevonni, ilyen például a követi tábla feliratának támogatása, vagy egy-egy állásfoglalásnak a megszületése körüli „bábáskodás”.

Bató Szilvia

Batthyány Lajos büntetőjogi vonatkozású megnyilvánulásai a reformkorban

Gróf Batthyány Lajos 1839-ben
(Friedrich Lieder festménye)

Batthyány politikai tevékenysége

Batthyány Lajos „eszmerendszerét” és politikai programját a források hiánya miatt „szűk bázison kellett földolgoznia a történetírásnak”; a források feldolgozottsága igen magas, így mostanra kialakult egy általánosan elfogadott Batthyány-kép.⁴ Ez a politikusi arculat viszont egyáltalán nem olyan karakterisztikus, mint egyes kortársaié. Nem elméleti megalapozója volt a magyar liberális ellenzéknek, markáns önálló programot nem alakított ki, és nem használta a modern nyilvánossági fórumok közül a sajtót sem,⁵ így politikusként kevésbé volt „látható” a reformkorban. Az 1839/40. évi országgyűlésig Batthyány politikai szempontból szinte érdektelen volt.⁶

Batthyány Lajos 1839-ben gyakorlatilag teljesen előzmények nélkül jelent meg a politikai paletta ellenzéki oldalán, a titkosrendőrség is csak utólag figyelt fel a tevékenységére. Vármegyei és más közeleti előzmények nélkül szervezte meg az 1839/40. évi országgyűlésen a főrendi ellenzékét, amely 1839 decemberében már programmal rendelkezett. Ebben az időszakban még nem volt teljesen felkészült; magyar és latin nyelvtudása hiányos volt, a napi politikai kérdésekben nem volt kellően tájékozott. Ennek ellenére tulajdonképpen mint pártot vezette a legfeljebb 20 fős főrendi ellenzéki csoportosulást. Nagyon tudatosan határolódott el a gróf Desseffy Aurél megszervezte újkonzervatívoktól. Az 1839 decemberében készült program lényegében a karok és rendek táblájának ellenzéki programjához igazodott, de még az arisztokráciát tekintette a reformok letéteményesének. Batthyány viszonylag ritkán és röviden fejtette ki nézeteit, felszólalásai többnyire a főrendi napló, a szólásszabadság, a sajtószabadság, a vasútépítés és a vallási kérdések körül forogtak.⁷

Az országgyűlés lezárása után visszahúzódott a nyílt politizálástól. Az arisztokrácia vezető szerepére vonatkozó elképzeléseit 1841-ben Kossuth *Pesti Hírlapja* keresztülhúzta, ennek ellenére nem fogadta el Széchenyi közeledését, a Széchenyi–Kossuth-vitában nem vett részt. Az akadémiai beszéd után, 1842 végén tudatosan szakított Széchenyivel, és egyértelműen csatlakozott Deákhoz, s Kossuth ösztönzésére fokozatosan az egyesületi mozgalom vezéralakja lett.⁸

Az 1843 májusában megnyílt országgyűlésen ott folytatta, ahol 1840-ben abbahagyta. Újjászervezte a főrendi ellenzéket, amelyet már nemcsak a háttérből irányított, hanem néha kifejezetten vezérszónokként viselkedett; mintegy 200 felszólalását rögzítette a főrendi napló. A sérelmi kérdések mellett a börtönügyi javaslat vitájában, a nyelvi és a vallási kérdésekben nyilvánított véleményt, határozott álláspontot és programot a városi reform kapcsán, a háziadóval összefüggésben, valamint a vám- és vasútügyben fejtett ki.⁹

A diéta után ismét visszahúzódott, de most az egyesületi mozgalomban fejtett ki szervező és vezető tevékenységet. Az ellenzéki összefogás szükségességének felismerése és a konzervatívok párttá alakulása nyomán Batthyány volt az egyetlen olyan ellenzéki politikus, aki egyesíteni tudta a három liberális csoportot, és pártot tudott szervezni. Tekintélyét mindenki elismerte, ezért képes volt a főrendeket is integrálni, és a centralista különállást is megszüntetni, 1846-tól már formálisan is az ellenzék vezére volt. Az 1847 tavaszára–nyarára véglegessé vált ellenzéki program előkészítésében és kidolgozásában rendkívül fontos szerepet játszott.¹⁰

Az utolsó rendi országgyűlésen pedig a segítségével követé választott Kossuth Lajossal szorosan együttműködve törekedett az ellenzéki program megvalósítására.¹¹

A reformkori büntetőjog

Annak érdekében, hogy Batthyány büntetőjoggal kapcsolatba hozható állásfoglalásait értelmezni lehessen, nemcsak a politikai tevékenységét, hanem a hazai „büntetőjogi környezetet” is fel kell vázolni.¹²

Kodifikáció

A büntetőjogi kodifikáció magyarországi alakulásánál két szereplő magatartását kell követnünk: a kormányzatét és a magyar rendekét. A büntetőjogi kodifikáció kezdetben a kormányzat kezdeményezése volt, az 1795. évi javaslatok elkészítése is hidegen hagyta a rendeket. A javaslat csak a többi operátummal együtt, a sérelmi ellenzék adó- és katona-megajánlási csatározásaiban kapott szerepet egészen az 1825/1827. évi országgyűlésig, ahol a korábbi tervezetek felülvizsgálatára újabb bizottságot küldtek ki. A sok vonatkozásban visszalépést jelentő átdolgozott tervezeteket, az 1830. évi országgyűlés kérésére kinyomtatva szétküldték a vármegyéknek. A tervezetek közgyűlési vitáiban jelent meg az a liberális reformellenzék, amely a későbbiekben a büntetőjogi kodifikáció kezdeményezőjévé vált.

A hagyományos konzervatív rendek nem rendelkeztek büntetőjogi programmal, s kifejezetten elleneztek minden kodifikációt. Az 1839-ben, Dessewffy Aurél vezetésével megjelent újkonzervatív csoportosulás, a „fontolva haladás” elvéből kiindulva, a mérsékelt reformok és az óvatos büntetőjogi kodifikáció mellett foglalt állást. Az 1843. évi javaslatok kidolgozása során tulajdonképpen ez a csoport állt szemben a liberálisokkal.

Az 1830-as évek elején kialakult liberális ellenzékiek három körvonalazható irányzatot jelentettek: a Széchenyi István által vezetett kis arisztokrata csoportot, a Deák és Kossuth vezette, nagy tömegbázisú középneemesi liberálisokat és a polgári liberális elveket valló centralistákat. Széchenyi kezdetben követelte a törvény előtti egyenlőséget és a büntető törvénykönyvet, de nem értett egyet a Deákek által képviselt liberális elvekkel, s így fokozatosan túlhaladtá váltak az elképzelései. A büntetőjog modernizálásának programját a középneemesi liberálisok és a centralisták támogatták; az 1843. évi javaslatok szakmai előkészítése jórészt a Szalay László fémjelezte centralista csoportnak köszönhető.

Az 1832/36. évi országgyűlésen nem került sor a büntetőjogi tervezet tárgyalására, mert a sokkal fontosabbnak tűnő operátumokat helyezték előtérbe. Az 1835-ben elkezdett kormányzati elnyomó politika és a

Az 1830-as években kialakuló magyar politikai csoportosulások vezetői (balról jobbra):
Gróf Dessewffy Aurél – konzervatívok, Gróf Széchenyi István – szabadelvű arisztokraták,
Deák Ferenc és Kossuth Lajos – középneemesi liberálisok, Szalay László – centralisták

politikai perek következtében a liberálisok számára viszont létfontosságúvá vált a szabályozott büntetőjog. Ennek érdekében az 1839/1840. évi, kompromisszumos országgyűlésen egy újkonzervatív többségű bizottságot küldtek ki a javaslatok kidolgozására. A deputáció tagjai között találjuk a liberális ellenzék legjobb büntetőjogi szakértőit is Deák Ferenc vezetésével. A büntető törvénykönyv körüli küzdelem csak részben szólt a büntetőjogról, a csatározásoknak döntő módon politikai és alkotmányjogi háttere volt. A liberálisok egyrészt a szólásszabadság védelmét kísérelték így megoldani, másrészt egyéb alkotmányos kérdéseket próbáltak orvosolni: a hűtlenség szabályozásával a miniszeri felelősséget, a személyi hatállyal és a büntetési rendszerrel a rendi kiváltságok eltörlését. A javaslatok a hazai büntetőjoghoz képest túlzottan modernnek bizonyultak, a mögöttes reformkérdések pedig a kormányzat számára elfogadhatatlanok voltak, így 1844-ben nem lett belőlük törvény.

Ezzel az ellenzék kezéből kikerült a kezdeményezés, amelyet a kormányzat és a kialakuló konzervatív párt átvett, és mind a programba, mind a királyi előadások közé bekerült a büntető törvénykönyv megalkotásának igénye. Az 1847/1848. évi országgyűlésen erre már nem került sor.

Jogászképzés

A magyar jogászképzés sem egyetemi szinten, sem a jogakadémiákon, sem a protestáns főiskolákon nem volt alkalmas olyan büntetőjogi szakemberek képzésére, akik a büntetőjogi kodifikációt végrehajthatták volna és a kodifikált büntetőjogot alkalmazni tudták volna. Az egyetemen a kormányzati ellenőrzés miatt csak a latin nyelvű tankönyvek oktatására törekedtek, semmilyen modern eszme nem nyert teret ilyen viszonyok között. A jogakadémiai oktatás pedig kifejezetten praktikus, a napi vármegyei vagy ügyvédi gyakorlathoz szükséges ismereteket közvetítette. Az egyetem és a jogakadémiák oktatói nem is vettek részt a kodifikációs folyamatban. Ennek a jelenségnek a következtében a modern jogi-büntetőjogi elvekkel a magyar jogászok csak önképzéssel, külföldi szakirodalom olvasásával és nyugati utazások során ismerkedhettek meg.

Jogtudomány és szakirodalom

A hagyományos (egyetemi) jogtudomány elmaradottsága miatt az 1830-as évek végén megjelent egy „alternatív” jogtudomány, amelynek képviselői nyelveket beszélő, Európát beutazott, olvasott fiatal jogászok voltak: Szalay László, Eötvös József, Szemere Bertalan, Lukács Móric, Pulszky Ferenc, Henszlmann Imre. Ők voltak részben az 1843. évi javaslatok megalapozói és kidolgozói.

A magyar jogi szakirodalom, a kodifikáció hiányára és a jogtudomány fejletlenségére visszavezethetően, mind tematikájában, mind a fórumok tekintetében eltért a nyugati (német-osztrák) modelltől. Szinte kizárólag büntetéstan és börtönügyi könyvek és cikkek jelentek

meg, a jogi szaklapok helyét pedig tudományos-ismeretterjesztő folyóiratok, politikai és divatlapok foglalták el.

Ez az a politikai és büntetőjogi kontextus, amelyben Batthyány Lajos büntetőjoggal kapcsolatba hozható megnyilvánulásait vizsgálni lehet.

Batthyány büntetőjogi ismereteinek forrásai

Egy politikus „eszmerendszerét” vizsgálva nagyon lényeges, hogy az adott kérdéssel kapcsolatos előismereteket hogyan szerezte, így szükséges Batthyány büntetőjogi ismeretforrásainak feltérképezése.

Formalizált oktatás

A bécsi egyetem gimnáziumában magántanulónként tanult,¹³ de arra vonatkozóan már nem rendelkezünk forrásokkal, hogy az egyetemen jogot kezdett tanulni.¹⁴ Feltehetően megismerhette az osztrák büntetőjogot, különösen a katonai büntetőjogot.¹⁵ A hadseregbe történt belépésekor arra tett ígéretet, hogy a hazai jogot továbbra is tanulmányozni fogja. Ezt be is tartotta, a zágrábi jogakadémián Jurinisch (Jurjevich) József, a statisztika és a bányajog tanára segítségével 1826 végén sikeres vizsgát tett.¹⁶ Nem ismeretes azonban, hogy miből vizsgázott. Amennyiben büntetőjog is szerepelt a vizsga anyagában, feltételezhetően Vuchetich Mátyás vagy Szlemenics Pál tankönyvéből tanult. Jogi ismereteiről minden katonai minősítésében említést tettek; 1828-ban kifejezetten a magyar jogra történt utalás.¹⁷

Önképzés

Eddigi ismereteink szerint 1824–1826 között Nikolaus Möller filozófiai doktor irányítása mellett és polgári származású barátain keresztül ismerhette meg a felvilágosodás és a korai liberalizmus eszméit.¹⁸ Könyvtáráról, néhány utaláson kívül, sajnos nem rendelkezünk információkkal, Petrichevich Horváth Lázár szerint „válogatott” könyvtára volt. A kortárs főúri könyvgyűjteményekhez képest szerény könyvtárról 1850-ben felvett leltár csak tematikus bontásban őrizte meg, hogy az 1248 műből 51 jogi, 116 pedig politikai és statisztikai témájú volt az összeállítás készítője szerint. Szemere Bertalan szerint, ha nem is olvasott sokat, a lényeges műveket ismerte. Külföldi liberális lapok előfizetője volt, az viszont nem ismert, hogy milyen magyar sajtótermékeket olvasott.¹⁹

Utazás és személyes kapcsolatok

Közismert, hogy az 1830-as években, kortársaihoz hasonlóan, beutazta szinte egész Európát,²⁰ de úti élményeiről és esetleges büntetőjogi vonatkozásokról nincsenek forrásadataink. Gergely András és Molnár András vélelmezi, hogy a magányrendszerrel folyó

vitában saját külföldi (genfi) börtönlátogatásaira hivatkozott,²¹ azonban nem rendelkezünk ezt alátámasztó adatokkal. Nem bizonyítható Batthyány felszólalásának szövegével, hogy részt vett volna a korabeli „börtönturizmusban”.²²

Batthyány személyisége miatt nincsenek biztos adataink a személyes kapcsolatairól; egyetlen olyan büntetőjogi szakember volt, akinek a véleményére adott, nevezetesen Deák Ferenc.²³

Batthyány büntetőjogi megnyilvánulásainak fórumai

A büntetőjogi megnyilvánulások vizsgálatánál először a lehetséges forrásokat célszerű áttekinteni.

Joggyakorlat

Batthyány jogakadémián vizsgázott, de arról már nincsen információ, hogy ténylegesen végzett is. Ügyvédi vizsgája és előtte patvarista és jurátus gyakorlata nem volt. Ez élesen megkülönbözteti attól a köznemesi liberális csoporttól, amelynek idővel vezetőjévé vált. Vas vármegyében és később több vármegyében táblabíró volt, de még a közgyűléseken sem vett részt, nemhogy sedriai üléseken.²⁴ Rangja és vagyona miatt különben sem lett volna realitása az ügyvédi tevékenység folytatásának. Ebből fakadóan nem számolhatunk azzal a fontos forrással, amely például Deák Ferenc vagy Kossuth Lajos esetében rendelkezésünkre áll.

Magánéleti levelezés

Igen kevés magánjellegű levelében is találunk büntetőjogi jellegű információkat. A nevére kiállított hamis adóslevelek ügyében Fejér vármegye közgyűléséhez írott levelében több anyagi jogi és eljárási utalást találunk. A hamis adóslevelek készítőjének a bécsi fenytörvényszék által kiszabott büntetését is ismerteti.²⁵

Kodifikáció

Nem volt tagja az 1841 decemberében összeült kodifikációs választmánynak, de a többi liberális politikus mellett szívesen látott, gyakori vendég volt az anyagi jogi bizottság ülésein.²⁶ Széchenyi értesülése szerint az alapelveket meghatározó ülés – ahol a konzervatív többség elvetette az esküdszéket – után Batthyány szorgalmazta az esküdszéki különvélemény elkészítését.²⁷

Ellenzéki dokumentumok és titkosrendőri jelentések

Nem közvetlenül használhatók forrásként a különböző ellenzéki dokumentumok, azonban feltételezhetjük, hogy az ezekben lefektetett nézetek nem álltak messze Batthyány elképzeléseitől. Az egyik alapdoku-

mentum az Ellenzéki Nyilatkozat, a másik pedig az 1847 novemberében a vármegyei ellenzéki vezetőknek szétküldött körlevél a követutasítások összehangolásáról.²⁸

Joseph Sedlnitzky rendőrminiszter kémhálózatán keresztül több olyan szóbeli közlésről maradt fenn adat, amely segít jobban eligazodni a reformkori politikusok nézeteit illetően. Ilyen jelentésekből ismerjük például azt, hogy Batthyány 1840 áprilisában hosszabb ideig készült az amnesztia tervét ellenző beszédére.²⁹ Több titkosrendőri jelentés szerint Batthyány Lajos az ellenzék prominens vezetőivel együtt egyértelműen az esküdszéki bíraskodás bevezetésével együtt tekintette elfogadhatónak a büntetőjog és a büntető eljárás kodifikálását.³⁰

Országgyűlési beszédek

Az országgyűlés munkájában aktívan résztvevő reformkori politikusainkról a legnagyobb információforrás a naplóba bekerült beszédek. Batthyány és a többi mágnás esetében is alapvető probléma, hogy csak olyan témában szólalhattak fel, amely a főrendek elé került.³¹ Tehát azokban a kérdésekben, amelyek nem jutottak el a főrendi táblához, nem nyílt lehetőség álláspontjuk kifejtésére. Az igazi viták a kerületi üléseken, valamint a karok és rendek tábláján zajlottak. Batthyány tisztában volt ezzel, többször részt is vett a rendeknél tartott üléseken, de nem szólalhatott fel. Az 1843/1844. évi országgyűlés több kerületi választmányt (pl. büntető eljárásjogit) is kiküldött, de mivel nem volt követ, nem vehetett részt a tevékenységükben.

Batthyány Lajos az 1839/40. évi országgyűlésen három téma kapcsán fejtette ki álláspontját büntetőjogi kérdésben. A mezei rendőrségi törvény tárgyalása során a botbüntetés eltörlése mellett szólalt fel.³² A szólásszabadsági vitában a hűtlenségről és a bírói függetlenségről tartott beszédet.³³ A vármegyei sérelmek vitatása pedig a bírói függetlenség elvének hangoztatására nyújtott lehetőséget.³⁴

A 1843/44. évi diétán elhangzott felszólalásai közül a proposíciókra adandó válasz támogatása csak áttételesen büntetőjogi tartalmú, a Batthyány által vezetett küldöttség kérésére a javítást és a kodifikáció szükségességét megfogalmazó tervezetet Deák fogalmazta Kehidán.³⁵ Később a büntetőjogi javaslatok tárgyalási sorrendje kapcsán foglalt állást.³⁶ A börtönrendszer vitájában alapvetően a hallgatórendszer kipróbálása, a két mintabörtön mellett kardoskodott, de apró részletekben is megnyilatkozott, mint például a rabok élelmezése.³⁷ A szabad királyi városok rendezése kapcsán főként eljárási kérdéseket érintett, de a személyi hatályt is szóba hozta.³⁸ A postai cenzúráról tartott beszédben érintette a bűnösségen alapuló büntetés elvét.³⁹ A cenzúravitában a kodifikációs bizottságot létrehozó 1840:5. tc.-be utólag illesztett cenzúrahivatali tisztségről beszélt.⁴⁰ A katonai kihágásokról szólva az arányos büntetés mellett foglalt állást,⁴¹ az eljárási javaslat esküdszéki vitájában pedig a büntetőjogi kodifikáció kudarcára hívta fel a figyelmet.⁴² Igen meglepő

az a kijelentése, hogy a megyei kihágásokat szerinte igazából senki sem akarja megszüntetni.⁴³ Az országos közpénztár felállítása kapcsán pedig a hűtlen pénzkezelést hozta szóba.⁴⁴

Az utolsó rendi országgyűlésen, a nádorválasztással kapcsolatos felszólalásában a törvényesség fontosságát hangsúlyozta.⁴⁵

Batthyány büntetőjogi „nézetei”

Az említett megnyilvánulásokból erős megszorító-sokkal „rekonstruálhatjuk” Batthyány Lajos büntetőjogi „nézeteit”. Mindenképpen figyelemmel kell lenni arra, hogy ezek az elvek két kivételtől eltekintve (mezei rendőrségi törvény, börtönügyi vita) nem büntetőjogi kérdés kapcsán merültek fel. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy nyolc év utalásai szerepelnek együtt, közben bizonyos kérdésekben – a kodifikáció hatására – megváltozhattak a nézetei. Természetesen előfordulnak olyan megnyilatkozások is, amelyek büntetőjogi szakkifejezéseket tartalmaznak, de csak hétköznapi jelentéstartalommal; ezek nem képezik tárgyát a vizsgálódásnak.⁴⁶

Büntetőjogi kodifikáció

Batthyány Lajos nem érintett teoretikus kérdéseket, nem foglalkozott a kodifikációs technikákkal, mindösszesen kétszer fejtette ki álláspontját az országgyűlés tárgyalási sorrendjéről. 1843. október 28-án Teleki Domokos indítványát támogatta, amely szerint a börtönügyet a másik két rész után kell tárgyalni, ha viszont bevárják a többit, akkor ezzel kezdjék.⁴⁷ 1844. szeptember 10-én, az országgyűlés várható kudarca miatt úgy nyilatkozott, hogy hagyjanak fel a főrendek az eljárási rész tárgyalásával, mert nem lesz belőle törvény. Szerinte csak arra jó a vita, hogy kiderüljön, támogatja-e a tábla az esküdszéket.⁴⁸

Batthyány Lajos felhívta a főrendek figyelmét arra, hogy a kormányzat feltehetően túl enyhének találta a nyelvváltás és széksértés szabályait, ezért nem erre alapította a vádat, hanem hűtlenségi pereket indított, „ahelyett, hogy [...] a törvényhozást célszerűbb törvények hozására szólította volna fel.”⁴⁹

Az 1839/1840. évi országgyűlés elején képviselt liberális álláspont még az volt, hogy a kormányzat először tartsa be fennálló törvényeket, és csak ezt követően kezdeményezzen új szabályozást. Ezt fogalmazta meg Batthyány Lajos is: „Azon nyilatkozattal zárom beszédemet, hogy a szólásbeli szabadság s hűtlenség tárgyában fennálló törvényeinket kielégítőnek találom, újakat kérni nem akarok”.⁵⁰ Ez nem a büntetőjogi kodifikáció kizárását jelentette, hanem csak a törvénytelen perek megszüntetését célzó liberális taktika része volt.

Csak áttételesen kapcsolódik a büntetőjogi kodifikációhoz a cenzúráról folytatott vita. A kormányzat az országos választmány felállítását elrendelő 1840:5. törvénycikkbe „csempészte be” – báró Mednyánszky Alajos funkciójának megjelölésével – a könyvviz-

sgáló hivatal. Ennek vitájában is felszólalt Batthyány Lajos.⁵¹

Nem közvetlenül kapcsolódik a kodifikációhoz, hogy Batthyány a nádorválasztásról folytatott vitában kifejtette: „minden dologban a törvények szoros megtartása a legbiztosabb alap” és a „kellemetlenséget is eltűrni kell, csak hogy a meghozott törvények épségben tartása kétségbe ne vonassék”.⁵² Ezt a jogbiztonság követelményének egyfajta megfogalmazásaként lehet tekinteni.

Büntető anyagi jog – Általános rész

Batthyány megnyilatkozásaiból a mai büntetőjogi fogalomrendszer segítségével „rekonstruálhatjuk” az egyes általános részi kérdésekkel kapcsolatban kifejtett álláspontját. Batthyány a büntető törvénykönyv hatályáról, a jogos védelemről, a büntetés kritériumairól, a büntetés céljáról, valamint egyes büntetési nemekről tett említést felszólalásaiban.

A városok szervezetéről szóló vitában az elkövetési helyet jelölte meg illetékességi okként.⁵³ Ez a kijelentés részben összekapcsolható azzal a vitával, amely a büntető törvénykönyv személyi hatályáról folyt az országos választmányban és az országgyűlésen.

A Hármaskönyvben szereplő, hűtlenség alá von cselekmények elkövetési magatartásainak elemzésénél Batthyány kijelentette, hogy az önvédelemből történő felkelés csak cselekvéssel valósítható meg.⁵⁴ Mivel a hűtlenség ezen elkövetési magatartásában szereplő önvédelem a jogos védelemmel rokon intézmény, arra következtethetünk, hogy Batthyány a hagyományos felfogást képviselte ebben a kérdésben. A 19. század közepén került át a különös részből – az emberölés szabályai közül – a jogos védelem az általános részbe.⁵⁵ Ekkortól válik egyértelművé, hogy minden olyan cselekvés alkalmas lehet jogos védelemre, amely a jogtalan támadást elhárítja.

Batthyány Lajos megnyilatkozásai között a büntetés kritériumainak egyes elemei is kimutathatóak. A mezei rendőrségi törvény vitájában kijelentette, hogy a büntetés egyik fontos kritériuma „az emberi méltóságnak tisztelete”.⁵⁶ A magányrendszerről szóló vitában pedig a humanitást említette.⁵⁷

A postai cenzúráról szóló, 1844 júliusában tartott beszédében Batthyány megjegyezte, hogy „ha bűnös volt, az meg fog büntettetni”, tehát csak bűnösség esetén lehet büntetést kiszabni.⁵⁸

Az arányos büntetés elvét láthatjuk a katonai kihágásokról szóló beszédében a Temes vármegyében történtek kapcsán: „Nassau herceg [...] a katonai hatóság által nem fenyítettett meg úgy, mint azt a közállomány érdekében kívánni kell és reményleni lehet.”⁵⁹

1843. június 26-án elmondott felszólalásában Batthyány a királyi propozíciókra adandó felirati javaslatot támogatta. A feliratban a bűnelkövetők javítása szerepelt a büntetés alkalmazásának céljaként. Batthyánnak kiemelkedő szerepe volt abban, hogy Deák Ferencet rábeszéljék a felirat tervezetének megfogalmazására.⁶⁰

Batthyány felhívta a főrendek figyelmét, hogy egy fokon túlzás a javítással indokolt teljes elszigetelés, ha a nyilvános eljárás során a vádlott és az ítélet ismertté válik.⁶¹ A börtöntisztviselők fizetése kapcsán megemlítette, hogy eddig a javítás a papságra volt bízva.⁶²

Batthyány a közbiztonság és a fegyelem fenntartását, vagyis a generális prevenciót is fontosnak tekintette.⁶³

A jogfosztó büntetések közül a hivatalvesztésnél a városi javaslat királyi főfelügyelőről szóló vitájában csak utalt arra, hogy a hivataltól történő megfosztás választott tisztviselő esetében csak bírói úton történhessen.⁶⁴

A vagyoni büntetések kapcsán egyetlen megnyilatkozása ismert: 1840 márciusában, a mezei rendőrségi törvény vitájában egyértelműen a botbüntetés ellen foglalt állást. Elvetette azt a közkeletű álláspontot, amely szerint a pénzbüntetés által szegénységre jutnának az emberek, ezért inkább botbüntetést alkalmazzanak.⁶⁵

Batthyány a mezei rendőrségi törvény vitájában egyértelművé tette, hogy az emberi méltóságot súlyosan sértő botbüntetés tekinthető a legsúlyosabb büntetésnek. Egy meghökkenítő „javaslattal” próbált rámutatni a testi büntetés alkalmazásának tarthatatlanságára. „Egyetlenegy vágás úgy, mint száz, a legnagyobb büntetésnek tekintessék, mert a becstelenség bélyegét nyomja a bűnösre, ha pedig nem így van: vettessék a nemesség is ezen büntetés alá; hanem ha becstelenséggel van összekötve, akkor, úgy hiszem, nem lehet, hogy egyetlenegy liberális ember találkozni, ki a karok és rendek ebbeli módosított indítványát ne pártolná; mert ha ezzel ellenkező voksot találna ezen tábla adni, akkor igen szép új elvvel gazdagítaná hazáját, tudniillik a gyalázat csak rémkép.”⁶⁶ A börtönrendszerrel szóló vitában többször is felmerült, hogy a rend fenntartásának eszköze lehet-e a bot. Batthyány szerint a működő rendszerek többségében használnak testi büntetést, de a genfi börtönben nem. Megjegyezte, hogy a testi büntetést „a korszellem kárhoztat”-ja.⁶⁷

Batthyány a testi büntetést becsületvesztést okozó volta miatt kívánta kiiktatni a mezei rendőrségi törvényből, azért „javasolta”, hogy nemesekkel szemben is alkalmazzák.⁶⁸

Az 1843-as börtönügyi vitában több felszólaló felvetette, hogy nem tekintik jó megoldásnak, hogy a börtönigazgató határozza meg, ki köteles munkát végezni, mivel a kényszerített munka becstelensít. Batthyány erre kijelentette, hogy szerinte a büntető törvénykönyv javaslatában ilyen szabály nincs, tehát nem indokolt erre hivatkozva bírói döntésre bízni a kérdést. A közvélemény ilyen felfogását pedig csak erősítené, ha ítéletben határoznák meg.⁶⁹

A Batthyány nevére hamisított adóslevelek ugyanaból a „műhelyből” származtak, amelynek vezetőjét a bécsi bíróság hamis levelek koholása miatt 6 év kemény tömlöc mellett „szégyenkövön leendő kipányvázásra” ítélte.⁷⁰

Batthyány Lajos a korszak egyik legnagyobb vitatémáját, a halálbüntetést csak egyetlen utalásban érintette,⁷¹ de nem fejtette ki álláspontját.

Büntető anyagi jog – Különös rész

Az egyes bűncselekmények kapcsán Batthyány Lajos a hűtlenséget, a nyelvváltást, a széksértést, a becstelensítést, a levélkoholást, a megyei kihágásokat, a katonai kicsapongásokat és a pénzkezelésbeni hűtlenséget említette, de büntetőjogi szempontból is értékelhető határozott álláspontja csak a hűtlenséggel kapcsolatban volt.

A késő rendi büntetőjog legellentmondásosabb bűncselekménye a hűtlenség volt, amely a 19. század első felében a kormánnyal folytatott csatározásokban kapott fontos szerepet. Az 1835–1839 közötti kormányzati „terrorizmus” legfontosabb eszköze volt az ellenzékiek tevékenységével szemben ez a szabályozás. Az 1839/40. évi országgyűlésen a szólásszabadsági sérelem vitájában merült fel.⁷² Batthyány a korabeli közjogi érvelést alkalmazva állt ki Deák Ferenc – 1835-ben, a politikai perek kapcsán a hűtlenség elkövetési magatartásáról és passzív alanyáról kifejtett – nézetei mellett.⁷³ Többször hangsúlyozta, hogy a hűtlenség passzív alanya nem lehet a tágan értelmezett kormányzat, vagyis az uralkodó tanácsosaival szemben nem lehet elkövetni.⁷⁴

Az elkövetési magatartás a liberális ellenzék szerint nem lehet szóbeli, főként nem közgyűlési vagy országgyűlési beszéd, mert az nagyon sok vonatkozásban indokolatlanul korlátozná a szólásszabadságot. 1839. november 4-én tartott szólásszabadsági beszédében pedig segítségül hívta a jogértelmezési technikákat is. A hűtlenség tényállásának a *Hármaskönyv*ben szereplő megfogalmazását (I. R. 14. C. 2. §) vette alapul, és az „evidenter se erigit et opponit”, vagyis „nyilván támad vagy ellenszegül” fordulatát elemezte. Kifejtette, hogy a hűtlenség alá vont többi cselekmény csak tettel, aktív cselekvéssel követhető el, tehát itt sem lehetséges a pusztán szavakkal történő elkövetés. Az érvelésbe viszont bevont egy olyan elemet is, amely a liberálisoknál máshol nem szerepelt. Batthyány szerint „erectio mint egy elkövetett cselekedet határoztatik meg azáltal, hogy az önvédelem végett elkövetett erectio nem bűnös, az ily önvédelemnek pedig csak tett[ben] lehet gyökereznie”, tehát szóval nem lehet elkövetni a hűtlenséget.⁷⁵ Batthyány felfogása egy nagyon érdekes szemléletváltásra utal. Az önvédelemből elkövetett felkelés a jogos védelemhez hasonló intézmény. A jogos védelem viszont a magyar büntetőjogban a 19. század első feléig egyértelműen különös részi kérdés volt, az emberölés kapcsán nyert szabályozást, s a változás az 1840-es évekre tehető.⁷⁶

A liberális politikusok elleni perek kapcsán a hűtlenségi vád cáfolatánál jelentette ki Batthyány, hogy szerinte az említett esetek legfeljebb ez alapján bírálhatók el, mert itt az elkövetési magatartás kifejezetten szóban történt sértést jelent.⁷⁷

A városi javaslat vitájában felmerült, hogy a városokban elkövetett becstelensítések ügyében mely bíróság járhat el; Batthyány szerint a városi törvényszéket illesse meg ez a jog.⁷⁸

A nevére hamisított adóslevelekről szóló kérvényében levélkoholásnak vagy hamis levelek koholásának nevezi az okirathamisítást.⁷⁹

Temes vármegyében és több helyen történtek halálos végű összetűzések a katonák és a helyi lakosság között. A közvéleményt sokkolta, hogy számos esetben aránytalanul enyhe büntetést szabtak ki az elkövető katonákra, ezért az ún. katonai kicsapongásokat sérelemnek tekintették a rendek. Batthyány is felszólalt a kérdésben.⁸⁰

A követválasztásokon történtek kapcsán a rendek törvényjavaslatot készítettek elő, amelyben a választási vesztegetést (itatás), és a kortések erőszakos fellépését szankcionálni kívánták. Ennek tárgyalásában Batthyány 1844 szeptemberében megjegyezte, hogy „senki nem kívánja őszintén a mostani rendetlen állapotnak megszüntetését – senki, de senki sem, sem a felsőtábla, sem az alsó, és mi ezzel synonym, sem a főispánok, sem a megyék rendei, mert mindenki azon illúzióban plus minus van, hogy maholnap hasznát veheti.”⁸¹ Később ő maga finanszírozta Kossuth megválasztásának, az itatásnak a költségeit.⁸²

Az országos közpénztár kezeléséről szóló vitában Batthyány felszólalásában szerepelt: „Én azt mondanám, hogy nem elégséges az, ha valakiről nem lehet bebizonyítani, miszerint ő a pénzkezelésben hűtenséget követett volna el, hanem akkor is jöhet imputatio alá, ha ő a törvények commercialis politicus szellemét fel nem fogva, más irányba kezelné a pénzt.”⁸³

Büntető eljárás

A büntető eljárásjog területén számos kérdést érintett Batthyány Lajos. Több forrás szerint Batthyány nem titkolta, hogy a helytartótanács Pest megye eljárási döntése (Nyáry-féle javaslat) alkalmazásának eltiltásával nem értett egyet.⁸⁴

A liberálisok egyik fontos követelése volt a jury meghonosítása. Batthyány állítólag megpróbálta befolyásolni a kodifikációs választmányt, hogy az esküdtzéki rendszert javasolják.⁸⁵ Az országgyűlésen viszont nem foglalt állást a kérdésről, mert annyira kilátástalannak érezte a vitát, hogy kijelentette, nem kíván benne részt venni.⁸⁶ A későbbi titkosrendőri jelentés szerint 1847-ben, az ellenzék többi vezetőjével együtt, csak az esküdtbíróságokon alapuló eljárást tekintette elfogadhatónak.⁸⁷

A magyar liberálisok alapvető követelése volt a törvény előtti egyenlőség; a Batthyány Lajos vezette főrendi ellenzéki csoportosulás már megalakulásakor leszögezte ennek szükségességét.⁸⁸

A modern büntető eljárás szervezeti alapelveihez tartozó bírói függetlenség többször megjelent Batthyány országgyűlési felszólalásaiban. A kancellária büntetőperekbe történő beavatkozása kapcsán hangoztatta ezt az elvet.⁸⁹

Az ellenzéki követutasítások egységesítésére 1847-ben kiadott körlevél szerint a vármegyei törvény-

székeknél a bírák választását kell támogatni az országgyűlésen.⁹⁰

A politikai perek elleni tiltakozásaiban említette Batthyány, hogy úgy tűnik, a „bíró és a vádló ugyanazon egy”. Az eljárási funkciók elkülönítésének elvét sértő megoldást elvetendőnek tartotta.⁹¹

Az ellenzék egyik fontos követelése volt a törvénykezés nyilvánosságának biztosítása, amely Batthyány felszólalásaiban is szerepelt. A hűtlenséggel vádolt liberális politikusok kapcsán kijelentette, hogy az ítékezés nyilvánosságával a kormányzat el tudná kerülni azt a gyanút, hogy törvénytelenések történnek.⁹² A börtönügyi vitában a vádlottak és a rabok teljes elszigetelése kapcsán Batthyány kifejtette, hogy az elv túlzott alkalmazása akár a nyilvánosság rovására mehetne. A rabok teljes anonimitása pedig értelmét veszti, ha a perek nyilvánosak.⁹³

Az 1847/1848. évi országgyűlés alatt Batthyány ellenzéki vezetőkhez intézett körlevelekben kísérelte meg összehangolni a liberálisok fellépését. A körlevélben szerepelt, hogy a királyi városok rendezése kapcsán mindenképpen illesszék be a követutasításba a törvényszéki nyilvánosságot.⁹⁴

Batthyány a liberálisok törvény előtti egyenlőséghez kapcsolódó követelését fejtette ki a városi javaslatban, a törvényszék illetékessége kapcsán: „mindezeket a városban elkövetett büntetettért a városi törvényhatóság alá rendelni kívánom.”⁹⁵

Tehát az elkövetési helyet jelölte meg illetékességi okként. Ez a kijelentés részben összekapcsolható azzal a vitával, amely a büntető törvénykönyv személyi hatályáról folyt az országos választmányban és az országgyűlésen.

A városi főfelügyelőkről folytatott vitában Batthyány egy többértelmű kijelentésében úgy foglalt állást, hogy a vádlott által elkövetett cselekmény alapján kell eldönteni, hogy melyik törvényszék járhat el.⁹⁶ Ez esetleg áttételesen az illetékes bíróhoz való jog megfogalmazásához kapcsolódhat.

A hamis adóslevelek benyújtója ellen kérte Batthyány, hogy indítsanak eljárást „ezen ember őrizet alá vétele mellett”.⁹⁷

Fejér vármegye közgyűléséhez írott levelében említést tett arról, hogy a nevére hamisított adósleveleket a törvényszéknek joga van lefoglalni.⁹⁸

Ugyanabban a levelében kérte a törvényszéket, hogy a tanúvallomásokat hitelesítse meg, mert „a német tartományokban privát megkeresésre az meg nem tétetik, hanem vagy törvényhatósági kívánatra, vagy ítélet mellett történhetik csak meg”.⁹⁹

A kancellária vármegyei büntetőperekbe történő beavatkozását elítélő beszédében, Dessewffy Auréllal vitázva, kijelentette, hogy nincsen igaza az újkonzervatívoknak abban, hogy különben nem lenne fellebbezési lehetősége a vádlottnak, „mivel minden criminalis pert lehet appellálni”.¹⁰⁰ Batthyány itt egyértelműen tévedett, hiszen a nem nemesek csak kiemelten súlyos bűncselekmények esetében élhettek ezzel az eszközzel.

Börtönügy

A tágan értelmezett büntetőjogon belül a börtönügy volt az a terület, amelyről Batthyány a legösszefüggőbben és legrészletesebben nyilatkozott. Nemcsak a rendszer kérdésében foglalt állást, hanem számos apró részletkérdésben is megszólalt.

Batthyány Lajos igen aktívan vett részt a börtönügyi javaslat vitájában, Apponyi György alkancellárral keveredett heves vitába.¹⁰¹ Apponyi vetette fel a „mintabörtön eszméjét”, amelynek kapcsán Batthyány javasolta, hogy két mintabörtönt építsenek, az egyiket a hallgatórendszer szerint. Azzal érvelt, hogy még nincsen eldöntve Európában a szisztéma kérdése, tehát meg kell nézni, hogy miként alkalmazhatók Magyarországon. Nem a költségekre hivatkozott, de azt is hozzákapcsolta. Eötvös József hallgatórendszert megvalósítani kívánó javaslatát pártolta.¹⁰² Batthyány 1844. április 18-án ismét a hallgatórendszer mellett lépett fel, ekkor már nem a korábban felhozott költséghatékonyaságra utalt, hanem a humanitásra hivatkozott.¹⁰³

A hallgatórendszer elleni legfontosabb érv a hallgatás testi büntetéssel történő fenntartásának a büntetés kritériumaival történő összeegyeztethetlensége volt. Batthyány szerint viszont a hallgatást fenn lehet tartani egyéb büntetésekkel is, ezért nélkülözhetőnek tartotta a botot. Sőt, szerinte „könnyebb a magyart hallgatásra, mint dologra bírni”, vagyis, ha az auburni rendszernél bot kell, akkor a tervezett magányrendszerénél is szükséges. Később pedig kijelentette, hogy tudomása szerint a botot fegyverező eszközként magányrendszerű intézetekben is használják, ezzel szemben a hallgatórendszerű genfi intézetben nem.¹⁰⁴

Batthyány kifejtette azt is, hogy az egyes szisztémák eredeti változatait sehol sem lehet következetesen megvalósítani, ezért szerinte a valóságban nincsen olyan nagy különbség a két vitatott rendszer között. Sőt, kétségbe vonta azt is, hogy a választmány a pennsylvaniai rendszer mellett foglalt volna állást, hiszen az eredeti modellben nem volt kötelező munkáltatás.¹⁰⁵

A különböző rendszerű mintabörtönök párhuzamos működésére néhányan átváltási skálát javasoltak, amelyet Eötvös József indokolatlannak tartott. Batthyány ehhez a véleményhez csatlakozott, de felhívta a figyelmet, hogy Eötvös javaslatának elvetése esetén három skála kell, hiszen a hagyományos fegyintézetek is fennmaradnának.¹⁰⁶

Apponyi olyan hevesen ellenezte a hallgatórendszert, hogy még azt is kijelentette, hogy az 1827-ben kiküldött bizottság tervezeténél is rosszabb. Erre Batthyány feltette a kérdést, hogy tényleg így gondolják-e a főrendek.¹⁰⁷

Sajátos nézőpontot képviselt Batthyány a magányrendszerrel szemben leggyakrabban hangoztatott kifogással szemben. Szerinte csak akkor vezet öngyilkossághoz vagy örülethez a munkátlanság, ha kényszerített, az önkéntesen vállalt viszont nem.¹⁰⁸

Ezen megnyilatkozások alapján Molnár András arra következtetett, hogy „nem ismerte kellő alapossággal korának büntetés-végrehajtási alapelveit”.¹⁰⁹ Ezt a megállapítást azzal kell kiegészíteni, hogy a magyar politikai életben ez egyáltalán nem volt meglepő. Annak ellenére, hogy a börtönügyi vitában a főrendek igen nagy szakmai tájékozottságról tettek tanúbizonyságot,¹¹⁰ csak igen kevesen voltak ténylegesen tisztában az általuk pártolt vagy ellenzett nézetekkel. A modern elvek a reformkori büntetőjogi kodifikációs vitákban döntő módon csak a jelszavak szintjén jelentkeztek.

Elég sajátos álláspontot foglalt el Batthyány a munkáltatás kérdésében, mivel szerinte nagyon nehéz lesz bevezetni a kötelező munkavégzést.¹¹¹ Kétségbe vonta azt, hogy Magyarországon magányrendszer bevezetését tervezték, mivel azt munkáltatással kötik össze, amely nem része a modellnek.¹¹² A kötelező munkavégzés meghatározását Batthyány a börtönigazgatóra bízta volna, szerinte nem a munka a büntetés, hanem a magánelzárás.¹¹³ Ez a kijelentés azt mutatja, hogy a büntetés és a nevelés (javítás) érezhetően megkülönböztethető a főrendek vitájában.¹¹⁴ Batthyány megemlítette azt is, hogy a közvélemény a kényszerített munkát becstelenítőnek tekinti.¹¹⁵ A munkavégzés kötelező időtartamát nem kívánta a javaslatban meghatározni.¹¹⁶ A normát nem teljesítő fogvatartott büntetéséről kijelentette, hogy nem pénzbüntetéssel kellene fenyeíteni, hanem más módon.¹¹⁷

A cellákra osztott kocsikat és a rabok teljes elkülönítését nem ellenezte, de felvetette, hogy a javítási céllal és a törvényszéki nyilvánossággal kapcsolatban aggályos lehet az indokolása.¹¹⁸

A zárka berendezéséhez még egy pokrócot javasolt, nehogy megfázzanak a rabok télen, mivel nem fognak szalmát tartani.¹¹⁹

Batthyány a rabok kötelező imádkozásának a javaslatból való törlését indítványozta. Gergely András és Erdődy Gábor olvasatában ez az álláspont a botbüntetés megszüntetésével egy helyre került, mintha nem a modern börtönrendszerhez kapcsolódó nevelési eszköz lenne, hanem a késő rendi korszak kegyetlen büntetéseinek egyike.¹²⁰

A normát nem teljesítő elítélttel szemben nem pénzbüntetést javasolt, a sötétzárkát nem tekintette arányosnak az elkövetett cselekménnyel, és javasolta esetleg kényszerzubbony alkalmazását.¹²¹ A sötétzárka fegyelmi büntetesként való alkalmazásánál kijelentette, hogy szerinte a fegyelem és a közbiztonság fenntartása miatt szigorúbb büntetést kellene meghatározni, hiszen a hadseregben az ilyen cselekményeket halállal büntetik.¹²²

A börtönszemélyzet fizetése kapcsán kialakult vitában Batthyány úgy foglalt állást, hogy a fizetések növelése elősegítené jobb szakemberek alkalmazását.¹²³

A rabok élelmezése kapcsán Batthyány az árverés útján történő nyersanyagbeszerzés és helyi főzés mellett foglalt állást.¹²⁴

Összefoglalás

Batthyány Lajos büntetőjogi megnyilvánulásairól összefoglalóan elmondható, hogy a liberális ellenzék általánosan követett büntetőjogi nézeteit vallotta, a rendelkezésre álló források sajátosságai miatt azonban nem lehet pontosan meghatározni, hogy milyen büntetőjogi előismeretekkel rendelkezett. A relatív büntetési célok mellett foglalt állást, egyértelműen a testi és becsületvesztő büntetések eltörlését kívánta. A politikai perek kapcsán a hűtlenségről kifejtett nézetei szintén megfelelnek az ellenzéki álláspontnak. Eljárási kérdésekben az alapelvek szintjén és szervezeti vonatkozásban is egyértelműen a liberálisok álláspontját támogatta: törvény előtti egyenlőség, nyilvánosság, bírói függetlenség és esküdszék szerepeltek a követeléseik között. A börtönügyi vitában a többségi állásponttal szemben az Eötvös által képviselt hallgatósági rendszer mellett tette le a voksot.

Jegyzetek

- ¹ Urbán Aladár: *Batthyány Lajos miniszterelnöksége* (Budapest, 1986, 5. p.; a továbbiakban: Urbán, 1986); Molnár András: *Batthyány Lajos a reformkorban* (Zalaegerszeg, 1996, 5. p.; a továbbiakban: Molnár, 1996c); Dominkovits Péter: *Molnár András: Batthyány Lajos a reformkorban* (Levéltári Közlemények, 68, 1997, 1–2., 271. p.; a továbbiakban: Dominkovits, 1997); Hudi József: *Molnár András: Batthyány Lajos a reformkorban* (Levéltári Szemle, 47, 1997, 1., 55. p.; a továbbiakban: Hudi, 1997); Gerő András: *A hiányzó Batthyány-kultusz*. In: *Batthyány Lajos emlékezete* (Szombathely, 2000, 123., 127., 129. p.); Urbán Aladár: *Gróf Batthyány Lajos emlékezete* (Aetas, 2000, 1–2, 132., 157. p.).
- ² Urbán, 1986, 7. p.; Erdődy Gábor: *Batthyány és a polgári állam reformja* (Alföld, 38, 1987, 10., 56. p.; a továbbiakban: Erdődy, 1987); Molnár András: *Batthyány Lajos pályakezdetek (1831–1839)* (Vasi Szemle, 48, 1994, 1, 72. p.; a továbbiakban: Molnár, 1994a); Molnár András: *Az egyesületek szerepe Batthyány Lajos politikai pályafutásában (1840–1847)* (Századok, 130, 1996, 4. p.; a továbbiakban: Molnár, 1996b); Molnár 1996c, 6., 31., 59., 162. p.; Molnár András: *Batthyány Lajos reformkori leveleiből* (Levéltári Közlemények, 68, 1997, 63. p.; a továbbiakban: Molnár, 1997); Hudi, 1997, 55. p.; Glósz József: *Molnár András: Batthyány Lajos a reformkorban* (Századok, 131, 1997, 292. p.; a továbbiakban: Glósz, 1997); Hermann Róbert: *Molnár András: Batthyány Lajos a reformkorban* (Hadtörténelmi Közlemények, 110, 1997, 648–649. p.; a továbbiakban: Hermann, 1997); Erdődy Gábor: *Bevezetés*. In: *Batthyány Lajos*. Magyar szabadelvűek. Vál., bev., jegyz.: Erdődy Gábor (Budapest, 1998, 26. p.; a továbbiakban: Erdődy, 1998); Molnár András: *Batthyány Lajos reformkori pályafutása*. In: *Batthyány Lajos gróf első magyar miniszterelnök emlékezete*. Szerk. Körmöczy Katalin (Budapest, 1998, 20. p.; a továbbiakban: Molnár, 1998); Molnár András: *Batthyány Lajos politikai szerepe 1848 előtt*. In: *Batthyány Lajos emlékezete* (Szombathely, 2000, 11., 14. p.; a továbbiakban: Molnár 2000); Erdődy Gábor: *Batthyány Lajos*. In: Erdődy Gábor–Hermann Róbert: *Batthyány – Szemere* (Budapest, 2002, 65. p.; a továbbiakban: Erdődy, 2002); Velkey Ferenc: *Batthyány Lajos Széchenyi látószögében*. I. Közelítések (Századok, 141, 2007, 564. p.; a továbbiakban: Velkey, 2007); Molnár András: *Viam meam persequor*. *Batthyány Lajos gróf úja a miniszterelnökségig* (Budapest, 2007, 123., 290. p.; a továbbiakban: Molnár 2007a). A kémhálózat működéséről: Kölcsey Ferenc: *Országgyűlési naponkénti jegyzetek*. Sajtó alá rend.: Pajkossy Gábor (Budapest, 2002,

Megfigyelhető viszont néhány eltérés is. Batthyány nem nyilatkozott a halálbüntetés eltörléséről, egyetlen kapcsolódó megnyilvánulása sem ismert. A kutatás jelenlegi állása szerint nem ismert olyan érvelés a hűtlenséggel kapcsolatban, amely a jogos védelemre alapozná a szóbeli elkövetés kizárását. A jogos védelem ilyen értelmezése egyértelműen a tradicionális felfogásra utal. A fellebbezési jogra vonatkozóan pedig kétségtelenül tévesen nyilatkozott. A börtönügyi vitában képviselt álláspontja sem alapszik olyan információbázison, amely a vitapartnereknél megfigyelhető. A fentiek alapján megköszönhető az a feltételezés, hogy Batthyány Lajos esetében azért sem lehet egységes büntetőjogi programról beszélni, mert nem feltétlenül volt tisztában a progresszív büntetőjogi követelések elméleti alapjaival, valamint nem ismerte a napi törvénykezési gyakorlatot.

204–209. p.); Pajkossy Gábor: *A Polizeihofstelle magyar vonatkozású iratai, a Takáts Sándor gyűjtemény és a történelmi kutatás* (Levéltári Közlemények, 77, 2006, 1, 65. p.)

³ Molnár, 2000, 11. p.; Erdődy, 1998, 14. p.; Erdődy, 2002, 25–26. p.; Molnár, 2007a, 290. p.

⁴ Velkey, 2007, 564–565. p.

⁵ Gergely András: *Batthyány Lajos a reformellenzék élén* (Századok, 116, 1982, 1172. p.; a továbbiakban: Gergely, 1982); Molnár András: „A kormány hatalmának visszaélésével vádoló!” *Batthyány Lajos gróf az 1839/40-es országgyűlésen* (Levéltári Szemle, 45, 1995, 1, 19. p.; a továbbiakban: Molnár, 1995a); Molnár, 1996c, 167. p.; Molnár, 2000, 19. p.; Molnár, 2007a, 123., 300. p.

⁶ Molnár, 1994a, 71–72. p.; Molnár, 1995a, 18. p.; Molnár, 1996b, 3. p.; Molnár, 1996c, 21–32. p.; Erdődy, 1998, 11–12. p.; Molnár, 1998, 19–20. p.; Erdődy, 2002, 19. p.; Urbán Aladár: *Gróf Batthyány Lajos Magyarország első alkotmányos kormányfője* (Budapest, 2007, 14–16. p.; a továbbiakban: Urbán, 2007); Molnár, 2007a, 77., 80–82., 290. p.; Molnár András: *Batthyány Lajos gróf és Deák Ferenc kapcsolata a reformkorban* (Századok, 141, 2007, 53. p.; a továbbiakban: Molnár, 2007c)

⁷ Károlyi Árpád: *Németújvári gróf Batthyány Lajos első magyar miniszterelnök főbenjáró pöre. I. A por története* (Budapest, 1932, 594. p., 1. jegyzet; a továbbiakban: Károlyi, 1932a); Gergely, 1982, 1160–1163. p.; Molnár, 1994a, 73. p.; Molnár, 1995a; Molnár, 1996c, 33–56., 159–162. p.; Dominkovits, 1997, 272–273. p.; Erdődy, 1998, 12–15. p.; Molnár, 1998, 21–32. p.; Molnár, 2000, 11–14., 19–20. p.; Erdődy, 2002, 20–31. p.; Urbán, 2007, 16–18. p.; Molnár, 2007a, 83–119. p.; Molnár, 2007c, 540–544. p.

⁸ Gergely, 1982, 1163–1165. p.; Molnár András: *Batthyány Lajos és a Széchenyi–Kossuth vita (1841–1843)*. (Soproni Szemle, 49, 1995, 316–325. p.; a továbbiakban: Molnár, 1995b); Molnár András: „Még tekintetével is vezényel!” *Batthyány Lajos gróf az 1843/44-es országgyűlésen* (Levéltári Szemle, 46, 1996, 1, 3. p.; a továbbiakban: Molnár, 1996a); Molnár, 1996b, 5. p.; Molnár, 1996c, 57–71., 163. p.; Erdődy, 1998, 16–18. p.; Molnár, 1998, 32–42. p.; Molnár, 2000, 14., 20. p.; Kosáry Domokos: *Kossuth Lajos a reformkorban* (Budapest, 2002, 251., 292., 330. p.); Erdődy, 2002, 32–38. p.; Urbán, 2007, 18–19. p.; Molnár, 2007a, 120–146. p.; Molnár, 2007c, 546–548. p.

⁹ Gergely, 1982, 1165–1170. p.; Molnár, 1996a, 9. p.; Molnár, 1996b, 9–10. p.; Molnár, 1996c, 72–103., 163. p.; Erdődy, 1998, 19–21; Molnár, 1998, 42–47; Molnár, 2000, 16, 21–22; Erdődy,

- 2002, 39–50; Urbán, 2007, 20–22; Molnár, 2007a, 147–197. p.; Molnár, 2007c, 548–549. p.
- ¹⁰ Gergely, 1982, 1170–1171. p.; Varga János: *Batthyány és a jobbagyfelszabadtás* (Századok, 116, 1982, 1193. p.); Molnár, 1996c, 107–126., 164–166. p.; Erdődy, 1998, 22–24. p.; Molnár, 2000, 17–18., 22–23. p.; Kosáry, 2002, 353–354., 358–359., 368–369. p.; Erdődy, 2002, 51–66.; Molnár, 2007a, 198–238. p.; Molnár, 2007c, 550–553. p.
- ¹¹ Gergely, 1982, 1171–1174. p.; Urbán, 1986, 16. p.; Molnár, 1996c, 126–151., 166–167. p.; Erdődy, 1998, 24–25. p.; Molnár, 2000, 18., 23–24. p.; Kosáry, 2002, 371–375., 397., 403–407., 427. és 453. p.; Erdődy, 2002, 67. p.; Molnár, 2007a, 239–288. p.
- ¹² A kérdéstről részletesen lásd: Bató Szilvia: *Megjegyzések a magyar büntetőjogi kodifikáció 1848 előtti történetéhez* (Jogelméleti Szemle, 2007, 1. – <http://jesz.ajk.elte.hu/bato29.mht>)
- ¹³ Két anyakönyvi bejegyzés tanúsítja Batthyány gimnáziumi tanulmányait: 1818-ban és 1822-ben iratkozott be (Szögi László: *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemein. I. 1790–1850*. Budapest–Szeged, 1994, 89., 97. p.).
- ¹⁴ Ezt inkább csak feltételezni lehet: Molnár, 1994a, 64. p.; Molnár, 1996c, 19. p.; Molnár, 2007a, 57. p.; Molnár András: *Batthyány Lajos gróf és az ősei* (Vasi Szemle, 61, 2007, 391. p.).
- ¹⁵ Erre vonatkozó utalás a börtönrendszer vitájában az 1843. november 8-án elhangzott felszólalásában található: Molnár, 2007a, 474. p.
- ¹⁶ Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből. 1823–1848*. II. (Budapest, 1886, 124. p.; a továbbiakban: Horváth, 1886); Gergely, 1982, 1168. p.; Ács Tibor: *Batthyány Lajos katonai szolgálatainak története, 1826. augusztus 5.–1831. április 30.* (Hadtörténelmi Közlemények, 31, 1984, 720–722., 725. p.; a továbbiakban: Ács, 1984); Erdődy, 1987, 54. p.; Szemere Bertalan: *Politikái jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Gróf Batthyány Lajos, Görgei Artúr, Kossuth Lajos. Okmánytár*. Sajtó alá rend.: Hermann Róbert, Pelyach István (Budapest, 1990, 85. p.); Molnár, 1994a, 64. p.; Molnár, 1995a, 3. p.; Molnár, 1996a, 10. p.; Molnár, 1996c, 19–20., 83–86. p.; Erdődy, 1998, 10. p.; Molnár, 1998, 10–11., 45. p.; Molnár 2000, 11. p.; Erdődy, 2002, 16. p.; Urbán, 2007, 11–12. p.; Molnár, 2007a, 57., 289., 330. p.; Molnár, 2007c, 535. p. Károlyi Árpád még úgy tudta, hogy a vizsga után lépett be a hadseregbe: Károlyi, 1932, 593. p.
- ¹⁷ Ács, 1984, 723., 745., 746. p.
- ¹⁸ Károlyi, 1932, 592. p.; Erdődy, 1987, 54. p.; Molnár, 1994a, 64. p.; Molnár, 1996c, 19., 159. p.; Glósz, 1997, 292. p.; Erdődy, 1998, 10. p.; Molnár, 2000, 11. p.; Erdődy, 2002, 15–16. p.; Kosáry, 2002, 372. p.; Urbán, 2007, 10–11. p.; Molnár, 2007a, 57., 149., 289. p.; Molnár, 2007c, 537. p.
- ¹⁹ Szemere, 1990, 86–87. p.; Molnár, 1994a, 68–69. p.; Molnár, 1996c, 26–27. p.; Erdődy, 1998, 11. p.; Molnár, 1998, 13., 16–17. p.; Erdődy, 2002, 17–18. p.; Urbán, 2007, 14–15. p.; Molnár, 2007a, 69–71. p.
- ²⁰ Horváth, 1886, 124–125. p.; Károlyi, 1932, 594. p.; Erdődy, 1987, 54. p.; Szemere, 1990, 86. p.; Molnár, 1994a, 69–70. p.; Molnár, 1996c, 27–28., 159. p.; Erdődy, 1998, 11. p.; Molnár, 1998, 13., 17. p.; Molnár, 2000, 11. p.; Erdődy, 2002, 18. p.; Urbán, 2007, 15. p.; Molnár, 2007a, 72., 289. p.
- ²¹ Gergely, 1982, 1168. p.; Molnár, 1996c, 83., 85. p.; Molnár, 1996a, 10. p.; Molnár, 1998, 45; Erdődy, 2002, 40. p.; Molnár, 2007a, 169., 170–171., 467., 168. p.
- ²² A börtönlátogatások kodifikációs vitában történő feltűnéséről: Mezey Barna: *Realitás és illúzió – az 1843. évi börtönügyi törvényjavaslat vitái* (Jogtörténeti Szemle, 4, 1992, 1, 40., 43. p.; a továbbiakban: Mezey, 1992)
- ²³ Molnár, 1996c, 76. p.; Erdődy, 1998, 20. p.; Erdődy, 2002, 40. p.; Molnár, 2007c, 534. p.
- ²⁴ Molnár, 1996c, 30–31., 63. p.; Molnár, 1998, 19. p.; Molnár, 2007a, 78. p.
- ²⁵ Molnár, 2007a, 524–531. p. A magánlevelezés értékelése: Molnár, 1997, 63., 65. p.
- ²⁶ Pulszky Ferenc: *Életem és korom*. I. Sajtó alá rend., előszó és jegyz.: Oltványi Ambrus (Budapest, 1958, 187. p.; a továbbiakban: Pulszky, 1958); Gergely, 1982, 1164. p.; Molnár, 1995b, 324. p.; Molnár, 1996a, 10. p.; Molnár, 1996c, 69., 83. p.; Molnár, 1998, 45. p.; Dominkovits, 1997, 273. p.; Erdődy, 2002, 40. p.; Molnár, 2007a, 142–143., 169., 295. p.; Molnár, 2007c, 545–546. p.
- ²⁷ Gergely, 1982, 1165. p.; Molnár, 2000, 16. p.; Molnár, 2007a, 142–143., 295. p.; Molnár, 2007c, 546. p.
- ²⁸ Gergely, 1982, 1171., 1173. p.; Erdődy, 1998, 24. p.; Molnár, 2000, 18. p.; Erdődy, 2002, 59–60., 67. p.; Molnár, 2007a, 232–234., 253–254., 298., 691–695. p.; Molnár, 2007c, 552–553. p.
- ²⁹ Molnár, 1996c, 52. p.; Molnár, 2007a, 114. p.
- ³⁰ Kossuth Lajos *Összes Munkái*. XI. Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847/48. Sajtó alá rend., bev.: Barta István (Budapest, 1951, 267., 287., 290. p.; a továbbiakban: KLÖM XI.); Barta István: *Bevezetés*. In: KLÖM XI, 37. p.
- ³¹ Molnár, 2000, 11. p.; Molnár, 2007a, 290. p.
- ³² 1840. márc. 14. Molnár, 1995a, 10. p.; Molnár, 1996c, 44. p.; Molnár, 2007a, 102., 381. p. [A mezei rendőrségről lásd még László Zsuzsanna: *De politia campestri* című cikkét e számunk 46–51. oldalán. – A szerk.]
- ³³ 1839. szept. 9.; nov. 4.; 1840. jan. 11. Gergely, 1982, 1160. p.; Molnár, 1995a, 9., 14–17. p.; Molnár, 1996c, 49–56. p.; Erdődy, 1998, 15. p.; Molnár, 1998, 30–32. p.; Erdődy, 2002, 29. p.; Molnár, 2007a, 109–117., 358., 363–371., 375. p.; Molnár, 2007c, 541. p.
- ³⁴ 1840. márc. 23. Molnár, 1995a, 9. p.; Molnár, 1996c, 42. p.; Molnár, 2007a, 97., 385. p.
- ³⁵ Molnár, 1996c, 76. p.; Molnár, 2007a, 156–157. p.
- ³⁶ 1843. okt. 28. Molnár, 2007a, 460. p.
- ³⁷ 1843. nov. 4.; nov. 6–10.; 1844. ápr. 18. Molnár, 1996a, 10. p.; Molnár, 1996b, 9. p.; Molnár, 1996c, 83–86. p., 163; Erdődy, 1998, 20. p.; Molnár, 1998, 45–47. p.; Molnár, 2007a, 169–172., 296., 461–477., 516–517. p.
- ³⁸ 1844. márc. 14.; márc. 29. Molnár, 2007a, 494–495., 508–510. p.
- ³⁹ 1844. júl. 12. Molnár, 2007a, 539. p.
- ⁴⁰ 1844. júl. 13. Molnár, 2007a, 544. p.
- ⁴¹ 1844. júl. 29. Molnár, 2007a, 551. p.
- ⁴² 1844. szept. 10. Molnár, 1996c, 86. p.; Molnár, 2007a, 172., 570–571. p.
- ⁴³ 1844. szept. 11. Molnár, 2007a, 571. p.
- ⁴⁴ 1844. okt. 29. Molnár, 2007a, 617. p.
- ⁴⁵ 1847. nov. 11. Molnár, 2007a, 690. p.
- ⁴⁶ Ilyen például a bűntárs kifejezés többszöri előfordulása: Molnár, 2007a, 430., 455. p.
- ⁴⁷ Molnár, 2007a, 460. p.
- ⁴⁸ Molnár, 2007a, 570–571. p.
- ⁴⁹ Molnár, 2007a, 365. p.
- ⁵⁰ Molnár, 1995a, 16. p.; Molnár, 1996c, 52. p.; Molnár, 1998, 31. p.; Molnár, 2007a, 113., 370. p.
- ⁵¹ Molnár, 2007a, 544. p.
- ⁵² Molnár, 2007a, 690. p.
- ⁵³ Molnár, 2007a, 495. p.
- ⁵⁴ Molnár, 2007a, 366. p.
- ⁵⁵ Both Ödön: *A beszámítást kizáró és a büntetést megszüntető okok Szeged város reformkori büntetőjogában, 1790–1848* (Acta Juridica et Politica. Szeged, 1963, Tom. X. Fasc. 7. 53–54. p.)
- ⁵⁶ Molnár, 2007a, 381. p.
- ⁵⁷ Molnár, 2007a, 516–517. p.
- ⁵⁸ Molnár, 2007a, 539. p.
- ⁵⁹ Molnár, 2007a, 551. p.
- ⁶⁰ Pulszky, 1958, 204–205. p.; Molnár, 1996c, 76. p.; Molnár, 2007a, 427. p.; Molnár, 2007c, 548–549. p.
- ⁶¹ Molnár, 2007a, 469. p.
- ⁶² Molnár, 2007a, 477. p.
- ⁶³ Molnár, 2007a, 474. p.
- ⁶⁴ Molnár, 2007a, 508. p.
- ⁶⁵ Molnár, 2007a, 381. p.
- ⁶⁶ Gergely, 1982, 1162. p.; Molnár, 1995a, 10. p.; Molnár, 1996c, 44. p.; Hermann, 1997, 650. p.; Erdődy, 2002, 28. p.; Urbán, 2007, 17. p.; Molnár, 2007a, 60., 381. p.

- ⁶⁷ Gergely, 1982, 1168. p.; Erdődy, 1987, 56. p.; Molnár, 1996a, 10. p.; Molnár, 1996c, 84–86. p.; Erdődy, 1998, 20. p.; Molnár, 1998, 46. p.; Erdődy, 2002, 41. p.; Molnár, 2007a, 171., 464., 467–468., 516–517. p.
- ⁶⁸ Molnár, 2007a, 381. p.
- ⁶⁹ Molnár, 2007a, 471. p.
- ⁷⁰ Molnár, 2007a, 529. p.
- ⁷¹ Molnár, 2007a, 474. p.
- ⁷² Pajkossy Gábor: *A kormányzati „terrorizmus” politikája és az 1839–1840. évi országgyűlés* (Történelmi Szemle, 47, 2006, 1–2, 25–52. p.); Pajkossy Gábor: *A kormányzati „terrorizmus” politikája Magyarországon 1835 és 1839 között* (Századok, 141, 2007, 683–721. p.). A kormányzat olyan jelentőséget tulajdonított ennek a kérdésnek, hogy előszeretettel kérdezték ügyvédi vizsgán: Pulszky, 1958, 113. p.
- ⁷³ Molnár, 1995a, 16–18. p.; Molnár, 1996c, 52. p.; Erdődy, 1998, 15. p.; Molnár, 1998, 31. p.; Molnár, 2000, 13. p.; Urbán, 2007, 17. p.; Molnár, 2007a, 113–114., 363., 375. p., 135. jegyzet. Deák érveléséről: Molnár András: *Deák Ferenc és Zala megye feliratai a szőlőszabadság ügyében, 1836–1839* (Levéltári Közlemények, 65, 1994, 1–2, 129–152. p.); Pajkossy, 2007, 711. p.; Molnár, 2007c, 539. p.
- ⁷⁴ Molnár, 1995a, 16. p.; Molnár, 1998, 31. p.; Urbán Aladár: *Batthyány reformkori beszédei, levelei, írásai*. Sajtó alá rend.: Molnár András. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1998, 278 o. (Századok, 135, 2001, 1240. p.; a továbbiakban: Urbán, 2001); Erdődy, 2002, 29. p.; Molnár, 2007a, 114., 358., 364, 366–368., 375. p.; Molnár, 2007c, 541–542. p.
- ⁷⁵ Molnár, 1995a, 16. p.; Molnár, 1998, 31. p.; Urbán, 2001, 1240. p.; Erdődy, 2002, 29. p.; Molnár, 2007a, 114., 363., 365–366., 375. p.; Molnár, 2007c, 541–542. p.
- ⁷⁶ Both, 1963, 53–54. p.
- ⁷⁷ Molnár, 2007a, 365–366. p.
- ⁷⁸ Molnár, 2007a, 494–495. p.
- ⁷⁹ Molnár, 2007a, 526., 529. p.
- ⁸⁰ Molnár, 2007a, 550–551. p.
- ⁸¹ Molnár, 2007a, 571. p.
- ⁸² Molnár, 2007a, 245–246. p.
- ⁸³ Molnár, 2007a, 617. p.
- ⁸⁴ Gergely, 1982, 1165. p.; Molnár, 1995b, 324. p.; Molnár, 1996c, 69. p.; Erdődy, 2002, 34–35. p.; Molnár, 2007a, 143. p.
- ⁸⁵ Gergely, 1982, 1165. p.; Molnár, 1995b, 324. p.; Molnár, 2000, 16. p.; Molnár, 2007a, 142–143., 295. p.; Molnár, 2007c, 546. p.
- ⁸⁶ Molnár, 1996c, 86. p.; Molnár, 2007a, 172., 570–571. p.
- ⁸⁷ KLÖM XI. 267., 287., 290. p.; Barta, 1951, 37. p.
- ⁸⁸ Gergely, 1982, 1161. p.; Szemere, 1990, 90. p.; Erdődy, 1987, 56. p.; Molnár, 1995a, 5. p.; Molnár, 1996c, 35., 160; Erdődy, 1998, 13. p.; Molnár, 1998, 22. p.; Erdődy, 2002, 22., 34. p.; Molnár, 2007a, 87., 291. p.
- ⁸⁹ Molnár, 1995a, 9. p.; Molnár, 1996c, 42. p.; Molnár, 2007a, 97., 363–364., 385. p.
- ⁹⁰ Molnár, 2007a, 695. p.
- ⁹¹ Molnár, 1996c, 51. p.; Molnár 2007a, 113., 364. p.
- ⁹² Molnár, 2007a, 364. p.
- ⁹³ Molnár, 2007a, 469. p.
- ⁹⁴ Molnár, 2007a, 695. p.
- ⁹⁵ Molnár, 2007a, 495. p.
- ⁹⁶ Molnár, 2007a, 510. p.
- ⁹⁷ Molnár, 2007a, 531. p.
- ⁹⁸ Molnár, 2007a, 526. p.
- ⁹⁹ Molnár, 2007a, 530–531. p.
- ¹⁰⁰ Molnár, 2007a, 386. p.
- ¹⁰¹ Gergely, 1982, 1168. p.; Molnár, 1996a, 10. p.; Molnár, 1996b, 9. p.; Molnár, 1996c, 83–86., 163. p.; Dominkovits, 1997, 273. p.; Hermann, 1997, 650. p.; Molnár, 1998, 45–47. p.; Urbán, 2001, 1241. p.; Erdődy, 2002, 40. p.; Urbán, 2007, 21–22. p.; Molnár, 2000, 16. p.; Molnár, 2007a, 169–172., 296. p. Nem ismert, hogy Batthyány és Deák Ferenc nézetazonossága miben nyilvánult meg.
- ¹⁰² Molnár, 1998, 45. p.; Molnár, 1996c, 84. p.; Molnár, 2007a, 169., 461–463., 465., 467. p. Kortárs források szerint a vita valójában Batthyány Apponyi elleni személyes ellenszenvé miatt volt ilyen (Kosáry, 2002, 373., 398. p.)
- ¹⁰³ Molnár, 2007a, 171., 516–517. p.
- ¹⁰⁴ Molnár, 1996a, 10; Molnár, 1996c, 84. p.; Molnár, 1998, 46. p.; Molnár, 2007a, 170–171., 464., 467–468., 516. p.
- ¹⁰⁵ Molnár, 1996c, 84. p.; Molnár, 2007a, 467–468., 470–471. p.
- ¹⁰⁶ Molnár, 2007a, 464. p.
- ¹⁰⁷ Molnár, 1996c, 84–85. p.; Molnár, 2007a, 170., 466. p.
- ¹⁰⁸ Molnár, 2007a, 472. p.
- ¹⁰⁹ Molnár, 1996c, 86. p.; Molnár 2007a, 172. p.
- ¹¹⁰ Mezey, 1992, 44. p.
- ¹¹¹ Molnár, 2007a, 464., 467–468., 470–471. p.
- ¹¹² Molnár, 2007a, 470–472. p.
- ¹¹³ Molnár, 1998, 47. p.; Molnár, 2007a, 470–471. p.
- ¹¹⁴ Mezey, 1992, 45. p.
- ¹¹⁵ Molnár, 2007a, 471. p.
- ¹¹⁶ Molnár, 2007a, 472. p.
- ¹¹⁷ Molnár, 2007a, 473–474. p.
- ¹¹⁸ Molnár, 2007a, 469. p.
- ¹¹⁹ Molnár, 2007a, 472. p.
- ¹²⁰ Gergely, 1982, 1168. p.; Erdődy, 1987, 56. p.; Erdődy, 1998, 20. p.; Erdődy, 2002, 41. p.; Molnár, 2007a, 472. p.
- ¹²¹ Molnár, 2007a, 471–472. p.
- ¹²² Molnár, 2007a, 474. p.
- ¹²³ Molnár, 2007a, 475–477. p.
- ¹²⁴ Molnár, 2007a, 477. p.

A Magyar Nemzeti Bank által kibocsátott Batthyány-émlékérem elő- és hátlapja

Batthyány Lajos miniszterelnöki bársonyszéke (MNM)

Horváth Attila

Koncepció per az első független felelős magyar kormány miniszterelnöke ellen – Gróf Batthyány Lajos pere

A mikor valaki ellen koncepció per indítanak, legtöbb esetben először értetlenül áll az események előtt, és csak sokára ismeri fel, hogy mi is történt valójában. Így volt ez gróf Batthyány Lajos esetében is. Az első független, felelős magyar kormány miniszterelnöke sem gondolta, hogy mi készül ellene, nem ismerte fel pere koncepció jellegét, és hitt felmentésében vagy valamilyen enyhe ítéletben. Amikor Deák Ferenc javasolta Batthyány Lajosnak, hogy meneküljön el, mert le fogják tartóztatni, Batthyány büszkén válaszolta: „*Pár hitvány év miatt*” nem lesz székevény. Batthyány azért sem láthatta előre a készülő justismordot, mert ilyesmi addig nagyon ritkán fordult elő Magyarországon, ráadásul sok esetben nem is olyan könnyű felismerni egy per koncepció jellegét, hiszen a per megrendelői, lebonyolítói abban érdekeltek, hogy minden törvényteleniséget leplezzenek, és a jogszerűség látszatát keltsék.

A koncepció perek fajtái

A koncepció pereket csak a legritkább esetekben szokták a legegyszerűbb forgatókönyv szerint lebonyolítani: a politikai vezetés megrendelésére a nyomozó hatóság letartóztat egyes személyeket, és az előzetesen megfogalmazott elvárásoknak megfelelően

kitalálnak néhány hamis vádat, amelyet hamis bizonyítékokkal (leginkább megzsarolt tanúkkal) támasztanak alá, és amely alapján a bíróság meghozhatja a kitalált tényállásnak megfelelő ítéletet.¹ Ezekben az esetekben legtöbbször valamilyen politikai bűncselekménnyel vádoltak meg ártatlan embereket, de előfordult az is, hogy az államellenes bűncselekmények közé becsempészték néhány köztörvényes bűncselekményt is, hogy ezzel is lejárássák az elítélendő személyeket a közvélemény előtt.² Az 1940–1950-es évek koncepció perrei során még az antiszemita propagandától sem riadtak vissza.³ (Amikor valaki ellen koncepció per indítottak, akkor a sajtóban rögvest közzétették, hogy mi volt a korábbi, magyarosítás előtti neve.) Mindeközben a sajtó minden eszközt felhasznált arra, hogy minél jobban besározzák a vádlottakat. Ilyenkor a legaljasabb rágalmaktól sem riadtak vissza.

Koncepció pernek számít az is, ha a vádlott valóban elkövette a terhére rótt cselekményt, de az egyébként nem számítana bűncselekménynek. A bíróság azonban a vádhatóság segítségével a valóban megtörtént eseményeket, tényeket önkényesen értékeli, és úgy állítja be, mintha az törvénytelen lenne. A történetet módosítják, kiszínezik, egyes tényeknek túlzott jelentőséget tulajdonítanak, a bohából elefántot kreálnak, vagy a végeredmény felől, az ok-okozati tényezőket manipulálva tekintenek vissza a tényállásra.⁴

A koncepció perek közé kell sorolni azt az esetet is, amikor a vádlott valóban elkövetett egy kisebb súlyú bűncselekményt, de azt jelentős mértékben átminősítik, felnagyítják, a valódi szándékot meghamisítják, és igazságtalan, rendkívül kegyetlen büntetést szabnak ki, pl. felfüggesztett börtönbüntetést helyett halálbüntetést.⁵

Végül a negyedik variáció az, amely egyben a legrafináltabb is, hiszen ebben az esetben valós tényállás alapján, látszólag jogszerűen járnak el, de a jogszabály, amire az ítéletet alapítják, teljes mértékben erkölcstelen, amorális. Ilyen volt pl. az 1950. évi 26. tvr. az ország területének elhagyására vonatkozó büntető rendelkezések kiegészítéséről,⁶ az 1946:7. tc. a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről stb.

Gróf Batthyány Lajos életének főbb eseményei

1807. február 10-én, Pozsonyban, németújvári gróf Batthyány József Sándor és lomniczai gróf Skerlecz Borbála fiaként megszületett gróf Batthyány Lajos.

1807. február 11-én megkeresztelték a pozsonyi Szent Márton-székesegyházban.

1807–1815 között, szülei különválása miatt, anyjával és nővérével, Emíliával Bécsben élt.

1811. április 7-én Batthyány József Sándor gróf végrendeletében – Vas vármegye alispánjának gyámsága mellett – egyetlen fiát, Lajost nevezte meg valamennyi birtoka örököséül.

1813. július 13-án, Ikerváron meghalt apja. A végrendelet kihirdetését anyja megakadályozta, és elbitorolta a gyámság jogát.

1815–1819. április 15. között Vinzenz Pleban bécsi nevelőintézetében,

1818 őszétől, magántanulóként, a bécsi egyetem gimnáziumában.

1819. november–1820. augusztus között a győri bencés gimnáziumban,

1821. március–1824. május között Fritz Klinkovström bécsi nevelőintézetében

1822 őszétől magántanulóként ismét a bécsi egyetem gimnáziumában,

1824. május–1826. február között Nikolaus Möller, a filozófia doktora bécsi házában tanult.

A Habsburg-korszak legfontosabb hűtlenségi perei

A gróf Batthyány Lajos elleni pernek voltak előzményei is. A Habsburg-ház magyarországi uralkodása idejét végigkísérték a kisebb-nagyobb mértékben, de törvénytelen eljárások. Az első Dobó István és Balassa János állítólagos összeesküvési ügye volt. I. Miksa 1569. október 12-én, a pozsonyi országgyűlés utolsó napján, az országgyűlési törvények szentesítése végett nála járt főrendek közül lefogatta Dobó Istvánt és sógorát, Balassa Jánost. Ellenük a magyar hatóságok mellőzésével titkos nyomozást folytattak, és hamis bizonyítékokat gyűjtöttek.⁷

Habsburg-ellenes hangulatot erősítette. Illésházy Lengyelországba menekült, és onnan Bocskai oldalán tért vissza a magyar közéletbe. Elítélésének koncepció volt: később az ügy bírójá, Istvánffy Miklós is elismerte, így azt is, hogy az ítéletlevelet „az ország világos törvényei s szokásai ellen, Bécs városában sajátkezű aláírásával s bírói pecsétje alatt expedálni és kiadni kényszerítették.”⁸ A koncepció eljárás korabeli definícióját is megadták az Illésházy ügyével kapcsolatosan kiadott 1608. évi k.u. 23. tc.-ben: „...az előző időkben [...] tekintetes és nagyságos Illésházy István úr, Magyarországnak mostani nádora ellen, bizonyos kerülő eljárással, Magyarország jogai és ennek az országnak törvényes eljárása és törvénykezési szakai s ennél fogva a kiváltságos nemesi szabadsága ellenére Bécsben ítéletet hoztak és ítélő levelet készítettek és azt [...] végre is hajtották....”

16–19. századi koncepciók perek vádlottjai:

Dobó István sírköve (Cserna Károly rajza). Balassa János (Martino Rota rézmetszete, 1575)

Illésházy István (korabeli festmény)

Wesselényi Ferenc (Johann Cromer rézmetszete)

Nagy megdöbbenést kellett az ország egyik legnagyobb birtokosának, Illésházy Istvánnak az ügye is. Az udvari főlovászmestert 1603-ban törvénytelen eljárás során és konstruált perben fej- és jószágvesztésre ítélték, ami végül is a Bocskai-féle szabadságharcot kiváltó

A Wesselényi Ferenc–Zrínyi Péter–Frangepán Ferenc–Nádasdy Ferenc-féle összeesküvési perben már nem is leplezték, hogy nem a magyar törvények szerint jártak el. A bécsi kormány rendkívüli megoldásként külön ad hoc bíróságot, iudicium delegatumot küldött

1826. augusztus 5.–1827. április 19. között, mint a cs. kir. 32., Esterházy herceg gyalogezred kadétja katonai szolgálatot teljesített az itáliai Pádúában. Közben, 1826 végén, magánúton befejezte jogi tanulmányait, és sikeres vizsgát tett a zágrábi Jogakadémián.

1827. április 20.–1831. április 30. között a cs. kir. 9., Miklós huszarezred 1., őrnagy osztálya 2. századának alhadnagyaként szolgált. Századával az itáliai Trevisóban, 1829 márciusától a stájerországi Fehringben, 1830 áprilisától a csehországi Bogdanetzben és Pardubitzban állomásozott.

1828. áprilistól apai örökségének megszerzéséért anyjával örökösödési jogvitába keveredett, amelyet

1831. január 18-án Bécsben, a Magyar Királyi Udvari Kancellária közbenjárásával létrejött megállapodás zárt le.

Ekkor szerződést kötöttek a Batthyány-örökség felosztásáról.

1831. február 10-én Batthyány, nagykorúságát elérve, teljes jogú tulajdonosa lett a birtokainak.

1831. április 30-án kilépett a cs. kir. hadseregből.

1831. május–1839. június 2. között Vas vármegyei birtokán, Ikerváron élt és gazdálkodott, közben külföldi utazásokat tett (Bajorország, Svájc, Itália, Görögország, Törökország, Franciaország, a Német Szövetség államai).

1832. február 20-án kinevezték Vas vármegye táblabírájává.

1834-ben, anyja halála után megkapta a szalónaki uradalmat is.

1834. december 4-én Pozsonyban, a Szent Márton-székesegyházban házasságot kötött Zichy Antónia grófnővel, ciferi gróf Zichy Károly leányával.

ahonnan 30 évvel korábban kivégzésre kísérték nagyapját, Zrínyi Pétert. Ezzel is jelezték Rákóczinak, hogy milyen ítéletre számíthat. A bíróság elnökének egy olyan személyt neveztek ki, aki részt vett Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc elítélésében. A vádat az alsó-ausztriai kamara ügyésze képviselte, és a iudicium delegatumnak szintén a császári törvények szerint kellett eljárnia.¹⁰

A szatmári béke, illetve II. József halála utáni kompromisszumok jegyében a Királyi Curia tárgyalta a hűtlenségi ügyeket: a Királyi Tábla első fokon, a Hétszemélyes Tábla pedig másodfokon.¹¹ Ennek következtében Martinovics és társainak összeesküvési perében magyar bíróságok ítéleztek, és a magyar törvényekre alapozták az ítéletüket. Mégsem volt mentes ez a per sem a koncepciós elemektől. Eljárási szabályok egész sorát sértet-

16–19. századi koncepciós perek vádlottjai:

Zrínyi Péter, Nádasdy Ferenc és Frangepán Ferenc kivégzése (korabeli metszet)

II. Rákóczi Ferenc (metszet, 1701), Martinovics Ignác levágott feje (Pollák Zsigmond metszete, Vasárnapi Ujság, 1869. febr. 14.)
Wesselényi Miklós (könyvmarat Barabás Miklós rajza után)

ki, amelynek tagjai között nem lehetett magyar. A 11 bírót a haditanács, a titkos tanács tagjai és az udvari kamarások közül válogatták ki. A pert Bécsűhelyen, a német-római császári törvények szerint folytatták le.⁹

II. Rákóczi Ferencet 1701 áprilisában a bécsűhelyi börtönben, ugyanabban a cellában tartották fogva,

ték meg, megfélemlítették az ügyvédek stb. A legnagyobb jogsérelmet azonban az okozta, hogy a királyi jogügyek igazgatójának felfogását követve olyan cselekményeket minősítettek bűncselekményeknek, amelyek nem voltak veszélyesek az akkori államhatalomra. Pl. abból indultak ki, hogy aki a mozgalmi káték valame-

1835. augusztus 26-án, Ikerváron megszületett leánya, Antónia (1837. augusztus 28-án, az itáliai Bergamóban meghalt).

1837. december 25-én, Pozsonyban megszületett második lánya, Amália.

1839. június 2.–1840. május 13. között Pozsonyban részt vett az országgyűlés felső táblájának ülésén.

1839. október végén Széchenyi Istvánnal együtt a pozsonyi Strohmayr-házban létrehozta az ellenzéki főnemeseket tömörítő kiskaszinót, ahol

1839. november 18-án hivatalosan is megalakították a főrendi ellenzéket. 1839. december 14-én Batthyány politikai programnyilatkozattal felérő emlékiratot nyújtott be a kiskaszinóhoz.

1840. április 22-én, a felsőtáblán mondta el legjelentősebb és leghatásosabb beszédét (a szólásszabadság ügyében).

1840. május 13-án, az országgyűlés berekesztését követően Pestre költözött.

1840. július 27-én, Zala vármegye közgyűlésén kinevezték Zala vármegye táblabírójává.

1841. január 30-án, a Kossuth Lajos által alapított „Hasznos ismereteket terjesztő társaság” (a későbbi Iparegyesület) alakuló ülésén – távollétében – felkérték elnöknek.

1842. június 4-én az Iparegyesület pesti közgyűlése három évre az egyesület elnökévé választotta. (1845. augusztus 23-án újraválasztották.)

1842. július 1-jén megszületett harmadik lánya, Ilona.

1843. május 18.–1844. november 13. között a pozsonyi országgyűlés felsőtábláján a főrendi ellenzék vezetője.

lyikét látta, elolvasta, vagy éppen lemásolta, és nem jelentette fel a hatóságnak, pusztán ezzel a cselekményével elkövette a hűtlenség bűncselekményét – még abban az esetben is, ha egyébként az elolvasott szöveggel nem értett egyet.¹² Akaratlanul is árulkodó a Hétszemélyes Tábla ítélete, amely kimondta, hogy súlyosbításként Martinovicsnak végig kell néznie társai kivégzését. Előre tudták tehát, hogy halálra fogják ítélni őket, pedig még nem is tanulmányozták az iratokat.

Amikor pedig elhatározták báró Wesselényi Miklós perbe fogását, József nádor vette a fáradságot és előkerestette a 40 évvel korábbi periratokat, leporoltatta és odaadta a bírának, hogy annak alapján hozzák meg az ítéletüket.¹³

Koncepciós perre utaló vonások Batthyány perében

Gróf Batthyány Lajos perében is fellelhetjük a koncepciós pertípusok több jellemzőjét és a korábbi perekben már alkalmazott módszerek elemeit.

Miért ítélték el gróf Batthyány Lajost?

Gróf Batthyány Lajos, mint az első független, felelős magyar kormány volt miniszterelnöke, a legmagasabb rangú politikus, akit sikerült elfogniuk. Reprezentatív kivégzésével akarták bosszújukat kielégíteni és az országot megfélemlíteni.

Személyében a vádlottak padjára ültették az 1848 március–áprilisában győztes polgári intézményeket és a magyar nemzeti törekvéseket is.¹⁴

Ferenc József személy szerint is sértve érezte magát, hiszen csak Oroszország segítségével tudta leverni a szabadságharcot.¹⁵

Gróf Batthyány Lajos kivégzése 1849. október 6-án (litográfia)

Zsófia főhercegnő is gyűlölte Batthyány Lajost, ami leplezetlenül kitűnik – 1931-ben kiadott – naplójából.

Nem vették jó néven azt az állítólagos kijelentését, amit a titkosrendőrség jelentett, hogy a Batthyány család régebbi, mint a Habsburgoké.

Megszerezhették gróf Batthyány Lajos tekintélyes vagyonát. Az 1849. július 1-jén, Haynau által kiadott császári főparancs kimondta, hogy a felségárulás miatt elítéltek összes vagyona elkobozandó. Batthyáynak nagy birtokai voltak, Magyarországon túl Horvátországban és Stájerországban is.¹⁶

A sajtó szerepe a Batthyány elleni propaganda-hadjáratban

Alig néhány napja tartóztatták le Batthyány Lajost, a feltűnően jól értesült osztrák és magyar lapok máris egymás után tették közzé a lejáratozó, dehonesztáló cikkeket. A *Figyelmező* 1849. január 23-án (tehát Batthyány első kihallgatása előtti napon), a volt miniszterelnökről írt glosszájában úgy emlékezett meg a grófról, mint aki a „Kossuth Lajos szövetsége által olly fő fő oka volt Magyarország múltbéli szerentséglenségeinek.” Február 11-én és 13-án pedig leközltek az osztrák lapokban megjelent cikk magyar fordítását,

1844. április 7–8-án ikervári kastélyában gróf Széchenyi Istvánnal és Deák Ferencsel a közteherviselés tervezett bevezetéséről tanácskozott.

1844. május 5-én Pozsonyban, az alsótábla üléstermében az akkor megalakuló Magyar Kereskedelmi Társaság elnökévé, 1844. július 30-án, a Pesti Cukorfinomító Gyár-egyesület közgyűlésén elnökké,

1844. október 6-án, Pozsonyban az Országos Védegylet, 1844. december 22-én, Pesten a Gyáralapító Társaság igazgatóválasztmányának tagjává választották.

1845. március 10-én részt vett Pest vármegye közgyűlésén, ahol elítélték az adminisztrátori rendszert.

1845. március és augusztus között a Közel-Keleten, Szíriában és Egyiptomban (Jeruzsálemben, Alexandriában és Kairóban) tett utazást.

1845. november 18-án, az ellenzéki politikusok pesti értekezletén Szentkirályi Mórral és Deák Ferencsel együtt megbízást kapott az ellenzék egyesítésének előkészítésére. 1845. novemberben, Pesten megszületett fia, Ákos. (1845. december 28-án meghalt.)

1846. június 6-án a Szentkirályi Mór pesti lakásán tartott ellenzéki konferencián a sajtóbizottság elnökévé választották.

1846. november 15-én, az ellenzéki párt megalakítását előkészítő pesti értekezleten döntés született arról, hogy Batthyány fogja vezetni az egységesülő ellenzéket.

1847. március 15-én, Pesten, az országos ellenzéki konferencián elfogadták az ellenzéki program alapelveit, s Batthyányt hivatalosan is az ellenzék Középponti Választmányának elnökévé választották.

azután a Batthyány elleni vádpontok egyike lett: „köz-tudomású, hogy Batthyány és Pulszky október 5. és 6. közötti éjjel meghitt embereik, ezek pedig munkások közt pénzt osztottak ki...”¹⁷

Az osztrák katonai büntetőjog alkalmazása

Gróf Batthyány Lajossal szemben nem Magyaror-szágon, nem a magyar hatóságok, nem a magyar jog-szabályok, így az 1848:3. tc. alapján jártak el, hanem a rá nézve sokkal kedvezőtlenebb osztrák katonai büntető- és eljárásjogot alkalmazták. Annak ellenére, hogy proklamációjában Windisch-Grätz herceg is fegyverrel a kézben elfogott lakosokról szólt. Még Leuzendorf

Gróf Batthyány Lajos sírkövével a pesti ferences templomban

hadbíró is azt javasolta, hogy Batthyány Lajos miniszterelnöki tevékenységét ne tegyék a per tárgyává, mert az 1848. október 3-án életbe léptetett haditörvények erre az időszakra nem érvényesek, hiszen Batthyány már egy nappal korábban lemondott miniszterelnöki megbízatásáról. Bécsben azonban másként döntöttek. Batthyány tevékenységét egységes egész-ként értékelték. Az 1848:3. tc.-re csak akkor hi-vatkoztak, ha azt a volt miniszterelnökkel szembe tud-ták fordítani.¹⁸

A katonai büntetőjog legfőbb jellemzője, hogy sokkal szigorúbb felelősségi szabályokat alkalmaz, mint a civilekkel szemben alkalmazható büntetőjog. A polgári büntetőjog esetében sokszor elegendő a passzivitás is, ezzel szemben a katonai büntetőjog „a legsúlyosabb aktivitást” követeli meg a hatálya alá vont személyektől, elsősorban katonáktól. A katonai büntetőjog szabályai még a feltételezetten keletkezett „veszély” esetén is megállapíthatták a felelősséget. Az osztrák katonai büntetőeljárás, amelyet még a Justiz-norma (1754), a Theresianische peinliche Gerichts-ordnung (1769), a Strafnormen (1790) és a Hadi cikkek (1808) által szabályoztak, titkos, inkvizitórius jellegű rendszer volt. A hivatalból induló büntető eljárás ura a hadbíró, aki egy személyben döntött a per meg-indításáról, a bűncselekmény körülményeinek kivizs-gálásáról, egy személyben képviselte a vádat, a védel-met és a bírói pozíciót.¹⁹

Éppen ezért Batthyány Lajos már első kihall-gatásakor kérte, hogy tisztázzák a bírósági hatáskör kérdését: „minden mást megelőzően egyelőre pusztán egyetlen dologra térjen ki, mégpedig a velem szem-beni illetékesség kérdése [...]. Ami ugyanis mi-niszterelnöki hivatalbeli működésemet illeti, az kizárólag a képviselőház és a felsőház megítélése alá tartozik, mivel az Őfelsége által szentesített tör-vényekből következően csakis a képviselőház ille-tékes annak eldöntésére, hogy a minisztert a királyi fiscus vagy bármelyik képviselő panasza alapján vád alá helyezhesse. Amennyiben ezt a vádat a képvi-selőház továbbra is helytállónak találja, úgy az ítékezés a felsőházon múlik. Etekintetben csakis a két házat ismerhetem el illetékes hatóságok gya-nánt.”²⁰

Batthyány Lajos Olmützben, a hadbírószági tár-gyalás kihallgatásán újra visszatért a hatáskör (és a visszamenőleges hatály) kérdésére: „Már korábbi kihallgatásaimkor említettem, hogy miniszteri tevé-kenységem megítélése egyáltalán nem tartozik a ka-tonai törvényszék hatáskörébe, miután e tevékenység-gel már október 2-án felhagytam, s a magyarországi ostromállapotot csak az október 3-i legfelsőbb mani-fesztumban rendelték el, illetőleg mondták ki a hadi-

1847. április 8-án, Pesten megszületett második fia, Elemér.

1847. június 6-7-én, Pesten, a Batthyány elnökletével megtartott országos nagygyűlésen a magyar liberális ellen-zék elfogadta programját, az Ellenzéki Nyilatkozatot.

1847. október 18-án Batthyány támogatásával Pest várme-gye országgyűlési követévé választották Kossuth Lajost.

1847. november 11. és 1848. április 11. között Pozsony-ban, az országgyűlés felsőtábláján Batthyány a főrendi ellenzék vezéréként irányította az országos ellenzéket.

1847. december 7-én, a választfelirati vita alkalmával a fel-sőtáblán mondott beszédében felvetette a Habsburg Birodalom egészének alkotmányos átalakítását.

1848. február 4-én, a felsőtábla ülésén, a kötelező örök-váltság mértékének vitájában a földesurak méltányos kár-

pótlását indítványozta. A magyar nyelvhasználatról szóló törvényjavaslat tárgyalásakor javasolta, hogy Horvátor-szágból a belső ügyekben használhassák a horvát nyelvet. 1848. március 14-én este, a pozsonyi Zöldfa vendégfogadó erkélyén Kossuth a magyar független felelős minisztérium leendő elnökeként mutatta be Batthyányt.

1848. március 15-én Batthyány az országgyűlési küldöttség tagjaként Pozsonyból gőzhajóval Bécsbe uta-zott, hogy a király elé terjessze a Kossuth által betér-jesztett, s az országgyűlés által jóváhagyott, az alkot-mányos átalakulást sürgető felirati javaslatot.

1848. március 17-én, Bécsben Batthyány, az Ellenzéki Párt elnöke a király jóváhagyásával miniszterelnöki megbízást kapott István nádortól, majd visszatért Pozsonyba.

törvényszék illetékességét, tehát azok visszamenőleges alkalmazása a korábbi tényekre nem megalapozott.”²¹

Törvénytelen letartóztatás és fogva tartás

Batthyány Lajos nem bújta el a megszálló katonaság elől.²² Meg sem kísérelte a szökést, mégis, 1849. január 8-án, Pesten, a Károlyi-palotában Windisch-Grätz katonái törvénytelen módon elfogták,²³ és elkezdték kihallgatni.

Batthyány az első kihallgatásakor azt kérte, hogy óvadék ellenében helyezték szabadlábra. Kezességül vagyonát és becsületét adta. Ezt a kedvezményt megtagadták tőle, hiszen az előzetes vizsgálatot lefolytató Tratner ezredesnek – megbízatása alapján – Batthyány „köztudomású” és „büntetés alá eső cselekedetei” ügyében kellett nyomoznia, vagyis az ártatlanság védelme helyett a bűnösség preconcepciójával indult az eljárás.

Az egész eljárás során többször is átszállították egy másik börtönbe (április 23.: Laibach [Karintia], július 26.: Pozsony, augusztus 12.: Olmütz, majd vissza Pestre, az Újépületbe). Mindeközben hermetikusan elzárták a külvilágtól, és ezzel korlátozták a védekezési lehetőségeit.

Hamis vádak

A vádak egy része csúsztatásokból, megtörtént események átértékeléséből állt; ilyen volt pl. a magyar bankjegyek kibocsátása, az újoncozás elrendelése, a külső hatalmakkal való kapcsolatteremtés, a báró Jelašić bánnal szembeni ellenállás, a Horvátországgal való nézeteltérések rendezésének elmulasztása, a magyar kormány gyakori törvényellenes intézkedéseinek engedélyezése a had-, a pénz- és kereskedelmi ügyek területén, belépése a fegyveres felkelők sorába, visszatérés az uralkodó által feloszlattott országgyűlésre.

Batthyány Lajost megvádolták ezen kívül olyan bűncselekményekkel is, amelyeket nem is követett el. A nyilvánvalóan hamis tényállást hamis tanúkkal

Gróf Batthyány Lajos holttestének azonosítása 1870. március 29-én (metszet, Vasárnapi Ujság, 1870. június)

igyekeztek alátámasztani. A legkirívóbb hamis vád az volt, amely szerint Batthyány részt vett volna az október 6-ai bécsi felkelés előkészítésében. Tipikus reagálása az önkényuralomnak, hiszen ezzel a váddal azt akarták deklarálni, hogy a bécsi megmozdulás nem az ő hibájukból, hanem az ellenség manipulációja révén következett be. Ezt az állítást újságcikkek találgatásaival és nyilvánvalóan rosszindulatú, Batthyányval szemben elfogult tanúkkal igyekeztek alátámasztani.²⁴

A vádakból és azok indoklásából egyértelműen látszik a politikai elvárásoknak való megfelelési kényszer. A bécsi kormányzatnak a vizsgálat idején kialakított álláspontja szerint értékelték az 1848-ban történeteket. A koncepció alátámasztása érdekében Batthyány majdnem egész politikai pályáját vád alá helyezték. „Magyar Párt”-ról beszéltek, amely előkészítette a forradalmat.²⁵

A magyarok újabb és újabb követelésekkel akarták sarokba szorítani „Ausztria császári koronáját” és „véres polgárháborút választottak a megbékéléssel

Első miniszterelnöki körlevelében a rend és nyugalom fenntartására szólította fel a hatóságokat.

1848. március 19-én Bécsbe utazott a jobbágyfelszabadításról rendelkező törvényekkel.

1848. március 22-én a rend fenntartása érdekében körlevelben javasolta egy őrsereg (nemzetőrség) felállítását a városokban és a népesebb településeken.

1848. március 23-án bejelentette kormánya névsorát az országgyűlésen. A nádor felhatalmazásával kinevezte a minisztériumot a fővárosban átmenetileg képviselő Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottmányt. Második miniszterelnöki körleveléhez mellékelve szétküldte a hatóságoknak a jobbágyfelszabadításról szóló, szentesítés előtt álló törvényeket.

1848. március 24–28-án a felelős minisztériumról alkotandó törvénnyel Bécsbe utazó Batthyány és Deák

Ferenc kijelölt igazságügyi miniszter a császárvárosban tárgyalta a még jóvá nem hagyott törvényjavaslatokról.

1848. március 29-én Batthyány az elfogadhatatlan királyi leirat miatt lemondását helyezte kilátásba.

1848. március 30-án éjjel Batthyány és három kijelölt minisztertársa (Deák, gróf Széchenyi István, báró Eötvös József) Bécsben, a Burgban tárgyalta, majd reggel visszatért Pozsonyba.

1848. április 2-án Batthyány felterjesztette az uralkodóhoz kormánya névsorát.

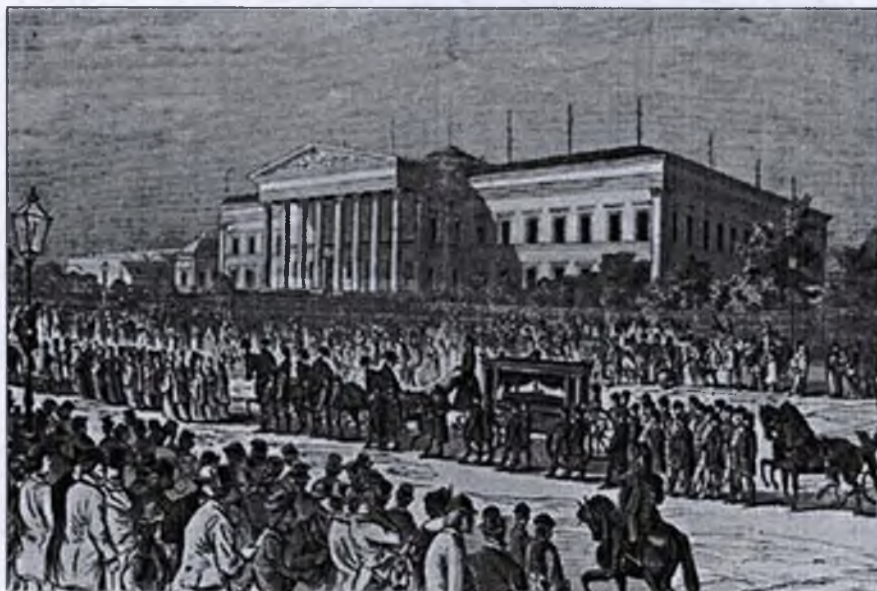
1848. április 7-én a király kinevezte az első független felelős magyar kormány tagjait.

1848. április 11-én a Batthyány-kormány Pozsonyban lévő tagjai letették az esküt. Az uralkodó szentesítette a törvényeket, és berekesztette az országgyűlést. ➔

szemben.”²⁶ Batthyánnak már azért sem adhattak igazat a hadbírók, mert azt az állítást kellett igazolniuk, hogy a fegyveres konfliktus előidézői nem a bécsi

amikor az országgyűlés már a forradalom talaján állt, ez efféle aggályokon túl kellett volna tennie magát, anélkül, hogy túlságosan sokat gondolkodott volna rajta....”²⁷

Gróf Batthyány Lajos (újra)temetési menete a Magyar Nemzeti Múzeum előtt, 1870. június 9-én (metszet, Vasárnapi Ujság, 1870. június)

kamarilla emberei, hanem a magyar kormány miniszterei voltak.

A vádak közül a legneveltségesebb az volt, amely azt róta fel Batthyánnak, hogy az alkotmánynak megfelelően járt el. A vádirat szerint ugyanis Batthyány megtagadta az ellenjegyzést az uralkodó azon rendelkezéseitől, amelyekkel feloszlatta a magyar parlamentet, Mailáth Györgyöt helytartóvá és – Batthyány felmentése után – Récsey Ádámot miniszterelnökké nevezte ki. Batthyány válasza az volt, hogy akkor követett volna el törvényteleniséget, ha ezt megtette volna. Az országgyűlést csak a költségvetés elfogadása után lehetett feloszlítani, s Mailáth kinevezése is alkotmányellenes volt, hiszen a magyar jog nem ismeri a helytartói tisztséget.

A bíróság mégis a törvénytelen eljárást tartotta volna helyesnek az alábbi indoklással: „Önnek az idő tájt,

de ők ennek sajátos magyarázatát adták. Schwarzenberg kijelentette, hogy Batthyány „a tőle megszokott zárkózottságával meg tudta akadályozni, hogy a császári és királyi kormány kezébe kerüljenek az őt kompromittáló iratok.”²⁸

A tanúk vonatkozásában is elég egyoldalúan jártak el. Míg a Batthyány mellett felszólaló, a vádlott mellett nyilatkozó tekintélyes és szavahihető tanúk tanúvalomását nem vették figyelembe, addig a terhelő vádlomást tevő tanúk, akik valamiért szembefordultak vele (pincér, néhány Batthyányval nem szimpatizáló arisztokrata stb.), állításaival bizonyítottan tekintették a koholt vádak.

A perben egyébként már megjelent a 20. században majd nagy karriert befutó „gondolat-bűncselekmény” is. Különösen azoknál az eseteknél, ahol a hadbíró Batthyány „rossz szándékairól” beszélt.

1848. április 12-én, Pozsonyban megtartották az első minisztertanácsi ülést.

1848. április 15-én, az első pesti minisztertanácsi ülésen Batthyány magára vállalta a nemzetőrség szervezését.

1848. április 16-án a minisztertanács Batthyányra bízta a távollévő hadügyminiszter, Mészáros Lázár helyettesítését.

1848. április 20-án Batthyány kinevezte az ideiglenes Országos Nemzetőrségi Haditanács vezetőjét és tagjait.

1848. április 21-én elrendelte a nemzetőrség országos összeírását.

1848. május 2–10. között Bécsben eredményes tárgyalásokat folytatott az országban állomásozó sorkatonaság feletti rendelkezésről, Mészáros Lázár hazarendeléséről és Jellačić engedelmességre utasításáról.

1848. május 16-án elrendelte tíz önkéntes nemzetőr zászlóalj felállítását, és kiadta a „rendes nemzetőrség” (a honvédség) toborzási felhívását.

1848. június 6–12-én Innsbruckban sikeres tárgyalásokat folytatott Ferenc Károly főherceggel az erdélyi unióról szóló törvény jóváhagyásáról és Jellačić felmentéséről.

1848. június 23-án Vas vármegye kiscelli és sárvári választókerületében is képviselővé választották Batthyányt, aki a Sárváron megszerzett mandátumot fogadta el.

1848. július 5-én, Pesten megnyílt a népképviselői országgyűlés; a miniszterelnök általában részt vett a képviselőház ülésein, de csak ritkán és röviden szólalt fel.

1848. július 6–9-én, majd július 24–31-én Batthyány eredménytelenül tárgyalt Bécsben az osztrák kormánnyal és János főherceggel, illetve Jellačić horvát bánnal.

Az eljárás menete

A koncepciók pereknél az eljárás ütemezését is mindig az aktuális politikai elvárásokhoz igazítják. Nagy Imrét és társait is, amíg a per lebonyolítása nem volt aktuális, Romániában tartották. Nem ennyire nyilvánvalóan, de hasonló tendenciákat láthatunk Batthyány esetében is. Felsőbb utasításra felgyorsulnak vagy lelassulnak a perbeli cselekmények.

A bírósági tárgyalás, amely a koncepciók pereiben mindig kevésbé jelentős, mint a nyomozati szak, pedig már lázas sietséggel zajlik, mert az ítélet végrehajtásának is megvolt már a határideje. Talán ezért is fordulhatott elő, hogy ugyanazon a napon született meg az ítélet, mint amelyre a kegyelmi kérvény is datálódott. Ebből ugyanis az következik, hogy ez utóbbi iratot is előre megírták, tehát tudták, mi lesz az ítélet. Leuzendorf be is vallotta, hogy „utasítást kaptam, hogy lehetőség szerint gyorsítsam meg az eljárást, ami igen zavarólag hatott a szükséges mérlegelésre és nyugodt megfontolásra...”²⁹

Inkvizítorius eljárás

A per a legnagyobb titokban zajlott. Ennek megfelelően zárt tárgyalást tartottak. (Nagy nyilvánosság előtt Batthyány Lajos vádlottból vádlóvá válhatott volna.)

A védelem csak formális volt. Elutasították Batthyány azon kérését, hogy védekezése során jogi segítséget kaphasson Deák Ferencről. A mellette szóló

tanúkat különböző ürügyekre hivatkozva nem idézték be. Az enyhítő vagy mentő körülményeket a hadbíróknak hivatalból kellett volna összegyűjtenie, hiszen az

A Batthyány Mauzóleum, Bp., Fiumei úti sírkert

osztrák katonai büntető rendtartás a hadbíró nemcsak a vád képviselőjére, hanem a gyanúsított „törvényes védelmének ellátására” is utasította. A periratokat végignézve arra a következtetésre juthatunk, hogy ennek a kötelezettségnek a hadbíró nem tett eleget, bár három vádpontot ejtett a per során.

Batthyány Lajost hónapokon keresztül teljesen elszigetelték a külvilágtól, és teljesen egyedül állt egy vele szemben ellenséges apparátussal. Batthyányt azonban nem sikerült megtörni, végig nagyon határozottan védekezett. Ebben nagy segítséget jelentett jogi végzettsége (bár soha nem praktizált), kiváló német nyelvtudása (a per ugyanis németül zajlott) és büszkesége.

Votum informatium

Az osztrák katonai perrendtartás előírta, hogy a hadbíráskodás tagjainak az ítélelhozatal előtt a hadbíró írásos

1848. augusztus 13-án utasította a hatóságokat önkéntes, tartós szolgálatot vállaló nemzetőr alakulatok szervezésére.

1848. augusztus 27-én elrendelte az önkéntes nemzetőr alakulatok négy táborban (Pápa, Vác, Szolnok és Arad) történő összevonását és kiképzését.

1848. augusztus 28. és szeptember 9. között Batthyány és Deák, valamint a hozzájuk szeptember 6-án csatlakozó országgyűlési küldöttség sikertelenül járt Bécsben; az udvar az újoncászati és pénzkibocsátási törvényjavaslatokról érdemben nem tárgyalt.

1848. szeptember 11-én Batthyány és a kormány tagjai lemondtak, de

1848. szeptember 12-én Batthyány a nádor felkérésére ismét vállalta a kormányalakítást.

1848. szeptember 12.–október 2. között Batthyány ideiglenes, ügyvezető miniszterelnök.

1848. szeptember 13-án felhívást intézett a dunántúli vármegyékhez a Jellačić elleni tömeges felkelésre, majd

1848. szeptember 14-én, az országgyűlés határozata alapján, de királyi jóváhagyás nélkül, elrendelte az azonnali honvédtoborzást.

1848. szeptember 17-én kormánybiztosokat nevezett ki a honvédtoborzás szervezésére, és az országgyűlés képviselőházában bejelentette tervezett kormánya névsorát.

1848. szeptember 19-én részletes utasítást adott ki a honvéd újoncok mielőbbi kiállítása érdekében (minden 127 lakos után két újoncot kellett kiállítani).

1848. szeptember 23-án országos népfelkelési biztossá nevezte ki Kossuth Lajost.

előterjesztésében foglalja össze az ügyet: a vádakat, a vádlott védekezését és az általa javasolt ítéletet. Ezt az iratot nevezték votum informatiumnak. Ez a tájékoztató vélemény azonban teljes egészében az előzetesen Bécsben kialakított koncepció és helyzetértékelés szerint elemezte a Batthyány elleni vádakat. Leuzendorf hadbíró a hadbírótság tagjainak így még egy hivatalos okirattal is tudta sugallani, hogy milyen ítéletet várnak el tőlük. A tanácskozás – ami nem tartott túl sokáig – ennek megfelelően valószínűleg az egyhangú vélemény jegyében zajlott le. Egy katonatiszt hogyan is szegülhetne szembe felettese kívánalmaival?

Kegyelmi kérvény

Károlyi Árpád megfogalmazása szerint „a hihetetlenül nyomorultán megindokolt” ítélettel szemben erőteljes, jól szerkesztett a kegyelmi kérelem. (A hadbírótság ítélete ellen nem lehetett fellebbezni, az rögvest jogerőre emelkedett.) A hadbírónak a mentő körülmények összegyűjtése sokkal könnyebb volt, mint a vádirat összetákolása. Valószínűleg úgy tudták a bíróságot a halálos ítélet meghozatalára rávenni, hogy azt ígérték a hadbíróknak, az uralkodó majd kegyelmet fog adni Batthyánynak.

Jegyzetek

¹ A Rajk-per pl. ilyen rendkívül primitív koncepció és foratókönyv szerint megszerkesztett per volt. Mégis, Rajk Júlia visszaemlékezése szerint, a párttagok „elhitték”, hogy férje bűnös. Ugyanezt nyilatkozta az egyik népbíró, Barcs Sándor is. Lásd: Pető Andrea: *Rajk Júlia* (Budapest, 2001, 48. p.)

² Pl. Báro Wesselényi Miklóst jobbagyleányokkal való viszonyal, Mindszenty József bíborost, esztergomi érseket deviza-bűncselekménnyel vádolták.

³ *Rajk László és társai a Népbírótság előtt 40 év távlatából...* Az ún. „Kék Könyv” hasonló kiadása. A bevezető tanulmányt írta: Zinner Tibor (Budapest, 1989, 27–28. p.)

⁴ Ezt a technikát alkalmazták a Batthyány Lajos perével leginkább párhuzamba állítható Nagy Imre-perben is.

⁵ Ilyen volt pl. a „gyűjtogató kulákok” pere. Lásd: Sipos András-Závada Pál: *Statárium* (Budapest, 1989). Ide sorolható még Mansfeld Péter ügye is; lásd: Jobbágyi Gábor: „Ez itt a vértanúk vére.” (Az 1956 utáni megtorlások) (Győr, 1988); Kősa Csaba: *13 perc (Mansfeld Péter élete és halála)* (Budapest, 1999).

A legmeglepőbb az egész szövegben az, hogy Leuzendorf hadbíró mennyire kritikus a bécsi kormányzattal szemben. Szerinte a magyarországi konfliktushoz hozzájárult „a bécsi kormány jó néhány láthatóan megmagyarázhatatlan intézkedése.” Azt is elismerte, hogy ilyen eljárás „nem mentes bizonyos hiányosságoktól és fogyatékoktól.” Bevallotta, hogy „felsőbb helyről” utasításokkal látták el.³⁰

Temetés

Batthyány Lajos holttestét éjjel, titokban akarták eltemetni a józsefvárosi temetőben. A bécsi kormányzat így akarta megakadályozni, hogy az első független, felelős magyar kormány miniszterelnökének sírja zárandokhelyé váljon. A halottas kocsit azonban a józsefvárosi esperes visszafordította, azzal az ürüggyel, hogy nem ásták elég mélyre a sírt, majd titokban Batthyány tetemét a ferences zárdába vitték, és az altemplom sírboltjában helyezték el. A kriptá márványlapjának csak a belső oldalára merték felvésni a G. B. L. betűket.³¹ Csak a kiegyezés után, 1870. június 9-én kerülhetett sor ünnepélyes újratemetésére.

A történelmi párhuzam itt is egyértelmű. Batthyány Lajos pere, ítélete, temetése, újratemetése kísértetiesen hasonlít a Nagy Imre és társai elleni eljárásra.

⁶ A törvényerejű rendelet szövegét nem is tették közzé. (A Magyar Közlönyben az 1950. évi 26. sz. tvr. a Magyar Nemzeti Bankról szól) de a laktanyákban szóban kihirdették, és több száz esetben alkalmazták. Lásd: *Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez*. Szerk.: Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János, Zinner Tibor (Budapest, 1992, I. kötet, 296–297. p.)

⁷ Károlyi Árpád: *Dobó István és Balassa János összeesküvése* (Századok, 1879); uő.: *Okiratok a Balassa–Dobó féle összeesküvés történetéhez. 1569–1572* (Történelmi Társ., 1879); Gellért Árpád: *Az igazságszolgáltatás története az 1526–1606 közötti időszakban* (Szeged, 1910); Hóvári János: *A hűtlen Dobó* (Budapest, 1987); Sugár István: *Dobó István az egeri hős koncepciója pere* (Hevesi Napló, 1992).

⁸ Károlyi Árpád: *Illésházy István hűtlenségi pöre* (Budapest, 1889, 164. p.)

⁹ Pauler Gyula: *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése (1661–1671)*. I–II. kötet (Budapest, 1878); Szilágyi Sándor: *Zrínyi Péter és társai ligája s a rendkívüli törvényszékek* (Lipce, 1867)

1848. szeptember 28-án Batthyány részt vett a sukorói Haditanácson, majd Lamberg halálának hírére Pestre indult, de Téténytől visszafordult, s visszatért a táborba.

1848. szeptember 29-én éjjel Mőga tábornokkal tárgyalt, reggel átment Székesfehérvárra, Jelašić táborába, majd a sikertelen békéltetési kísérlet után Bécsbe utazott. (A magyar sereg közben Pákozdnál megállította a horvátok előrenyomulását.)

1848. október 2-án Batthyány Schönbrunnban beadta lemondását, s ellenjegyezte utódja, Vay Miklós miniszterelnöki kinevezését. Egyúttal a képviselőháznak is bejelentette lemondását a miniszterelnökségről és képviselői mandátumáról.

1848. október 3-án a király felmentette miniszterelnöki tisztségéből.

1848. október 5-én Bécsből Sopronba, majd október 7-én Ikervárra, október 10-én Vidos József vasi nemzetőreinek és népfelkelőinek táborába, Hegyfaluba utazott, ahol

1848. október 11-én, a tábor riadóztatásakor leesett megbokrosodott lováról, és kifecamította a jobb karját. (Október 11–19-én Szentgyörgyi Horváth József cs. kir. kamarás hegyfalui kastélyában ápolták.)

1848. október 14-én – tetteinek igazolására – Hegyfaluból Königmayer Károly nyőgéri plébánossal levelet íratott miniszterelnökségének utolsó napjairól Bezerédj Istvánnak.

1848. december 6-án Vas vármegye sárvári választókerületében ismét országgyűlési képviselővé választották.

1848. december 13-án, Pesten megjelent az országgyűlésen, de mandátumának igazolásáig – december 29-éig – nem szólalhatott fel.

- ¹⁰ Lukinich Imre: *II. Rákóczi Ferenc felségárulási pörének története és adattára* (Budapest, 1935)
- ¹¹ Stipta István: *A magyar bírósági rendszer története* (Debrecen, 1997, 67–68. p.)
- ¹² *A magyar jakobinusok iratai*. Szerkesztette Benda Kálmán (Budapest, 1952, I. kötet, LXXXVI.); vö.: Fraknói Vilmos: *Martinovics és társainak összeesküvése* (Budapest, 1880, 343. p.); uő: *Martinovics élete* (Budapest, 1921, 183–193. p.); Bónis György: *Hajnóczy József* (Budapest, 1954, 152. p.)
- ¹³ Jakab Elek: *Báró Wesselényi Miklós hűtlenség bűnpere*. I–II. kötet (Kolozsvár, 1878); Trócsányi Zsolt: *Wesselényi Miklós hűtlenségi pere* (Budapest, 1986)
- ¹⁴ Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története* (Genf, 1865, III. kötet, 567. p.)
- ¹⁵ Szemere Bertalan: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcról* (Hamburg, 1853, 132. p.)
- ¹⁶ Vahot Imre: *Gróf Batthyány Lajos élete és jellemrajza* (Budapest, 1873, 91. p.)
- ¹⁷ *Batthyány Lajos gróf főbenjáró pöre*. A szövegeket válogatta, gondozta, a jegyzeteket készítette és a bevezető tanulmányt írta: Urbán Aladár (Budapest, 1991, 14. p.; a továbbiakban: Urbán, 1991)
- ¹⁸ Erre jó példa az az eset, amikor Batthyány Lajos kérte, hogy István nádort tanúként hallgassák ki, amit a bíróság azzal az indokkal tagadott meg, hogy a nádor nem vonható felelősségre, de a miniszterelnök igen. Batthyány erre frappáns választ adott: ezek szerint a nádorra vonatkoznak az áprilisi törvények, de a miniszterelnökre nem.
- ¹⁹ Az ilyen jellegű eljárás, amely a nyomozásra helyezte a hang-

- súlyt, és a bírósági szakasz ehhez képest másodlagos, nagyban elősegíti, hogy koncepciók pert folytassanak le. Lásd: Mezey Barna: *Az 1848. évi megtorlások történetéhez* (Jogtudományi Közlöny, 1999, 460. p.); Ciáky Ferenc: *A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története* (Budapest, 1924, 7. p.); Kardos Sándor: *A magyar katonai büntetőjog rövid története* (Debrecen, 2002, 13–14. p.).
- ²⁰ Urbán, 1991, 226. p.
- ²¹ Urbán, 1991, 284–285. p.
- ²² Jókai Mór írta róla: „Őt jelleme tette fogollyá.” (Közlöny, 1849. február 11.)
- ²³ Hunfalvy Pál: *Napló 1848–1849* (Budapest, 1986)
- ²⁴ Károlyi Árpád: *Németújvári gróf Batthyány Lajos első miniszterelnök főbenjáró pöre* (Budapest, 1932, II. kötet, 30. p.)
- ²⁵ Károlyi Árpád: i. m., 321. p.
- ²⁶ Akárcsak a Nagy Imre-perben, minden felelősséget a miniszterelnökre hárítottak.
- ²⁷ Urbán, 1991, 300–301. p.
- ²⁸ Ez a megfogalmazás összecseng az 1950-es évek tipikus bírói indoklásával: „A bíróság súlyosbító körülményként értékeli a vádlott konok tagadását és enyhítő körülményként azt, hogy ellene egyébként bizonyíték nincs.”
- ²⁹ Urbán, 1991, 357. p.
- ³⁰ Urbán, 1991, 360–363. p.
- ³¹ *Vasárnapi Újság*. 1870. június 26. *Batthyány Lajos gróf az első magyar miniszterelnök élete és halála*. Hiteles kútfőkből: kortársak emlékezéséből összeállítva (Pest, 1870, 151. p.); Stéfán Ildikó: *Gróf Batthyány Lajos halála és temetése* (Sic Itur Ad Astra, 1993, 2–4.).

1849. január 1-jén az országgyűlés békeküldöttségével Pestről Windsch-Grätz főhadiszállására indult.

1849. január 2-án a megszálló császáriak zár alá vették a „lázádo” Batthyány ikervári birtokát.

1849. január 3-án Windsch-Grätz csak Batthyány nélkül volt hajlandó fogadni a Bicskére érkező békeküldöttséget, és feltétel nélküli fegyverletételt követelt.

1849. január 3–8. között Windsch-Grätz Bicskén házi őrizetben tartotta az országgyűlési küldöttség tagjait, köztük Batthyányt.

1849. január 8-án a küldöttség tagjait visszakísérték a császáriak által megszállt Pestre, majd éjjel 11 óra körül Batthyányt a Károlyi-palotában letartóztatták, és

1849. január 9.–április 23. között a budai várban tartották fogva.

1849. február 12.–március 26. között került sor Batthyány hivatalos hadbíróvási kihallgatására.

1849. április 23. – május 5. között a Budán őrzött politikai foglyokat, köztük Batthyányt katonai kísérettel a krajnai Laibachba szállították, s 1849. július 23-áig a fellegvárban tartották fogva.

1849. július 23–26. között Batthyányt és társait Pozsonyba szállították, s augusztus 11-éig a pozsonyi várban tartották fogva, majd

1849. augusztus 12-re virradó éjjel a csehországi Olmützbe vitték, s szeptember 8-áig az olmützi várbörtönben őrizték.

1849. augusztus 16–30. között zajlott Batthyány hadbíróvási perének „rendes eljárása” Olmützben.

1849. augusztus 30-án a császári hadbíróvási egyhangúlag

jóváhagyta Batthyány halálos ítéletét (felségárulásért kétélt halál és teljes vagyonelkobzás), ugyanakkor egyhangúlag támogatta a kegyelmi kérvényt is.

1849. szeptember 9-én Batthyányt és fogolytársait Pozsonyba,

1849. szeptember 12-én Pestre szállították.

1849. szeptember 12.–október 6. között Batthyányt a pesti Újépületben tartották fogva.

1849. október 3-án Haynau császári tábornagy az ácsi főhadiszálláson jóváhagyta Batthyány halálos ítéletét, és elrendelte, hogy azt október 6-án kell végrehajtani.

1849. október 5-én reggel az Újépületben kihirdették Batthyány halálos ítéletét, s a grófot a siralomházba vitték, aki

1849. október 6-ra virradó éjjel, őrei éberségét kijátszva, erei felvágásával öngyilkosságot kísérelt meg.

1849. október 6-án reggel elhalasztották a súlyosan sebesült Batthyány akasztását, délután hat órakor azonban golyó által kivégezték az Újépület melletti fapiacon. A holttestet a pesti Rókus kórház halottas kamrájába szállították.

1849. október 6-án éjjel a Rókus kórház a család kérésére kiadta a holttestet, amelyet a Józsefvárosi temetőbe szállítottak, a koporsó azonban nem fért bele a sírgödörbe, ezért éjjelkor – rövid egyházi szertartás után – a Pest-belvárosi ferences templom kriptájában falazták el a gróf temét.

(Molnár Andrásnak a Batthyány Lajos-emlékév honlapján közzétett kronológiája alapján [www.emleke.hu] - É. L.)

Mezey Barna

Batthyány Lajos jogi programja

„Tagadom, hogy polgári biztosítást nyújthasson oly rend, mely az alkotmányos szabadság romján épül!”¹

„Elragadó polgári örömmel sietek [...] értesíteni tisztelt elvtársainkat, miszerint [...] az alkotmányi felirat [...] a legdicsőbb és megnyugtatóbb véget és kifejezést nyert. [...] Most tehát, midőn hosszú küzdelmeink gazdag gyümölcsével, minden vagyon- és véráldozat nélkül oly kedvezőleg megajándékozott a gondviselés [...] nincsen egyéb hátra, mint [...] szilárdan és csüggedetlenül hatni és befolyni a tervezett törvények okszerű és szabadlelkű megalkotására, addig pedig a rend és nyugalom szellemét a viruló szabadság számára fenntartani”.² Ezekkel a szavakkal tudósította Batthyány Lajos 1848. március 14-én Fényes Eleket, az Ellenzéki Kör elnökét. A hamarosan miniszterelnökként kormányzó államférfi, amikor ezt a fejleményt a legdicsőbbnek és legmegnyugtatóbbnak minősítette, egyben világosan letette a voksot a jogfolytonosság elve mellett. Az áldozatok nélkül, rendben és nyugalomban lezajlott fordulat immáron kaput nyitott a liberális törvényalkotás előtt, amely így forradalmi segítség nélkül, zavargások és áldozatok nélkül haladhatott a maga útján.

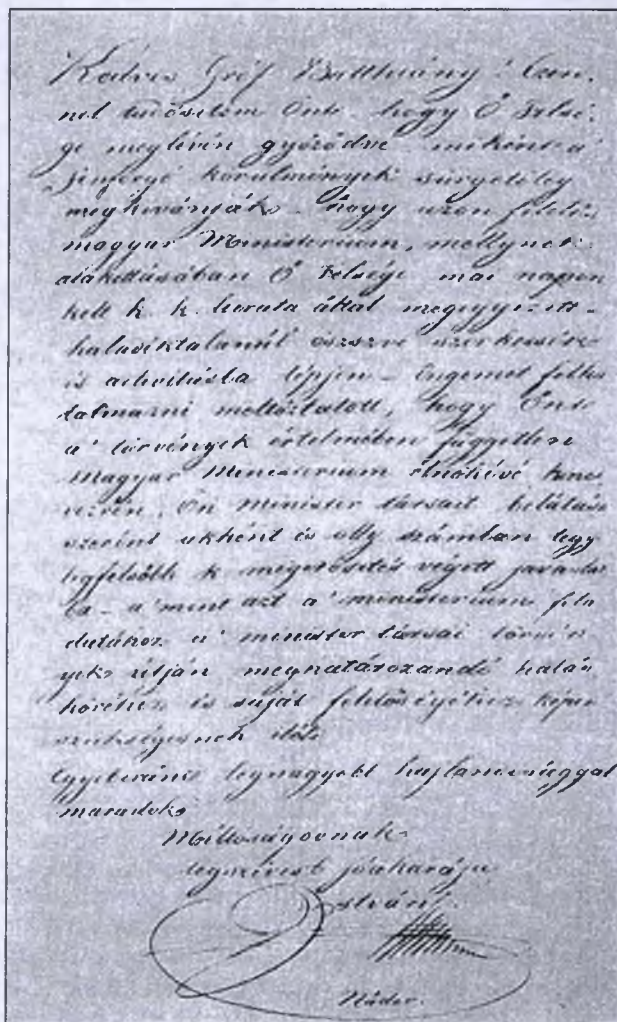
A jogfolytonosság tétele

A jogfolytonosság kiemelt szerepe a reformkorban és a márciusi események során korántsem ritka jelenség. Horváth Mihály 1841-ben megjelent tanulmányában a demokrácia magyarországi esélyeiről értekezve jegyezte le nézeteit a következő módon. „A legértelmesebb, hatalmasabb és erényesebb rendnek van ez ügyben kitűzve azon igen fontos hivatás, miszerint ezen átalakulást, mit gátolni veszélyes volna, úgy rendezzék s vezessék, hogy mindaz, mit e fejlődés haladása kíván, a szokásokban, eszmékben, erkölcsökben és törvényekben is kifejeztessék, s törvényszerűleg megalapíttassék s így a demokrácia a másutt nyilatkozó kicsapongásoktól megóvatván, belőle mindazon jó, hasznos és áldásos kifejtessék, mit az a kormányra és népre természeténél fogva árasztthat”³

Híven tükrözik a fenti idézetek azt a meggyőződést, ami a negyvennyolcas mozgalmak, a polgári átalakulás hívévé és támogatójává szegődött nemeseket és arisztokratákat, némi kivételtől eltekintve, a jeles esztendőben gondolkodásukban jellemezte. A későbbi történelem megannyi eseménye is azt igazolja: a reformpártot a jogfolytonosság gondolata határozta meg, formai s tartalmi értelemben egyaránt.

S ha ez érvényes volt a politikai események alakítására, megannyira tetten érhető volt a törvényhozás folyamatában. Márpedig Batthyány Lajos a reformkori törvényhozásban szocializálódott politikussá.

A reformok útját kereső magyar politikai elit az intézmények felépítésének tradicionális magyar gyökereiből kísérte meg továbbvezetni a változások fonalát. Nem gyökértelen eszmények gyökereit próbálta a magyar talajba erőltetni, hanem a magyar alkotmányos konstrukciók átfarmálásában gondolkodott. A felelős

István főherceg nádor 1848 márciusában kormányalakítással bízta meg gróf Batthyány Lajost, az Ellenzéki Párt elnökét

kormány kezdetben (Kossuth március 3-i felirati javaslatában) például nem több, mint a szekciókra osztott Helytartótanács, amely szekciók vezetőire vonatkoztatnák az országgyűlési felelősséget, de utóbb, a felelős minisztérium megokolásakor is az indoklást az 1608. (ke.) 10. törvénycikkre és Ulászló hatodik dekrétumának hetedik fejezetére alapozták.

A tartalmi jogfolytonosság melletti elkötelezettséget hangsúlyozta a magyar országgyűlés a rendi konstrukciók „átemelésével”, miként a kétkamarásnak meghagyott, felsőtáblájában érintetlen országgyűlés legitimálásával vagy a változatlan formában, csupán a népképviselési szabályok változásai által továbbélő vár-

megye „beemelésével” az új alkotmány sáncái mögé. „Világos példa erre” – fogalmazott Kemény Zsigmond – „az alsó- és felső tábla egymáshoz viszonyának, érintkezés módjainak és jogkörének határozatlansága, mely nem kerülte el egyik párt figyelmét is; de a baloldal által szintúgy volt a tárgyalhatás alól kivéve, mint a konzervatívoknál. Sőt a mi sorainkban pártbűnnek tartatott s félreváns jelének tekintették a legkisebb agitáció e kérdés napirendre hozatala iránt.”⁴

Az alkotmányos aggályoskodás nem csupán a törvényhozás formájára vonatkozó álláspontokat jellemezte, hanem a törvényalkotás processusaiban is. Közismert, hogy a rendi dualizmus szerkezetében kialakult, s a birodalmi igényekhez is hozzáigazított törvényalkotás négy szinten, négy fontos fórumon valósult meg. A törvényjavaslatnak négy szűrőn, négy biztosítékszelepen kellett áthaladnia sikeresen ahhoz, hogy szentesítésre kerülhessen. Az első szint a törvényhatósági képviselő elvén szerveződő alsótábla, mely a rendi kontroll szerepét játszotta a törvényhozásban. A második fórum a születési előjogon alapuló, illetőleg méltósághoz kötött személyes jelenlétre támaszkodó felsőtábla, az arisztokratikus (konzervatív) kontroll funkcióját teljesítette. Az üzenetváltások során egyeztetett javaslat szövege a felirat keretében foglalva a Magyar Kancellária Diaetális Bizottsága elé jutott, amely a szakmai szempontú ellenőrzésre volt hivatott. Ez a fórum a magyar törvényekkel való összehangzás, az alkotmányosság és törvényesség aspektusai mellé a kodifikációs vonatkozásokat is társította. Végül a királyi resolutio kibocsátását megelőzte a negyedik szint ellenőrző vizsgálata: az Államkonferencia a birodalmi kontrollt érvényesítette. Feladata volt a birodalmi és dinasztikus érdekek egybevetése a magyar diéta javaslataival, s azok egymással való összhangba hozása. Az utolsó rendi országgyűlés politikusai a reformok megvalósításakor nem gondoltak egy pillanatig sem e mechanizmus, az idevágó évszázados szabályok félretételére, netán megváltoztatására. Végül ragaszkodtak a régi, jó, bevált gyakorlat szerinti tárgyalások rendjéhez. A leghatározottabban elutasították a módosítás gondolatát, miként például az egészen kivételes esetnek tekinthető kossuthi ötletet március 8-án, hogy ti. a főrendek vonatkozásában a főrendház megkerülésével, tehát a tradíciók megtörésével juttassák a feliratot a király elé.

Nem volt kis feladat (még a bécsi és pesti forradalmi mozgalmakkal a háttérben sem) e négyfajta, egymástól eltérő működésű és eltérő megfontolásokkal rendelkező, a javaslatokat egyenként meggátolni képes fórumon végigvezetni a törvényjavaslatokat. Hogy sikerült: ez is az április törvények diadalmas ünneplésére

Az ország felelős miniszterei, a férfiak, kiket az utolsó pozsoni országgyűlés végén ő felsége a nemzet kívánságára tanácsába hívott, tárczáikat letették.

Az 1848-ik III. t. cz. 11. és 12. §-ának értelmében új ministerium alkotása következik.

Ezt ő felsége, az országbéli távollétében, az én előterjesztésemre nevezi ki; o' gond a' mostani viszonyokban nem legkisebb a' haza gondjai közt.

Nem olly állapotban van az ország, hogy a' végrehajtó hatalmat egy perczig is nélkülözhesse.

Mi végből részemről nem késtem a' ministeri hivataláról lemondott gróf Batthyány Lajost, mint a' jövő ministerium elnökét ő felsége jóváhagyása alá terjeszteni; őt egyszersem felhívtam, hogy lemondását ideiglenesen visszavéven, az időközben általam kiadandó rendeleteket ellenjegyezze, 's mint ideiglenes felelős minister a' többi ügyeket is vezesse.

Ennek kinyilatkoztatásával, felelőssékké teszem a' közigazgatás minden organumait a' törvényes rendnek fentartásáért.

Kiszabom elengedhetlen kötelességül minden polgárnak, hogy a' rendbontóknak egyenkint 's összesen ellenségei legyenek.

A' közjő, a' király, a' rész által fenyegetett haza iránti hűség tegye törvényt a' haza polgárainak, hogy untoríthatatlanul támogassanak.

A' király és haza ellenségeit ellenségeimnek tekintem; az ország törvényeit, alkotmányát, szabadságát minden ellenség ellen erőmhöz képest megvédeni, fenntartani el vagyok határozva, miként ezt királyomnak és a' nemzetnek esküvel o'gadtam, 's miként ezt mint nádor 's királyi helytartó kötelességemnek ismerem.

Király és törvény nevében.

Budapest September 12-én 1848.

István nádor királyi helytartó.

Gróf Batthyány Lajos.

István főherceg nádor 1848 szeptemberében közzétesszi gróf Batthyány Lajos újabb miniszterelnöki kinevezését

adott okot; hiszen a magyar rendi struktúrákat lebontó, a nemesség kezéből a személyes és részben gazdasági hatalmat kiemelő törvénycsomag a rendi alkotmány, a diétális szokások és szabályok aggályos betartásával született meg, biztosítva az evolúciós átmenetet a polgári berendezkedéshez.

Sokszor idézett bizonyíték a közgondolkodásra a többnyire radikális forradalmárnak tekintett Kossuth személyes értékelése is. „Az 1848-i törvények, erős meggyőződéseim szerint Magyarországon nem revolúció szüleménye. Az 1848-ki törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolúciót; nem voltak azok semmi egyéb, mint biztosítása azon jogoknak, melyek papiroson, és ha a királyok esküje a papiros malasztjánál több volna a királyok esküjében, s a velük kötött alkukötésekben mindig sajátunk valának isten és világ előtt. Törvényeinkben ki volt mondva, hogy Magyarország szabad és független, és semmi más nemzetnek alávetve nincs [...] s más változás nem történt a dologban, mint csupán az, hogy amely szabadságot, függetlenséget s önállást ennek előtte a kormányzók s különösen a magyar királyi ügynevezett helytartótanács törvény szerint fenntartani köteles lett volna, ezen törvények fenntartása s biztosítása miniszterekre, nem pedig egy kollegiális tanácsra bízott.”⁵

Ebben a gondolati közegben politizált a liberális nagybirtokos Batthyány Lajos gróf, a politikai érdeklenségtől az első független magyar minisztérium elnöki székéig egy évtized alatt eljutó arisztokrata.

Megnyilvánulásai, reakciói azt látszanak bizonyítani, hogy a jogfolytonosság koncepciója egyik igazságügyi alaptételének tekinthető. Konfrontációi az országgyűlésben, megszólalásai a közéletben egyaránt az alkotmány tradicionális képleteit támogató felfogását igazolja vissza, ami nem gátolta mindezek korszerűsítésére vonatkozó álláspontját az ellenzék élén. 1839. augusztus 12-én, amikor is a rendek álláspontját támogatva a gravamenek előleges tárgyalása ügyében, világosan körvonalazta nézeteit: „figyelmeztetem a méltóságos grófot, hogy aristocraticus országban csak a nemesi institutiok által lehet törvényesen előmozdítani az egész nemzet haladását.”⁶ Aligha érthető félre állásfoglalása a tradicionális nemesi intézmények, vagyis a rendi alkotmány érvényesülése mellett.

Az 1839. augusztus 12-én, a gravamenek előleges tárgyalása ügyében folyó, már említett polémiában többször is fölszólalt, s letette voksát a magyar országgyűlés működésének hagyományos modellje mellett. A rendi dualizmus kettősére építő „kölcsonosság” elvét képviselve a király és az ország kompromisszumában látta az alkotmányosság zálogát. A rendi sérelmek és a királyi előterjesztések tárgyalásának sorrendjében megtestesülő konfliktus feloldása kapcsán szögezte le, hogy „ezen kölcsonosság elve minden alkotmányos országban megállapított dolog (mert ez teszi az abszolút és nem abszolút uralkodás közti különbséget).”⁷ A vármegyékkel kapcsolatos hitvallását így fejtette ki: „a municipalitások mindenkor s főként a mostani szempillantásban a nemzeti ügynek őrzői és védelmezői.”⁸ A törvényhatósági képviselőlet hagyományának tiszteletben tartását követelte Széchenyi Istvánnal szemben, megkifogásolva az alsótábla felirati (s előterjesztési) jogának sérelemére javasolt főrendi aktivitást.⁹ Az újoncmegajánlás ügyében lefolyt országgyűlési tárgyalások során pedig leszögezte, hogy „a nemzetnek jogait tisztelvén, a törvények határain túl nem lépven, s önkényes cselekedetei által meg nem sértvén szent alkotmányunkat, megérdemli a bizodalomnak ezen jelét...”¹⁰ Beszédeiben, felszólalásaiban egyértelműen fejezte ki elkötelezettségét „szent alkotmányunk” és az alkotmányos alapintézmények tiszteletben tartása mellett. Koncepciójában nyoma sincs ennek az alkotmánynak a megbontására, átalakítására, netán lerontására irányuló szándéknak. Van ellenben szó a törvények tiszteletben tartásáról, a jogrend érintetlenségéről. Amikor 1839. november 4-én szokatlanul hosszú beszédet tartott a „szólásszabadság” érdekében, valójában a hűtlenségi perbe vont ellenzékiek védelmében szól. Részletes véleményt fejtett ki a hűtlenség értelmezéséről és a kormányzati hatalom korlátozásáról. Éles hangú bírálatát meglepő fordulattal fejezte be. „Azon nyilatkozattal zárom beszédemet, hogy a szólásbeli szabadság s hűtlenség tárgyában fennálló törvényeinket kielégítőnek találom, újakat kérni nem akarok”.

Batthyány felfogásában nem a törvényes rend megváltoztatása, hanem a hatályos jogszabályok betartása-betartatása a megoldás a konfliktusokra. Ez az érvelés látványos bizonyítéka jogfolytonosság-koncepciójának, az ősi alkotmányos konstrukciók megővésére törekvő politizálásának.

A közjogi érvelés alapjai

A harmincas években még magát a politikától távol tartó Batthyány az 1839/40. évi országgyűlésen már határozott elképzelésekkel tört az ellenzék vezérének szerepére.¹¹ Megváltozott viselkedésében számos életrajzíró vélekedése szerint jelentős szerepe volt feleségének, a határozott és céltudatos Zichy Antóniának,¹² valamint az ellenzéki Zichyeknek.

Széchenyi István Batthyányt „terv nélküli izgatónak” titulálta,¹³ s annyiban igazat kell adnunk minősítésének, hogy Batthyány nem politikai programjával lett kettejük közül a politikai befutó, hanem egyéniségével, határozott, célratörő magatartásával és nem kevésbé vagyonával. Az 1839/40. évi országgyűlés tucatnyi taggal megszervezett mágnaskaszinójának programja 1843/44-re a főrendi ellenzék szervezett keretek közé igazításának nagy terveként jelent már meg. Miként Urbán Aladár – Majláth György országbírói idézve – rögzíti az eredményt: „Bizony jól rendben tartja őket. Még a tekintetével is vezényel!”¹⁴ Széchenyi Batthyány balra tolódásának tendenciáját már korábban észlelte: „B. L. mindenestül Deák, Kossuth és társai karjaiba vetette magát”.¹⁵ Ami pedig nem tekinthető másnak, mint az országos ellenzéki vezérszerep irányába tett lépések.

Batthyányt sem ősei, sem családi kapcsolatai, sem pedig korábbi érdeklődése nem predesztinálták arra, hogy ellenzékievé váljon, arra még kevésbé, hogy annak vezéralakjává emelkedjen. Ősei között a rebellisekkel szemben többségben voltak az udvarhű alattvalók. Apja katonatiszt a császár hadseregében, anyja konzervatív horvát család sarja. „Alig kötődött hazájához és anyanyelvénél is egyértelműen a németet használta.”¹⁶ Életrajzírói részletesen feltárták a politikai szerepvállalását megelőző idők történetét. Közismert, hogy nyolcéves korától anyja Bécsben neveltette, s leszámítva a győri bencéseknél eltöltött két esztendőt (1819–1821), tanulmányait a császárvárosban folytatta. Ezt követően Itáliában katonáskodott, s csak 1831-ben, az atyai örökség megszerzése után tért vissza átmenetileg Magyarországra. Mint tudjuk, a harmincas éveket utazással, külhonban töltötte, „az utazás a gróf életformájává lett, útleveleinek tanúsága szerint 1833 és 1839 között idejének nagy részét ezzel töltötte”.¹⁷ A vármegyegyűlésekre nem járt, pozícióra fogni nem lehetett. Bővebb ismeretei aligha lehettek a magyar politikai, illetve alkotmányos helyzetről, tapasztalatai még korlátozottabbak voltak.¹⁸

Hajnik Károly jegyezte fel róla 1839-ben, hogy „igen kiváló és művelt, csakhogy a magyar nyelvvel nem na-

gyon boldogul". Pulszky Ferenc megerősítette ezt. Úgy vélte, hogy „rosszul beszélt magyarul, sem a logika, sem a grammatika szabályaival nem gondolt”.¹⁹ Szemere hasonlóképpen vélekedett, amikor leszögezte, hogy „nyelvbeni készsége hiányzott”.²⁰ Életrajzírói nyomán azt is tudjuk, hogy németül írt és fogalmazott beszédeit Petrichevich Horváth Lázár fordította le magyarra, és ő is segítette megtanulni azokat Batthyánnak.²¹

Ugyancsak Hajniktól tudjuk, hogy a gróf „a magyar közjogban és az országgyűlési dolgokban nem nagyon jártas”.²² Bár a titkosszolgálati jelentések az 1839/40. évi országgyűlés előkészületeiről szólva arról számoltak be, hogy Batthyány közjogi munkákat tanulmányoz, s a magyar országgyűlések naplóját, régebbi iratait olvasgatja, ehhez előképzettsége nemigen volt. Tanulmányai az általános ismeretek mellett inkább a politikai és történelmi művek tartalmát célozták. (Bécsben dr. Nikolaus Möller, a filozófia doktora oktatta bölceleti tudományokra.²³) A zággrábi jogakadémián Jurievich József jogtanár felügyelete mellett közjogot tanult,²⁴ sőt információk vannak arról is, hogy vizsgát tett volna Zággrában,²⁵ de a rövid időtartam (az alig egy esztendő), amíg Itáliában állomásozva, magánúton tanulmányozhatta a jogot, megkérdőjelezi az átfogó jogtudományi ismeretek elsajátítását. Közel háromezer kötetes könyvtáráról nem maradt fenn érdemi feljegyzés, jobbra csak azt tudjuk, hogy annak közel fele „társadalomtudományi” mű volt.²⁶ Eredendő érdeklődése valószínűsíti, hogy kevésbé töltötte föl bibliotékáját közjogi, alkotmányos jellegű művekkel. Életrajzírói meglehetősen határozottsággal állították, hogy „habár nem nagyon mély, mindenesetre terjedt encyklopaediai képzettsége, világos esze és felfogása és különösen úti tapasztalatai által szerzett világbéli jártassága csakhamar helyesen felismertették vele hazája hiányait és hátramaradását”.²⁷ Igaz, mint Szemere írta róla, hogy „Ha nem is volt sok az, amit ő olvasott, de a legjobbat minden szakban ismerte”.²⁸ Ezekből a megjegyzésekből és értékelésekből nem nagyon vonható le jogtudományi jártasságra vonatkozó pozitív következtetés. Beszédei, felszólalásai viszont azt látszanak igazolni, hogy az alkotmányjog terrénumába tartozó olvasmányai nyomán kialakította közjogi koncepcióját, amelynek néhány alapézise közszerepléseiben körvonalazódott.

A gróf korlátozott jogtudományi műveltségének legzetes következménye, hogy felszólalásai az országgyűlési polémiákban alapvetően nem szakmai argumentációra támaszkodtak. Az a tény azonban, hogy az 1834/44-i országgyűlésen egyértelműen az ellenzék vezéréként tisztelték, kötelezte őt a megnyilvánulásra. Nem tehette meg, hogy hallgat a döntő kérdések körül forgó diétális vitákban. Folyamatos tájékozódásra kényszerült tehát.

Közjogi sarokpontok

Első politikai beszédeinek az országgyűlési élet adott keretét. Többször felszólalt a tanácskozás rendjével kapcsolatban, véleményt mondott a tárgyalási sorrend-

ről, küzdött az országgyűlési naplóért, a nyilvánosságért, szót emelt a beszédjoggal kapcsolatos szabadságért.

Hozzászólásainak mellékfonalán lassan kibontakozott egy közjogi felfogás képe.

Alkotmányos koncepciójának alaptételét már csak az 1847. évi országgyűlésben összegezte, bár egyes megelőlegezett princípiumokat korábról is szemlélhetünk életművében. 1847. december 7-én, a válaszfelirati vita kapcsán kifejtett nézeteinek alapja a két állam-berendezkedés közötti lényeges különbség elemzése. Az 1790:10. törvénycikk két fontos rendelkezése nem teljesült, mert nem teljesülhetett. A látványosabb tény a két alkotmányos berendezkedés közötti alapvető eltérésből eredő konfliktushelyzet. 1790 óta Magyarország alkotmányos állam, amely az alkotmányos szabadságok törvényhozás által garantált függetlenségét bírja, míg a Habsburg Birodalom az abszolutizmus jellegzetes képviselője Európában. Ezt az ellentmondást, hogy ti. egy abszolút államban alkotmányos rendszer működik, csak az utóbbi jogainak korlátozásával, elvonásával lehetett eszközölni. Ebből fakad az az eredmény is, hogy a törvényi rendelkezést, miszerint Magyarországot a többi tartományok érdekeinek alávetni nem lehet, úgyszintén lehetetlen betartani. „Hogyan tudott volna odaállni Ausztria Európa színe elibe, mint az abszolutizmus megtestesült repraesentansa”, ha tekintettel lett volna Magyarország alkotmányos önállására? Ehelyett Bécs belpolitikájában a nemzetiségi antipátiát, az állami bürokráciát és a szuronyokat vetette be garanciaként abszolút modellje fenntartása védelmében. Azon az oldalon tehát „hiányzik minden alkotmányosságot biztosító szellem”.²⁹ Vagyis a megoldás a saját alkotmányosság megerősítése, melynek legfőbb biztosítéka lenne az adminisztrátori rendszer felszámolása és a felsőháza határozott kiállása a nemzeti érdekek mellett.

A liberalizmus funkciója az ő értelmezésében a szabadságok oltalmazása. A liberalizmus „aristocratiánk két legdrágább jogát, tudniillik a szabad választást és szabad szót mindenkinek előtt védi, s azért védi, mert azokban látja minden lehető nemzeti haladásnak és javításának egyetlenegy biztos és törvényes kütféjét”.³⁰ A szabad választást magától értetődően, a szabad szót pedig kissé leszűkítve telepíti szinte kizárólagosan az országgyűlési jogok zónájába.

A sajtószabadság hosszabb ideig az országgyűlési sajtó szabadságát jelentette Batthyány Lajosnak, aki lankadatlan harcot vívott az országgyűlési napló meghonosításáért. A főrendi napló mellett érvelve a tábla ellenzéki kisebbsége mellett nyilatkozva tartott igényt diaetális sajtóra: „hirdesse üzenetében a többség, hogy győzött, mutassa meg a naplóban a minoritás, hogy vívott”. A főrendi napló funkciójában a leglényegesebbnek az ellenzéki küzdelmek dokumentálását, érveinek rögzítését és összefoglalását látta.³¹ A kerületi naplót támogatva egy közjogi kérdést is fejtegetett, hogy ti. a kerületi ülések az országgyűlés alkotmányos alkatelemeivé váltak, s mint ilyenek, igényt tarthatnak

irományaik kinyomtatására. Amúgy pedig megerősítette korábbi álláspontját: a legyőzött ellenzéknek igenis szüksége van arra, hogy érveit valahol rögzítsék, a közvéleménynek pedig, hogy ezt megismerhesse.³² Ezzel eljutott a nyilvánosság általa használt fogalmához, amely az országgyűlés nyilvánosságával azonosra lett szótárában, így az országgyűlési polémiákról hozzáférhető nyomtatott források jelenthetik a nyilvánosság forrását is.³³ 1843-ban azután fellelevenítette elképzeléseit, a szó-szabadság kapcsán az országgyűlési sajtószabadság mellett argumentálva. Az egyházi és világi elnyomás kettőseéből, VI. Sándor és II. Fülöp szellemi szövetségéből sarjadt cenzúra hazai alkalmazását támadva kifogásolta, hogy a bécsi kormányzat valójában hazai törvényi rendelkezés nélkül csempészte be ezt a „fekélyt nemzeti életünk testébe”. Azt az előzetes cenzúrát, amely „hatalombírók kezébe adja azon egyedúrúságot, miszerint oda vezethetik a nemzet ideáit, hova akarják – vagy inkább elzárják onnan, hol félnek velők találkozni. Ez szellemi kényuraság, s azért minden kényuraságok legyűlöltebbike.” Világosan fogalmazott: nem a sajtó törvényi garanciáit támadta, hiszen „a sajtó szabadsága legkeményebb represszív törvények mellett is megállhat”, hanem kifejezetten a preventív cenzúrát, amely előlegesen kontrollálja és kurtítja a szövegeket. Határozottan kérte s követelte, hogy az országgyűlési újságot „minden más irományok előtt” a cenzúra alól szabadítsák fel. A cenzuramentes országgyűlési sajtót az ősi instructionális rendszerrel is indokolta. A törvényhatósági képviselőt egyfelől eszközzé teszi a követeket a megyék folytonos ellenőrzése és kiegészítő utasításai által. Ez viszont értelemszerűen csak akkor lehet valódi és tartalmi irányítás, a követeknek akkor állapítható meg valódi felelőssége, ha a viták a kívülállók számára is kézzel foghatóan megjelennek, azok követhetők, megismerhetők, az érvek és ellenérvek csatája megalapozhatja a pótinstrukciókat.³⁴ Erősítette hangvételét, amikor a történelmi hagyományokhoz képest példátlanul a törvényhatóságok határozatainak cenzúrázása is megindult a kormányzat részéről. Kikérte magának, hogy „középszerű elmebeli tehetséggel megáldott” közigazgatási hivatalnok legyen tartalmi szuperrevizora a nála sokkal magasabb műveltségi és tehetségi szinten állóknak, hogy ezek az adminisztratív közegek legyenek „az egész prelatorum, magnatorum, baronum, nobilium universitásának” bírái.³⁵

A szólásszabadság érdekében heves vitákat provokált a főrendi táblán. Miután e kérdésben az alsótábla ellenzéki tagjainak felszólalásából kovácsolt hűtlenségi perek állottak a polémiák középpontjában, Batthyány számára a szólásszabadság kifejezés egyet jelentett az országgyűlésben. illetve az azzal kapcsolatos politikai szervezkedések kapcsán, többnyire követi minőségben tartott beszédek korlátozhatatlanságával. Költői képpel írta le a „bilincselte szó békóiban” fogát csikorgató nemzetet, s támadta meg az ősi szavazatszámllási módszert az országgyűlésben, a nádor és a személynök belátására bízott voksmérlegelés gyakorlatát.³⁶ Az

1843/1844. évi országgyűlésen nagy beszédben méltatta a szólás szabadságát. Érvelése szerint „A szó-szabadság egykorú a gondolat függetlenségével. És ősidőktől fogva a nyelv szabad mozgalma a test többi tagjaival egyenlő joggal bír. Igen! Mert a legrégebbi köztársaságokban a szószabadság tett különbséget a független polgár és a szolga között.”³⁷ A szólásszabadság visszaszorítása évszázadokon keresztül méltatlan helyzetbe szorította e jogot, míg nem a „sajtó feltalálás által segíté magán”. Azonosképpen támadta az országgyűlések tárgyalásának azt a megoldását, hogy a nádor dönthesse el, a javaslatba behozott tárgyak közül melyiket tűzzék napirendre. Batthyány szerint „minden kérdésre nézve azt, hogy vajon tanácskozás elé kerüljön-e vagy sem, mindig a többségnek kell eldönteni”.³⁸

A rendi dualizmussal kapcsolatban fentebb már érintett „kölcsonossági elv”³⁹ indoklásában tőle szokatlan alapossággal indokolta meg a magyar alkotmányjogi érvelést: Az 1583:1. tc., az 1622. évi választási feltételek, az 1715. és az 1723. évi törvények, az 1791. évi diploma inaugurale szövegelemzése alapján vonta le következtetéseit a tárgyalási rendről, illetve a hűtlenségi perbe vontak kizárásának jogtalanságáról.

Az országgyűlés tagjainak felelősségét világosan meghatározta. „Azt tartom, mindenki annak tartozik számot adni, kitől bizonyos mű-körbe helyeztetik; a mágnások születési és örökösödési jogaiknál fogva a nemzet által helyezett ide, annak tartoznak tehát számot adni.”⁴⁰ A főrendi tábla naplójának, a beszámolás és ellenőrzés lehetőségének megteremtéséért mondott beszédei megelőlegezték világos álláspontját, miszerint „minden souverénitásnak kútfeje a nemzet”.⁴¹

A rendi országgyűlés egyik alapkérdése a királyhoz és a kormányhoz, ugyanakkor e kettőnek egymáshoz való viszonya. A reformokért folytatott ellenzéki küzdelem vezérmotívuma a király és a kormányzat státusának határozott kettéválasztása, aminek célja a kormányzati felelősségnek a felelőtlen uralkodótól történő elterelése, és ilyen módon a kormányzat hibáinak feltárása. A politikai közéletbe belépő Batthyány első élménye volt a politikai szólásszabadság korlátozásával megindított felség sértési perek körüli polémiák heves pergőtüze, a Wesselényi Miklós, Kossuth Lajos ellen emelt hűtlenségi vádak, valamint Ráday Gedeon perbefogása. Az ellenzék, s köztük Batthyány fő eszköze az udvar támadásával szemben a kormányzás autonómiájának hangsúlyozása a király végrehajtó hatalmi jogosítványaihoz képest. A kormány felelősségének kiemelése a felség jogok környezetéből ugyanis az ellenzék szerint a kormányzat bírálatát kivonta a felség sértés hatóköréből, s alaptalanná tette a hűtlenségi vádakot. Batthyány ebben az argumentációs körben a középkori tanácsosi felelősség intézményéhez nyúlt vissza, „a király gonosz tanácsosait” hibáztatva az executiva visszaéléseiről.⁴²

A kormány részleges hatalmát taglaló beszédei érintették a szuverenitás kérdéskörét is. Határozottan szögezte le, hogy a nemzetet illető szuverenitásból „a

kormányt belőle csak annyi érinti, amennyit a nemzet neki átadott”.⁴³ Vagyis a kormány hatáskörét nem a királyi jogkörből eredezteti, hanem a törvényhozáshoz közelíti, ami a majdani miniszteri felelősség egyfajta megelőlegezésének tekinthető. Ezért azután világos álláspontja az udvarral szemben: „a kormány gyermeki módon ragaszkodik azon ominosus elvéhez, hogy király és kormány egy, s ezáltal azon véleményre szolgáltat okot, hogy cselekedeteinek rugóját inkább szenvedélye, mint a közjó iránti gondoskodása teszik.”⁴⁴

A király kormányhoz való viszonya és a hűtlenségi perek tapasztalatai nyomán formálódott meg Batthyányban az a közjogi kétely, amely röviden abban volt megragadható, hogy „nyomasztó érzés, hogy a politikai vétek megítélésénél a bíró és vádló ugyanazon egy...”, melynek következtében „...majd minden ember előtt csaknem synonymumnak látszik a megidézés és elmarasztalás [...], a világ azt hiszi, hogy az ítélet már csaknem magában a vádlásban van...”⁴⁵

Ebből következtetve jut el álláspontjái, hogy egyfelől a király államfői és a kormány executiv jogköreit semmi szín alatt nem szabad egybemosni egymással, mert ez egyfelől elenyésztí a kormányzati felelősséget, másfelől a felelőtlenség bűrája alá vonja a végrehajtó hatalom visszaéléseit. Azon elv, „miszerint a király és kormány egy, okozta volt nálunk a múlt három századnak mindazon borzasztó eseményeit, melyek örökre beszenyezték Magyarország évlapjait”.⁴⁶ „Három souverain hatalom”-ról beszél, amelyből az egyik, a törvényhozói, a Tripartitum II. rész, 3. cím 3. §-a által az országgyűlésre bízott, a bírói hatalom törvényes és rendezett (az 1790:12. tc. szerint a kormánytól független) ítélőszékekre telepített, s csak a végrehajtó hatalom bizonyos hányadát juttatta (az országgyűlés irányában fennálló felelősség mellett) a kormánynak. Minden ezzel szemben megfogalmazott vagy gyakorolt hatalom ellentétben áll „a képviseleti alkotmánnyal”.⁴⁷ Világosan fogalmazott, amikor leszögezte, hogy „ha egyáltalában szellemileg akarunk haladni, nem fogjuk nélkülözhetni előbb-utóbb egy pozitív ellenőrködés és felelősségnek felállítását”.⁴⁸ A mintát pedig a miniszteri felelősség angol és francia alkotmányos előképében javasolta fellelni.⁴⁹ Makacsul vissza-visszatért a miniszteri és kormányzati felelősség kérdéséhez. Így tett az országos közpénztár kezelésének tárgyalásakor is, amikor megkérdőjelezte a kormányzat elvi felelősségét, s konkrét formákhoz kötötte volna a jelentős pénzösszegek feletti rendelkezés jogát.⁵⁰ Mert „a dolgoknak természetes fekvése szerint lehetetlenségnek látszik, hogy a kormány bona fide előmozdíthassa nemzetiünknek constitutionális kifejlődését...”, amit bizonyít az is, hogy „a tekintetes karoknak és rendeknek kormány iránti bizodalma megszűnt.”⁵¹

A vármegyékről („municipalitásokról”) viszonylag kevésszer emlékezett meg, 1840. március 23-ai beszéde azonban programja szempontjából erősen közjogi jelentőségű volt. Világosan fogalmazott. Nézete szerint a vármegyék „mindenkor, s főként a mostani szempillantásban a nemzeti ügynek őrjei s védelmezői”.⁵² Ez a

sommás összefoglalása megelőlegezte későbbi vármegye-politikáját is. A szabad királyi városok rendszerét megreformálandónak tartotta, hogy „municipalitásaik korszerűleg koordinálva” legyenek.⁵³ A városok ügye leggyakrabban a városi választójog kapcsán került terítékre, melyről a gróf úgy nyilatkozott, hogy „részemről a polgárságot szerettem volna elfogadni, mint választó testületet, mégpedig oly értelemben, hogy mindenféle választás azon testületből indult volna ki, és ezen elvnek szívesen áldoztam volna fel a censust”.⁵⁴

1839. november 18-án deklarálták a főrendi tábla „kiskaszinóba” tömörült tagjai a főrendi ellenzék hivatalos megalakulását.⁵⁵ Batthyány elkészített, s néhány hét múltán beterjesztett a hivatalos keretet öltő „párt” elé egy emlékiratot.⁵⁶ A Molnár András által politikai programnyilatkozatnak nevezett dokumentum⁵⁷ második része részleteiben kifejtetlen, ámde kétségtelenül jelentős súlyú elvi programpontokat tartalmazott a főrendi ellenzéki jövőre nézve képviselni tervezett célkitűzéseiből.⁵⁸ Miután a főúri ellenzék hamarosan eloszlott, a nevezett programnyilatkozatot különféle okok folytán nem emelték közös program szintjére. Batthyány reformálláspontja viszont jól megrajzolható belőle.

Általános elvként rögzítette az emlékirat a személyes kiváltságok eltörlését, de két nem lebecsülendő garanciával. Az egyik a „lassanként történendő” kitétel, amely a folyamatosságra és az elhúzódó végrehajtásra utal, a másik pedig a census felemlgetése, melynek „arányában gyakoroltassanak” majd a jogok, vagyis a születési kiváltságot egyéb (feltehetően vagyoni) jellegűek lennének hivatva föl váltani. A törvény előtti egyenlőség tételének következetes végigvitele utóbb a nem nemesek hivatalképességének támogatása⁵⁹ vagy a köztelherviselés megszavazása.⁶⁰ Batthyány a nem nemesek tulajdonszerzési képességének kimondását egyenesen az utóbbi száz év legfontosabb országgyűlési határozatának mondta.⁶¹

A kiváltságok felszámolásának kísérő jelensége lenne Batthyány szerint „a nőnem ösztönzése”, mely „dicső szereplésre” hivatott, de mely ösztönzés bővebb kifejtése elmaradt, s a kor programjainak szintjén nehezen is értelmezhető. Utóbb ez a programpont teljesen eltűnt Batthyány politikai szótárából. (Molnár András e törekvést felesége, Zichy Antónia és annak húga, Zichy Karolina hatásának és befolyásának tulajdonítja.⁶²)

A privilégiumok eltörlésének elvéből következett a felekezeti és nemzetiségi egyenjogúság elve, melyet elegánsan fogalmazott meg a gróf: „azon leszünk, hogy minden rend és vallás igazságos arányban képviseltesse az ország és megyei közgyűléseken”. Értelmezte is az egyenjogúságot, mely némiképp hasonlított Deák és Eötvös későbbi ’politikai nemzet’ koncepciójára: „A külfölddel szemben a lehető legszélesebb alap erősbítheti nemzetiségünket, minthogy pedig ezen alap nem a nyelveknek, vallásoknak vagy politikai nézeteknek összeforrasztása, hanem csak egy mindenedet egyformán védő és boldogító alkotmányhoz való ragaszkodás által gyarapíthatatik”, annak útja a

fennálló (magyar rendi) képviseleti struktúrába igazítása irányába vezethet. Külön kitért a tudomány felvilágosító hatása kapcsán a cigányságra, melynek „gunyhójába is be akarjuk vinni” a világosságot.

A nemzeti kérdéssről utóbb többször is nyilatkozott. A horvátországi nyelvhasználat kérdésében országgyűléseken átívelő argumentációjának egyik legszebb megnyilatkozása volt az 1843. augusztusi vitában történt felszólalása: „*En azok véleményét pártolom, kik minden nemzetben azt kívánják tisztelni, mi nálunk magyaroknál is leginkább tiszteletre méltó, tudni illik a nemzeti szellemet; ezért én sem kívánom a horvátokat törvény által magyarosítani*”. Igaz, nyomban hozzáfűzte a magyar államképletre vonatkozó „politikai nemzetből” fakadó követelményt: „*csak azon láncot és kapcsot óhajtanám, hogy magyar volna, mely a két országot érintésbe hozza*”.⁶³ Később határozottan fellépett azzal a javaslattal szemben, amely engedményként a horvátok számára a magyar helyett a latint engedte volna hivatalos nyelvnek.⁶⁴

A felekezeti egyenjogúság a vallásfelekezetek közti átmenetel⁶⁵ kapcsán és a vegyes házasságok fölötti vitában⁶⁶ jelent meg. Batthyány gróf vehemens indulattal támadt ennek kapcsán az egyházra: „...szükség, hogy vegyes egyházú országban, hol a status célja egyszerűen többször összeütközésbe jő a catholicizmus auctoritásával, mondom, hogy ott ezen hit hierarchiája mindig kész legyen anyagi áldozatokkal meglakolni apostoli buzgóságáért. Ez lett volna nemes hivatása a magyar catholicus clérusnak is, de [...] az ország kénytelen tűrni a papság azon rosszul fedett tanját, miszerint papi meggyőződésétől függeszti fel törvényeink iránti hódolatát...”. A magyar alkotmányosság, a törvények tiszteletének egyik új aspektusát hozta itt szóba, mely teljesen független a Bécs elleni, a törvényeink tekintélye érdekében folytatott küzdelemtől.

A személyes szabadságjogok szabályozása körében részletes beszéddel lépett fel a levéltitok védelmében. Valójában ennél bonyolultabb volt a kérdés, mert nem egyszerűen csak a levéltitok kérdése forgott a vitában, hanem általában a posta, a közigazgatás, végső soron a

kormányzat jogosítványai, melyek az alattvalók ellenőrzése címén magától értetődőnek tekintették a levelek tartalmának megismerését. Batthyány a posta egyfajta átminősítését tartotta szükségesnek. Ő a postát – mint mondta – vállalatnak tekinti, melynek üzemeltetése a kormányzatnak átengedett, de semmiképpen sem politikai institutionak. Ennek megfelelően értelmezésében a posta igénybevétele egy szerződés, amelyben a posta bizonyos feltételekkel vál-

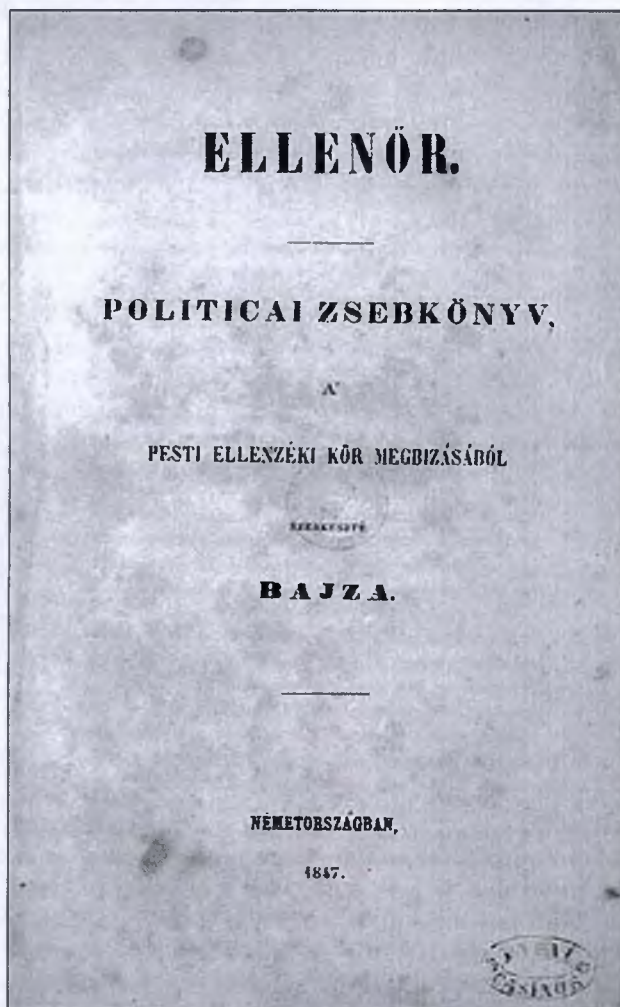
lalja, hogy leveleket vagy személyeket eljuttat meghatározott helyre. Ennek során a postahivatalra hármló kötelezettségek között ott van a titok szentségének feltétel nélküli tiszteletben tartása is. A kérdés a szabályozás terén abban áll, hogy „*elismerjük-e a kormánynak azon jogát, hogy ő bizonyos rendkívüli esetekben a postai titkokat megszegje vagy megszeghesse?*”⁶⁷ A gróf a maga részéről elutasította ezt a felfogást, s Angolország mintájára hivatkozva javasolja ezt a táblájának is.⁶⁸

1846. december 26-án Batthyány Lajos a következő év március 15-ére összehívta az ellenzék országos tanácskozmányát.⁶⁹ 1847. április 20-ai levele arról tanúskodik, hogy az egységet és határozottságot tükröző tanácskozmány kimunkálta az ellenzéki program alapelveit, és lehetővé tette az ellenzéki párt szervezésének megkezdését. Ettől fogva a gróf tevékenységének fókuszába került ismét a szervezkedés, az El-

lenzéki Kör organizálása, mert „*Hazánk java igényli, hogy közöttünk az összeforradás állandó legyen, de hogy állandó lehessen, a politicai harmoniát a társasélet harmóniájával kell zománcoznunk*.”⁷⁰

Néhány igazságügyi programtézis

Batthyány programjában kifejezetten igazságügyi princípiumokra alig találunk. Jogtudományi (jogi) tájékozatlansága leginkább a szakjogi kérdések környékén vált láthatóvá. Ennek megfelelően leginkább ott találkozunk általa kifejtett igazságügyi tézisekkel, ahol a politika megszólalásra kényszerítette. Ezekre az esetekre érvényes volt az *Augsburger Allgemeine*

A pesti Ellenzéki Kör orgánuma, az Ellenőr című „politikai zsebkönyv” címlapja

Zeitung megjegyzése, miszerint a felsőtábla ellenzékének „látható feje Batthyány Lajos gróf, tulajdonképpen feje azonban a zseniális Eötvös József báró, szája pedig a tüzes Teleki László gróf”.⁷¹

A hűtlenséggel vádolt ellenzéki politikusok érdekében, névleg a parlamenti szólásszabadságért mondott beszédében általános elvként fogalmazta meg Batthyány Lajos azt a tételt, miszerint egy nemzet szemben az önmaga és Isten által elhagyott népekkel, „...erős és tiszteltetik akkor, midőn kezeiben törvényt, szívében pedig jogai helyességének öntudatát hordván, a méltatlanul szenvedett igazságtalanságok érzetében királya elébe lép azért, hogy orvoslást kívánjon tőle...”.⁷²

A hűtlenséggel kapcsolatos, lényegében tényálladáki fejtegetése azon véleményét tükrözi vissza, mely szerint a politikai értelemben vett és ellenzékiek által elkövetett „szólasbeli visszaélések” lehetnek széksértések („violatio sedis”), vagy okot adhatnak nyelvváltásra („emenda linguaere”), de semmi estre sem értelmezhető felségértési (nota) pernek alapot adó bűncselekményként.⁷³ Utóbb bővítette érvelését, azt fejtegetve, hogy hűtlenséget szóval elkövetni nem lehet.⁷⁴

A közjogi tézisek között már felemlített 1839. évi emlékirat komoly magánjogi programot körvonalaz, amelyben – nem véletlenül – jelentős helyet kap Széchenyi hitelpolitikája is. Ennek keretében az ősiség eltörlése mellett pusztulásra ítéli a háramlási jogot is, vagyis száműzné a magyar magánjogból a nemesi család és nemzetség ősi öröklési jogát (aviticítást) valamint a királyi fiscus (vagyis a korona) főtulajdonjogát, a ius regiumot (fiscalitást), hogy a gazdasági fejlődésnek szabad utat nyithasson. Beleértve a belső vámok eltörlésének programját, amely „a kereskedelem teljes szabadságát” (s ezzel a kereskedelmi jog kibontakozását) eredményezheti. Megnyugtatóképpen leszögezte, hogy „a birtok és a vagyon szigorú tiszteletének fenntartásával” képzelel el a változtatásokat.⁷⁵ Ez az átmeneti képlet egyszerre próbált igazodni az arisztokratikus elvárásokhoz és az árutermelő nemesi érdekekhez, miközben liberális és filantróp nézeteket emelt be a kor uralkodó európai ideológiájából. A vámszabályok változtatásának vitájában hitet tett a jogbiztonság elve mellett. Amellett érvelt, hogy amíg a törvényhozás szintjén nem rendezik a vámkérdést, a kormányzat ne módosíthassa a vámrendszert, mert „az iparnak semmi sem nyújt nagyobb kedvezményt, mint a vámszabályzatnak – habár súlyos is – de bizonyos és változatlan állapotja.”⁷⁶ A honosítások tárgyában tett felszólalásai az idegen tőke magyarországi befektetéseiről a hazai gazdaság védelmét szolgálták. A honfiúsítás eljárása és a kérelmek nagy száma szerint mást sem szolgál, mint hogy a honosítottak „tőkéjüket jutányosan az országba fektessék”, hogy később a kamatokat külhonba vigyék. Semmi biztosítéka annak, hogy a haszon Magyarországnak fog „fructificálni”, jövedelmei „utilizálni”.⁷⁷

A büntetőjog térrénumában – miután az számos vonatkozásban széleskörű vitára bocsátott – több alkalommal is megszólalt. A testi fenyítést a szabad

emberi szellem és az emberi jogok értelmében, a liberalizmus nevében ellenezte. „Minden philanthriának kútfeje és kulcsa az emberi méltóságnak tisztelete.” Nem is annyira magát a fizikai fájdalomkózzást kifogásolta, mint inkább azt a morális mellékhatást, amely a botbüntetés kísérőjelensége, amely a „becstelenség bélyegét nyomja a bűnösre”. Ha pedig nem így lenne – fordul arisztokrata társaihoz – akkor milyen indoklás alapján maradnak ki belőle a nemesek? Vagyis töröltessék el, hiszen az Magyarországra és a diaetára nézve „gyalázat”.⁷⁸ A büntető rendszer vitája kapcsán is ki kellett térnie a botozásra, hiszen a szakmai közvéleményben elterjedt meggyőződés szerint a hallgató rendszer csak a szólási tilalmat megszegők azonnali testi fenyítésével realizálható. Érve itt nem pozitív volt, hiszen a magányrendszert gondolta gyengíteni azzal az információval, hogy ti. léteznek bot alkalmazása nélkül funkcionáló hallgató rendszerek (Genf), s vannak hírei magányrendszerben „nem diplomate” foganatosított, hanem „privatim alkalmazott” verésekről.⁷⁹

Miután 1843–1844-ben Batthyány már a főúri ellenzék vezetőjeként lépett fel, felszólalásait behatárolta az országgyűlés egyik legnagyobb témacsoportja, a büntetőjogi törvényjavaslatok sorsa. 1843. november 4-én szólott hozzá először a vitához. Megszólalásaiban itt érhető tetten leginkább tájékozatlansága. Ezért álláspontját többnyire Eötvös József nézetei befolyásolták, azokat követve érvelt. (Többször is elhangzott: „Elfogadom báró Eötvös indítványát...”⁸⁰) Így jutott el a reform igenlése mellett a kísérleti modell elfogadásáig: „kénstelenségből én is elfogadom az experimentatio eszméjét” – mondta,⁸¹ s teoretikus vitába bonyolódott azokkal, akik a philadelphiai és az auburni rendszer vetélkedésében a magánszisztéma mellé álltak. Láthatóan nehezebbre esett elfogadnia a többség általánosnak mondható meggyőződését a magányrendszer „szellemi elsőbbségéről”, s ennek okán a hallgató rendszer látatlanban történő, „theoretice” elvettetését. Hiányolta a gyakorlati tapasztalatok összegzését, miután a hallgató rendszerben „sem logikai sem philanthropiai absurditást nem talállok.”⁸² Miután pedig az eddigi tapasztalatok amerikai és nyugat-európai praxisból származnak, hiányoznak az „orientális” megfigyelések, nem lehet választ adni például arra, hogy „mennyire alkalmas nemzetünk individualitásához” a magány vagy a hallgató rendszer?⁸³ A büntető anyagi joggal szemben egyre nagyobb ellenállást látva fakadt ki a tárgyalások során: „senki sem kívánja őszintén a mostani rendetlen állapotoknak megszüntetését [...] mert mindenki azon illúzióban plus minus van, hogy maholnap hasznát veheti a most létező önkénynek és nem tagadható ököljognak”.⁸⁴

Perjogi kérdéseket feszegetett – nem kevés alkotmányjogi végkövetkeztetést megelőlegezve – a vármegyei törvénykezési joghatóság kapcsán. Ugyanis a kancellária szerette volna elérni, hogy vármegyék által büntető perbe vont vádlottakat, illetve elítélteket „feloldozhassa”, vagyis egérutat biztosítson a központi

hatalomnak kedvező politikai állásfoglalást képviselő terhelteknek. Ez a lehetőség a tradicionális vármegyei joghatóság felszámolásának kezdetét jelenthette volna. Nem csoda, hogy felszólalásában leszögezte: „*a fejedelem által ne háborgattassék a törvénykezés rendszer, s ne függesztessék fel annak folyama*”.⁸⁵ A büntető törvények, kiváltképp a büntető törvénykezés tárgyalása adott alkalmat arra, hogy felszólaljon a fölösleges tárgyalások ellen. Az esküdtszék kérdése körül zajló argumentáció kapcsán látható volt már a tárgyalások elején, hogy a főrendi tábla elutasítja a néprészvétel elvét jelentő intézményt. Racionális megközelítést illusztrálja, hogy az előre eldöntött kérdés kapcsán „*ily érdektelen tárgyalásban részt venni nem akarok*”.⁸⁶

Amikor az egyetem szabályozására és megújításának kérdésére került a sor, tömören sommázta véleményét. „*én az egyetemnek jelen stadiumban semmi olyan részét nem találom, melyet reformálandónak nem vélek [...] az egyetem szerkezeti rendszerét, az előadásoknak systemáját, a tanodáknak kiosztását vagy pedig a dolognak oeconomicumát...*”.⁸⁷ Utóbb magyarázta szűkszavú elítélő álláspontjának okát: hiányzik a pénz arra, hogy az előadásokat, tanításokat és a gyakorlatokat európai színvonalon lehessen nyújtani. „Nálunk a clinicum tiszta paródia” – szögezte le –, s nem azért, mert nem kelően felkészültek a tanárok, hanem azért, mert még az európai szinten elfogadott és elvárt előadóteremre se futja a pénzügyi támogatásból. Mindennek oka véleménye szerint az, hogy nem hoztak létre az egyetem körül támogató alapítványokat.⁸⁸ Amúgy az egyetemre szerette volna telepíteni a számára oly fontos gyorsírástanítást, amelynek helyét egy átlagos tanodában nem találta megfelelőnek.⁸⁹

A jogalkotással (törvényalkotással) kapcsolatos nézeteit alkalmanként, konkrét ügyek kapcsán fejtette ki. Például, amikor a kormányzat megkezdte a törvényhatóságok határozatainak cenzúrázását, világossá tette azt az álláspontját, hogy „*csak azon jogokat gyakorolhatja a kormány, mely világosan a törvény betűi által vannak neki engedve, s hogy mindazon jogok gyakorlata, melyek nincsenek világos törvény által átengedve, eo*

ipso tacite az ellenkező theoriánál fogva a nemzet mellett maradnak”.⁹⁰ Ez a tétel az abszolutizmus által a rendi törvényhozás réseiben kiépített executiv ellenőrzés és befolyás elutasítása, s egyben a törvények jelentőségének és a nemzetszuverenitás artikulációs kötődésének deklarációja. Batthyány ezen nyilatkozata egyszerre elismerése a rendi alkotmány törvényhozási identitásának, s a kifejlődőfélben lévő polgári népképviselői modellhez kötődő „törvények uralma” felfogásnak. Ez a gondolatmenet azután többször is visszatért felszólalásaiban. A városi reform kapcsán fejtette ki azt a meggyőződését, hogy a kormány az executívát erőszakos eszközökkel akarja a legislatíva fölé emelni, így „*azon igyekszik, hogy alkotmányunkat, szabadságunkat, egész törvényességünket diplomacice megronthassa, és nem egyik vagy másik táblát, hanem az egész magyar alkotmányt nullificálja*”.⁹¹ A kormány – hirdette a gróf – más célkitűzéseket fogalmaz meg: „*miként a nemzet reformja és a kormány két külön irányú haladás, s míg a nemzet indítványait, saját jogainak megóvásával s biztosításával intézi, addig a kormány törvényjavaslataiban ismét saját erejét és hatalom eszközeit törekszik nevelni*”.⁹²

A törvényesség tekintetében meggyőződése volt, hogy „*minden dologban a törvények szoros megtartása a legbiztosabb alap. [...] a kellemetlenségeket is eltűrni kell, csak hogy a meghozott törvények épségben tartása kétségbe ne vonassék*”. Ez a határozottan leszögezett tétel megint csak a jogfolytonosság kérdésköréhez kanyarodott vissza. Hiszen a polgári átalakulás előestéjén az ellenzék vezére, a reform egyik fő karmestere világos szavakkal kötelezte el magát az alkotmány, a törvények betartása mellett. Mint összegezte: „*ha a nemzet a hozott törvény elmellőzését felülről tűri – gyávaság; ha maga indítványozza, s ahhoz kezet nyújt – vakmerőség. Kívánom tehát, hogy ezúttal is tökéletesen és minden tekintetben a törvény szoros értelmében történjék az eljárás...*”.⁹³ Ezeket a szavakat ugyan a nádorválasztás kapcsán mondta el, de mint tudjuk, alapvető irányelvvé vált a polgári átalakulás alkotmányos folyamatának is.

Jegyzetek

¹ 1843. szeptember 7. In: 1843-ik évi november 7-ikére rendeltetett magyar országgyűlésen a méltóságos főrendeknél tartott országos ülések naplója (A továbbiakban: Ogy 1843/44 FN) I. 318.

² 1848. március 14. In: Molnár András: *Viam meam persequor. Batthyány Lajos útja a miniszterelnökségig. Politikai életrajz (1807–1848) – Beszéd, levelek, írások (1824–1848)* (Budapest, 2007, 737. p.; a továbbiakban: Molnár, 2007)

³ Horváth Mihály *kisebb történeti munkái*. III. köt. (Pest, 1868, 445. p.)

⁴ Kemény Zsigmond: *Forradalom után*. In: *Változatok a történelemre* (Kemény Zsigmond művei, Budapest, 1982, 231. p.)

⁵ Kossuth Lajos 1848. április 14-én tartott beszédéből idézi: Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848-ban és 1849-ben* (Genf, 1865, 500. p.)

⁶ 1839. augusztus 12. In: *Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai*. Sajtó alá rend.: Molnár András (Zalaegerszeg, 1998, 26–27. p.; a továbbiakban: Batthyány: Beszéd)

⁷ 1839. szeptember 9. In: Batthyány: Beszéd, 29. p.

⁸ 1840. március 23, 1839-ik évi június 2-kára rendeltetett magyar országgyűlésen a méltóságos főrendeknél tartott országos ülések naplója. (A továbbiakban: Ogy 1839/40 FN) FN 245.

⁹ 1843. július 13. Ogy, 1843/44 FN I. 134.

¹⁰ 1840. április 2. Ogy 1839/40. FN 317.

¹¹ Erdődy Gábor: *Magyar szabadelvűek. Batthyány Lajos* (Budapest, 1998, 12. p.; a továbbiakban: Erdődy, 1998)

¹² Szemere Bertalan: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból. Okmánytár*. Sajtó alá rend. Hermann Róbert, Pejach István (Budapest, 1990, 86. p.; a továbbiakban: Szemere, 1990)

¹³ Erdődy, 1998, 12. p.

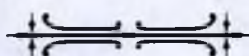
¹⁴ Urbán Aladár: *Gróf Batthyány Lajos, Magyarország első alkotmányos kormányfője* (Budapest, 2007, 20. p.; a továbbiakban: Urbán, 2008)

¹⁵ 1842. december 23. *Széchenyi István naplója* (Budapest, 1978, 998. p.)

¹⁶ Erdődy, 1998, 11. p.

- ¹⁷ Molnár András: *Batthyány Lajos a reformkorban* (Zalaegerszeg, 1996)
- ¹⁸ Molnár, 2007, 77. p.
- ¹⁹ Molnár András: *Batthyány Lajos életútja*. In: *Batthyány Lajos gróf első magyar miniszterelnök emlékezete*. Szerk. Körmöczi Katalin (Budapest, 1998. 27. p.; a továbbiakban: Molnár, 1998)
- ²⁰ Szemere, 1990, 91. p.
- ²¹ Molnár, 1998, 27. p.
- ²² Molnár, 1998, 27. p.
- ²³ Urbán, 2007, 10. p.
- ²⁴ Molnár, 1998, 16. p.
- ²⁵ *Batthyány Lajos gróf az első magyar miniszterelnök élete és halála*. Hiteles kútfőkből és a kortársak emlékeiből összeállítva (Pest, 1870. 20. p.; a továbbiakban: Batthyány Lajos gróf)
- ²⁶ Urbán, 2007, 15. p.
- ²⁷ Batthyány Lajos gróf, 1870, 34. p.
- ²⁸ Szemere, 1990, 86. p.
- ²⁹ 1847. december 7. 1847-ik évi november 7-ikére rendeltetett magyar országgyűlésen a méltóságos főrendeknél tartott országos ülések naplója (A továbbiakban: Ogy 1847/48 FN) 50.
- ³⁰ 1839. augusztus 26. In: Batthyány: Beszédek, 27. p.
- ³¹ 1839. október 25. In: Batthyány: Beszédek, 31. p.
- ³² 1840. március 13. Ogy 1839/40. FN 152.
- ³³ 1840. március 13. Ogy 1839/40. FN 153.
- ³⁴ 1843. június 30. Ogy. 1843/44 FN. I. 55.
- ³⁵ 1843. július 13. Ogy. 1843/44 FN. V. 220.
- ³⁶ 1840. április 22. Ogy 1839/40. FN 457.
- ³⁷ 1843. június 30. Ogy. 1843/44. Ogy. FN. I. 55.
- ³⁸ 1844. október 18. Ogy. 1843/44 FN. VII. 38.
- ³⁹ 1839. szeptember 9. In: Batthyány: Beszédek, 29. p.
- ⁴⁰ 1839. október 25. In: Batthyány: Beszédek, 32. p.
- ⁴¹ 1839. október 26. In: Batthyány: Beszédek, 32. p.
- ⁴² 1839. szeptember 9. In: Batthyány: Beszédek, 30. p.
- ⁴³ 1839. október 26. In: Batthyány: Beszédek, 32. p.
- ⁴⁴ 1839. november 4. In: Batthyány: Beszédek, 33. p.
- ⁴⁵ 1839. november 4. In: Batthyány: Beszédek, 34. p.
- ⁴⁶ 1847. december 7. Ogy 1847/48 FN 50.
- ⁴⁷ 1839. november 4. In: Batthyány: Beszédek, 37. p.
- ⁴⁸ 1844. március 7. Ogy. 1843/44 FN III. 273.
- ⁴⁹ 1844. március 7. Ogy. 1843/44 FN III. 276.
- ⁵⁰ 1844. október 30. Ogy. 1843/44 FN. VII. 173.
- ⁵¹ 1844. november 10. Ogy 1843/44. FN VII. 163.
- ⁵² 1840. március 13. Ogy 1839/40. FN 491.
- ⁵³ Batthyány Lajos felszólalása a szabad királyi városok rendezéséről. Pozsony, 1840. március 23. In: Batthyány: Beszédek, 51. p.
- ⁵⁴ 1844. március 20. Ogy 1943/44 FN IV. 43.
- ⁵⁵ 1839. november 18. Széchenyi naplója, 895. p.
- ⁵⁶ 1839. december 14. Széchenyi naplója, 901. p.
- ⁵⁷ Molnár, 2007, 87. p.
- ⁵⁸ Vö.: Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből. 1823-tól 1848-ig* (Pest, 1868, 2. kötet, 27. p.)
- ⁵⁹ 1844. október 5. Ogy. 1843/44 FN. VI. 348. és 1844. október 18. Ogy. 1843/44 FN. VII. 32.
- ⁶⁰ 1844. október 28. Ogy. 1843/44 FN. VII. 137. és 1844. október 31. Ogy. 1843/44 FN. VII. 193.
- ⁶¹ 1844. november 10. Batthyány: Beszédek, 161. p.
- ⁶² Molnár, 2007, 90–91. p.
- ⁶³ 1843. augusztus 18. Ogy 1843/44. FN. I. 176.
- ⁶⁴ 1843. november 16. Ogy 1843/44. FN. II. 364
- ⁶⁵ 1843. szeptember 7. Ogy 1843/44. FN. I. 318.
- ⁶⁶ 1843. szeptember 28. Ogy 1843/44. FN. II. 207.
- ⁶⁷ 1844. július 12. Ogy 1843/44. FN. V. 189.
- ⁶⁸ 1844. július 12. Ogy 1843/44. FN. V. 192.
- ⁶⁹ 1846. december 26. In: Batthyány: Beszédek 165. p.
- ⁷⁰ 1847. április 20. In: Batthyány: Beszédek, 171. p.
- ⁷¹ Molnár, 1996, 43. p.
- ⁷² 1839. november 4. In: Batthyány: Beszédek, 37. p.
- ⁷³ 1839. november 4. In: Batthyány: Beszédek, 35. p.
- ⁷⁴ 1840. január 11. Batthyány: Beszédek, 41. p.
- ⁷⁵ Vö.: Horváth, 1868, 27. p.
- ⁷⁶ 1844. november 4. Ogy. 1843/44 FN. VII. 235.
- ⁷⁷ 1844. november 5. Ogy 1843/44. FN VII. 250.
- ⁷⁸ 1840. március 14. Ogy 1839/40. FN 165.
- ⁷⁹ 1843. november 6. Ogy 1843/44. FN II. 223–224.
- ⁸⁰ 1843. november 4. Ogy 1843/44. FN II. 207.
- ⁸¹ 1843. november 4. Ogy 1843/44. FN II. 207.
- ⁸² 1844. április 18. Ogy 1843/44. FN IV. 223.
- ⁸³ 1843. november 4. Ogy 1843/44. FN II. 207.
- ⁸⁴ 1844. szeptember 11. Ogy 1843/44. FN VI. 194.
- ⁸⁵ 1840. március 23. Ogy 1839/40. FN 246.
- ⁸⁶ 1844. szeptember 10. Ogy. 1843/44 FN. VI. 175.
- ⁸⁷ 1844. október 4. Ogy. 1843/44 FN. VI. 333.
- ⁸⁸ 1844. október 4. Ogy. 1843/44 FN. VI. 335.
- ⁸⁹ 1844. október 4. Ogy. 1843/44 FN. VI. 338. és 1847. november 11. Ogy 1847/48 FN 3.
- ⁹⁰ 1843. július 13. Ogy. 1843/44 FN. V. 220.
- ⁹¹ 1844. augusztus 28. Ogy. 1843/44 FN. VI 51.
- ⁹² 1847. november 21. In: Batthyány: Beszédek 184. p.
- ⁹³ 1847. november 11. Ogy 1847/48 FN 5.

A Batthyány-kormány (Barabás Miklós litográfiája után Maszák Leona metszete)

Batthyány Lajos miniszterelnöki pecsétje, 1848

TANULMÁNYOK

Schweitzer Gábor

A Király utcai ódon épület

*Arató Jenő visszaemlékezései
a Pécsi Püspöki Joglyceumra*

Egy rég letűnt világba vezeti olvasóját a pécsi ítélőtábla bírása, Arató (1926-ig Neusiedler) Jenő (1891–1979) egyelőre csak kevesek által használt – a múlt század nagyobbik felét felölelő – visszaemlékezése.¹ A nagykanizsai születésű, ám élete legjavát Pécsen leélő szerző terjedelmes irodalmi hagyatékkal – lenyűgöző mennyiségű naplóval és eleven stílusban megírt, kiadásra váró emlékirattal – gazdagította a helytörténeti irodalmat. Ám nemcsak a szoros értelemben vett helytörténet, hanem – szűkebb témánk szempontjából – a jogi felsőoktatás története is gyarapodott egy forrásmunkával. Arató Jenő ugyanis igen részletesen és színesen számolt be a Pécsi Püspöki Joglyceum (a továbbiakban: jogakadémia) hallgatójaként 1909 és 1913 között eltöltött négy tanévről. A visszaemlékezés lapjain nemcsak az egykori professzorok és diáktársak kelnek életre, hanem a jogakadémiai diákegyletek és Pécs város jellegzetes, joghallgatók által sűrűn látogatott helyei – mint a korzó és a kávéházak, valamint a kiskocsmák világa – is megelevenednek. A jogakadémia történetének erről az időszakáról pillanatnyilag ez az egyetlen személyes indítatású forrás áll rendelkezésünkre.

A korábbi évekről, a századforduló időszakáról tudósítanak viszont Baranya vármegye alispánja, Fischer Béla (1877–1953) közelmúltban közzétett visszaemlékezései.² E két visszaemlékezés együttes olvasata már átfogóbb képet tár elénk a jogakadémia hétköz- és ünnepnapjairól, a tanárok és diákok – anekdotáktól tarkított – együttéléséről.

Arató Jenő és felesége

Pálos kolostor épülettömbje, Szepesy Ignác nagyvonalú alapítványának köszönhetően, az 1830-as évek elejétől adott otthont a pécsi püspöki akadémián belül létesített bölcsészeti és jogi karnak, valamint tanítóképzőnek.³ A Király utcai frontot – olvassuk a visszaemlékezésben – a jogakadémia termei foglalták el. „*Méteres vastagságú falak, szobáknak is beillő ablaknyílások, kőkockákkal borított folyosók, melyekben még a legvadabb kánikula idején is hűvös van, régies boltíves tantermek – így néz ki a jogakadémia, melynek dobogó szívvel lépem át a küszöbét.*”⁴ Arató Jenő tanulmányai idején mintegy 120–170 fő között mozgott a beiratkozott hallgatók száma.

Arató Jenő 1939-ben

A pécsi nem tartozott a legnépesebb jogakadémiák közé; valahol a középmezőnyben foglalt helyet. Amíg a debreceni jogakadémia ebben az időszakban közel 250, addig a sárospataki jogakadémia kevesebb, mint 100 beiratkozott hallgatóval rendelkezett.⁵ A tényleges diáklétszám azonban Pécsen még a fenténél is jóval alacsonyabb volt, hiszen a beiratkozottaknak csak mintegy a fele vett részt a jogakadémia életében. A többiek, mindenekelőtt az ún. mezei jogászok, hivataluk mellett végezték jogi tanulmányaikat, s „*ha elfoglaltságuk engedi, egy-egy előadást végighallgatnak, kollokválnak, vizsgáznak, közelebbi kapcsolatot azonban a jogakadémiai ifjúsággal nem tartanak fenn*”. Mások az önkéntesi év leszolgálására való hivatkozással tartózkodtak távol, míg a végzős hallgatók az egyetemi szigorlatra készülés ürügyén hanyagolták a jogakadémia látogatását.⁶ A jogakadémiai élet mindenesetre a beiratkozások, valamint a Veni Sancte után kezdődött meg. Alighogy elhangzottak az első előadások, a joghallgatók – gólyák és régiek – ismerkedési estet tartottak: „*tele vagyunk vidámsággal, jó kedvvel és nótázgatva, iszogatva barátkozunk össze az új fiúkkal, csakhamar úgy érezzük, mintha mindig jó barátságban lettünk volna egymással.*”⁷ A jogászok az összetartozás demonstrálására bevezették a jogászejelvényt – a mellényre illesztett kék-sárga szalag – viselését is.⁸

A jogakadémia évkönyvei mindazonáltal sok fontos, további elemzést igénylő információról tájékoztatnak, így a hallgatók születési helyéről, állampolgárságáról, vallásáról, anyanyelvéről, az elsőévesek esetében a kibocsátó „*tanodákról*”, valamint betekintést szerezhetünk a beiratkozottak szociális viszonyaiba is. A kibocsátó intézmények helye és neve alapján megállapítható, hogy – Arató Jenő tanulmányai idején – a

***

1. „...*tele vagyunk vidámsággal.*” A Király utca és Lyceum utca sarkán álló „ódon épület”, a valamikori

beiratkozottaknak mintegy fele Pécs, illetve a tágabban értelmezett földrajzi régió középiskoláiból (Bonyhád, Csurgó, Kaposvár, Nagykanizsa, Szekszárd tanintézményeiből) került ki. Kibocsátó helyként szerepeltek ugyanakkor a fővárosi és a Pécestől olykor kifejezetten távol eső térségek középiskolái is (Dunántúl: Győr, Pápa, Sopron, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg; Duna-Tisza-köze: Baja, Kecskemét, Szabadka, Szeged, Nagybecskerek, Zombor; Erdély: Kézdivásárhely, Nagyszeben; Felvidék: Selmechánya). A jogakadémia – talán nem tűnik túlzásnak – országos vonzáskörzettel rendelkezett. A hallgatók mintegy 95%-ának magyar volt az anyanyelve, míg a fennmaradó 5% a németet, a szerbet, illetve a horvátot vallotta anyanyelvének. Ami pedig a vallási hovatartozást illeti, a hallgatók 75–85%-a tartozott a római katolikus egyházhoz. A jogakadémia szabályzata – a tanári kar tagjaitól eltérően – nem kötötte ki, hogy a felveendő hallgatók a római katolikus egyház tagjai legyenek. Némi ingadozást mutatva ugyanakkor egyaránt 5–10% között mozgott az izraelita, illetve a református és az evangélikus diákok együttes aránya, míg a fennmaradó hányadhoz a görög katolikus, az ortodox (görögkeleti), valamint az unitárius vallású hallgatók tartoztak. A visszaemlékezésekben Arató Jenő az izraelita diáktársakról megemlékezve azt írta, hogy csekély létszámuk miatt „*semmi szerepet sem játszanak*”, így „*antiszemitizmus*” sincs a jogakadémián. Az ifjúság túlnyomó többsége – olvassuk tovább – „*vallásosan nevelő vidéki középiskolákból kerül ki, és így nálunk Pécsen hiányoznak a más főiskolákon nagy vihart felverő világnézeti – Galielista – Szentimrész – küzdelmek*”.⁹ Szerzőnk eztáltal részlegesen megcsalta a memóriája. Kétségtelen, fővárosi heveségű világnézeti viharok ekkoriban nem tomboltak a pécsi jogakadémián. A szélcsendet is évekkel korábban törte meg a szabadelvű közjogász professzor, Bors Emil egyik, „antiklerikálisnak” minősített cikke ürügyén kipattanó „klerikális” indítatású kampány, amely évekkel később az érintett személy idő előtti nyugalomba vonulásával végződött.¹⁰ Ugyanakkor az is igaz, hogy végleges jelleggel éppenséggel Arató Jenő tanulmányai idején alakult meg a Mária Kongregáció a pécsi jogakadémián, amelynek egyik nyilvánosan vállalt célkitűzése a „*szabadkőművesség*” és a „*galielisták*” elleni szellemi fellépés volt.¹¹ Azaz a századforduló szellemi életét felborzoló „kulturharc”-nak Pécsen is megvoltak a maga küzdőterei. A jogakadémia évkönyveiből mindazonáltal az is kiderül, hogy Arató Jenő aktívan tevékenykedett a katolikus vallású joghallgatók mintegy 10–15%-át mozgósító kongregációban. A visszaemlékezések másik helyén a fiatal joghallgató akkori hitvallását is olvashatjuk. „*Szívvel-lélekkel katolikusnak érzem magamat, ha életem sokszor nem is felel meg vallásom parancsainak, ragaszkodom egyházamhoz, hitemhez, a legnagyobb ellenérzéssel szemlélem a harcot, mit az ateista, materialista szabadkőművesség folytat a katolicizmus ellen – ez a harc különösen kiéleződik Magyarországon az első világháborút megelőző idők-*

A Pécsi Püspöki Joglyceum épülete napjainkban

ben – s a katolicizmushoz, hitemhez való ragaszkodás visz be a kongregációba”.¹²

II. „...tiszteljük és megbecsüljük professzorainkat.” Arató Jenő hosszasan ismerteti meg olvasóival a pécsi jogtanárokat. A tanári kar jellemzően pécsi vagy pécsi kötődésű elméleti és gyakorlati szakemberekből került ki, akik nemritkán évtizedeket töltöttek el a jogakadémia, utóbb a pécsi tudományegyetem katedráján. Legtöbbjükkel azonban ma már csak a tudománytörténeti panoptikumban találkozhatunk. Akad, akire csak egy-két hányaveti mondat jutott a visszaemlékezésekben, másokat ellenben hosszú bekezdéseken keresztül idézett fel. A jellemzésekben olyankor a kifejezetten epés megjegyzések sem hiányoznak.

A jogakadémia igazgatója, Mutschenbacher Viktor – egy „*pocakos, torzonborz bajszú, elnehezedett öregúr*” – a tengeri kereskedelmi jog elismert tekintélye volt. Nyugalomba vonulása után az igazgatói széket – éveken keresztül helyettes igazgatói minőségben – Késmárky István, az egyházjog egyetemi magántanára, illetve a magyar és európai jogtörténet oktatója vette át.¹³ Az „*imponáló megjelenésű*”, „*nagy felkészültségű*”, „*ízes magyarsággal*” beszélő professzort „*kitűnő előadó*”-ként ismerjük meg, akinek tiszta, világos

fejtegetéseit élvezet volt hallgatni.¹⁴ A magánéletben viszont „ő az egész város Pista bácsija”, aki szerette a társaságot, a fehér asztalt, valamint „a hajnalba nyúló kedélyes borozgatásokat”. Évente egy alkalommal – Ciprián napján – a jogakadémia dísztermében „hivatalos hozzá az egész világ” – még az énekszóval igazgatójukat köszöntő joghallgatók számára is jut egy-egy pohárka bor.¹⁵

Az egykori tanárok közül a közjogi stúdiumokat – magyar államjogot, nemzetközi jogot, alkotmányi és kormányzati politikát – oktató Tuka Béla kapott hosszabb jellemzést Arató Jenőtől. E „nyulánk, magas, beretvált arcú” férfi sokat bajlódott a szemeivel, s ezért állandóan sötét szemüveget hordott. „Nagy tudású, világos elméjű, mély gondolkodású ember”, akinek higgadt, „mélyen szántó fejtegetéseit”, a kissé vontatott előadásmód ellenére is „valóságos élmény” volt hallgatni. Óráit a hallgatók sohasem bliccelték el. A teljesen visszavonult életet élő, „erős vallásos érzésű” professzor „nagy művén”, „A szabadság”-on dolgozott, amely – bár ez mellékes szempont – Arató emlékezéseivel ellentétben nem 1912-ban vagy 1913-ban, hanem már 1910-ben elkészült.¹⁶ A pécsi jogakadémiáról 1914 őszén – tehát Arató Jenő végzését követően – a Pozsonyi Tudományegyetemre átkerülő professzor további életútjáról is olvashatunk. Ennek oka nyilvánvalóan az 1918-ban létrejött Csehszlovákiában maradó Tuka Béla (Vojtech) meglehetősen dicstelenül végződő politikai pályafutása volt. „Azt, hogy szlovák nemzetiségűnek érzi magát, vagy politikai ambíciói lennének, mi sem mutatja? Mi épp olyan magyarnak tartjuk őt, mint többi tanárainkat. [...] az összeomlás után Csehszlovákiában kezd politizálni; nagy esze és tudása a szlovák Hlinka-párt egyik vezető emberévé teszik s mint ilyen heves harcot folytat a csehek ellen, kik hazaárulással vádolják, súlyos börtönbüntetést is szenved; mikor 1939-ben a németek segítségével megalakul (az) önálló Szlovákia – mely voltaképpen német vazallátus – és szlovák miniszterelnök lesz.” Arató Jenő azt még csak megértette, hogy Tuka harcot vállalt az önálló és független Szlovákia létrejöttéért, de arra már nem talált magyarázatot, hogy „ez az eszes, tudós ember, kiből semmi katonaság nem volt, hogyan tudta magára öltetni a német SS-ek válszijas egyenruháját”. Legkevésbé tudta megérteni, hogy „ő, a hívő katolikus, hogy tudott hozzájárulni ahhoz, hogy Szlovákiából is ezrével deportálják, vigyék halálba a zsidókat.”¹⁷ Tuka halálbüntetését Arató Jenő az 1918 utáni életút egyenes következményének minősítette.

A „kissé tótosan” beszélő, botjára támaszkodó, „alacsony, öreg, ősz szakállas” Kopcsányi Károly – a jogakadémia történetének krónikása – magyar magánjogot oktatott. Érdemlegesen róla nemigen tudunk meg Aratótól. Ellenben egy másik visszaemlékezés, Lenkei Lajosnak, a szabadelvű Pécsi Napló szerkesztőjének memoárjai az orvosi és jogi diplomával egyaránt rendelkező Kopcsányi Károly bemutatása ürügyén egy fontos üzenetet tolmácsolt az olvasók számára, amely

nem is annyira a professzorról, mint a jogakadémiai vezetés türelmességéről szólt. „A régi fajta emberek közé tartozott és politikai, valamint szociológiai hitvallásában sohase feszélyezte, hogy püspöki tanintézetből húzza fizetését.”¹⁸ Azaz Kopcsányi véleményalkotásában megőrizte autonómiáját, hiszen a munkáltató kiblenléte, illetve mibenléte nem zavarta „hitvallása” szabad kinyilvánításában. A jelek szerint a „püspöki tanintézet”-et sem feszélyezték Kopcsányi professzor kijelentései. Hasonló tartalmú véleménnyel Fischer Béla korábban már hivatkozott visszaemlékezéseiben is találkozhatunk. Érdekesség gyanánt jegyezte meg ugyanis, hogy – függetlenül attól a tényről, hogy a jogakadémiát a székesegyház jövedelmeiből tartották fenn s a tanárokat is a püspök nevezte ki – „egyes tanárok részéről számtalanszor hangzottak el az előadásaik során a papságot támadó kijelentések”.¹⁹ A fenntartó toleranciája sem tekinthető azonban végtelennek, miként ezt a Bors Emil ellehetetlenítésére irányuló törekvés is mutatja.

A pénzügyi stúdiumokat hosszú évtizedekig oktató Mihálffy Ernőt „száraz, hideg ember”-ként ismerjük meg, aki valamikor „szórol-szóra bevágta Földes Béla budapesti egyetemi tanár nemzetgazdaságtani és pénzügytani könyveit”, s évről-évre „lélektelenül ledarálja” azokat. Előadásait „fárasztó és unalmas” hallgatni, hiszen azokban „nincs egy önálló gondolat, önálló vélemény” sem.²⁰ Némiképp árnyalja az Arató-féle jellemzést egy korabeli „hivatalos” életútismertető. A pécsi tudományegyetem gondozásában 1940-ben megjelent vaskos kiadvány ugyanis az 1934-ben nyugalomba vonuló Mihálffy professzor előadásairól éppenséggel az ellenkezőjét állította. „Nagyszerű professzor, melegszívű úr, kitűnő, élvezetes előadó, kedvelt cenzor volt”.²¹ Arató emlékezéseiben ugyanakkor Kopcsányi Károly tanszéki örököséről – az egyházzeneben is otthonosan mozgó – Schaurek Rafaelról, a pécsi tudományegyetem leendő professzoráról sem olvashatunk elismerő szavakat. Az osztrák és magyar magánjog, örökösödési jog, valamint bányajog előadója ugyanis „jól-rosszul leadja óráit – több nem telik ki belőle”.²² Az 1940-ben megjelent egyetemi életút-ismertető ezúttal is máshová helyezte a hangsúlyokat. Schaurek Rafael előadásait – olvassuk – „a logikus felépítettség s a könnyen érthetőség jellemzi”.²³ Pécsi egyetemi professzortársa, Óriás Nándor – megint csak másféle perspektívából – azt emelte ki visszaemlékezéseiben, hogy a keveset publikáló Schaurek Rafael „vaslogikával magyaráz és kristálytisztá világgossággal, mindig kifogástalan szabadsággal ír.” Schaurek „hívei azt mondják róla, hogy tulajdonképpen Kolosváry-tanítvány, aki az úgynevezett 'szakmát' tanítja, nem közönséges eredménnyel, szigorú, de bölcs és jóindulatú cenzor.”²⁴

A római jog tanára az „intelligens, komoly gondolkodású, nagy tudású pap”-ként és „jó előadó”-ként bemutatott Szőnyi Ottó volt, aki igazán otthonosan azonban a művészettörténet, a régészet és a múzeumügy területén mozgott.²⁵

A közigazgatási jogot, illetve statisztikát oktató Vasváry Ferenc lényében volt „valami komikusan professzor”. A „jóformán minden európai nyelven” beszélő professzor – akinek „szakállas, pápaszemes arcából két ijedt szem tekint a világba” – „csodálatos” emlékezőtehetséggel rendelkezett, elméje rengeteg adatot halmozott fel, „valóságos polihisztornak lehet mondani”. Ám Arató meglátása szerint túlságosan is sokat foglalkozott a részletekkel, aminek következtében – egyetlen megjelent kötetén kívül – „élete elaprózik akadémiái előadásai, különböző társadalmi egyesületekben kifejtett tevékenysége és elsőrangúan karban tartott [...] szövegei között.”²⁶

Angyal Pál tartotta a büntető anyagi- és eljárási jogi, valamint a jog- és állambölcsészeti órákat, akit – a jogakadémia oktatói közül egyedülként – az MTA 1909-ben, 36 éves korában levelező taggá is megválasztott. Modora csendes, előadásmódja halk – „kissé monoton” –, „de igen nagy tudású ember”. Balogh Jenővel, Bernolák Nándorral és Finkey Ferencsel együtt a modern büntetőjogi eszmék „előharcosa”. „Rengeteget dolgozik; egymásután jelennek meg büntetőjogi dolgozatai, szervezi a patronázst, rabsegélyezést”. A hallgatókat szintén bevonta a munkába: Arató Jenőt a fiatalok elkövetők mellé kirendelt pártfogó tisztviselői feladatokkal bízta meg.²⁷ A korábbi tanítvány, Fischer Béla a szerepjátékon alapuló büntetőjogi szemináriumokra emlékezett vissza szívesen: a bűnesetek ismertetését követően a joghallgatók rögtönzött vád- és védbeszédet tartottak a gyakorlati órákon.²⁸ Angyal professzort utóbb, 1912-ben a budapesti tudományegyetemre nevezték ki nyilvános rendes egyetemi tanárrá. Helyére a tragikus sorsú Szieberth Frigyes került, akire – ha nem jön közbe a világháború – „a tudományos pályán szép jövő várna”. A frontszolgálat azonban felörölte egészségét, s öngyilkosságot követett el.²⁹

A magyar polgári törvénykezési jogi, valamint a kereskedelmi és váltójogi kurzusokat – a pozsonyi jogakadémiára történő távozásáig – Bozóky Géza tartotta. „Alacsony, zömök, bulldog képű ember, ki kacsázó lépéseivel úgy megy az utcán, hogy tekintetét fel nem emeli a földről; nagy tudású ember, de előadását rettenő hadarása élvezhetetlenné teszi”. Bozóky professzor ugyanakkor „harcos katolikus” hírében állt – cikkei rendszeresen jelentek meg a *Dunántúl* című katolikus szellemiségű napilapban –, aki szívesen vitatkozott szocialista népgyűléseken is.³⁰ Katedráját 1912-ben Vinkler János, egy „nagy felkészültségű, igen értékes és komoly fiatalember” – a pécsi tudományegyetem majdani professzora – foglalta el.

A nem szorosan vett jogi tárgyak közül a művelődéstörténeti és bölcséleti órákat Rézbányay József, „egy kistermetű, édeskés mosolyú pap” adta elő.³¹ A jogakadémián ugyanakkor közigazgatási közegészségtant, valamint törvénytudományi elmekörtant is oktattak. Míg az előbbi kurzust Jellachich István vezette – „valósággal kinszenvedés hallgatni dadogó, szavakkal küszködő előadását” –, addig az utóbbi,

helyszíni szemlével egybekötött órákat az elmeorvosi intézet igazgatója, „a száraz modorú, éles tekintetű” Sipőcz Géza tartotta.³²

Arató Jenő miniatűr portréi – a karakter sajátos vonásainak kiemelésével – kevésbé ismert oldalukról mutatják be az egykori pécsi jogtanárokat. Noha a tudományos arcél nem minden professzor esetében domborodott ki – ez a fajta tárgyyszerűség egy visszaemlékezéstől nem is feltétlenül elvárható –, annyit mégiscsak meg kell állapítanunk, hogy valamennyi véglegesített jogtanár egyetemi magántanári habilitációval rendelkezett. Azaz, ha egyebet nem is, az egyetemi magántanárság megszerzéséhez szükséges szakmonográfiát elkészítették. A kapuit 1923-ban megnyitó pécsi tudományegyetemre átkerülő nyilvános rendes jogakadémiai tanárok – Késmárky István, Mihálffy Ernő, Vasváry Ferenc, Schaurek Rafael, Vinkler János, valamint a pozsonyi egyetemről visszakérült Bozóky Géza – nyilvános rendes egyetemi tanárként folytathatták pályafutásukat.³³

* * *

A jogakadémiai tanárok többnyire saját könyveik alapján tartották óráikat, illetve hirdették meg kollokviumaikat. Közéjük tartozott Angyal Pál, Bozóky Géza, Vasváry Ferenc és Jellachich István. Viszont míg Schaurek Rafael Kolosváry Bálint, a kolozsvári egyetem professzora, addig Mihálffy Ernő – miként fentebb olvashattuk – Földes Béla kötetait használta tananyagként.³⁴ Óraterhekre aligha panaszkodhattak a pécsi joghallgatók. „Órák délelőtt 8-tól 11-ig, délután 2-től 4-ig vannak.” Ám ezek sem tekinthetők „rendes” óráknak, hiszen az előadások félórások voltak, s minden egyes előadást szintén félórás szünet követett.³⁵ A félórás előadástartás nem lehetett elszigetelt jelenség, hiszen az egri jogakadémián hasonló gyakorlat divatozott. Legalábbis ez derül ki a pályafutását Egerben kezdő Molnár Kálmán egyik, édesapjához, Molnár Imréhez, a nagyváradi jogakadémia professzorához írt leveléből. A közjogi és nemzetközi magánjogi előadásaira készülő ifjú egri jogtanár ugyanis „kedvező értesítés”-ként nyugtázta, hogy – a szövegek környezetéből következően, Nagyvárral ellentétben – Egerben „30 perces órákat ír elő a szokás”.³⁶ A pécsi jogakadémián ugyanakkor – olvassuk Aratónál – „szigorúan betartják” az egyházi, állami és városi ünnepeket is. Az őszi szemesztert egyhavi, a tavaszi félévet viszont három és félhavi szünet, illetve vakáció követte.³⁷ A joghallgatóság visszafogott megterhelését időnként már a tanárok sem nézték jó szemmel. A visszaemlékezéseket megelőző évek pécsi anomáliáit elevenítik fel Tuka Béla Concha Győzőhöz intézett sorai: „Az előadások látogatását nem veszik komolyan, de azonkívül aztán az ifjúsággal a tanári kar éppenséggel semmit sem törődik.”³⁸ A számonkérés körülményeivel sem volt különösképp elégedett, hiszen – miként írta – a legtöbb jogtanár „megelégszik igazán minimális készültséggel”.³⁹

A kollokviumok és vizsgák letétele mindazonáltal nem okozott gondot Arató Jenőnek. „Kedvvel tanulok, a tárgyak teljes mértékben lekötnek, és szívesen foglalkozom velük. Tanáraimmal jó viszonyban vagyok, mint ahogy kifogástalan a viszony a tanári kar és a jogakadémia polgársága között is, tiszteljük és megbecsüljük professzorainkat”.⁴⁰ A jogakadémia – jó értelemben vett – patriarchális légköre tükröződik e sorok olvastán. A jogakadémiai – a jelek szerint nem túltúntul leterhelő – elfoglaltságok mellett Arató Jenő, sok társához hasonlóan, ügyvédi irodai munkát is vállalt, hogy „költőpénzre tegyen szert”.⁴¹ Tanulmányi ideje alatt Arató három pécsi ügyvédnél – Zöld Sándornál, Kengyel Ernőnél és Krausz Jenőnél – dolgozott rövidebb-hosszabb ideig. „Hasznomra válik az ügyvédi irodákban eltöltött idő, mert amellett, hogy megkeresem zsebpénzemet, megtanulom, hogy néz ki egy ügyvédi iroda belülről, milyen az ügyvéd munkája, közben különböző megbízatásokkal eljárva, összeismerkedem a bíróságokkal is, és így 1913-ban kineveztetvén joggyakornoknak a pécsi kir. járásbírósághoz, rögtön otthon érzem magamat.”⁴²

III. „...ki lesz a jogászelnök?” A jogakadémián egyidejűleg több diákegylet is működött: a Jogakadémiai Olvasókör, a Jogász Segélyző Egylet, a Pécsi Jogász Dalárda, a Dunántúli Széchenyi Szövetség és a Jogakadémiai Mária Kongregáció. A visszaemlékezések szerzője maga is aktívan kivette a részét az egyleti életből, amelyet egyébként a jogakadémia Évkönyvei is visszaigazolnak.

A Jogakadémiai Olvasókör tekinthető a jogakadémiai polgárság „reprezentatív egyesület”-ének, ahol a joghallgatókat érintő összes ügyről állást foglaltak. Kényelmesen berendezett helyiségeit – második otthonuként – a hallgatók szívesen keresték fel: „a társalgóban – melyben a Kör könyvtára is el van helyezve – bördíványok, fotelok szolgálják a tagok kényelmét, a terem közepén hosszú asztal áll, melyen újságok, folyóiratok fekszenek. Van azután itt még egy biliárdasztal is és több sakkasztal, a falakat régi elnökök, tisztikarok fényképei díszítik; a kártyaszobában kártyaasztalok állnak, délutánonként élénk kártyaélet uralkodik itt”.⁴³ Miután az olvasókör vezetője, a jogászelnök az ifjúság „vezére és reprezentánsa”, a tisztség elnyeréséért heves választási küzdelmek folytak. Ebből is kapunk ízelítőt a visszaemlékezésekből. A képviselőválasztások alkalmával bevetett, jól ismert kellékeket – pártvacsorák szervezését, kortesbeszédtek tartását, támogató vokszok szerzését – szemmel láthatólag a jogászfifjúság is szívesen alkalmazta az olvasóköri tisztújítások során.⁴⁴ Az 1910. évi jogászelnök-választás – Pécs városában is érdeklődést kiváltva – heteken keresztül izgalomban tartotta a kedélyeket: vajon ki lesz a jogászelnök? Előfordult, hogy az elnökségre kandidálók között lovagias ügyé fajult a választás kérdése.⁴⁵ Párbajokra melleleg – noha a jogakadémia vezetői és fenntartói egyaránt tiltották – más alkalmakkor is sor került.

Mindamellet az olvasókör tevékenysége nem merült ki „viharos, vagy kevésbé viharos” tisztújításokban, illetve azt követő vendéglői vagy kiskocsmái beiktatásokban, hiszen gyakoriak voltak nyilvános szerepléseik is. Nemcsak a nemzeti ünnepekről – március 15-éről, október 6-áról – emlékeztek meg, hanem az őszi-téli szezonban műsoros táncestélyekkel és farsangi kabaréval hívták fel magukra a város közönségének a figyelmét.⁴⁶

A Jogász Segélyző Egylet elsősorban karitatív tevékenységet folytatott, amennyiben anyagi és természetbeni támogatást nyújtott az arra szociálisan rászoruló hallgatók számára. A segélyegylet rendszeres támogatói közé tartozott Zichy Gyula megyés püspök is. Az egyik alkalommal egyleti elnöki minőségében Arató Jenő kereste fel a visszahúzódó életet élő, zárkózott természetű püspököt, hogy megköszönje a 200 koronás támogatást. „Nos, megjelenünk Zichy püspöknél, megcsókoljuk izzadó vörös kezén a gyűrűt, én köszönetet mondok nagylelkű adományáért, mondókat zavart arkifejezéssel hallgatja, aztán motyog valamit és azzal el is vagyok bocsátva.”⁴⁷

A szokásos farsangi jogászbált évről-évre a segélyegylet rendezte. A bálból befolyó tiszta jövedelem a segélyalapot gyarapította. Az 1912. évi jogászbált szervezése Arató Jenőre hárult: „heteken át dolgozok, cigánnyal, vendéglőssel alkudozok, lótok-futok, hogy a bál anyagilag is, erkölcsileg is jól sikerüljön; mikor aztán eljön a báli este, örömmel állapítom meg, hogy munkám nem volt hiábavaló, szép közönség jelenik meg a bálon, mely legjobb kedvben reggelig marad együtt, anyagilag pedig 99.75 korona tiszta jövedelmünk van”. A siker ellenére megfogadta: soha többé nem fog báli mulatságot szervezni.⁴⁸ A farsangi, illetve báli szezonban melleleg alig került le a frakk és a szmoking a joghallgatókról. Volt rá eset – olvassuk –, hogy „néha három egymást követő éjszakán táncolunk”. A báltermek divatos táncai ekkoriban a csárdás, a négyes, valamint a boszton voltak. „A farsangi szombatesték pláne mozgalmasak; egy-egy szombatesté három, négy, öt mulatság is van, néha valamennyit végiglátogatjuk, hajnalban aztán a Budai Külvárosi Katolikus Körben, Katolikus Legényegyletben rendezett iparos, tűzoltó, vagy egyéb ilyen mulatságon kötünk ki, jól érezzük magunkat a fényes bálokon, s jó érezzük magunkat az egyszerű emberek mulatságain is – ott vagyunk még a zsidó mulatságokon is; itt is, ott is vannak helyes lányok, megforgatjuk az úrilányokat, varrólányokat, keresztény lányokat, zsidó lányokat egyaránt.”⁴⁹ A századforduló szociálisan, vallásilag egyaránt tagolt, s megosztott világában ez az elbeszélés különösen abból a szempontból szembetűnő, hogy a társadalmi és felekezeti válaszfalak átmeneti leomlására – azaz az átjárhatóság szezonális lehetőségére – hívják fel a figyelmet.

A dalolni szerető ifjúságot a Pécsi Jogász Dalárda fogta össze. A dalnokok nemcsak a jogakadémiai és városi ünnepeken, valamint a Lyceum templomának vasárnap délelőtti istentiszteletein énekeltek, hanem

gyakori vendégei voltak különböző műsoros esteknek, kabaréknak és hangversenyeknek is. Arató Jenő egy ideig a dalárda titkári tisztét is betöltötte. A vidéki felépések között emlékezetes maradt számára egy szekszárdi hangverseny, amelyet reggelig tartó táncmulatság követett.⁵⁰ A barátságot innentől kezdve fenntartották a szekszárdiakkal, akik a dalárda tagjait „minden bálra vagy mulatságra” meginvitáltak. Ilyenkor a „lányos családok” – nyilván egy jó party reményében – valósággal versenyeztek, kinél szállásolják el a jó hangú pécsi joghallgatókat.⁵¹

A szakirodalom már rámutatott arra – egy korábbi időszakra irányuló vizsgálat nyomán –, hogy a pécsi joghallgatók külön csoportot alkottak, sok rendezvényükre tekintettel „igen élénk társadalmi életet folytattak”, s ebbe több-kevesebb sikerrel a lakosság szélesebb köreit is bevonták.⁵² E megállapítás Arató Jenő diákéveire is feltétlenül helytállónak tűnik. A visszaemlékezés lapjain további történeteket olvashatunk a pécsi jogászetlet nyilvános tereiről: a korszokról, mint a társadalmi érintkezés kiemelkedő helyéről – amelynek látogatása tradicionálisan még a tanórákon való részvételnél is fontosabb volt –, valamint a diákság kedvelt szórakozóhelyeiről. „Sok jókedvű, vidám és mulatós gyerek van a jogakadémián, gyakran esnek nagy mulatozások, cifra heccek, mindig vannak fiúk, kik híresek arról, hogy nem férnek a bőrükbe”.⁵³ A „cifra heccek” – egy csokorra valót ezekből Arató is felidézett – azonban már a múltban sem mindig nyerték el a pécsiek tetszését. Miként arra Asztalos Miklós két világháború közötti írása is emlékeztetett, „a jogliceummal kapcsolatban már a 18. században elég gyakori panasz tárgya volt az ifjúságnak a jámbor polgárságot megbotránkoztató élete”.⁵⁴

A konzervatívabb világnézetű joghallgatók kezdeményezése nyomán létrejövő Társadalomtudományi Kör rövid működés után – az 1907. évi pécsi szabadtanítási kongresszus hatására – alakult át Dunántúli Széchenyi Szövetséggé.⁵⁵ Az utóbb az Országos Széchenyi Szövetséghez is csatlakozó pécsi filiálé célja elsősorban arra irányult, hogy – a Magyar Gazdaszövetség erkölcsi és anyagi támogatásával – felvilágosító előadásaival úgymond felemelje „a magyar falu szellemi színvonalát”. A szövetség tagjai a falvakba kiszállva különböző kulturális, gazdasági és szociális témákról tartottak beszámolókat. Arató Jenő a parcelázás intézményét, valamint a hitelszövetkezeteket népszerűsítette.⁵⁶ A „gazdaközönség” ugyan meghallgatta az „előre elkészített és megtanult” előadást, „de jaj lenne nekem, ha véletlenül komolyan akarnának parcelázni, vagy hitelszövetkezetet létesíteni és hozzám fordulnának tanácsért”, hiszen egykettőre kiderülne, hogy „valójában semmit sem tudok arról, amiről egy óráig beszéltem”. A falusi kiszállásokon felszólaló lelkes joghallgatók legtöbbször ugyanis „nem ismeri a falusi embert, a falusi élet problémáit”, mindamellett kellő szakismerettel sem rendelkeztek ahhoz, hogy „komolyan tanítani tudják a népet”.⁵⁷ A falusi népnek

– összegezte tapasztalatait – nem általánosságokra és szép szavakra volt szüksége, hanem „komoly, gyakorlatias útmutatásokra”, amelyeket csak tapasztalt gazdasági szakemberektől kaphattak. Ennek következtében a szövetség falvakban tartott előadásai „sok haszonnal” nem jártak. Mindezek mellett a szövetség tagjai – a Keresztényszocialista Egyesület keretében – a munkásság szociális és kulturális műveléséből is kivették részüket. Arató Jenő két témakörben – „A keresztényszocializmus és jövője”, valamint „A szociáldemokrácia és a társadalom” – is tartott előadást. „Mai szemmel ítélve meglehetősen felszínes előadások voltak ezek – írta fél évszázad elmúltával –, sok mindent olvasok össze ugyan, de a társadalmi problémákra vonatkozóan komoly és mélyreható tanulmányokat nem folytattam, ennek hiányában ilyen témákról érdemeset mondani aligha lehet.”⁵⁸

A jogakadémia katolikus jellegét a Jogakadémiai Mária Kongregáció is kifejezésre juttatta, hiszen a jezsuita szellemi hatás alatt tevékenykedő gyülekezetnek csak katolikus tagjai lehettek. A katolikus öntudat erősítését, valamint – miként a bevezetőben hivatkoztam erre – az ún. szabadgondolkodókkal szembeni szellemi védekezést (támadást) egyaránt szolgáló kongregációt, először csak ideiglenes jelleggel, 1908-ban alakították meg.⁵⁹ A tanári kar részéről különösen az igen vallásos életformát követő Tuka Béla buzgólkodott a kongregáció megalakulása körül. A kongregáció 1910/11. évi tisztújítása alkalmával Arató Jenőt – első asszisztensi minőségben – a vezetőség tagjává is megválasztották.⁶⁰ A kongregáció működéséről Arató az alábbiakat örökölte meg. „Üléseinket – melyeket a Lyceum templomban rövid ájtatosság előz meg – vacsora utáni időben az Olvasókör helyiségeiben tartjuk. Az üléseken, melyeken vallásos, világnézeti és szociális témákat beszélünk meg, állandóan részt vesz a mélyen vallásos és erős hitéletet élő Dr. Tuka Béla tanár, kit 1910. december 17.-én tiszteletbeli prefektusnak választunk meg.”⁶¹ A gyülekezet diáktagjai és tanármentorai – a vallásos körök, hitbuzgalmi előadásokon kívül – évről-évre elzárándokoltak a máriagyüdi kegyhelyre is. A legelső zárándokút története a legapróbb részletek megörökítésére is figyelmet fordító Vasváry Ferenc professzor naplójegyzetei alapján rekonstruálható. A tagfelavatással egybekötött zárándoklat résztvevőit a napló név szerint is megemlíti. A tanári kart Bozóky Géza, Szőnyi Ottó, valamint Tuka Béla képviselte, akikhez Gere Gábor, hittudományi tanár, egyúttal gyülekezeti prézes csatlakozott. A jogakadémia hallgatói közül azonban mindössze 15-en – közöttük Arató (azaz „Neusiedler”) Jenő, „gyülekezeti II. asszisztens” – vettek részt a zárándokúton.⁶²

IV. „...politikai légvárban élünk” Az már az eddigiek alapján is kiderülhetett, hogy Arató Jenő a közelebbi életileg motivált joghallgatók közé tartozott. Diákéleti kötődései, különösképp a Dunántúli Széchenyi Szövetség, valamint a Jogakadémiai Mária Kongregáció keretében végzett munkája külön-külön is alá-

támasztják – visszaemlékezéseiben öntudattal vállalt – katolicizmusát, valamint mérsékelt, konzervatív irányultságú reformok melletti ifjonti elkötelezettségét. Idős fejjel ugyanakkor azt vallotta, hogy a századelőn – az ország lakosságának nagyobbik részével együtt – az „illúziók” világában élt. A pécsi joghallgatók túlnyomó többsége akkoriban – ez közismerten más főiskolákra, egyetemekre is érvényes megállapítás – „szélsőséges függetlenségi”, „nacionalista” és „sovinisza” meggyőződésű volt.⁶³ Az országot kettéosztó '48-as, illetve '67-es közjogi térben magától értetődő volt a döntés a számukra, amit akként is lehet értelmezni, hogy a '67-es meggyőződésű apák nemzedéke ellen – nyilván elsősorban érzelmi alapon – fellázadt a '48-as meggyőződésű fiúk nemzedéke. A függetlenségi és '48-as attitűd azonban kimerült „a Habsburgok és Ausztria negációjában”.⁶⁴ Ez a fajta politikai beállítódás elsősorban az országgyűlési, illetve helyhatósági választási küzdelmekbe való bekapcsolódásban – valamint az ellenzéki demonstrációkon, választójogi nagygyűléseken való részvételben – nyilvánult meg. Emellett a hagyománynak megfelelően zajos és látványos tüntetésekkel – miként az 1910. évi főispáni installáció botrányos megzavarásával – nyomatékosították függetlenségi, általánosabban ellenzéki elkötelezettségüket.⁶⁵ A helyzet ellentmondásos mivoltát jelzi azonban az Arató Jenőnél valamivel idősebb és meggyőződéses '67-es Molnár Kálmán (1881–1961) visszaemlékezéseinek alábbi részlete. Az 1901. évi képviselőházi választások alkalmával történt meg Nagyváradon az a „hihetetlen eset”, hogy Barabás Béla, függetlenségi párti jelölttel szemben megbukott „a 67-es liberális párt generálisa”, Tisza Kálmán. „A mindig ellenzéki jogászfijúság” fáklyás felvonulást rendezett a győztes tiszteletére, s Molnár Kálmánt kérték fel, hogy az ifjúság nevében köszöntse az új képviselőt. Innentől következtek az üdvözlőbeszéd néhány részlete. „De ne legyen félreértés! Sokan vagyunk itt olyanok is, akik hívei a 67-es alapnak s ennek korszerű továbbfejlesztésétől várjuk hazánk jobb jövőjét.” Válaszbeszédében Barabás Béla fájdalmasnak nevezte, hogy egy „ilyen lelkes ifjú”, mint amilyen Molnár Kálmán, a kiegyezés hívének vallja magát. E történetet azzal a maliciózus zárójeles megjegyzéssel fejezte be Molnár Kálmán, hogy Barabás Béla utóbb tagja, majd elnöke lett a „közös ügyes magyar delegációnak”.⁶⁶ Azaz még a függetlenségi eszme hívei is a kiegyezés intézményeit működtetik. (A párhuzam miatt idekívánczik Babits Mihály nemzedékregegyének, a Halálfiainak egyik fanyar, Tisza István miniszterelnöksége időszakát felidéző kifakadása: „Szomorú ország ez, hol még a negyvennyolcas vezérek is Bécsben kilincselnek!”)

Arról viszont – írja a továbbiakban Arató Jenő –, hogy Magyarország „szociális tekintetben végtelenül el van maradva, hogy a magyarság életgyökerén halásos kórként rágódik a kivándorlás és az egyke, hogy a feudális nagybirtok és a kapitalista nagytőke megfojt minden életlehetőséget, hogy Erdélyben a magyarság

kiszolgáltatva az ellenséges érzelmű románságnak pusztulóban van, nem beszélnek sem a 48-asok, sem a 67-esek”.⁶⁷ Hasonlóképp vélekedett a századforduló időszakára mindinkább elmérgesedő nemzetiségi kérdésről is. Sejtelmük, illetve képzetük sem volt arról – fogalmazott évtizedekkel később –, hogy milyen erőt képviseltek az országban élő „románok, tótok, szerbek”, ám meg volt győződve arról, hogy az „erélyes magyarosító rendszabályok bevezetésével” egy-két évtized leforgása alatt „el is lehet őket magyarosítani”.⁶⁸ „Szóval illuzionisták vagyunk, önmagunk alkotta politikai légvárban élünk – de így van az egész magyarság is, melynek szemei elé Rákosi Jenő festi a 30 millió magyar illúzióját, csak bennünk, fiatalokban még harciasabban, még inkább kritika nélkül élnek azok az illúziók, melyekben az elvakult magyar társadalom ringatózik”.⁶⁹

Az ugyan Arató Jenő számára is feltűnt, hogy a 20. század elején megalakuló polgári radikális mozgalom, Jászi Oszkár és köre – a Világ című napilap és a Huszadik Század című folyóirat köré szerveződő ún. „intellektuellek” – „állandóan hangoztatják a nemzetiségi kérdést, a földkérdést és szociális elmaradottságunkat”, de fellépésük inkább ellenérzést szült, „mert minden szavukból az ősi magyarság lebecsülését, megvetését, valami nagy idegenséget” éreztek ki.⁷⁰ Hogy miben is rejlett ez a bizonyos „idegenség”, annak magyarázatával adós maradt a visszaemlékezés szerzője. A Pécsen a századelőn eredményesen politizáló szociáldemokraták zászlóbontását Arató Jenő kifejezetten aggasztónak tartotta, mert „felvonulásaik, piros zászlóik, internacionalista és forradalmi jelszavaik” a társadalmi forradalom veszélyét idézték fel lelki szemei előtt. Nem hagyható szó nélkül, hogy ebben az esetben ismételt a korszakot jellemző ellentmondásba ütközünk. A szociáldemokrata mozgalommal szembeni ellenszenv ugyanis nem akadályozta meg a polgári ellenzéki pártokat, hogy alkalmilag – miként a választójogi küzdelmek idején – együttműködjenek a szociáldemokratákkal. Közös nagygyűlésekre, demonstrációkra természetesen Pécsen is sor került, amelyeken jogásztársaival együtt Arató Jenő is részt vett.⁷¹ A kibontakozást Arató Jenő mindenesetre a keresztényszocialista eszméktől és mozgalomtól várta. „Anélkül, hogy pontosan és határozottan számot tudnék magamnak adni arról, hogy mi a baja az országnak [...], érzem, hogy valami nincs rendben és a keresztényszocializmustól várom, hogy valami újat hoz, valami megoldást hoz” az ország társadalmi bajaira.⁷²

Amennyire izgatták a joghallgatókat a belpolitikai kérdések, olyannyira hidegen hagyták őket a külpolitika fejleményei. A külpolitikát ugyanis bécsi „idegen és ismeretlen urak” alakították, s nem is igen tudták, hogy mit is „csinálnak” ők tulajdonképpen. Ennek következtében „külpolitikai tájékozottságunk a nullával egyenlő, fogalmunk sincs azokról a roppant erőkről, melyek az európai kancelláriákban mérkőznek egymással, azokról a külpolitikai fejleményekről, melyek szinte elkerülhetetlenül a háború felé sodornak

bennünket.” Ezt a nézetet osztotta azonban meglátása szerint az egész társadalom is, hiszen „a magyarság az utolsó évszázadokban elszokott attól, hogy külpolitikáját maga csinálja, [...] és teljesen híján van minden külpolitikai érdeklődésnek.”⁷³

V. Epilógus. A jogakadémiai tanulmányok befejeztével válaszütt elé érkeztek a hallgatók. A közigazgatásban elhelyezkedők számára elegendő volt a jog- vagy államtudományi vizsga letétele, ám azoknak, akik a bírói vagy ügyvédi pálya felé kacsintgattak, a több részből álló doktori szigorlatot is abszolválniuk kellett. A pécsi joghallgatók – így Arató Jenő is – szívesen szerezték meg a jogi doktorátust a kolozsvári tudományegyetemen. Arató Jenő ugyanakkor már a szigorlati időszakban, 1913 nyarán a pécsi királyi járás-

bírósághoz kinevezett díjtalan joggyakornokként kezdte meg sok évtizedes, viszontagságokban bővelkedő pályafutását.⁷⁴

* * *

Arató Jenő pécsi jogakadémiai tanulmányairól – egyúttal a nagy háború előtti utolsó békeévekről – szóló emlékezései kétségkívül egy réges-rég elsüllyedt világ emlékképeit idézik fel. Nemcsak a jogakadémia életébe nyelhetünk bepillantást, hanem egy vidéki középváros hétköz- és ünnepnapjaiba is. E levéltárak és irattárak mélyén remélhetőleg még tekintélyes számban rejtőző memoárok eltűnt idők eltűnt szereplőit s tovatűnt eszméit vonultatják fel a kései olvasó számára. Remélhetőleg, nem minden tanulság nélkül.

Jegyzetek

¹ Arató Jenő: *Életem 1891–1965*. Janus Pannonius Múzeum. Új- és Legújabb kori Történeti Osztály. Adattár 366. 75. (a továbbiakban: Arató). [A visszaemlékezés tekintélyes részét időközben az interneten közzétette Arató Csongor, Arató Jenő unokája: www.aratojeno.extra.hu – a szerk.]

² Fischer Béla *visszaemlékezései*. Közreadja, a bevezetőt, a jegyzeteket és a mellékleteket írta: Visy Zoltán (Pécs, Pécs Története Alapítvány, 2006, 78–82. p.; a továbbiakban: Fischer)

³ Szénászy Mária: *Szepesy Ignác kulturális és könyvtárfejlesztő tevékenysége* (Pécs, 2006, 55. p. skk.), továbbá: Rajczi Péter: *A pécsi püspöki jogakadémia története* (Pécsi Szemle, 1998. ősz-tél, 33–34. p.)

⁴ Arató, 84. p.

⁵ Trócsányi László: *A jogakadémiák helye és szerepe a magyar jogéletben* (Állam- és Jogtudomány, 1982. 2., 370. p.)

⁶ Arató, 88. p.

⁷ Arató, 102. p.

⁸ Arató, 102. p.

⁹ Arató, 88. p.

¹⁰ Lásd: Schweitzer Gábor: *A Pécsi Püspöki Joglyceum a 19–20. század fordulóján*. In: *Tanulmányok Pécs történetéből* 19. Szerk.: Pilkhoffer Mónika (Pécs, Pécs Története Alapítvány, 2007, 292–295. p.)

¹¹ Weigand Béla: *A Pécsi Püspöki Jogakadémiai Mária-Kongregáció 1912–13. évi jelentése*. In: *A Pécsi Püspöki Joglyceum Évkönyve az 1912–13-iki tanévről* (Pécs, 1913, 67–68. p.)

¹² Arató, 98. p.

¹³ Kerekes Imre: *Ki volt Késmárky István?* (Pécsi Szemle, 2001. ősz, 119–121. p.)

¹⁴ Arató, 84. p.

¹⁵ Arató, 85. p.

¹⁶ Arató, 85. p.

¹⁷ Arató, 85. p.

¹⁸ Lenkei Lajos: *Negyven év Pécs életéből. Egy pécsi újságíró visszaemlékezései* (Pécs, Pécsi Irodalmi és Nyomdai Rt., 1922, 143. p.)

¹⁹ Fischer, 79. p.

²⁰ Arató, 86. p.

²¹ Szabó Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága* (Pécs, 1940, 682. p.)

²² Arató, 87. p.

²³ Szabó Pál: i. m., 839. p.

²⁴ Óriás Nándor: *Emlékeim töredékei*. Szerk.: Ádám Antal (Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2006, 167. p.)

²⁵ Arató, 85. p. Továbbá: Lengvári István: *Szőnyi Ottó régészeti és művészettörténeti munkássága*. In: *Tanulmányok Pécs történetéből*. 2–3. Szerk.: Vonyó József (Pécs, Pécs Története Alapítvány, 1996, 173–180. p.)

²⁶ Arató, 87. p.

²⁷ Arató, 86. p.

²⁸ Fischer, 79. p.

²⁹ Arató, 87. p.

³⁰ Arató, 86–87. p.

³¹ Arató, 86. p.

³² Arató, 86. p.

³³ Kajtár István: *A pécsi jogászprofesszorok emlékezete*. In: *Per aspera ad astra* (Pécs, JPTE, 1997, 66. p.). A pécsi jogakadémiai, illetve egyetemi tanári kar részletes irodalmi munkásságához lásd Szabó Pál: *A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága* (Pécs, 1940) című kötetét, illetve a jogakadémia Évkönyveit.

³⁴ Arató, 89. p.

³⁵ Arató, 88. p.

³⁶ Molnár Kálmán levele Molnár Imrének. Eger, 1907. február 7. (MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 6217/143)

³⁷ Arató, 88. p.

³⁸ Tuka Béla levele Concha Győzőnek, Pécs, 1907. április 21. (MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/621)

³⁹ Tuka Béla levele Concha Győzőnek, Pécs, 1907. december 18. (MTA Könyvtára Kézirattára, Ms 4811/625)

⁴⁰ Arató, 89. p.

⁴¹ Arató, 88. p.

⁴² Arató, 89. p.

⁴³ Arató, 90. p.

⁴⁴ Arató, 90–92. p.

⁴⁵ Arató, 92. p.

⁴⁶ Arató, 93. p.

⁴⁷ Arató, 94. p.

⁴⁸ Arató, 94. p.

⁴⁹ Arató, 104. p.

⁵⁰ Neusiedler Jenő: *A Pécsi Jogászdalárda 1911–12. évi működése*. In: *A Pécsi Püspöki Joglyceum Évkönyve az 1911/12-iki tanévről* (Pécs, 1912, 56–59. p.)

⁵¹ Arató, 97. p.

⁵² Baja Helga: *A századfordulás Pécs ünnepeinek társadalma az 1893-as események tükrében*. In: *Struktúra és városkép. A polgári társadalom a Dunántúlon a dualizmus korában*. Szerk.: Tóth G. Péter (Veszprém, Laczkó Dezső Múzeum, 2002, 421. p.)

⁵³ Arató, 102–103. p.

⁵⁴ Asztalos Miklós: *Pécs szellemi élete* (Magyar Szemle, 1929. március. 25.)

⁵⁵ Paulovits Béla: *A „Dunántúli Széchenyi Szövetség” működéséről az 1907/8. tanévben*. In: *A Pécsi Püspöki Joglyceum Évkönyve az 1907/8-iki tanévről* (Pécs, 1908, 69–70. p.)

⁵⁶ Weigand Béla: *A „Dunántúli Széchenyi Szövetség” 1910–11. évi jelentése*. In: *A Pécsi Püspöki Joglyceum Évkönyve az 1910/11-iki tanévről* (Pécs, 1911, 51–52. p.)

⁵⁷ Arató, 95. p.

⁵⁸ Arató, 95. p.

⁵⁹ Szövényi Ferenc: A „Jogakadémiai Mária Kongregáció” megalakításának előkészítése. In: A Pécsi Püspöki Joglyceum Évkönyve az 1908/9-iki tanévről (Pécs, 1909, 58–60. p.)

⁶⁰ Weigand Béla–Neusiedler Jenő: A Jogakadémiai Mária Kongregáció 1910–11. évi jelentése. In: A Pécsi Püspöki Joglyceum Évkönyve az 1910/11-iki tanévről (Pécs, 1911, 58–60. p.). Az asszisztensi tisztségre Arató Jenőt a következő évben is megválasztották, s a kongregáció 1912/13. évi jelentését már egyedül az ő neve fémjelezte.

⁶¹ Arató, 97. p.

⁶² Vasváry Ferenc naplója (Pécs, 1911. május 18.). Köszönettel tartozom dr. Nádor Andrásnak, hogy a tulajdonában lévő naplót rendelkezésemre bocsátotta (Sch. G.).

⁶³ Arató, 99. p.

⁶⁴ Arató, 100. p.

⁶⁵ Arató, 99–100. p.

⁶⁶ Dr. Molnár Kálmán nyug. egyetemi ny. r tanár Életrajzi vázlata. Magyar Országos Levéltár, R. 313. 4. doboz

⁶⁷ Arató, 100–101. p.

⁶⁸ Arató, 99. p.

⁶⁹ Arató, 99. p.

⁷⁰ Arató, 101. p.

⁷¹ Arató, 100. p. Továbbá: Hajdu Gyula: *Harcban elnyomók és megszállók ellen. Emlékezések a pécsi munkásmozgalomról.* (Pécs, 1957, 135. p.)

⁷² Arató, 101. p.

⁷³ Arató, 101. p.

⁷⁴ Arató, 115–116. p.

Srdan Šarkić

Rex iunior – Egy magyar intézmény a középkori szerb jogban

A középkori szerb jogtörténet problémái közül a jogtudósok külön figyelmet szenteltek a trónöröklés kérdésének. A jogforrások elemzéséből arra a következtetésre juthatunk, hogy a trónöröklés rendje nem volt szigorúan meghatározva. Értelmezésében a jogtörténészek két olyan alapvető hatásra utalnak, amelyek a szomszédos országokból származnak. Az egyik hatás a társuralkodó intézménye, amely Bizáncból ered, a másik az „ifjabb király” (*rex iunior*) intézménye, amelyet Magyarországtól vettek át.

Az első jogtörténész, aki ezt a problémát érintette, Nikola Krstić¹ volt, aki a régi szerb jogról szóló értekezésében arra a következtetésre jutott, hogy Szerbiában nem létezett ugyan törvény a trónöröklésről, de a szokásjog alapján az apát a fiú követte. Azt a tényt is regisztrálta, hogy szerb trónörökök már uralkodtak bizonyos térségekben, és – Stefan Dušan cárrá történt

koronázásától kezdődően (1346) – királynak nevezték őket.

Stefan Nemanját (1186–1196) még a főispán (zsupán, *župan*) cím illette meg, utána azonban a szerb trónörökök a fejedelem (despota) címet viselték. Stefan Prvovenčani (Stefan, az első koronázott király) uralmától kezdve, aki a szerb jogtörténetében elsőként (1217-ben) kiáltotta ki magát királynak, a trónörököket már az „ifjabb király” cím illette meg. A trónörökös így meghatározott címhez jutott, „országában” kormányzott, és saját katonasága is lehetett.

Krstić ehhez hasonló jelenséget a szomszédos Magyarországon talált, ahol a trónörökök „úgyszólván királyi hatalmat gyakoroltak”.²

Egy másik felfogásnak adott hangot a híres cseh történész, Konstantin Jireček (1854–1918) alapvető művében, *A szerbek történetében*.³ Jireček úgy látja, hogy a hazai szeniorátus elve és a bizánci társuralkodó intézménye közötti harc már 1200-tól kezdve észlelhető, de hozzáfűzi, hogy Szerbiában, „ahogyan az Árpád-házaknál is, a trón örököse gyakran az *ifjabb király* címet kapta”.⁴

Jireček-től eltérően, aki a társuralkodó intézményét a szerbeknél bizánci mintaképnek tekinti, Teodor Taranovskij⁵ szerint ez

Magyarországról érkezett. Ez utóbbi szerző úgy vélekedik, hogy a társuralkodó a szerbeknél igen nagy szerepet játszott a primogenitura elvének megszilárdításában.⁶

I. (Stefan) Uros és fia, Milutin
(freskó)

Említésre méltóak továbbá a jeles cseh jogtörténész, Karel Kadlec kutatási eredményei, aki a szláv jogra vonatkozó, nagy, összehasonlító tanulmányában azt az álláspontot képviselte, hogy az ifjabb király intézménye Szerbiában magyarországi mintára fejlődött ki, ellentétben a bizánci típusú társuralkodással.⁷

Erről a kérdésről bővebben értekezik több kiemelkedő szerb történész, Ivan Božić, Mihajlo Dinic és különösen Milka Ivković is.⁸ Tanulmányaikban a társuralkodó intézményét – Milka Ivković pedig külön az ifjabb király kérdését – érintő, eredeti források nagyobb részére is hivatkoznak.

***

Érdekes, hogy a szerb „ifjabb király” intézményét először nem szerb, hanem egy magyar okirat említi. Az V. István magyar és II. Ottokár cseh király közötti, 1271. július 3-ai békeszerződés magyar oldalon a király vazallusaként említi Rosztiszlávlevity Bélát, a macsói és boszniai herceget – IV. Béla király unokáját és V. István unokaöccsét –, Jakov Svetoslav bolgár trónkövetelőt, Uroš szerb királyt és „Stefant [Dragutin], Szerbia ifjabb királyát, a mi vönket” (*Belam, ducem de Machow et de Bosnia, fratrem nostrum; Urossium, regem Servie, et Stephanum filium eius, iuniorum regem Servie, generum nostrum; Swetizlaum imperatorem Bulgarorum*).⁹ Ennek az adatnak az alaposabb megértéséhez bizonyos történelmi tények ismerete szükséges.

Az 1254–1256 közötti időszakban baráti viszonyok alakultak ki IV. Béla magyar király (1235–1270) és I. Uroš (1243–1276) között.¹⁰ A szerbek 1260-ban a magyar király oldalán harcoltak a II. Přemysl Ottokár cseh király ellen viselt háborújában. Négy évvel később Uroš ott volt a násznép között Béla herceg, IV. Béla fiatalabb fiának menyegzőjén. A jó viszonyt az Uroš idősebb fia, Stefan Dragutin és Katalin hercegnő, Béla idősebb fia, a későbbi V. István király (1270–1272) lánya közötti frigy is megerősítette. Úgy tartották, hogy Dragutin, az idősebb fiú és a magyar király veje öröklje majd a trónt. Trónöröklése azonban kérdésessé vált, amikor VIII. Paleologos Mihály bizánci császár (1259–1282) meghirdette Szerbia-barát poli-

tikáját. A szerb-bizánci közeledést Stefan Uroš Milutinnak, Uroš fiatalabb fiának Annával, VIII. Mihály császár lányával kötött házassága, és Milutin, a bizánci vő trónörökössé tétele lett volna hivatott megalapozni. Ez az aktus nyilvánvalóan Uroš idősebb fia,

Dragutin és felesége, Katalin mellőzéséhez vezetett volna. Anna bizánci hercegnőt már útnak indították Szerbia felé, amikor a házasságról egyidejűleg folyó tárgyalások kudarcba fulladtak. 1267 végén vagy 1268 kezdetén Uroš szerb király feladta a IV. Bélával fennálló szövetséget, és támadást indított a Macsói Bánság ellen, amelyet ekkor Rosztiszlávlevity Béla, a király unokája kormányzott. Uroš elfoglalta a Bánság egy részét, és nagy károkat okozott, ahogyan ezt magyar részről feljegyezték. IV. Béla király ekkor katonai segítséget küldött unokájának, aki hozzájárult ahhoz, hogy az 1268 tavaszán vívott csatában Uroš végül vereséget szenvedjen, és tekintélyes főuraival együtt rabságba essen. Feltételezhető, hogy a békeszerződés egyik feltételként szerepelt az a kikötés, hogy Uroš a trónt és

királyságát még életében megosztja fiával, Dragutinnal, pontosan úgy, ahogyan az Magyarországon IV. Béla és idősebb fia, V. István ifjabb király között is volt.¹¹

Ekkor következik, hogy az 1271. évi magyar oklevélben a cseh királlyal kötött békeszerződés kapcsán szerepel *Stefan [Dragutin] ifjabb király*. A magyar oklevél tanúságát megerősíti egy korabeli szerb forrás is: Danilo érsek (1270–1337) *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih* [A szerb királyok és érsekek élete] című művében azt írta, hogy Uroš még életében odaigérte királyságát és a trónt fiának, Dragutinnak. Danilo azt is megemlíti, hogy Uroš ily módon kötelezte el magát Dragutin apósának, a magyar királynak is. Később, amikor Uroš nem mutatott hajlandóságot szavának betartására, V. István segítséget nyújtott Dragutinnak abban, hogy apját megfossza trónjától, és maga lépjen a helyébe.¹²

Mindez világosan mutatja, hogy I. Uroš a külpolitikai körülmények nyomására nemcsak arra kényszerült rá, hogy a primogenitura elvét alkalmazza és a trónt legidősebb fiára hagyja, hanem arra is, hogy

Dragutin király, a Szt. Achilleos-templom patrónusa
(freskó, Arilje, 1296)

egyidejűleg a társuralkodás egy új formáját is bevezesse. Az ifjabb királyság intézménye – minden jellegzetességével egyetemben – biztosítékává vált fia trónöröklési terveinek; annak, hogy Dragutin, magyar vazallusként ugyan, de valóban trónra kerül Szerbiában. Uroš persze nehezen szánta rá magát kényszer alatt vállalt kötelezettségének teljesítésére, vagyis arra, hogy – az ifjabb király magyar intézményének következetes alkalmazásával – véghezvigye az állam felosztását saját maga és fia, Dragutin között.¹³ Végül mégis erre kényszerült.

Nem vitás sem Dragutin *ifjabb király*ként való elismerése, sem az aktushoz vezető magyar nyomás. Éppen ezért felvetődik a kérdés, hogy Dragutin, a szerb ifjabb király jogállása azonos volt-e a magyarországi ifjabb királyéval. Dragutin felhatalmazásai, hatásköre, jogai ugyanúgy alakultak-e, mint a magyar „ifjabb királyoknak”?

Az Árpád-dinasztia uralkodói a 12. századtól kezdődően fiaikat még életük folyamán *ifjabb király*okká emelték, s többek között így biztosították elsőszülött fiaik jogát a trónra. A megkoronázott trónörökösök az „ifjabb király” (*rex iunior*) címmel az ország egyes részeinek a kormányzásához is hozzájutottak. A meghonosodott gyakorlat szerint az ifjabb királyt a maga territóriumán teljes (királyi) hatalom illette meg, ami felölelte hadsereg tartásának a jogát, törvények kihirdetését, oklevelek kibocsátását, a pénzverést, birtokadományozást. A két szuverén uralkodó, az idősebb és az ifjabb király olykor hadat is viselt egymás ellen, békét kötöttek, saját udvart tartottak, külön kormányzó és udvari apparátus – bírák, kancellárok, pohárnokok, istálló mesterek stb. – segítette munkájukat. A korábbi királyi hercegektől (*duces*) eltérően, akik csupán társuralkodók és a király segítő társai voltak, az ifjabb király (*rex iunior*) intézménye a királyi hatalom teljes megosztásához vezetett. Azt a területet, amelyet az ifjabb király kormányzott, az oklevelek külön királyságként (*regnum*) tüntették fel. Saját területeiken teljesen függetlenek lévén, az idősebb és az ifjabb király szerződésben szavatolta az egymás belügyeikbe való be nem avatkozást, azt, hogy egymás alattvalóit nem fogják elrabolni és átvenni, javaikat elkobozni, külföldi uralkodókkal nem szövetkeznek, ellenben háború esetén egymást segítik, továbbá a két király alattvalói közötti összetűzés esetén a konfliktus feloldására vegyes bizottságot alakítanak.¹⁴

Szerb források azonban semmilyen bizonyítékot nem szolgáltatnak arról, hogy Dragutin király rendelkezett volna az ifjabb királyi státussal együtt járó felhatalmazásokkal. Uroš király soha sem engedett át

neki semmiféle területrészt, territóriumot, amelyen önállóan gyakorolhatta volna a hatalmat. Ebből kifolyólag az apa és fiú közötti feszültségek több ízben is rendkívül kiéleződtek. A helyzet különösen 1275-ben vált súlyossá, amikor Uroš hadban állt a Dubrovnikai Köztársasággal. Danilo érsek értesülése szerint Dragutin ismét azt követelte apjától, hogy jelöljön ki számára egy országrészt, „ahol külön lakna”. Miután Uroš ezt elutasította, Dragutin magyar és kumáni katonai erőket mozgósított. Az ifjabb király még egyszer alázatosan kérte apját: „engedje át sarjának annak egy részét, amije volt”. Uroš király azonban annyira felbőszült, hogy Dragutin, „életét féltve”, kezét emelt apjára. A kirobbanó háború „a Gacko nevű földön” (valószínűleg a mai Hercegovina területén) folyt apa és fia között, amelyből Dragutin került ki győztesen.¹⁵ Uroš Hum földjére (Hercegovinába) húzódott vissza, szerzetescsuhát öltött, és valószínűleg 1277. május 1-jén meghalt.¹⁶

Arról sincs forrásadat, hogy Dragutinnak saját hadserege volt, pénzt veretett, önálló oklevélkiadást végzett vagy saját udvarral rendelkezett volna. Egészen nyilvánvalónak tűnik, hogy Uroš szerb királynak, a IV. Béla magyar királlyal kötött szerződés szerint még élete folyamán meg kellett volna osztania királyságát idősebb fiával, Dragutinnal; ezt erősítik meg a magyar források, valamint Danilo érsek szavai is. Ez értelemszerűen a magyar gyakorlat alkalmazását jelentette volna, de Uroš ezt ki akarta kerülni, s így szabotálta a magyar királynak adott kötelezettség teljesítését.¹⁷ Ha a magyarországi példa követését lehetségesnek fogadjuk el, akkor, egyéb adatok hiányában is, feltehető, hogy Dragutint, mint ifjabb királyt (*rex iunior*), megillették volna mindazok a jogok, amelyekkel abban az időben István magyar trónörökös (a későbbi V. István) is rendelkezett. Ebből következik, hogy az a hatáskör, amely Dragutint, mint ifjabb királyt megillette volna, nem a szerbiai közjogi felfogásokat és a korabeli körülményeket tükröző szerb intézmény jellegzetességeit viselte, hanem abból a külpolitikai nyomásból eredt, amelyet a magyar politika Uroš királyra gyakorolt.

Az ifjabb királyság, mint kizárólag szerb intézmény fejlődése – amelyet az uralkodó akaratából és a főurak egyetértésével vezettek be az országban – csak Milutin király (1282–1321), illetve fia, Stefan Dečanski (1321–1331) idejétől kezdve kísérhető figyelemmel.¹⁸ Ám az ifjabb király jogállása Szerbiában még ekkor is lényegesen különbözött a magyarországi ifjabb király helyzetétől, ami egy újabb tanulmány tárgya lehetne.

Fordította: **Bordás Bernadett**

Jegyzetek

¹ Nikola Krstić 1829-ben Vácon született. Ugyanott járt elemi iskolába és gimnáziumba. Majd Pesten filozófiát tanult, s 1851-ben doktori címet szerzett. Ezt követően kezdett jogot tanulni, és tanulmányait 1853-ban már be is fejezte. Néhány hónap múlva Belgrádba utazott, ahol 1853-tól 1862-ig a főiskolai rangú Liceumban *Általános jogi ismereteket* [Enciklopedija prava] és *Törvényismereti történetet* vagyis jogtörténetet [Istorija

zakonoznanja] oktatott. Egyetemi pályafutását 1862-ben adta fel, azután, egészen nyugdíjba vonulásáig (1894), bíróként működött, s átmenetileg az Államtanácsnak is tagja volt. 1902-ben halt meg Belgrádban. Krstić tekinthető az első jogtörténet-tanárnak Szerbiában, bár munkái ma már többnyire túlhaladtak. N. Krstićről lásd még: Šarkić, S.: *Krstić Nikola*, in: *Enciklopedija srpske istoriografije* [A szerb történetírás encik-

lopédiája] (Beograd, 1997, 455–456. p.); továbbá Šarkić, S.: *Rechtsgeschichte in Serbien und Jugoslawien* (Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte, Nr. 1/2., 2007, 119. p.)

² Krstić, N.: *Razmatranja o starim srpskim pravima II. O državnom stroju; I. O vladaocu* [Elmélkedések a régi szerb jogokról. II. Az államrendről; 1. Az uralkodóról], *Glasnik Srbske slovesnosti*, VII, 1855, 22–85. p.

³ A művet Jireček németül írta *Geschichte der Serben* címmel. Az első könyv 1911-ben jelent meg Gothában és a maricai csatáig (1371) történt eseményeket öleli fel. A második könyvet, amely az 1537-ig terjedő időszakra vonatkozik, nem sikerült befejeznie. A *Szerbek története* mellett, azzal párhuzamosan, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien* című művén is dolgozott, de – betegsége és korai halála miatt – ennek a munkának sem sikerült a végére jutnia. Mindkét művet, Jireček kézírata és levéltári átiratok alapján, Vatroslav Jagić és Jovan Radonić fejezte be. A *szerbek történetét*, valamint *Az állam és a társadalom a középkori Szerbiában* című művet Jovan Radonić fordította szerbre, és jelentette meg *Istorija Srba* címen, két kötetben. A második kiadást (Beograd, 1952) Radonić újabb bibliográfiai adatokkal bővítette; a fénymóssással készült kiadványhoz kiegészítő irodalomjegyzéket pedig Rade Mihaljčić készített.

⁴ Jireček, K.: *Istorija Srba*. Vol. II. (Beograd, 1978, 10–11. p.)

⁵ Az orosz apától és lengyel anyától származó Teodor Taranovski (1875–1936) a varsói Orosz Egyetemen szerzett jogi diplomát. Egyetemi oktatói pályafutását Jaroszlávlye (Oroszország) és Yuryev (Tartu, ma Észtország területén) városokban kezdte. 1920-tól egészen haláláig a szláv jogok történetét oktatta a belgrádi Jogtudományi Karon. Taranovski a szerzője a mindeddig legjobb középkori szerb jogtörténetnek, amely *Istorija srpskog prava u Nemanjićkoj državi* címmel jelent meg. Taranovskiról lásd: Mihaljčić, R.: *Taranovski Teodor*, in: *Enciklopedija srpske istoriografije*, 669–670. p. Vö.: Šarkić, S.: *Rechtsgeschichte in Serbien*, 121–122. o.

⁶ Taranovski, T.: *Istorija srpskog prava u Nemanjićkoj državi, I deo Istorija državnog prava* [A szerb jog története a Nemanjić-államban, I. rész: Az államjog története] (Beograd, 1931, 163. p.), *Klasici jugoslovenskog prava, knjiga 12* (Beograd, 1996, 223. p.)

⁷ Kadlec, K.: *Introduction à l'étude comparative de l'histoire du droit public des peuples Slaves* (Paris, 1933, 96. p.)

⁸ Božić, I.: *O položaju Zete u Nemanjićkoj državi* [Zeta helyzetéről a Nemanjić-államban] (Istoriski glasnik, 1–2., 1950, 97–122. p.; Dinić, M.: *Odnosi između kralja Milutina i Dragutina* [A Milutin és Dragutin királyok közötti viszonyok] (Zbornik radova Vizantološkog instituta, 3, 1955, 49–82. p.); Ivković, M.: *Ustanova „mladog kralja” u srednjovekovnoj Srbiji* [Az „ifjabb király” intézménye a középkori Szerbiában] (Istorijski glasnik, 3–4, 1975, 59–79. p.)

⁹ Theiner, A.: *Mon. Hung.* I, 295–203. p.; Emler, *Regesta dipl. Bohem. et Morav.* 2, No. 753, 302. p.

¹⁰ Uroš, az első szerb király, Stefan Prvovenčani (1196–1228) harmadik fia és a szerb uralkodóház megalapítója, Stefan Nemanja (1168–1196) unokája volt. A trónra két idősebb bátyja, Stefan Radoslav (1228–1234) és Stefan Vladislav (1234–1243) rövid ideig tartó uralkodása után került.

¹¹ Részletesebb adatok erről az eseményről: Jireček, K.: *Istorija Srba* [A szerbek történelme]. Vol. I. (Beograd, 1952, 183. p.); Ćirković, S.: *Srpske i pomorske zemlje kralja Uroša I.* [I. Uroš király szerb és tengeri birodalma] és *Istorija srpskog naroda* [A szerb nép történelme]. Vol. I. (Beograd, 1981, 352. p.); Rokai, P.–Dere, Z.–Pal, T.–Kasaš, A.: *Istorija Madara* [A magyarok történelme] (Beograd, 2002, 85. p.)

¹² D. Daničić kiadása: *Životi kraljeva i arhiepiskopa srpskih* (Zagreb, 1866, 13–14. és 17. p.). Danilo érsek ezen adata nem egészen megbízható. Igaz, hogy Dragutin a magyarok segítségével fosztotta meg apját a tróntól, de ez 1276-ban következett be, amikor Magyarországon már nem Dragutin 1272-ben meghalt apósa, volt hatalmon.

¹³ Ivković, M.: i. m., 61. p.

¹⁴ Timon Ákos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet* (Budapest, 1917, 103. p.); Hóman, Bálint: *Geschichte des Ungarischen Mittelalters*. Vol. II. (Berlin, 1943, 177. p.)

¹⁵ Daničić, D.: i. m., 18. p.

¹⁶ Ćirković, S.: i. m., 356. p.

¹⁷ Kezére játszott az a feudális anarchia is, amely V. István halála (1272) után Magyarországot uralta.

¹⁸ Azok számára, akik nem eléggé jártasak a szerb történelem eseményeiben, rövid magyarázatként álljon itt a következő: Dragutin utódai nem folytatták Szerbia kormányzását. Dragutin 1282-ben egy vadászaton leesett lováról, és súlyosan megsértette a lábát. Ugyanebben az évben a Dezevóban (a mai Szerbia déli részén elterülő térség) megtartott *szaboron* a főurak nyomására kénytelen volt átengedni a trónt öccsének, Milutinnak. A megállapodás szerint Milutin halálát követően Szerbia kormányzását Dragutin fiának, Vladislavnak kellett volna megörökölnie. Maga Dragutin 1316-ban bekövetkezett haláláig Szerbia északi részén magyar vazallusként uralkodott. Milutin 1321. évi halála után azonban a trónt Milutin fia, Stefan Dečanski foglalta el, és egyenesági leszármazottai egész 1371-ig uralkodtak Szerbiában. Bővebben erről lásd: Maksimović, Lj.: *Počeci osvajačke politike* [A hódító politika kezdetei] és Ćirković, S.: *Unutrašnje borbe početkom XIV veka* [Belső harcok a 14. század elején], in: *Istorija srpskog naroda* [A szerb nép történelme]. Vol. I. (Beograd, 1981, 437–448 és 449–461. p.).

A II. világháború előtti polgári történetírás többnyire főnemesek, nemesek végrendeleteinek szövegét publikálta. A közrendűek végrendeletei iránt hazánkban csak az elmúlt néhány évtizedben nőtt meg az érdeklődés. A végrendeletekkel foglalkozó, egyre gyarapodó feldolgozások azt bizonyítják, hogy ez a forrástípus alkalmas a sokoldalú feldolgozásra.

A Vác Város Levéltárában őrzött Püspök-Vác Mezőváros Tanácsának iratai¹ között található, az 1706–1790 közötti évekből származó mintegy 650 világi végrendelező utolsó akaratát tanulmányoztam. Néhány testáló módosított végakaratán, illetve fiókvégrendelet formájában vagy az időközben bekövetkezett változásoknak köszönhetően teljesen új végrendeletet írt. Az anyagot néhány végrendelet mellé csatolt ingósági leltár, nyugta, fellebbezés, házassági szerződés teszi gazdagabbá.

MŰHELY

Katona Andrásné Kovács Emőke

A 18. századi váci végrendeletekről

A testamentumok gazdag történelmi forrásanyagot szolgáltatnak. A végrendelezők a halálra készülve tárgyilagos, valós számadást tettek. Nemcsak az adott korszak anyagi, szellemi kultúrája, hanem a mindennapi élet jellemzői is elének táruznak e források feldolgozása során. Kiderülnek a vagyonszerzés módjai, a

lányok kiházasítási költségei, a vidéki kapcsolatok. A magyar nyelv használata szempontjából is értékes források, továbbá tükrözik a korabeli írásbeli gyakorlatot és az írni tudás szintjét. Ugyanakkor a testamentum a legszemélyesebb források egyike is, hiszen az eltávozni készülő személy elérzékenyül, elbúcsúzik családtagjaitól, szeretteitől.

A végrendekezés elsősorban az örökösrel nem rendelkező jobbágy érdeke volt, ugyanis az így szerzett vagyon felét szabadon hagyományozhatta, másik fele pedig a földesúrra szállt. Ennek ellenére megállapítható, hogy elsősorban második, esetleg harmadik házasságukban élők – férfiak és nők egyaránt – éltek e jogukkal. Az adatok azt bizonyítják, hogy a végrendelezők egyharmada testálásának időpontjában nem az első házasságában élt. Nyilvánvaló, hogy a bonyolult családi kapcsolatok miatt végrendeleztek, a gyermekeiknek járó jussot akarták biztosítani az eltávozók, s a vagyoni helyzet tisztázása megkönnyítette az osztzkodást. Az előrelátó szülők azzal akarták elkerülni a több házasságból származó mostoha, illetve féltestvérek közötti későbbi veszekedéseket, hogy meghatározták a javak eredetét, illetve megállapították a megszerzésében való közreműködést. „A szerzett birtok a következő nemzedékben ősvivé vált, ha az első szerző a végrendekezés jogát nem gyakorolta, és a törvényes útján szállt az utódokra.”² Ugyanis, ha feltétel nélkül örökölte a leszármazó a szerzett javakat, akkor ő is szabadon rendelkezhetett azokkal. Ez is végrendekezésre ösztönözhetette az eltávozókat.

A végrendekezés, azaz a javakról halál esetére tett egyoldalú intézkedés³ joga nemcsak a nemeseket, hanem a jobbágyokat is megillette azokról a tárgyakról, amelyek a tulajdonukban voltak, s amelyekről rendelkezési képességgel bírtak. A mezővárosi végrendekezési jog eltért a nemesi jog elveitől. Országosan egységes városi szokásjogról sem beszélhetünk, s a várostípusok között is eltérések voltak. Werbőczy *Hármaskönyvének* második része a 29. és 30. cím alatt foglalkozik a parasztok, vagyis a jobbágyok örökösödési rendjével és végrendekezési jogával, illetve a testamentum nélkül elhunyt személy vagyonának sorsával. A mezővárosok esetében a végrendekezés további feltételei a helyi jogszokáson alapultak, a végrendekezést a földesúr által kiadott statútumok szabályozták.

***

Vác lakosai a mindenkorai püspök-földesúr jobbágysai voltak, így rájuk is az előbb említett végrendekezési jog vonatkozott. A 18. századi váci végrendeleteket vizsgálva megállapítható, hogy az ország más városaiban keletkezett végrendeletek szerkezetével – bevezetés, tárgyalás, záradékolás – hasonlóságot mutatnak. Ez a tagozódás, a megvizsgált végrendeletek szerkezete viszonylag egységes, amiben nagy szerepe lehetett a testamentumtételnél jelenlévő jegyzőnek. A végrendelet elkészítésében, formalitásában külön sajátosságok Vácra sem találhatók, szerkezeti és tartalmi felépítésben egyaránt követték a törvényes előírásokat.

A váci végrendeletek 85%-a magyar nyelven készült, a dokumentumhoz kapcsolódó latin kifejezések a bevezető és záradékreszekben lelhetők föl. A legtöbb testamentum úgy kezdődik, mint egy imádság; ezzel is az alkalom ünnepélyességét hangsúlyozták. A bevezetésben a végrendelező megindokolta elhatározását, s utalt elmeállapotára és rendelkezési képességére. A néhány soros bevezető után, a tárgyalási részben fény derült a vagyontárgyak eredetére, megtudjuk, hogy a végrendelezőnek voltak-e adósságai, illetve volt-e kinnlevősége, esetleg készpénze. A váci végrendeleteknél sorrendiség az előbb felsoroltak esetében nem állapítható meg; hol a javak felsorolásával, hol az adósságok, kinnlevőségek felsorolásával kezdődik a tárgyalási rész. A vagyontárgyak elrendezése, az örökösök megnevezése ennek a résznek a legfontosabb eleme. A vagyontárgyak feletti rendelkezés szabadságát meghatározta, hogy milyen úton került a végrendelezőhöz. A jobbágyvagyon öröklését befolyásolta ősi vagy szerzett volta. A záradékolásban a végrendelező és tanúk aláírása helyett gyakran azok kézvonása szerepelt, mert nagy részük nem tudott írni.

A magyar végrendekezési jog szerint az örökös-kijelölés nem volt kötelező. Az 1715. évi törvény 27. cikkelyének 4.§-a a testálóra bízta, hogy végrendeletében jelöl-e ki általános örököst, vagy nem. Saját vagyontárgyait a testáló kétféleképpen oszthatta fel: örököst jelölhetett ki, illetve hagyományokat tehetett személyeknek vagy testületeknek. A 18. századi váci végrendeletek döntő többsége tartalmaz örökösnevezést, ugyanakkor a vagyon egy részét hagyományként osztja szét. A törvény szerint az örökség az eltávozó saját gyermekeit illeti, ezt nevezzük leszálló örökségnek.

Az örökség lehetett felszálló, amikor is az ősi javak visszakérültek az eltávozó szüleikhez, s a szerzett javakat a szülők egyenlő arányban örökölték. Az ágról ágra szálló örökségnél az oldalági rokonok léptek az örökösök sorába, de csak az ősi vagyon tekintetében. Az 1848 előtti törvényes öröklés rendje jól áttekinthető a Tárkány Szűcs Ernő által közzé tett táblázat alapján, amely szerint a törvényes sorrend a következő volt: leszármazók – felmenők – oldalág – hitvestárs.⁴

A végrendeletekben a különféle vagyontárgyak örökítésével kapcsolatban bizonyos törvényszerűségek figyelhetők meg: a jószágot, gazdasági felszerelést leginkább a fiúk, a házat leggyakrabban a legkisebb fiú kapta, az özvegy a házban maradhatott haláláig, vagy amíg férjhez nem ment; az ágyneműt, ruhaneműt rendszerint a lányok örökölték. A szülő általában a gyermekre szállt, s a házastárs újabb házasságkötéséig részesült annak hasznából. A jobbágy felesége a törvény szerint közkereső volt, minden szerzemény, amit a házasság alatt közösen szereztek, közszerzeménynek számított.⁵ A házastárs ősi javai nem illették meg a megözvegyült felet. A lányok kiházasítási költségeit mindig pontosan feljegyezték, hogy be tudják számítani az örökségükbe. A lányokat a hajadoni jog értelmében a szülő halála után is megillette a megfelelő nevelés és a kiházasítás.

A törvényes öröklési rendben a végrendelet útján lehetett változtatni. A végrendeletek mindig megmagyarázták, ha változtattak az arányokon; előnyben részesítették azt a családtagot, aki részt vett a gazdaság munkájában, hozzájárult annak gyarapodásához, illetve kitarzott az örökhagyó mellett.

Az utóörökös-rendelés lehetőségével a végrendeletnek feltételek meghagyásával módjában állt még halála után is változtatni az öröklés rendjén.

A 18. századi váci végrendeletek tele vannak kegyes hagyományokkal, amikor is az örökségből valamiért többet hagytak rokonnak vagy idegennek. A hagyomány, legatum tulajdonképpen halál esetére szóló ajándékozás, és az örökös kötelessége volt annak kiadása, önhatalmilag senki nem vehette birtokba. A hagyomány elnyerésének feltétele volt, hogy legyen annyi hagyaték, amelyből azt kiadják.⁶ Általános szokás volt, hogy a földesúrnak is, aki városunkban a püspök volt, legáljanak a végrendelet érvényesítése érdekében. A hagyományozottak között rendszeresen ott voltak a város templomai. Jellemző, hogy az eltávozók több templomra is gondoltak, a ferences, domonkos, piarista templomok és az épülő új székesegyház is a hagyományozottak között volt. Ha a végrendelet erősebben kötődött valamely templomhoz, akkor ez az összeg nagyságában volt érzékelhető. A testamentumokban megfigyelhető a törekvés, hogy a szegényeknek, koldusoknak, árváknak is juttassanak valamit. Hagyományozással a család, illetve az eltávozó lelki nyugalmát, tekintélyét kívánták biztosítani.

A végrendelet nemcsak anyagi javainak későbbi elhelyezéséről döntött, hanem legalább annyira fontos volt lelkének és testének halála utáni sorsa is. A korszak vallásos világképét tükrözi, hogy szinte mindegyik végrendeletben találunk a temetéssel kapcsolatos rendeltetést. A 18. században keletkezett végrendeletekből megállapítható, hogy a városban nem volt ritka a polgári lakosok kriptába való temetése. Nyilvánvaló, hogy a lakosok nagyobb része a templom „hagyományos” temetőjébe, azaz a földbe temetkezett. A kriptába való temetkezés a szerzetesrendek letelepítésével és a templomépítéssel terjedt el szélesebb körben. Kriptába egyrészt azok kerültek, akik szorosabb kapcsolatban álltak a templommal, másrészt természetesen az egyházi személyek.

A végrendelettel kapcsolatban felmerül a gyámság kérdése is, hiszen a kiskorúak helyzete tisztázásra várt a szülő halála után. A halálra készülő szülő kötelességének érezte, hogy gyermeke későbbi megélhetését biztosítsa, s ha teheték, megbízható gyámot jelöltek ki haláluk estére. A püspök-földesúr is az uralkodó rendeleteivel összhangban szabályozta a közgyám feladatát.

A testamentumok a lakosság használatában lévő vagyontárgyak gazdag képét tárják eléünk. A végrendeletek csak olyan javakról intézkedhetett, amelyek saját tulajdonai voltak, így a személyi tulajdon mellett csak az úrbéres állományon kívüli javak kerültek a végrendeletekbe.

Az anyagi javakról tett intézkedéseket két nagy csoportba oszthatjuk: ingatlan és ingó vagyona. A végrendeletek ingatlanról való rendelkezései között a szőlő fordult elő a leggyakrabban, a testálók több mint 70%-a rendelkezett szőlővel, amelynek kiemelkedő volt a jelentősége, hiszen ennek birtoklásával tudták a váciak a jövedelmüket növelni, kiegészíteni, és előteremteni a megélhetéshez szükséges anyagi javakat. Az ingatlanok másik nagy csoportját a lakóházak képezték. A testálók mintegy 60%-a tett említést házról, de valószínűleg többen is rendelkeztek ilyen ingatlannal.

Az ingóság tekintetében meg kell különböztetni a szerzett és örökölt javakat. Hogy kinek melyik tárgy volt fontos, az a végrendelet vagyoni helyzetétől is függött. A forrás hiányossága, hogy a végrendeletek nem említettek meg mindent, nem a teljes tárgyi anyagot foglalták írásba. A testamentumokban megemléített ingóságok között elsősorban élelmet, termést, állatot, mezőgazdasági eszközöket, bútort, ruhát, ágyneműt találunk.

A végrendeletek nemek szerinti megoszlását tekintve az 1706–1790 közötti időszak feldolgozott végrendeletének 59,6%-át férfi, 40,4%-át nő készítette. Más városok férfi-nő arányával összehasonlítva nagy eltérés nem tapasztalható.

A végrendelet, mint forrás alkalmas a családi viszonyok megismerésére is. A gyermekekről, ha voltak, minden testáló említést tett. A végrendeletek 71%-ának volt gyermeke, vagy legalább nevelt gyermeket. Mai szemmel szinte hátborzongató, milyen természetesen vették a csecsemők és kiskorúak halálát. Nem volt szokás a gyerekeknek a szüleik nevét adni. Erős volt a házastársak egymáshoz való kötődése, de természetesen vették, ha az özvegy a későbbiekben újból házasságot köt. Így megszokottá vált a mostohaszülő-gyermek, a mostohatestvérek, illetve a közös gyermek és a féltestvér közötti kapcsolat.

Vác kedvező földrajzi fekvésének és vásártartási kiváltságainak köszönhetően az iparúzők száma viszonylag magas volt a városban. A megvizsgált végrendeletek mintegy 11%-a kézművestől származik, akik 21 szakmát képviseltek. A kereskedelmet a városban a 18. század elején letelepedő görögök intézték. Az áruforgalom fejlődésével együtt járt a pénz, mint fizetőeszköz térhódítása. A pénzforgalomnak köszönhetően elszaporodtak a pénzfajták, s ezt a végrendeletek is tükrözik. Összességében megállapítható, hogy általános dolog volt a tartozás. Nagyobb összeg kölcsönzésekor írást készítettek, s kamatot fizettek. Nemcsak „magánszemélyek” kölcsönöztek egymásnak pénzt, hanem az árvák kasszájából, a kóroda alaptőkéjéből, a szemináriumtól is lehetett pénzt felvenni. Megfigyelhető az a törekvés, hogy az adósságokat, kinnlevőségeket nyilvántartották, s haláluk előtt igyekeztek ezt rendezni, hiszen, ha nem volt nyoma, nehezzé vált a követelések érvényesítése.

A testamentumok megőrzéséről a városi tanács gondoskodott. A testálások azt bizonyítják, hogy Vácon, a 18. században átgondoltan, megfontoltan, s a törvényt, illetve a szokásjogot ismerve végrendeleteket.

¹ Vác Város Levéltára. V. 1-i. Püspökvác Mezőváros Tanácsának iratai. végrendeletek. Számozatlan végrendeletek 1716–1790. Sorszámozott végrendeletek 1711–1790.

² Csizmadia Andor–Kovács Kálmán–Asztalos László: *Magyar állam-és jogtörténet* (Budapest, 1975. 228. p.)

³ Frank Ignác: *A közigazgatás törvénye Magyarhonban* (Buda. 1845. 432. p.)

⁴ Tárkány Szűcs Ernő: *Magyar jogi népszokások* (Budapest, 1981. 722–724. p.)

⁵ Frank Ignác: i. m., 524. p.

⁶ Kállay István: *Úriszéki bíráskodás a XVIII–XIX. században* (Budapest, 1985. 437. p.)

László Zsuzsanna

De politia campestri – A mezei rendőrség intézményéről

A 19. század első felében, a magyar reformkor kezdetén (1830–1831) a humanisztikus, természetjogi gyökerű felvilágosodás és a francia forradalom Európa-szerte új korszak kezdetét jelentő változások sorát hozta magával. Magyarországon az 1830. évi rendi országgyűlés még „a kormány és a rendek közötti egyetértéssel kezdődött, folytatódott és végződött”,¹ mivel az országgyűlés célja akkoriban az volt, hogy a birodalom stabilitását és a legitimitás elveinek megtartását sugározza Európa felé.² Az országgyűlés ülésén ez idő tájt már feltűntek a későbbi évek és a reformországgyűlések (az 1832–1836. és az 1839–1840. évi országgyűlés) liberális tagjai, politikusai³ is, akik az új eszmék, irányvonalak és a magyar polgári reformmozgalom elkötelezett hívei voltak. „A magyar liberális mozgalom társadalmi bázisa nem annyira gyenge, mint inkább rendkívül heterogén volt”,⁴ fő magját a jómódú középbirtokosok, néhány nagybirtokos arisztokrata család és a középnemesi réteg alkotta.⁵ célkitűzéseik között szerepelt a jobbágyság megnyerése (részükre polgári jogok követelésével) és a feudalizmus teljes felszámolása.

A reformországgyűlések napirendjét a polgári átalakulás égisze alatt elsősorban a szabadság és tulajdon kettős jelszava határozta meg. A napirendi pontok érintették a társadalmi, gazdasági, valamint politikai élet valamennyi fontos szegmensét, legégetőbb problémaként a jobbágyság helyzetének rendezését. A rendi jogbizonytalanság korában a büntető hatalom (földesurak, szolgabírák, falusi bírák) eljárását törvény nem korlátozta, hiányzott az egységes büntetőkódex, s a büntető-eljárásban különbséget tettek nemesek és nem nemesek között. Szükség volt tehát a törvény előtti egyenlőség kimondására és biztosítására.⁶ Továbbá az sem volt adekvátan meghatározva, hogy mely cselekmények tekintendők bűncselekménynek, és melyek tartoznak a magánjogi szabályozás körébe. Nem ritkán előfordult, hogy egy-egy csekélyebb ügyben is súlyos büntetést, illetve testi fenyítést (legtöbbször botozást) szabott ki

az ítélkező bíró: „...a bírák nincsenek sem törvénnyel, sem utasítással megkötve a büntetésnek megválasztásában, mivel tetszik, azzal sújthatnak, [...] miként tetszik, úgy sújthatnak” – írta Szemere Bertalan.⁷

A törvény születése

A kodifikációs munkálatok során nagyszámú magánjogi tervezet készült, de az egységes büntetőkódex megalkotása is mind sürgetőbbé vált. Létrejöttek emellett olyan „heterogén” javaslatok is, amelyek – mintegy átmenetet képezve a jogágak között – mind magánjogi, mind büntetőjogi jellegű szabályozásokat tartalmaztak, s így a két jogág határán mozogtak. Büntetőjogi szempontból nézve elmondható, hogy az 1830–1840-es években még nem alakult ki teljes elvi szilárdsággal sem a bűncselekmények súly szerinti klasszikus hármass felosztása (*trichotom rendszer*: büntett – vétség – kihágás), sem pedig a súlyosabb cselekmények elhatárolása az enyhébb fokú jogsértésektől (*dichotomia*). A korabeli, magánjogot szabályozó törvényekben esetenként mégis találkozhatunk olyan rendelkezésekkel, amelyek a jogsértések tárgyaiból indultak ki – nem feltétlenül azok közigazgatási, illetve „büntetőjogias” jellegéből –, s elkülöníthetők váltak a tisztán magánjogi jogszabályoktól.

A fogalmi letisztázottság hiányának idejében született a mezei rendőrségről szóló törvénycikk (1840:9. tc.), amely jó példája a magánjogi és a kihágási-szabálysértési jogi rendelkezések ötvöztetésének, keveredésének. A mezei rendőrség (*politia campestri*) létrehozását úgy indokolta Deák Ferenc 1840. július 7-ei követjelentésében, hogy szavai egyúttal a törvénycikk „Általános indokolásának” is tekinthetők: „Ezen törvény még csak első létrehozása egy új eszmének, mely bizonyosan sok jónak, hasznosnak magvát hordja már kebelében. Ha népünk lassankint ez által megszokja a rendet, s megtanulja tisztelni másnak tulajdonát, ha elhagyja másra nézve káros, magára nézve pedig ritkán hasznos pajkosságait, idővel még ebből a helységeknek, s azok előljáróságának czélszerű elrendezése jöhet létre; de mindezek csak a törvény szigorú s pontos teljesítésével remélhetők. Hanyagság a végrehajtásban jelenre s jövőre semmivé teheti annak jótékonyosságát, s ez akkor nem a törvény hibája leendő”.⁸ (Megjegyzem, hogy egy korábbi javaslatban is található már törekvés mezei őrség létrehozására, mégpedig az első magyar nyelvű, erdélyi büntető és fenyítő

törvénykönyv-tervezetben: „A’ faluk elöljárói, a’ köz strásálással, éjjeli vigyázók, mezők gondviselői felállítatására kötelesek lévén, ebbeli mulatásokért a’ kár mentés felett megbüntettetnek, arestummal, és testi sa nyargatással”.⁹⁾

A mezei rendőrségről rendelkező törvény (a további akban: Mrt.) alkotói még nem a később egységesnek tekintett elvi alapon határozták, illetve vonták meg a törvény hatáskörét, azaz nem kizárólag a későbbi felfogás szerinti kihágásokat és az azokra vonatkozó eljárási rendelkezéseket szabályozták, hanem a magán jog, illetőleg a fennálló büntető törvények rendeletei alá tartozó cselekményekkel vegyítették. A törvényben egyaránt található utalás mezei rendőrség hatáskörébe tartozó „kihágásokra” és csekélyebb súlyú „vétségekre” is, noha utóbbiak súlyosabb megvalósítási formáit már büntető törvények fenyegetették. Ebből is látszik, hogy még nem alakult ki precíz fogalomrendszer, amely egyértelmű elkülönítést tett volna lehetővé. Azt, hogy egy konkrét esetben milyen törvényt kellett alkalmazni, elsődlegesen az elkövetett cselekmény súlya határozta meg, ezen kívül az Mrt. az egyes tényállásoknál is mindig utalt a vonatkozó és alkalmazandó jogszabályokra. (Röviddel később, a Deák-féle 1843-iki büntetőjogi javaslatok Toldalékában már kifejezetten szerepeltek kihágások – de ebből, mint tudjuk, nem lett törvény.¹⁰⁾

Az Mrt. voltaképpen nem egy „szervezetről”, hanem egy intézményről, a szabad ég alatti, nyílt területeken elkövetett, kisebb súlyú károsítások törvény általi megbüntetéséről rendelkezett. A törvény létrehozását az indukálta, hogy egyre több és több, a mezei gazdálkodás körébe tartozó károsításokat követtek el. „Az efféle károsítások meggátlására, s a vétkesek fenytésére tehát törvény által egy részletes mezei rendőrséget kívánván megállapítani, annak kidolgozását egy kerületi választmányra bíztuk, [...] s hosszas ideig folytatott kölcsönös értekezések után jött létre a törvény azon alakban, mint a törvénykönyvben foglaltatik.”¹¹⁾ Mi sem bizonyítja jobban a törvény szükségességét egy korabeli, Erdős Ferenc által idézett jelentésnél, amely az 1848-as állapotokat jeleníti meg: „Móron számos lakosok által az erdőben nagyobb szerű bitorlások, falopások és leggyengébb vágásoknak erőszakos legeltetése és tolvaj puskások a rendet, a tulajdonnak biztonságát annyira felzavarták, hogy a legerélyesebb intézkedések haladék nélküli alkalmazása annyival inkább szükséges, minthogy a jelentő választmány a károk fellett a vétkesekre rendelkezést a vizsgálat alkalmával a népek ingerültsége miatt nem eszközölhetett, de különben is a falópóknak száma 335-re rúg fel és az általuk tett károsítás 860 Ftra becsültetett, a tolvaj puskások pedig 22-en vagynak, a fiatal vágásokban erőszakosan legeltetőknek száma 115-re mégyen. [...] A megyei bizottmány közbe jöttével a Fejérváron tanyázó gyalog katonaságból 3 századot Móra kirendeltem, [...] hogy minden békéltető módokat felhasználva a rendet helyre állítsa, visszaéléseket megszüntesse, a főbűnösöket elfogatván megye börtönébe

kísértesse és az illető tisztviselő a mezei rendőrségi törvény értelmében a kártalanítást eszközölje, a kirendelt katonaság pedig csak végső és elkerülhetetlen esetben használtassék fel a kellő rend helyreállítására...”¹²⁾

A felelősség mesteri ötvözése

A jogsértések tárgyai „a gazdálkodás s iparnak kívül fekvő tárgyai”, összesen tizenhat terület (például kert, szőlő, legelő, dűlőút, vasút, temető), amelyek sok esetben az elkövetés helyét is jelenthették (1840:9. tc. 1. §). Fontos és mérföldkővet jelentő törvénynek tekintették az Mrt.-t, hiszen a törvényjavaslat 1840. január 30-án, az LXXX. országos ülésen tartott vitájában már ezen elkövetési tárgyakat meghatározó 1. §-ról is részletes disputa folyt.¹³⁾

A törvény elkövetési magatartásként *károsításokat és veszélyeztető cselekvéseket* nevez meg, amelyek eredményt is keletkeztetnek: vagy konkrét sérelmet okoznak (károsítás), vagy pedig veszélyhelyzetet hoznak létre (veszélyeztető cselekvés), azaz utóbbi esetben maga a veszélyhelyzet létrejötte lesz az eredmény. A 2. § szerint ezek a károsítások „ollyasok, melyeket megelőzni az illető kártevőnek hatalmában volt”,¹⁴⁾ azaz a cselekmény elkövetőjének fennállt a lehetősége a károsodás bekövetkezésének megakadályozására, hogyha figyelmesen és körültekintően járt volna el. (Ez mai olvasatunkban a Btk. 14. § második fordulatában jelenik meg: „a következmények lehetőségét azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja.)

A felelősség alakulásánál elegyítik a magánjogi objektív felelősséget a büntetőjogra jellemző, szubjektív alapú felelősségi alakzattal, így a következőképpen alakul a felelősség:

- nem kötelezettség teljesítése folyamán követik el a károkozást, s nem a gazda/szülő utasítására: *saját* vagy onból/bérből kötelesek megtéríteni a kárt;
- kötelezettség teljesítése folytán követik el a károkozást a gazda/szülő állatai által: a *gazda/szülő* köteles megtéríteni a kárt (ebben az esetben *van viszonykövetelési jog* a konkrét károkozóval szemben);
- kötelezettség teljesítése folytán követik el a károsítást, amely „fogadott vagy parancsolt munka természetéből önként következik”: a *gazda/szülő* köteles megtéríteni a kárt (*nincs viszonykövetelési jog*).

A szubjektív felelősség úgy szövi át a magánjogi felelősségi rendszert, hogy a törvény különbséget tesz gondatlan és szándékos elkövetési formák között, s ezen belül a bűnösség különböző fokozatait is kialakítja. A gondatlan elkövetés két alakzata közül az ún. merő gondatlanságot (*mera incuria*) általában nem sújtották büntetéssel, a kártevőnek az okozott költségekkel egyetemben, egyszeresen kellett megtéríteni az okozott kárt (s esetenként az ún. hajtópénzt¹⁵⁾ a károsított részére – amennyiben a felek nem egyeztek meg a kárpótlás mértékében. A gondatlanság ezen enyhébb formájával szemben főként magánjogi szankciót –

kártérítést – alkalmaztak, ha a törvény külön nem rendelkezett enyhe fokú büntetés (általában pénzbüntetés) alkalmazásáról. A súlyosabb, „vétkes gondatlanság” (*poenali incuria*) mindig büntetendő volt, és lényegében a „szántsándékos negédességből és rossz akaratból” (*plane studiosa petulantia et malitia enatis*), azaz a szándékosságból elkövetett cselekményekkel esett egy megítélés alá. Büntetésük a magánjogi kártérítésen felül a kárbecslés költségeinek megtérítése, represszív szankcióként az okozott kár másodszori, illetve a hajtópénz kétszeres megtérítése, pénzbüntetés, a bűnösség fokához mérten megállapított testi büntetés, illetve fogság lehetett.

A mezei rendőrség szervezete és eljárása

A mezei rendőrségre való felügyelés és bíraskodás „A megyékben ugyan a járásbeli és kerületi szolgabíráknak, a szabad királyi és kiváltságos mezővárosokban pedig a városi kapitányoknak tisztí kötele-ségökben fog állani” (1840:9. tc. 5. §). A *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyvében* közölt korabeli leírások szerint a mezőrendőri kapitányi hivatal tagjai a mezőrendőr kapitány, az alkapitány és egy tollnok voltak. A hivatal köteleességébe tartozott – a mezei főkapitány személyes felelőssége alatt – mindennemű, „a város kapuin kívüli területükön elkövetendő rendőri kihágások felett” eljárni.¹⁶ A hivatal szedte be, s juttatta el a kár- és büntetéspénzeket a törvényben meghatározott helyekre, illetőleg személyeknek; felügyelt az Mrt. I. §-ban megjelölt területekre, ellenőrizte a „mezei rendőrök” (erdő-, mező-, szőlő- és tócsőszők, mezőfelügyelők, erdőmesterek) munkáját. A mezei rendőröknek kötelességei közé tartozott a rájuk bízott területek védelme, a károkozás esetén azonnali zálogolási (ez lehetett a mai zár alá vétel elődje) vagy feljelentési köteleesség, s a károkozó személy hivatal elé állítása.¹⁷

A bíraskodás sajátosan, az általános bírói hatáskortól eltérően, a mai szóhasználat szerint „közigazgatási jogkörben”, sommás eljárásban történt. Az eljáró hatóságok közötti differenciálás és a fellebbviteli lehetőségek az elkövetés helyének státuszától és az okozott kár mértékétől függően alakultak. Valószínűleg a jogsértések csekélyebb súlya és az eljárások gyors befejezése miatt döntöttek a törvényhozók a feudális maradvány-intézmény, a *sommás per* alkalmazása mellett. Az ilyen perek szokásjogon és az egyes részleteket szabályozó törvényeken alapultak, s gyorsított eljárást biztosítottak. 1791-ig – főként a jobbágyokkal szemben – nyíltan engedélyezték a kínvallatást (*tortura*), sőt a kínvallatást megtiltó 1791:42. tc. életbe lépése után is titokban tovább alkalmazták. A sommás per visszaélések sorára adott alkalmat, ezért a reformkorban hevesen bírálták az intézményt.¹⁸

A mezei rendőrségi bíróság hatáskörének meghatározásakor a törvényjavaslat országgyűlési vitájában felszólalók egyöntetűen kiálltak amellett, hogy a törvény ne tegyen különbséget nemes és nem nemes

között, hanem mindenkre egyformán kiterjedjen: „a mezei rendőrségnek célja az lévén, hogy a kárpótlás rögtön eszközöltessék, ezen cél el nem érhetik akkoron, ha a bírót még más helyen keresni s utána várakozni kell. Végre, ha a rendek akkoron, midőn territorialis a kérdés, a jurisdictiókat elválasztják, ekkép nem csak a jurisdictiók hatósága összezavartatik, hanem egyszersmind a városoké csonkíttatik is. Ugyanazért, ha ezen t.-czikknek foganatját akarják, szükségesnek tartja, hogy a városi határokon okozott károokra neve a nemes is a kapitány hatósága alá rendeltessék...”¹⁹

A mezei kihágást elbíráló sommás eljárásban a károsult a panaszt a kár becsűjével együtt terjesztette a kijelölt bíró elé. Amennyiben szükségesnek mutatkozott, tisztí vizsgálatot és tanúkihallgatást tartottak, ezután ítéletet hoztak. Ha az ítéletbeli marasztalás a 200 folyó ezüst forintot nem haladta meg, az ítéletet a panasz beadásától számított 15 napon belül végrehajtották. Ha a bírói foglalás a marasztalt fél fekvő vagy onnaira is kiterjedt, akkor az 1836:15. tv. rendelkezései szerint kellett végrehajtani az ítéletet. A megítélt és megvett sommáról a marasztalt félnek nyugtatványt adtak, a kárpótlást a károsult kezeihez, az egyéb pénzbeli bírságokat a megyei/városi pénztárnak kellett kifizetni, a testi büntetést törvényszéki szokott eljárás keretében mondták ki. A pénzbeli marasztalásokra nézve a fellebbviteli birtokon kívül a törvényszéki/városi tanácsig volt engedélyezett (ha a somma a 200 folyó ezüst forintot nem haladta meg); 200 ezüst forint feletti somma fellebbviteli birtokon belül is történhetett, de a törvényszék/városi tanács ítéletét csak birtokon kívül lehetett feljebb vinni.

A kisebb községekben és nem kiváltságos városokban a helybeli illetékes előjáróság járt el „12 igaz törvényes értékű forintnál többre nem becsült” károkozás esetében, háromnapos határidővel; mind a kárról, mind a pénzbüntetésről rendelkezett, a büntetésbeli bírságokat köteles volt az illetékes szolgabírónak elküldeni. Ha az eljárás három napnál tovább húzódott, a károsult panasszal fordulhatott a szolgabíróhoz, s ez esetben tizenöt napon belül ítéletet kellett hozni. Ez a rendelkezés nem vonatkozott a nemesekre és földesurakra, ugyanis esetükben csak a szolgabíró járhatott el törvényesen.

Nemesi községekben és közbirtokosságokban helybeli rendezett tanács vagy hadnagy szolgáltatott igazságot a mellette működő esküdtekkel, ugyancsak sommás eljárás keretében, tizenöt napos eljárási határidővel, ha a károk becsűje „24 igaz törvényes értékű forintoknál” többre nem rúgott.

Jobbágyok egymás közötti vagy a földesúrnak merő gondatlanságból történt károkozásai esetében az Mrt. 6. §-a a földesúrnak vagy képviselőjének biztosított eljárási jogosultságot, ha a kár a „60 folyó ezüst forint értékét” nem haladta meg. Amennyiben a földesúr ítélszéke nyolc napon belül nem döntött, úgy a károsult szabadon fordulhatott az illetékes szolgabíróhoz. Itt tehát nem fellebbezésről van szó, hanem egy sajátos

lehetőségről az elnyomott jobbágyok részére, hogy ügyükben a lehető legrövidebb időn belül döntés szülessen, s törvényes úton elkerülhessék a földesurak önkényes perelhúzását.

A jobbágyrendszer 1848-as megszüntetésével az úri székeket is felszámolták, s ettől kezdve a szolgabírák, a szolgabírói székek hoztak ítéletet sommás szóbeli és mezei rendőrségi kihágási perekben, míg a parasztok és a földesurak közötti, úrbériséget illető perekben első fokon az alispáni bíróság jogszolgáltató szerepe érvényesült. A fellebbviteli bíróság feladatát a megyei törvényszékek töltötték be a jelentősebb polgári és büntetőperekben.²⁰

Árulkodó elemek: testi büntetés és fogság

Az Mrt. korlátokkal ugyan, de fenntartotta a reformkorban erőteljesen ellenzett és bírált testi büntetést. Zsoldos Ignác egyenesen embertelennek és céltalan büntetésnek tartotta a botoztatást, és hangsúlyozta, hogy ilyen büntetésre nem hatalmazza fel törvény a bírót.²¹ Ha a károkozó olyan cselekményt követett el, amelyre a törvény a pénzbeli marasztalásokon kívül még testi büntetést is szabott, a bíró az elkövetett vétséget bejelentette, és a vizsgálati iratokat megküldte a törvényszéki vagy városi tanácsülésre, ahol törvényszéki eljárás útján mondták ki a testi büntetést (1840:9. tc. 4. §).

A későbbi törvényhozás némiképp módosította a testi büntetéssel sújthatók körét és magát az eljárást is: „A mezei rendőri kihágások tekintetéből a testi büntetés ovatos használata fenhagyatik ugyan; de [...] az 1848. XXII. t. cz. a testi büntetést bizonyos qualificatiók létezése esetében megszüntette”.²² Amennyiben az eljáró egyesbíró büntetésül testi fenyítést szabott ki, a vádlottat az ítélet két tanú előtti kihirdetésével egyidejűleg tájékoztatnia kellett a törvényszékhez, illetve a városi tanácshoz való fellebbezési jogáról, s ha az érintett fellebbezéssel nem élt, az ítéletet két tanú előtt végre kellett hajtani. Ide kapcsolódó lényeges szabály még, hogy a testi büntetést csak előzetes orvosi vizsgálat után és csak a testalkatuknál fogva arra alkalmas egyénen lehetett végrehajtani.²³

Bizonyos súlyosabb kihágások elkövetése miatt a törvényalkotók fogházi büntetést is kilátásba helyeztek. Az esetek egy részében ez a büntetés a becstelenség (*infamia*) bélyegével párosult – jelezve az elkövetett tett (lopás, rablás, személyek erőszakos megtámadása) súlyosságát; de a legtöbb, fogsággal is büntethető cselekmény nem vonta maga után a becstelenség kimondását. Nagy különbség a magánjogi és a kihágási jogi jogkövetkezmények között, hogy a magánjogi jellegű jogsértésekkel szemben fegyelmi vagy rendbüntetést szabhattak ki, „vagy a polgári bíróság által pénzbírsággal, esetleg fogsággal toroltatnak meg, anélkül, hogy kriminalitást foglalnának magukban, [...]

s az alkalmazott pénzbüntetések rendszerint nem változtathatók át fogsággá”.²⁴ Az Mrt. szabályozásában lehetőség nyílt arra, hogy a kiszabott pénzbüntetést – meg nem térítése esetén – fogságra módosítsák, így ez a rendelkezés alátámasztja a törvény kihágási jellegét a magánjogi nézetten szemben: „a meg nem térített pénzbeli mennyiségért igaz törvényes értékű 2 ezüst forintért egy napot számítván, fogsággal, melly azonban fél évnél hosszabb időre semmi esetben nem terjedhet, tegyen eleget.” (1840:9. tc. 41. §)

A kihágási jog előfutára

Az általános anyagi és eljárásjogi rendelkezések után, a törvény a 8. §-tól kezdve taglalja az egyes „mezei rendőrségi vétségeket”, mint a honi büntető törvények hatálya alá tartozó cselekményeknél kisebb jelentőségű deliktumokat. Korábban már említettem, hogy a 19. század derekán még hiányzott a bűncselekmények különböző kategóriákba sorolása, sőt, a magánjogi tettektől sem választották szét kellő precizitással az igazgatási-kriminális jellegű szankcióval sújtandó cselekményeket. A jogtudomány és a törvények – már 1840-ben is – „kihágások» elnevezése alatt változatos és tarka vegyületben foglalták össze a szándékos és gondatlanságból eredő, s a jogsértő vagy jogot veszélyeztető cselekvések és mulasztások egész sorozatát [...]”.²⁵ A „kihágás” kategóriát még később, a Kbt. keletkezésekor (1879) sem tudták egy általános és jellemző fogalom-meghatározással megjelölni, hanem úgy tekintették őket, mint büntettek és nagyobb veszélyek megelőzésére irányzott tilalmak megszegését, de elismerték, hogy ezek közül egyesek valódi jogsértést is magukban foglalhatnak.²⁶ Ezek azonban „kisebb jelentőségöknél fogva enyhébb fenyíték alá esnek, és vagy rendőrhatalóságokhoz, vagy egyszerűbb bírósági eljárás alá tartoznak” – írta Pauler Tivadar, s a kihágások körének meghatározásához utalt a francia Ortolanra, aki általános és helybeli kihágásokat különböztetett meg.²⁷ Megerősíti az Mrt. szabálysértési-kihágási jellegét az a tény is, hogy a törvény egy sor olyan cselekvést is szabályoz, amelyek mai szemmel nézve beleillenek egy-egy, a mai büntető törvénykönyvünkben szabályozott törvényi tényállásba. Az ilyen cselekmények közé sorolható például az Mrt. 11. §-ában szabályozott közegészség elleni vétség, amely a mai Btk.-ban szabályozott járványügyi szabályszegéshez hasonló, de példálózó jelleggel említhető még a „gabona és takarmány meglopása” vagy a „mezei tulajdon tárgyainak” ellopása [Mrt. 10. § és 14. §], mint lopás bűncselekménye; „szárazság idején tüzet gerjeszt” [Mrt. 12. §] mint közveszélyokozás; „fát vág, rongál”, „mezei tulajdon tárgyait megrontja”, továbbá „gyepek és vetések gázoltatása, lecsapásolása, lekasálása” [Mrt. 13. §, 14. §, 23. §], mint rongálás; „közországos vagy postautak más vonalakra vitele, felszántása, szélességük összenyomása, s különösen a fa- és kőhidak, csatornák,

útmutató oszlopok rongálása, alkotórészeinek fessegetése, ellopása” [Mrt. 35. §] mint a közlekedés biztonsága elleni bűncselekmény; „csősz hivatalos kötelességeiben eljárása közbeni, vagy azért bosszút állva történő megverése” [Mrt. 31. §] mint aljas indokból elkövetett testi sértés – és még sorolhatók az ezekhez hasonló szabályozások.

Mivel Magyarországon a 19. század második fele óta folyik rendszeres statisztikai adatgyűjtés, így bizonyos források rendelkezésre állnak a korabeli mezei rendőrségi kihágások hozzávetőleges számáról és más cselekményekhez viszonyított arányairól is. Konek Sándor bűnvádi statisztikáról írt tanulmányában olvasható, hogy az 1872. és 1873. évben a kihágások (és büntettek) miatti elmarasztalások száma és megoszlása a következőképpen alakult:²⁸

Kihágás	1872	1873
Elet- és testi biztonság ellen	27.420	27.294
Vagyonbiztonság ellen	14.775	17.052
Mezei rendőrség ellen	15.795	11.074
Összes kihágás (a fentiekén kívül pl. közcsend, közérkölciség, sajtótörvény etc. ellen)	71.757	72.193
Büntett		
Összes büntett	16.504	20.976

A mezei rendőri kihágások 1872-ben az összes kihágáson belül nagyságrendileg a második, míg 1873-ban a harmadik helyen álltak, s látható, hogy nagyjából négy és félszer annyi kihágás miatti elmarasztalásra került sor, mint büntett miattira. Konek mindezt így értékelte: „Ha ennél fogva a vagyonbiztonság ellen közvetlenül elkövetett kihágásokhoz még a mezei rendőrség ellen intézett merényleteket is számítjuk, jöllehet azok is gyakran nem haszonlesésből, hanem pusztán erőszakoskodási indulatból követtetnek el, ha oda továbbá még a jövedékek megrövidítésére célzott, mint merőben haszonvágyból származó kihágókat is számítjuk, még nem egészen felerésze az elítélteknek (49%) birvágy által, több mint felerésze pedig más indok által biratott a törvény megszegésére [...]”.²⁹ Figyelemre méltó, hogy öt évvel a Csemegi-kódex hatályba lépése előtt, és még igencsak az 1840:9. tc. hatályban létekor Konek – és kortársai – számára nem volt kétséges, hogy egyértelműen kihágásnak kell minősíteni, s annak megfelelően kell kezelni az Mrt. hatálya alá tartozó jogellenes cselekményeket. Az 1878:5. tc. miniszteri indoklásában Csemegi Károly is rámutatott arra, hogy hazánkban korábbi jogszabályaink már operáltak a „kihágás” és „vétség” szavakkal,

különbséget téve azok súlya között: „Hogy pedig e különbség az életben, a köztudatban, és a magyar törvényhozásban mindig fennállott: azt a »vétség« szónak használata a különböző időkben keletkezett törvényekben is igazolja. Az 1840-ik évi IX. t.-cz. 4. §-a különbséget tesz a rendőri kihágás, és amaz eset között: »ha a feladott vétség természete szerint a honi büntető-törvények súlya alá tartozik«. Ugyanazon törvény 9-ik §-ának végén szintén »a büntető törvénykezés alá eső ilyennemű cselekmények« megjelölésére a »vétség« szó használatát; vétségről szól a 19. § is.”³⁰

A mezei rendőrség tovább él

A mezei rendőrség 1894-ig állt fenn, ekkor hozták létre – csaknem azonos funkcióval – a *mezőrendőrséget* (1894:12. tc.). Számottevő változás a mezőrendőr szolgálati jogainál és kötelezettségeinél érhető tetten, ugyanis korábbi feljelentési és zálogolási jogköre bővült: a tetten ért károkozókát immár letartóztathatta, illetve az elkövetésre használt eszközöket lefoglalhatta, elkobozhatta (1894:12. tc. 79. és 86. §). Az új, speciális mezei rendőrség szervezését az a körülmény tette szükségessé, hogy a közrend és biztonság fenntartására hivatott állami csendőrség – egyéb szolgálatai miatt – nem tudta megfelelően teljesíteni kötelezettségeit. A mezei őrszolgálat napjainkban is létező intézmény, a szolgálat mibenlétéről, a mezőőr személyéről, feladatairól és a kényszerítő eszközök használatáról az 1997. évi CLIX. törvény rendelkezik; a mezei rendőrség tehát tovább él.

Meglátásom szerint az 1840:9. tc. tekinthető az első olyan törvényünknek, amely kisebb súlyú jogsértéseket, elsősorban igazgatási-szabálysértési jellegű „kihágásokat” kivont a korabeli büntetőbíráskodás rendszere alól, s „amely elsőként tett kísérletet meghatározott ügyek esetében a veszélyeztető cselekmények összefogására és büntetésére”.³¹ Ezen sajátossága adta korszerűségét, egyfajta nóvummá téve a jogszabályt. Mindezek alapján valóban felfoghatjuk ezt a törvénycikket a későbbi kihágási büntetőjog első forrásának, már abból kiindulva is, hogy – mai szabálysértési törvényünkhöz hasonlóan – egyaránt tartalmaz anyagi jogi és eljárásjogi rendelkezéseket. Ezzel a törvénycikkkel érezhetően elindult a kihágási jog fejlődése és ún. pionír jogalkotási munkaként előrevetítette az 1870-es években végbe menő kodifikációt, ami első modern büntető törvénykönyvünk, a Csemegi-kódex (1878:5. tc.) mellett Kihágási büntető törvényünk (1879:40. tc.) megalkotását is eredményezte.³²

Jegyzetek

¹ *Magyarország története 1790–1848.* Szerk. Vörös Károly. II. kötet (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980, 672. p.; a vonatkozó rész szerzője Gergely András)

² Uo.

³ Széchenyi István és Wesselényi Miklós neve említhető a Főrendi tábláról, illetve Beöthy Ödön, Klauzál Gábor, vagy Szentkirályi Móric követek a Karok és Rendek Táblájáról, akik maguk is

aktívan részt vettek a mezei rendőrségről szóló törvénycikkjavaslat országgyűlési vitájában (lásd: *Magyarország története 1790–1848.* II. kötet, 672. p.).

⁴ *Magyarország története 1790–1848.* II. kötet, 701. p.

⁵ „A legnagyobb súlya és ezzel eszmei-politikai integráló szerepe a válságba jutott, de jelentős birtokkal rendelkező nemesség azon csoportjának volt, amely [...] a kiutat a tőkés gazdálkodásra való

teljes áttérésben, a feudális viszonyok felszámolásában kereste”, valamint „ott találjuk kisebb birtokával azon iskolázott, messzebb tekintő középnevelési réteget, amelynek birtoka a megélhetést lehetővé teszi...” (*Magyarország története 1790–1848. II. kötet, 701–703. p.*).

⁶ „A nyitánya Széchenyi István fellépése volt, aki a Stádiumban (1833) meghirdetett törvényekkel a büntető eljárást is új alapokra akarta helyezni. Ilyen volt az V. törvény: »Mindenki egyenlően áll a törvény oltalma és súlya alatt«, ami a nem-nemesek számára is biztosítaná a személyi és vagyoni biztonságot úgy, amint azt a Werbőczy-féle Hármaskönyv [...] megadta volna a nemeknek.” Lásd: Király Tibor: *Fejezetek a Magyar Büntető Eljárás jog tudományának történetéből* (kézirat, Tankönyvkiadó, Budapest, 1980, 7. p.).

⁷ Szemere Bertalan: *A büntetésről s különösbbe a halálbüntetésről* (Buda, 1841, 169. p.)

⁸ Deák Ferencz *Beszédei 1829–1847*. Összegejtötte: Kónyi Manó. I. kötet (Franklin Társulat, Budapest, 1882, 334. p.; a továbbiakban: Deák beszédei)

⁹ Gál László: *Javallat. Az első erdélyi magyar nyelvű büntető törvénykönyv-tervezet, 1839* (Budapest, 1992, 85. p.)

¹⁰ Fayer László: *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye*. I. kötet. II. rész (M.T.A., Budapest, 1896, 124–125. p.)

¹¹ Deák beszédei, I., 334. p.

¹² Erdős Ferenc: *Forradalom és szabadságharc Fejér megyében, 1848–1849* (Fejér Megyei Levéltár Közleményei. 23.; http://www.leveltar.fejer.hu/konyvek/kozlemeny_23/fejezet_06.html [2008. 02. 08.])

¹³ *Magyarország Közgyűlésének Jegyző Könyve*. II. Darab (Nyomtatott Belnay, Wéber és Wigandnál, Pozsony, 1840, 41–42. p.): „Az Elölülő megjegyzé, hogy ő azt világosnak és elhatározottnak nem találja azon fogva, mert azon tárgyaknak hosszú sorában [...] olly helyek is foglaltatnak, mellyek a' helységekben bent léteznek, p. o. a kertek, s' a' t. ellenben a' űnak második részében [...] ezen szavak vagynak: »városokon és helységekben kívül fekvő« [...] vagy azt kívánta, hogy a' szakasz végén ezen szavak: »városokon és helységekben kívül fekvő« kihagyatassanak; vagy pedig az akép módosítottassék: hogy ezen rendelkezés a' városokban és helységekben lévő tárgyakra is kiterjesztessék. Csongrádi Követ (Klauzál Gábor) szinte elfogadja az Elölülő javallatát – minek folytában részéről kívánná, hogy a' szerkezetből ezen szavak: »a' városokon és helységekben kívül fekvő« hagyassanak ki. Pest Vármegye Követe (Szentkirályi Móricz): ellenben a' szerkesztést egész maga kiterjedésében kívánná megtartani; mert ezen t. cz. A' mezei rendőrségről szólván, ebben csak a' város és helységekben kívül fekvő tárgyak éránt rendelkeznek. [...] Bereghi Követ (Pogány Jó'sef): ezen t. cikkelyt, mint annak címje is igazolja, a' gazdaság és iparnak a' városok és helységekben kívül felvő tárgyait érdekelvén, szükségesnek tartja, hogy a' belső és külső tárgyak egymástól megkülönböztessenek, 's azon fogva a' szerkesztetés a' képen mint vagyon, hagyassék meg.”

¹⁴ 1840:9. tc. 2. §

¹⁵ *Magyarország Közgyűlésének Jegyző Könyve*. II. Darab (Nyomtatott Belnay, Wéber és Wigandnál, Pozsony, 1840, 41–42. p.): „...midőn a' megvásárlott szarvas marhát, és juh vagy pedig ürü nyájakat az alföldről a' felföldre hajtják, [...] noha ezen kereskedőknek marhája csak a' szokott utakon hajtatik, 's a' legelőre nem is lép, annál kevésbé pedig akár a' kaszálóokban, akár a' bevetett szántó földekben valami kárt téstzen, - még is minden községeknek előljárói 's csőszei csak azért, hogy ez a' marha a' határon keresztül hajtatik, hajtó pénz

neve alatt öt, hat forintot [...] kicsikarnak [...] minden határban meg újíttatván....”

¹⁶ Antal Tamás: *A közigazgatás és a bíraskodás újjászervezése Debrecenben 1867-ben*. In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, XXVIII. Szerk. Radics Kálmán (Debrecen, 2001, 118. p.)

¹⁷ „...minden tölem kitelhető szorgalommal és hűséggel fel fogok vigyázni, és azokat bármínemű károktól oltalmazni; a kártevőket, személyválogatás nélkül, vagy megzalogolom, vagy nyomban lelkiesméretem szerint feljelentem és bevallom, más ártatlanra hamisan reá nem fogom, a felvigyázatot időközben hir nélkül el nem hagyom, s a mik gondviselésem alá bizatnak, mind azokról számot adok.” (*Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytar. 1836–1868. évi törvényczikkek*. Franklin Társulat, Budapest, 1906, 106. p.)

¹⁸ A szolgabírák, falusi bírák, földesurak bíraskodásáról lásd még: Király Tibor: *Kihágások a magyar jogban*. In: *Tanulmányok az állam és jog kérdései köréből*. Szerk. Móra Mihály (Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1953, 98–101. p.)

¹⁹ Deák beszédei, I. kötet, 268. p.

²⁰ Erdős Ferenc: *Forradalom és szabadságharc Fejér megyében, 1848–1849* (Fejér Megyei Levéltár Közleményei. 23.; http://www.leveltar.fejer.hu/konyvek/kozlemeny_23/fejezet_07.html [2008. 02. 08.])

²¹ „Pálczáztatást pedig – tanácsolom – soha ne gyakoroljon. Nemcsak mert törvény erre fel nem hatalmazta, de mert e büntetés neme embertelen és céliránytalan.” (Zsoldos Ignác: *A szolgabírói hivatal: Törvénykezési rész*. Pápa, 1842, 258. p.)

²² Ökröss Bálint: *Általános magyar törvénykezési eljárás peres és perenküli ügyekben a legújabb törvényhozás szerint* (Heckenast, Pest, 1863, 339. p.): „...a testi büntetés aluli teljes mentesség a kihágás eseteiben is a nemeseken, és gyakorlatilag azok sorába felemelt honoratorokon fölül mindazokra is kiterjesztetik, kik az 1848: V. t. cz. szerint politikai jogok gyakorlataára képesítvők; ezen mentesség mindazon izraelitákra is kiterjesztvén, kik bár politikai jogok gyakorlataával felruházva nincsenek, az erre törvényileg megszabott egyéb qualificatioval bírnak. A testi büntetés alul mentesítetteknek nejeik, özvegyeik és családjuk tagjaira ezen mentesség szintén kiterjed.”

²³ Ökröss: i m., 340. p.

²⁴ Edvi Illés Károly: *A kihágásokról szóló magyar büntető-törvények és eljárási szabályok magyarázata* (második, bővített és javított kiadás, Singer és Wolfner kiadása, Budapest, 1903, 5. p.)

²⁵ Edvi Illés Károly: i. m., 3. p.

²⁶ Uo.

²⁷ Pauler Tivadar: *Büntetőjogtan*. I. kötet. *Bevezetés. Anyagi büntetőjog általános része* (Kiadja Pfeifer Ferdinánd, Pest, 1872, 62. p.). Ehhez lásd még: Király Tibor: i. m., 87–88. p.

²⁸ Konek Sándor: *Újabb adataink Magyarország bűnvádi statisztikájából*. In: *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*. Harmadik kötet (A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatala, Budapest, 1875, 49–53. p.)

²⁹ Uo., 49–50. p.

³⁰ *Csemegi Károly művei*. Szerk. Edvi Illés Károly, Gyomai Zsigmond. II. kötet (Franklin Társulat, Budapest, 1904, 14. p.); *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről és teljes anyaggyűjteménye*. Szerk. Löw Tóbiás. I. kötet (Pesti könyvnyomda-részvény-társaság, Budapest, 1880, 31–32. p.)

³¹ *Magyar jogtörténet*. Szerk. Mezey Barna (Osiris, Budapest, 2004, 296. p.)

³² Csizmadia Andor–Kovács Kálmán–Asztalos László: *Magyar állam- és jogtörténet* (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1999, 435. és 447. p.; a vonatkozó rész szerzője: Kovács Kálmán)

Gyekiczky Tamás

Rendcsinálás – Tisztogatás az ügyvédi karban 1957–1958

Dokumentumok

Az ügyvédi kar 2007-ben új ügyvédi törvény előkészítését kezdte meg. A viták folynak, a különböző szabályozási megoldások kidolgozatlanok. Mindenezek ellenére az ügyvédi kar modern kori történelme során először került olyan helyzetbe, amikor – élve a maradéktalan önrendelkezés jogszabályi lehetőségével – önmaga alakíthatja ki működésének kereteit.

Dokumentum-összeállításunk azt a korszakot idézi fel, amikor nemcsak az önrendelkezés volt illúzió, hanem a kar önvédelmének sem volt esélye. Az 1956-os forradalom után a hatalmát restauráló politikai elit nyílt személyi és szervezeti támadást indított az ügyvédi kar ellen. A leszámolás során nemcsak ügyvédek sokaságát fosztották meg hivataluk gyakorlásától, hanem az államszocializmusnak megfelelő működési keretet alakítottak ki. Ezek az intézmények a jogállami fordulatig meghatározták a magyarországi ügyvédek hétköznapijait.

Számos elképzelésünk van arról, vajon miért éppen 1957-ben került sor az ügyvédek elleni leszámolásra. Az ügyvédi kar forradalom alatti szerepvállalása éppúgy oka lehetett e dühödt akciónak, mint az ügyvédség soraiban időközben felszínre kerülő jogi-jogállami elképzeléseknek, amelyeknek az ügyvédi vezetők minden lehetséges fórumon helyt adtak.¹ Magyarázatul társadalmi-strukturális okokat is említhetnénk, azaz maga az ügyvédi kar, társadalmi természete szerint, beilleszthetetlen egy monolit hatalmi rendben felépülő igazságszolgáltatási szervezetrendszerbe.

Bármennyire furcsa, a kádári vezetés által hevesen bírált és – verbálisan – meghaladni kívánt „Rákosi-rendszer” csak alig nyúlt hozzá az ügyvédi működés jogi kereteihez. Cinikusan szólva: annyira jelentéktelenné tette e jogvédelmi hivatásrendet, hogy semmi szüksége sem volt az 1938-as Ügyvédi Rendtartás átfogó reformjára. Kádárék persze nem az ügyvédi kar szerepének növelését és a joguralom biztosítását tartották szem előtt, hanem be akarták fejezni azt, amit Rákosiék el sem kezdtek: az ügyvédi kar (szakma és szervezet) totális politikai integrációját. E célkitűzésből ered az intézkedéseket legitimáló, a folyamatosságot túlhangsúlyozó szemléletmód.

A dokumentumok szövegének közzététele előtt röviden szeretnénk bemutatni az 1958-as (nevezzük kádári megoldásnak) törvényerejű rendelet előtti korok szabályozástörténetét. Ezt követően néhány megjegyzést fűzünk a dokumentumokhoz, inkább kiegészítve, mintsem magyarázva azok mai szemmel is érdekes és fontos szövegét.

1. Az ügyvédi működés keretei: rövid szabályozástörténet

A dualizmus alapjait kiépítő törvényhozás a kiegyezést követő hetedik évben alkotta meg az 1874:34. törvénycikket az ügyvédi rendtartás tárgyában. E törvény, többszöri módosítás után, az 1937:4. törvénycikkkel került átfogó reformra, ám a dualizmus korabeli törvénycikk számos rendelkezése az 1937. évi jogszabály közvetítésével 1958-ig fennmaradt. Kádárék tehát egy több évtizedes intézményszerkezetet roppantottak össze.

Az ügyvédi tevékenység 1874 óta két alapelv szerint folyt. Az ügyvéd magánvállalkozóként – entellektüel polgárként – dolgozott, munkahelye sem nevesítve, sem szervezetileg szabályozva nem volt. Látni fogjuk, az 1958-as változások során éppen ezt az autonómiát vonták meg akkor, amikor az ügyvédek ügyvédi munkaközösségekbe kényszerítették.

A másik alapvető szervezési elv az államhatalomtól való függetlenség volt, ami egyfelől az igazságügy-miniszter rendkívül csekély felügyeleti jogosultságában, másfelől a kamarai szervezet teljes autonómiájában testesült meg. Ebben az értelemben a kamara valójában működési keretet jelentett, amelynek határai a törvényszékekhez igazodtak, azaz regionális elven jöttek létre. Az 1874:34. tc. 17. §-a például kimondta, hogy úgy kell megállapítani a kamarák működési területét, hogy az több törvényszék területére terjedjen ki. Nem államigazgatási vagy közigazgatási egység, hanem az igazságszolgáltatás regionális felépítése határozta meg a kamarai tagozódást.

A kamarai autonómia 1874-ben magában foglalta, hogy a „vagyonatlan perlekedők” képviselőit a kamara saját maga oldja meg. Az 1874:34. tc. 28. §-a szerint a választmány határozott a pártfogó ügyvéd kirendeléséről, díjazásáról. E kirendelést a kamara tagja csak rendkívül indokolt esetben tagadhatta meg.

A törvénycikk hatályba lépése után a kisebb-nagyobb módosítások az ügyvédi etika kérdéseit, a fegyelmi eljárást és a fegyelmi büntetésék rendjét (1887:28. törvénycikk az ügyvédi rendtartás módosításáról) egészítették ki. Az 1907-es nagyobb módosítás (az 1907:24. törvénycikk az ügyvédi rendtartás módosítása tárgyában) pedig lehetővé tette az ügyvédi kamara választmánya és fegyelmi bírósága határozatának megtámadását a Királyi Curia (törvényi írásmód – Gy. T.) előtt. A Curia ügyvédi tanácsa döntött a hatáskörébe rendelt ügyekben; e tanács tagjainak

jelentős részét az igazságügy-miniszter választotta ki az ügyvédi kamarák által kijelölt ügyvédek közül (1907:24. tc. 3. §).

Az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó évtizedében, 1912-ben egy korabeli „salátatörvénycikk” (az 1912:7. törvénycikk az egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályokról) rendezte újra az ügyvédi hivatás gyakorlásának személyi-szakmai feltételeit. Az ügyvédjelölti lajstromba vételnél megkívánta a „jogtudori oklevél” megszerzését (korábban elegendő volt az elméleti államvizsga és az első szigorlat sikeres letétele), az ügyvédek lajstromba vételénél pedig az ügyvédi vizsga letételét követő két év joggyakorlat kimutatását. Az egységes bírói és ügyvédi szakvizsga bevezetéséről rendelkezett az 1913:53. törvénycikk. Ennek alapján az ügyvédek joggyakorlata a leendő bírakkal azonos feltételek szerint, velük közös helyszíneken zajlott. Időtartama mindkét szakma esetében három év volt; ebből legalább egy évet mindkinek a királyi bíróságnál, egy évet ügyvédnél (vagy más peres képviselő ellátására alkalmas szervezetnél) kellett letöltenie, a hátralévő egy évet pedig a felsoroltakon túl ki lehetett tölteni a közjegyzőnél, vagy az Igazságügyi Minisztérium fogalmazó szakán. Mivel a királyi bíróságoknál csak azt a személyt lehetett kötelező gyakorlatra bocsátani, aki megfelelt a köztisztviselőkre megszabott általános feltételeknek, az ügyvédi kiválasztás – közvetve – a közigazgatási tisztviselők szakmai kiválasztási feltételeihez igazodott.

A 1930-as években az 1934. évi kisebb módosítást három év múlva követte az a törvény, amely 1958-ig meghatározta az ügyvédi tevékenységet. Az 1934:2. törvénycikk legfontosabb újítása az időközben – éppen regionális szervezésük miatt – több százas taglétszámot elérő kamarák belső szervezeti rendszerének kialakítása volt. E törvény ötszáznál több tag esetében lehetővé, illetve ezerfős taglétszám felett kötelezővé tette a képviselői közgyűlésre történő áttérést. Szabályozta a választási eljárást, a közgyűlés hatáskörét, és a közgyűlés összehívásának rendjét, illetőleg a közgyűlési küldött jogait és kötelezettségeit. Mintegy „mellékesen” határozott és egyértelmű szankciókat fogalmazott meg azokkal az ügyvédekkel szemben, akik vagy a kamarai tagdíjat vagy a gyám- és nyugdíjintézeti hozzájárulást nem fizették meg. E renitenseknek megtiltotta a kamarai tisztségviselővé választást éppúgy, mint a Kúria ügyvédi tanácsába történő jelölést. E rendelkezéseket az 1937:4. törvénycikk egy az egyben átvette, és beillesztette intézményrendszerébe.

Az 1937-ben hatályba lépett törvény címe (*Törvénycikk az ügyvédi rendtartásról*) félrevezető. Legalábbis ha napjaink fogalomhasználatát nézzük, hiszen az ügyvédi rendtartás alatt mást értünk, de a törvény is inkább az ügyvédi működés kamarai szervezeti rendjére koncentrált, és csak a II. fejezetben rendelkezett az ügyvédi működésről. A törvénycikk minden kétséget kizáróan rendkívül modern törvény, részletesen foglalkozott az ügyvédi kamara szervezeti

felépítésével, az ügyvédi önkormányzatok létrehozásával, működésével, az ügyvédi önkormányzat tisztségviselőivel és kollektív szerveivel. Azonban – és ez rendkívül fontos az 1958-as változásokat nézve – nem adta fel azt az alapvetést, hogy az ügyvédi tevékenység az ügyvéd személyes vállalkozása, egy olyan polgári értelmiségi szakma, amely szakmai és képzettségi előírásaiban szabályozható ugyan, de munkaszervezeti kontroll alá nem vonható. Ennek az elvnek megfelelően fel sem tételezte a törvény, hogy a kamara és az ügyvéd között valamilyen szervezeti elemet létre kell hozni. A rendszer így kétpólusú maradt, az önkormányzatiság alapjain felépülő működési forma továbbra is alapvető elem.

Az ügyvédek önkormányzati szerveként működő ügyvédi kamarát a törvény tagolt szervezetként fogta be, olyanként, amely két elemből, a „közjogi testületből” és a „vagyonjogi személyből” állt. A kamara elnöke mindkét oldalt szuverén módon képviselte. A kamara helyi bizottságokat hozhatott létre azoknak a királyi törvényszékeknek a területére, amelyeknek székhelye nem esett egybe az ügyvédi kamara székhelyével.

Az ügyvédi működés feltétele lett, hogy az ügyvéd rendelkezzen iroda céljára szolgáló helyiséggel. Nem volt szükséges azonban, hogy az iroda és a lakás külön legyen akkor, ha valamilyen jogcímen vagy valamelyik családtag engedélyével rendelkezésre állt az ügyvédi működéshez szükséges irodahelyiség. Mivel a törvény a társas iroda fogalmát is ismerte, a szükséges helyiségigényt társas irodára nézve szintén megadta. Tilalmazta ugyanakkor a „fiókiroda” fenntartását. Részletes és mindenre kiterjedő garanciális rendelkezéseket léptetett hatályba az ügyvédi felvétel, a névjegyzékből való törlés eseteire. Bevezette – szükség esetre – az ügyvédi biztosítékadást, amelyet az ügyvédi kamarák kezeltek, és amely nem csökkenhetett az ügyvéd számára előírt mérték alá.

A törvény kibővítette az ügyvédi tevékenységet végzők körét. Az ügyvéd és ügyvédjelölt mellett megjelentek a helyettes ügyvédek, akik a jelenlegi ügyvédi törvényből ismert alkalmazott ügyvédhez hasonló jogállásba kerültek.

Összefoglalásképpen elmondható: a törvény – az ügyvédi tevékenység minden elemét érintve, számos ponton újraszabályozva – biztosította a professzionális ügyvédi hivatás jogszerű gyakorlását. A törvényi mértéken túlmenően nem korlátozta az ügyvédi autonómiát, de részletes szabályokat alkotott az ügyvéd felelősségéről vagy a kamara felügyeleti jogosultságáról. Az ügyvédi felelősség nem korlátozódott a fegyelmi felelősségre, sőt a törvény gondoskodott az ügyvéd polgári jogi felelősségének vagyoni garanciáiról.

Az 1937. évi törvénycikk volt az a „burzsoá ügyvédi rendtartás”, amelynek eltörlését Kádárék 1957-ben célul tűzték ki. A törvény alapjaiban – amint említettük – ugyanis túlélte a Rákosi-korszakot, jóllehet néhány módosításon 1945 után átesett.

Az 1947. évi I. törvény még csak néhány pontban érintette az 1937-es rendtartást, azonban az 1948. évi XXIX. törvény már több mint huszonöt szakaszt módosított. Amíg 1947-ben az önkormányzatiság, addig 1948-ban a fegyelmi felelősség állt a módosítások homlokterében. Az önkormányzatiság elvének korlátozása mögött a második világháborús náci és nyilas zsidóüldözések következtében vagyonukat és tagságukat elvesztő kamarák helyzetének rendezése állt. A fegyelmi eljárás újrászabályozását nemcsak az időközben átalakított igazságügyi-bírói szervezet miatt kellett végrehajtani, hanem az országos ügyvédi bizottság hatáskörének kibővítése miatt is. A látható centralizáció első jele volt, hogy a megszűnő kamarák vagyonának kezelését az ügyvédi kamarák országos bizottságának hatáskörébe rendelték. Ezután a másodfokú fegyelmi eljárások, a felügyeleti intézkedések elleni „felfolyamodások” szinte logikusan kerültek e fórumhoz. 1948-ban a „szegények” képviselőjét ellátó ügygondnok kirendelése a perbíróság feladata lett, és szigorú címhasználati tilalmat rendeltek el az ügyvédi karra nézve.

1957-ig az ügyvédi tevékenység szabályozását vagy kormánysszintű jogszabályban (rendelet, határozat) vagy igazságügy-miniszteri rendeletben végezték el. 1949-ben a 6000/1949. (I. 22) IM rendelet bevezette az ügyféli panasz eljárás intézményét, ami közvetve lehetőséget (és módot) adott az ügyvédi tevékenység legbelső titkainak nyilvános ellenőrzésére. Az ügyfél panaszát – a jogszabály a fő esetköröket az ügyvéd elszámolási kötelezettségének megsértésére tartogatta – az ügyvéd lakóhelye szerint illetékes törvényszéken terjeszthette elő (R. 2. §). A törvényszék egy rendes nemperes eljárásban, ha kell, hivatalból is bizonyítva, megvizsgálta a panasz jogosságát. Még akkor is le kellett folytatni az eljárást – írta elő a rendelet –, ha a panaszos nem jelent meg a meghallgatáson. A panasz tárgyában hozott, és az ügyvédet elmarasztaló döntés fegyelmi vagy büntető konzekvenciáit hivatalból kellett érvényesíteni, ezek megindítása kötelező volt.

1949-ben egy Minisztertanácsi rendelet (4302/1949. [XI. 3.] MT rendelet a joggyakorlat és az egységes bírói és ügyvédi vizsga tárgyában, valamint egy igazságügy-miniszteri rendelet (84000/1949. [XI. 3.] IM rendelet az MT rendelet végrehajtásának tárgyában) az ügyvédi szakma több évtizedes tradícióit kezdte ki. Még nem számolta fel az egységes bírói-ügyvédi vizsgát, ám a joggyakorlatot már kettéválasztotta. Ügyvédjelölt – ezt az IM rendelet 2. § (2) bekezdése egyértelművé tette – csak ügyvédnél végezhetett joggyakorlatot, a bíróságokat és az igazságügyi szerveket fenntartották a fogalmazók részére (külön szabályozva a hadbírókat). Felpuhították ugyanakkor a joggyakorlatot azáltal, hogy megengedték annak „alapos jogi vagy közigazgatási ismeretek szerzésére alkalmas munkakörben” való letöltését, legyen az kereskedelmi vagy közlekedési vállalat, illetőleg pénzintézet. Mivel az ügyvédjelölt csak ügyvédnél végezhetett joggyakorlatot, nyilvánvaló, hogy ez a lehetőség a bírói kar jövődő tagjai előtt nyílt meg.

A joggyakorlat ellenőrzését az IM rendelet ún. joggyakorlati összejegyzésekre bízta. Azoknál az ügyvédi kamaráknál, ahol a jelöltek joggyakorlatot folytattak, joggyakorlati bizottságot kellett szervezni, és a „joggyakorlaton lévők részére a népi demokrácia követelményeinek megfelelő továbbképzésük céljából összejegyzeteket kell tartani” (IM R.7. § [1] bek.) Ezek az összejegyzetek a joggyakorlaton részt vevők kötelesek voltak megjeleníteni, és a munkában tevékenyen részt venni. Az összejegyzet időtartama legalább hetente két óra – írta elő a jogszabály. Az összejegyzetokről a kamara elnökének minden évben jelentést kellett készítenie az igazságügy-miniszter részére.

A vizsga igazi bürokratikus számonkérésé alakult át. Főképpen az eljárási szabályok kidolgozottsága, az ismételt és pótvizsgák precizitása jelezte: a vizsgakövetelmények teljesítése a jelölt számára élet vagy halál kérdésének magasságába emelkedett.

Az 1951–1955 közötti időben a Minisztertanács, az igazságügy-miniszter, valamint a Pénzügyminisztérium rendeleti úton szabályozta az ügyvédi kar életét. E jogszabályok közül legfontosabb a 23/1955. (III. 20.) MT rendelet, mivel ennek 12 szakasza évtizedes tradícióktól fosztotta meg az ügyvédi kart.

Emlékeztetőül: 1945 előtt a bírói és az ügyvédi szakvizsga, joggyakorlat szorosan összetartozott, közös vizsga és közös gyakorlati képzés szolgálta a magas színvonalú utánpótlást. Az 1955-ös MT rendelet megszüntette az ügyvédi vizsgát, s egyszerűen egy közlebből meg nem határozott gyakorlati és elméleti tudást írt elő az ügyvédi névjegyzékbe való bejegyzéshez. Erről a kamarának a felvételi eljárás során kellett meggyőződnie, objektív kritérium pusztán a két év gyakorlati idő volt, amelyet a jelöltnek le kellett töltenie. Igaz, méltányosságból ez az idő egy évre volt csökkenthető.

A rendelet centralizálta az ügyvédi szervezetet, mivel kimondta, hogy „az ügyvédi kamarák az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottságának és az Igazságügyminiszternek felelősséggel tartoznak” (23/1955. [III. 20.] MT. rendelet 1. § [2] bek.).

Az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottsága (ÜKOB) ellenőrzési és utasítási jogot kapott, az igazságügy-miniszter pedig ún. főfelügyeleti jogot gyakorolt. Egyszerűsítették a fegyelmi eljárást, kétfokú eljárásban, három-három tagú tanácsokban döntöttek az ügyvédek fegyelmi felelősségéről.

A 2/1955. (III. 20.) IM rendelet (az ügyvédek fegyelmi szabályzatáról) pontosította és szervezetileg körüljárta az ügyvédek elleni fegyelmi eljárást. A látzatok fenntartása mellett a fegyelmi eljárás alkalmassá vált bármelyik ügyvéd bármikor történő elbocsátására – ha az eljáró tanácsok ezt akarták. Márpedig politikai nyomásra miért akartak volna mást?

A korszakban kibocsátott 5000/1951. (II. 27.) IM rendelet, az 1/1955. (I. 5.) IM rendelet, valamint a 3/1955. (IX. 8.) IM rendelet egyfelől az ügyvédi kamarák területi beosztásáról tartalmaztak új előírásokat.

kat, másfelől az ügyvédi munkaközösségek tagjainak adóztatásáról, társadalombiztosítási járulékainak megfizetéséről rendelkeztek. (2/1954. [V. 13.] IM rendelet). Fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy Pénzügyminisztérium már egy 1952. évi rendeletében (20/1952 [III. 23.] PM rendelet) szabályozta az ügyvédi munkaközösségek tagjainak adóztatását. Az ügyvédi munkaközösségeket érintő speciális (és kedvező) adó- és társadalombiztosítási rendelkezések miatt elmondhatjuk, 1952/1954-től lényeges, pozicionális különbség alakult ki az ügyvédi munkaközösségek és az egyéni ügyvédek között – a munkaközösségek javára.

Az ügyvédi munkaközösségekről a bemutatott jogszabályokon kívül a jelenleg nyilvánosan elérhető jogi adatbázisokban más korabeli jogszabály nem található. Meg kell tehát fogalmaznunk azt a tételt, miszerint az ügyvédi munkaközösségek (ÜMK) kialakításának ekkor semmilyen jogszabályi háttere nem volt. Az ÜMK-ra vonatkozó működési előírásokat 1951–1957 között az alapvetően az egyéni ügyvédi tevékenységre vonatkozó jogszabályokba erőszakolták bele.

Az IM és PM rendeletek kis és rövid rendeletek voltak, ám mégis a későbbi változások előselekként értelmezhetjük őket. Az ügyvédi kamarák területi beosztásának újraszabályozása a megyerendszer felé tolta el a kamarai területeket – feladva a majd hetven éve követett regionalizmus elvét. A munkaközösségekre vonatkozó pénzügyi, társadalombiztosítási és adórendeletek pedig az ügyvédség kollektív munkaszervezetének (az 1958-ban általánosan bevezetendő munkaközösségeknek) az alapjait teremtették meg. A jogszabály lényeges újítása volt az összevont adó- és járulékfizetési kötelezettség (20/1952. [III. 23.] PM rendelet), a munkaközösség tagjainak biztosított fix és az átlagnál valamivel magasabb öregségi nyugdíj, illetve a rokkantsági és özvegyi nyugdíj meghatározásának kedvezőbb szabályai (2/1954. [V. 13.] IM rendelet).

Az ügyvédi munkaközösségek nyílt preferenciája más területeken is látható és érezhető volt – egyértelműen diszkriminálva az akkor „magánügyvéd”-nek elnevezett ügyvédek. A rendszer jogpolitikai törekvéseinek tisztázásához rövid kitérőt kell tennünk a mezőgazdasági nagyüzemek, nevezetesen a termelőszövetkezetek polgári peres képviseletének korabeli problémáira.

1953-ig a termelőszövetkezetek perbeli pozíciója egyértelműen gyengébb volt, mint a velük szemben álló állami cékéké. E helyzetben az igazságügy irányítói 1954-ben változtatni akartak. „A termelőszövetkezeteknek számos jogvitája volt a szerződéses termelésből kifolyólag. Az ügyek nagy többségében kiderült, hogy a szerződések kötésénél a vállalatok megbízottai félrevezették a tsz. vezetőket, más esetekben a pereknek a megtárgyalását az igazságügyminisztériumi utasítás állította le, míg végül MT határozat rendezte a szerződéses termelésből eredő igényeket [...]. A termelőszövetkezetek ellen indított közületi perek megalapozottsága számos esetben hiányos. B. megyében ugyanis

tömegesen indított a TÜZÉP központ a tsz-ek ellen pereket azon alapon, hogy a járási tanácsok mezőgazdasági osztálya által diszponált különböző építőanyagokat a tsz. nem vette át. A perek tárgyalása során kiderült, hogy a tanácsi szervek a megyei tervfelbontás során a tsz.-ek vezetőségét nem kérdezték meg, a tervfelbontást íróasztal mellől végezték, és ez a bürokratikus eljárás számos esetben járt azzal a következménnyel, hogy a bíróságok a tárgyaláson meg nem jelenő tsz.-ket indokolatlanul elmarasztalták [...]. Az igazságügyminisztérium több polgári jogi per átvizsgálása során megállapította, hogy részben a tsz. vezetők jogi jártasságának hiánya, részben az adminisztráció felületessége miatt rendkívül komoly károk jelentkeznek az egész szövetkezeti tagság terhére. [...] A termelőszövetkezetek jogi képviseletének rendezése rendkívül sürgős.”²

Az adminisztráció gyorsan intézkedett, az igazságügy-miniszter és a földművelésügyi miniszter együttes utasításban rendezte a termelőszövetkezetek állandó jogi képviseletét. Az utasítás lehetőséget adott, hogy az ügyvédi munkaközösségek szerződés alapján (amelyet az utasítás melléklete tartalmazott), eljárjanak a termelőszövetkezet pereiben, sőt tartós megbízási szerződést kössenek (havi 30–80 Ft közötti összegért) a termelőszövetkezettel. Az utasítás a peres képviselet mellett megengedte a peres tanácsadást, kizárta viszont a termelőszövetkezet belső ügyeibe, termelési rendjébe való beavatkozást. („Minden ilyen cselekményt vagy ennek kísérletét fegyelmiileg meg kell torolni” – írta elő az utasítás.) Jogi képviseletet az ügyvédi kamara által kijelölt ügyvédi munkaközösség láthatott el, aki az illetékes járási tanácsok végrehajtó bizottságának mezőgazdasági osztálya közvetítésével szerződést kötött a termelőszövetkezettel. A termelőszövetkezetek egyes ügyekben természetesen közvetlenül is megbízhatták az ügyvédi munkaközösségeket, de az utasítás maga az állandó jogi képviselet szabályait fektette le. Az utasítás leszögezte: „...a termelőszövetkezetek állandó jogi képviseletének az a célja, hogy a termelőszövetkezeteket jogaik képviseletében és kötelezettségeik teljesítésében támogassa és ezzel a törvényesség megszilárdítását ezen a téren is előmozdítsa. Erre való tekintettel a termelőszövetkezetek képviseletében eljáró munkaközösségek, ezek vezetői, valamint az ügyek vitelére kijelölt ügyvédek kötelesek fokozott figyelmet fordítani a termelőszövetkezetek jogi képviseletének ellátására, a szerződésben vállalt kötelezettségek és az ezzel kapcsolatos feladatok lelkiismeretes teljesítésére.”³

Összegezve tehát, a tartós megbízást csak ügyvédi munkaközösségek láthatták el. Mindez előrevetítette azt, amit mindenki sejtett: az ügyvédi munkaközösségek a szocializmusnak megfelelő működési formák. Az ügyvédek körében a munkaközösségek nem örvendtek nagy népszerűségnek, ennek köszönhetően 1956-ig csekély számú ügyvédi munkaközösség alakult. Az 1956-os forradalom leverése után azonban már senki nem tartóztathatta fel a politikai hatalmat, így

e munkaszervezeteket tették meg az ügyvédi működés generális keretévé.

2. Az ügyvédi reform jogszabályai

Az ügyvédi kar elleni jogi és politikai retorziókban nagy jelentőségre tett szert a fontos és bizalmas munkakörök betöltéséről szóló 1957. évi 66. tvr. A törvényerejű rendelet szándéka szerint az erkölcsi bizonyítvány felhasználásának szabályait alkotta meg, valójában azonban a politikai megbízhatóság kritériumait fordította le a jogi normák nyelvére. Az 1957-es rendelet csak az 1956. október 1-jétől (vagy ezt követően) kinevezett személyekre vonatkozott (az 1956. január 1. és 1956. október 1. közötti kinevezésekre visszamenőlegesen kellett beszerezni az erkölcsi bizonyítványt), azonban a rendelet 1958. évi módosítása (az 1958. évi 42. tvr.) az 1956. október 1. előtti kinevezésekre szintén alkalmazni rendelte a tvr. előírásait.

Azokat a „fontos és bizalmas” állásokat, amelyek betöltésénél a rendeletet kötelező volt alkalmazni, a miniszterek, illetve – országos hatáskörű szervek esetében – az országos hatáskörű szervek vezetői állapították meg. Az erkölcsi bizonyítványt a belügyminisztérium által kijelölt szerv állította ki arról, hogy a kérelmező szerepel-e a bünyügyi nyilvántartásban, vagy sem. A nyilvántartás csak a jogerős bírói büntető ítéletet tartalmazhatta. A problémák azonban éppen ehhez a megfogalmazáshoz kapcsolódtak.

A jogerős büntető ítélet megfogalmazás a valóságban számos büntetést, intézkedést takart, ám a jogalkotó nem differenciált ezek között. A „feledékenység” következtében azok a személyek, akiket a forradalom után bírói úton internáltak, már eleve nem kaphattak nemleges igazolást. Ugyancsak nem kapott nemleges igazolást az sem, aki 1956 októberé előtt szerepelt a bünyügyi nyilvántartásban – kitelepítették, koncepciók perben elítélték –, és törlése korábban nem történt meg, illetőleg a jogszabály feledékenysége miatt később sem kerülhetett sor a rehabilitációk folyamán felülbírált büntető ítéletnek a bünyügyi nyilvántartásból való törlésére. A jogerős büntető ítélet ténye tehát akkor is szerepelt a bünyügyi nyilvántartásban, ha az illetőt később rehabilitálták.

A törvényerejű rendelet szankciója kemény: aki szerepel a nyilvántartásban, azt el kell bocsátani, illetve tilos kinevezni. Öt évi szabadságvesztéssel fenyegeti azokat, akik mindezek ellenére mégis kinevezik a bünyügyi nyilvántartásban szereplő személyeket.

A jogszabály hatályát az ügyvédi felülvizsgálat során az ügyvédi karra is kiterjesztették. A Politikai Bizottság 1958. február 18-ai határozata szó szerint kimondta: *nem osztható be ügyvédi munkaközösségbe az, aki az 1957. évi 66. tvr. és végrehajtási rendelkezései értelmében fontos és bizalmas munkakört nem töltött be.* (Vö. 2. sz. dokumentum, 6. p.)

Jóllehet az első dokumentum dátuma 1957. december 4. (1. sz. dokumentum), a jogi szabályozás „megelőzte” a

politikai elgondolásokat. Már 1957. május 11-én az igazságügy-miniszter rendeletben korlátozta a budapesti kamarai székhelyre történő bejegyzéseket, átjegyzéseket (3/1957. [V. 11.] IM rendelet a budapesti ügyvédi kamara területén egyes meghatározott székhellyel történő ügyvédi bejegyzés átjegyzés, székhelyáthelyezés korlátozásáról). Egy másik miniszteri rendelet 1957 júniusában arról intézkedett, hogy ki gyakorolja az ügyvédek felett a fegyelmi jogkört abban az esetben, ha az igazságügy-miniszter az 1937:4. tc. alapján felfüggeszti a kamara önkormányzatát. Ilyen, felfüggesztő jogszabályt nem találtunk, azonban a pártiratokból tudjuk, hogy a kamarai önkormányzatok felfüggesztésére a valóságban sor került. Egyes információk szerint a Budapesti Ügyvédi Kamarát már 1957 januárjától kormánybiztos vezette, más kamarák önkormányzatát az ügyvédi felülvizsgálat kapcsán szüntették meg.

Az ügyvédi kar jövőjét azonban az 1958. évi 12. tvr., valamint annak a 26/1958. (III. 30.) Korm. rendeletben és a 8/1958. (IX. 13.) IM rendeletben foglalt végrehajtási utasításai döntötték el. A jogszabályalkotással párhuzamosan folyt a politikai akció, a Politikai Bizottság határozatát 1958. február 18-án hozta meg. A PB határozat az egész tisztségviselési művelet lebonyolítására 1958. szeptember elsejét jelölte meg végső határidőként, és a politika által megszabott időfolyamatba illesztették be a törvényerejű rendelet hatálybalépési dátumát, 1958. március 31-ét. A jogszabályt a március 30-ai *Magyar Közlönyben* hirdették ki. Mégis, minden előkészület ellenére a nyár végére nem fejeződött be a tisztségviselés, aminek egyik oka a másodfokú eljárások elhúzódása volt. Az apparátus a késedelem másik okát az ügyvédi vezetésben kereste és találta meg (7. sz. dokumentum). Számunkra nyilvánvaló: az ügyvédi kamarák vezetésének „passzív ellenállása” hátráltatta a folyamatot.

A törvényerejű rendelet alapvetően *szervezet-centrikus*. Az ügyvédek személyére vonatkozó előírások az IM rendeletre maradtak, a zavarelhárítást és az új rendszer kialakításának feladatait pedig a Kormányrendelet vállalta fel.

A törvényerejű rendelet elementáris és történelmi újítása a – párháthározatnak megfelelő – ügyvédi munkaközösségi rendszer kialakítása volt. Az ügyvédi működés kettős szervezeti előfeltételét fogalmazta meg a tvr. 3. § (1) bekezdése: *„az ügyvédek működésüket a fővárosban és a megyékben szervezett ügyvédi kamarák keretén belül, ügyvédi munkaközösségekben fejtik ki.”* Ennek megfelelően ügyvédként csak az működhetett, akit valamelyik ügyvédi kamara az ügyvédek névjegyzékébe bejegyzett és valamely ügyvédi munkaközösség a tagjai közé felvett (3. §. 3. bekezdés). Magánügyvéd csak kivételesen, és csak az igazságügy-miniszter engedélyével praktizálhatott. Az ügyvédi működés két szintjét szabályozta a tvr., és ebből a kétszintű modellből vezették le az ügyvédi működés valamennyi szabályát. A tvr. szabályozta az ügyvédi megbízást és a munkadíjat, a fegyelmi felelősséget, ám e szabályozási kereteket az alacsonyabb szintű jogszabályok töltötték ki konkrét tartalommal.

Ma már az is nyilvánvaló, hogy ha a működés súlypontja az ÜMK, akkor a kamara funkciói kiüresednek. Ezért a kamara csak néhány alapvető szervezeti feladat ellátására szerveződhet meg. Az a gazdag ügyvédi kamarai élet, amely az 1937-es tc. szabályaiból adódott, 1958-ra a múlt emléke lett. Az ÜMK az ügyvéd elsődleges és alapvető működési szervezete, erről a jogszabályok semmilyen kétséget sem hagytak. Az IM rendelet az ügyvédi adminisztrációt (tényvázlat, nyilvántartó lap, ügyiratkezelés) a munkaközösségre telepíti, ahol azokat az IM rendelet 29. §. szerint a munkaközösség vezetője írja alá és látja el az ÜMK bélyegzőjével. Az ügyvéd személyében nem vállalhatott el megbízást – a jogszabályok minden agyafúrt szóhasználatát ellenére sem –, s az ÜMK vált a jogi élet résztvevőjévé és alanyává. Az ügyvéd csak a rábízott ügyeket láthatta el, azok elintézését alapos indok nélkül nem tagadhatta meg. A személyében kötött, szocialista bér munkássá változtatott ügyvéd rendelkezési szabadsága az ügyfél irányában is megszűnt, ám megszűnt az ügy vonatkozásában is. Mivel az ügyvéd nem, csak az ÜMK vállalhatott ügyet, és az ÜMK-nak a kamara felé féléves jelentéstételi kötelezettsége volt, az ügyvéd szakmai munkája szoros szervezeti (és politikai) kontrol alá került. E célokat – látni fogjuk – a pártiratok ilyen direkt módon nem fogalmazták meg, azonban a szervezeti és politikai ellenőrzés hierarchikus rendje egyenesen következett a politikai bizottság döntésében előírt modellből. Természetesnek mondható, hogy a jövedelemképzési szabályok, a költségviselés, a tartalék-alap képzés előírásai stb. szorosan illeszkedtek a rendszer logikájába, így bekerültek az IM rendeletbe is. A jogszabály limitálta az ÜMK létszámát (IM rendelet 27. §.), ezzel hosszú időre lehetetlenné tette az ügyvédi kar mobilitását. Egyúttal – a politikai engedelmesség mentén – a már taggá lett ügyvédek monopolhelyzetét alakította ki.

A Kormányrendelet egyfelől a szervezeti változások okozta zökkenőket szüntette meg, azaz direkt módon eltörölte a felesleges szerveket (pl. Ügyvédi Kamarák Országos Bizottsága). Másfelől kormányrendeleti szinten adott jogi legitimitást a személyi változásoknak, azaz a politikai tisztogatásnak. E rendelet függesztette fel az ügyvédi kamarák működését, s a kamarai feladatok ellátását (átmenetileg) a miniszteri kiküldöttek hatáskörébe rendelte. A totális tagsági revízió meghirdetése mellett a politikai bizottság döntésének megfelelően ötfős bizottságokat állított fel, és felszerelte őket az ügyvédi kar tagjainak jövőbeli sorsára vonatkozó minden döntési lehetőséggel. Nem volt kibúvó, a rendszer a jogi – legális – látszatra ügyelt.

Az IM rendelet 1. §-a visszautalt az 1957. évi 66. tvr. előírásaira. Ezután az ügyvédi munka a fontos és bizalmas állásokra vonatkozó előírások szerint szerveződhetett. A dokumentumokból kitűnik, hogy a politikailag megbízható jogászok mesterséges beáramoltatásával – a bizalmi kritériumok alkalmazásával – hosszú évekre lojálisra tették az ügyvédséget.

3. A tisztogatás után

A strukturális és szervezeti átépítés után a „finomra hangolás” munkája következett. A 9/1958 (XII. 13.) IM rendelet befejezte a kamarák megyei telepítését, az 1958. évi 39. tvr. pedig az igazságügy-minisztert hatalmazta fel a kamarai tisztségviselők létszámának és az ügyvédi kamarai tisztségek megállapítására. Ezzel megszűnt minden kamarai öngazgatás, az önrendelkezés látszata is semmivé foszlott.

A 6/1959. (VI. 11.) IM rendelet (Az ügyvédjelölt és a jogi előadó joggyakorlatáról, valamint az ügyvédi-jogtanácsosi vizsgáról) egyfelől újraszabályozta a gyakorlatban eltöltendő időt (2 év), másfelől kialakította – az egységes szakvizsga bevezetéséig – az ügyvédi-jogtanácsosi vizsga szabályait és követelményeit. Láttuk, hogy az 1950-es évek első felében megszüntették az egységes bírói-ügyvédi szakvizsgát, ám 1959-ben nem a bírói szakvizsgához igazították vissza, hanem egy új szakágat (ügyvédi-jogtanácsosi vizsga) hoztak létre. Természetesen a marxista-leninista állam- és jogelmélet alapjai (Rendelet 13. §) is helyet kaptak a vizsgakövetelmények között, sőt annak, aki az egyetemen nem tanult marxizmus-leninizmust, le kellett tennie e tudományág alapvizsgáját.

Az ügyvédi tevékenység más vonatkozását érintette a 18/1959. (VI. 30.) PM rendelet az ügyvédi tevékenységből származó jövedelem adóztatásáról. A rendelet voltaképpen egy igazi adójogszabály, amely sávós jövedelemadó bevezetésével (pl. 6000 Ft adóalap felett 50%-os adóval) csapolja meg a 8/1958. (IX. 13.) IM rendeletben előírt munkaközösségi bevételeket. A pénzügyi szabályozás tehát kettős kötöttséget alakított ki, szabott díjszabás és kemény jövedelemadózás vonatkozott (az amúgy politikailag megbízható réteggé szelídített) munkaközösségekre. Az egyéni (magán) ügyvédek ugyanis a 13400/1948. (1949. I. 7.) Korm. rendelet szerint más adótáblázat és előírások szerint adóztak.

A represszió enyhülésével sem nyúlt hozzá – egészen 1966-ig – a jogalkotás az ügyvédi tvr.-hez. Nagyobb módosítást az 1966. évi 22. tvr. és annak végrehajtási rendelete, a 7 / 1966. (IX. 7.) IM rendelet jelentett. Bevezetőnkben nem térünk ki e változásokra, csupán megjegyezzük: alapvető strukturális és szervezeti változtatásokra nem került sor. A kádári megtorlás egyik termékeként kialakult munkaközösségi és kamarai rendszert ezek szerint tartósan és maradandónak ítélte az igazságügyi politika. Hosszú távra gondolták tehát, jóllehet rövid távú, priméren politikai célok mozgatták az eseményeket. Minderről a dokumentumok alapos beszámolókat adnak.

4. Pártiratok az ügyvédi tisztogatásról

Az első két dokumentum szövege majdnem megegyezik. Az 1. számot viselő irat a Politikai Bizottság (PB) számára készített előterjesztés, a 2. sorszáma a PB határozata. A politikai bizottsági vitáról

nem készült szó szerinti jegyzőkönyv, az ülés dokumentációjából csak annyit olvashatunk vissza, hogy a PB az előterjesztést – Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter szóbeli kiegészítésével – elfogadta. A szóban elhangzott kiegészítésről semmit nem tudunk.

A politikai hatalom több célt tűzött maga elé. Az 1956-os forradalom miatti leszámolás mellett egy másfajta szervezeti, működési forma kialakítását határozták el, és egy „igazságos” területi létszámelosztásról beszéltek – az ügyvédi létszám limitje mellett. E célokat aztán hol cinikusan egybemosták, hol a politikai érdekeknek megfelelően súlyozták. Mindenestre elmondható: az ügyvédi „kérdést” az ügyvédi önkormányzatok legteljesebb körű felszámolásával akarták „megoldani”.

A kérdés politikai bizottsági előterjesztője az Igazságügy-minisztérium volt, előadója az igazságügy-miniszter. Ne legyen illúziónk a kádári hatalommegosztásról; a pártállam lényege éppen a párt- és állami szervek összefonódása volt. Ami feltűnő – ezt korábban már érintettük –, hogy az ügyvédi működés új szervezeti rendjének szükségességét a felszabadulás utáni folyamatos történések rendjébe ágyazták bele, és úgy kezelték, mint egy régen megoldásra váró kérdést. *„Az ügyvédség személyi összetétele messze elmarad a politikai, társadalmi és gazdasági életünk egyéb területének fejlődésétől”* hangzott e mondat mind az előterjesztésben, mind a határozatban. A kijelentés azonban a kádári vezetésnek a forradalomhoz való viszonyából, az uralomra jutott politikai csoport legitimációs ideológiái szükséglete felől is értelmezhető. Mert, ha igaz az, hogy *„a felszabadulást követő igazolási eljárások [...] nem vezettek kellő eredményre, és a későbbi években sem történt meg az ügyvédi kar megtisztítása az ellenséges elemektől”*, akkor a forradalom ügyvéd résztvevői a múlt emberei, a forradalom pedig nem más, mint az 1945 előtti rendszer restaurációs kísérlete. Ezt a kádári ideológiát akarta alátámasztani „konkrét tényekkel” a 4. sz. dokumentum 1958-ból (közelebbi dátum nélkül), ahol a nevükön nevezett ügyvédek nyilasok, Szálasi vérbíróságainak tagjai, volt kizsákmányolók és más „reakciós” elemek. Ellenőrizhetetlenül sorolja fel az irat a neveket és „tényeket”, de minden okunk megvan kételyünk fenntartására. Kételyünk alátámasztására csak fel kell tennünk a kérdést: elképzelhető az ötvenes évek Magyarországon az, hogy a Nemzeti Számonkérő Szék volt bírāja ügyvédi praxist folytasson? A dokumentum érvelése kísértetiesen hasonlít a bírói és az ügyészi karban 1953-ban végzett tisztogatás ideológiájához, amikor az 1945 előtti „horthysta” bírókat kívánták mind a bírói korból, mind az igazságügy-minisztérium tisztségviselői köréből eltávolítani.

Az ügyvédi munkaközösségek bevezetésének szükségességét a PB határozat azzal indokolta, hogy ez a szocializmus adekvát működési formája (vö. Csehszlovákia, Lengyelország, Románia). Másfelől a kamarai visszaéléseket (azaz a kamara vezetőségének ragaszkodását az önkormányzathoz) csakis a munka-

közösségek kiépítésével lehet letörni. Tehát egyértelmű: engedelmes, a politikai hatalomnak mindenben alárendelt szervezetre van szükség. Az anyag nagyvonalúan átlép önmaga realizmusán, mivel nem titkolta a korábban megszervezett ügyvédi munkaközösségek csődjét, gyors felbomlásukat. Igaz, ezt az ellenforradalom aknamunkájának tekintették. Ugyancsak realista az előterjesztés az ügyvédi jövedelmek számaiban; az alacsony keresetek és az alacsony nyugdíjak statisztikai gyakorisága bizony ellentmondott a más helyen megfogalmazott – populista szájízű – extra jövedelmek vádjának.

Az intézkedések nem álltak arányban sem a tényekkel, sem a célkitűzésekkel. Messze túlléptek mindezen, így valójában az intézkedésekből visszaolvasva látható, mit akart elérni a pártvezetés e határozattal. Az ügyvédi munkaközösségek megszervezéséből, az ügyvédi kar személyi összetételének átalakításából ugyanis nem következett az a brutális tisztogatás, amelyre a határozat felhatalmazást adott. Már az előterjesztés első pontja, majd a határozat 2. pontja is *tisztogatást* említ, a határozat konkrétan a *politikailag és erkölcsileg alkalmatlan elemek* eltávolítását fogalmazta meg prioritásként, és csak ennek alárendelten kívánta megvalósítani a „helyes” és *„területi eloszlásában megfelelő”* létszámot. Ebben az összefüggésben értelmezhető a határozat azon törekvése, hogy a budapesti 1288 fős ügyvédi létszámot 800 ügyvédre redukálja.

Az új Ügyvédi Rendtartás – a már idézett 1958. évi 12. tvr. – szintén e politikai célok szempontjából értelmezhető. A határozat a jogszabályból a tisztogatás technikáját emelte ki, továbbá olyan „jogon kívüli” kizárási szempontokat fogalmazott meg, amelyeket a tvr. szövege nem tartalmazott. Ilyen szempont volt például a *„kijáráásokra, ügyletek közvetítésére”* vállalkozó ügyvédek kizárása, és annak a generálklauzulának egyértelmű hangsúlyozása, miszerint azt is ki kell zárni, aki *„általában olyan magatartást tanúsít, amely méltatlanná teszi a szocialista értelemben vett ügyvédi gyakorlat folytatására”*.

Az már mellékes, hogy a PB határozat a fizetések, nyugdíjak és munkafeltételek javításán is gondolkodott. Különösen azért, mivel – látni fogjuk – a magasabb nyugdíjakat az ügyvédi kar magasabb nyugdíjjárulékából fedezték, azaz áthárították a tisztogatásokon átesett ügyvédekre.

A határozat ütemezése feszes, 1958. augusztus 31-éig írta elő az akció lefutását.

A 3. sz. dokumentum dátuma 1958. június 12., tehát négy nappal Nagy Imréék kivégzése előtt született. Az Igazságügy-minisztérium szigorúan titkos jelentése néhány megye tapasztalait foglalta össze, országos adatok ekkor még nem álltak rendelkezésre. Ettől függetlenül a tisztogatás technikájáról részletes képet kapunk.

Az IM eligazító és tájékoztató értekezleteken egységesítette az országban szervezett mintegy 40 felülvizsgálati bizottság szemléletmódját. A június 12-én

született jelentés készítői arról tudósítanak, hogy a felülvizsgálatok valójában 1958 májusában indultak meg, és június első harmadában már befejezésükhöz közeledtek. Tehát alig hat hét alatt zajlott a felülvizsgálat – igaz, mindez az első fokú eljárást jelentette. Június 12-ére öt megyében elkészültek a „munkával”. Számszerűsítve eredményeiket, az ügyvédi kar 51%-át találták „alkalmatlannak”. Ezek a számok messze meghaladták az eredeti létszámkereteket, úgy tűnik, egyúttal helyet csináltak a máshonnan „átírányított”, rendszerhű jogászoknak. Ugyanakkor Budapesten – sajnálkozva állapítja meg e tény az anyag – csak az ügyvédek 15–30%-át találták alkalmatlannak (hogy e szám miképpen jött ki, nem tudjuk), mivel a nagyvárosban kevésbé ismerik egymást az emberek – írták a jelentés készítői.

A jelentés egyik „problémája” az 1957. évi 66. tvr. alkalmazhatósága. Egyfelől ennek következetes érvényesítése miatt *„egyres helyeken az ügyvédek száma olyan alacsony lesz, hogy az ítélkezés folytonossága és a lakosság jogi tanácsadással ellátottsága nem látszik biztosíthatónak.”* Másfelől *„a vonatkozó rendeletben felsorolt kizáró okok alá eső személyeket továbbra is alkalmasnak találták az ügyvédi hivatás gyakorlására, mert mind a felszabadulás előtti, mind a felszabadulás utáni tevékenységüket túlnyomóan pozitívan értékelték”.* Azaz az ügyvédi alkalmasság nem erkölcsi bizonyítvány kérdése, s a rendelet (említett) parttalan megfogalmazása eleve kizárta a szakmailag alkalmas ügyvédek is az ügyvédi karból. *„A felülvizsgálat alá vont ügyvéd, aki 1945. előtt vitéz és országgyűlési képviselő volt, már a felszabadulás előtt és után is olyan pozitív magatartást tanúsított, hogy pld. mint munkásszárad parancsnok élete kockáztatásával védte az üldözötteket. Ezt az ügyvédet magatartása alapján még az izraelita hitközség is pártfogolja és az ügyvédet 13 éves ügyvédi múltja állítólag annyira feddhetetlen, hogy eltávolítása sokak előtt megfoghatatlan lenne.”* A jelentés arra nem tér ki, miért nem kapott az ügyvéd erkölcsi bizonyítványt? Valószínű, hogy az erkölcsi bizonyítvány megtagadása sem – csakis és kizárólag – a bírói ítélet ténye miatt történt.

Az ügyvédek közül sokan a 26/1958. Korm. rendelet megjelenése után – belátva reménytelen helyzetüket – önként megváltak ügyvédi státuszuktól. Jogtanácsosként vagy jogi előadóként akarták szakmai karrierjüket folytatni. Ezek bizony elkerülték a felülvizsgálatot. A jelentés e ponton válik igazán döbbenetessé – és így lesz a Kádár-rendszer igazi dokumentuma –, mivel megfogalmazói intézkedést kérnek ezen – kilépett – ügyvédek ellen is. Homályos, mit akartak, és milyen intézkedésre gondoltak, talán arra a parttalan és generális tisztogatásra, amelyet végig kellett volna vinniük a karból kilépett ügyvédekkel szemben is? Nem tudjuk.

A 4. sz. dokumentum a konkrét példákat sorolja fel, arról számol be, kiket távolítottak el a karból. Mivel – előzetes adatok szerint – az ügyvédi kar több mint 50%-át fosztották meg ügyvédi státuszától, ez a létszám kb.

1400 fő lehetett (visszaszámolva a PB-előterjesztés 2857-es létszámából). Ehhez a számhoz viszonyítva a felsorolt 9 konkrét példa – még ha igaz is lett volna – akkor sem adott alapot semmilyen általánosításra. Ennek fényében álságos a tájékoztató azon megállapítása, miszerint a bizottságok *„megerősítették kamarai tagságunkban a már eddig is működő ügyvédek túlnyomó részét”*, mivel pont az ellenkezője történt. A tájékoztató az olvasót – a célközönséget – megnyugtatta: a felülvizsgálat törvényes volt, korrekt eljárások folytak, a kizárt ügyvédek pedig elhelyezkedhettek akár jogtanácsosként, de akár nyugdíjba is mehettek.

Az 1959. március 19-én keletkezett Jelentés (5. sz. dokumentum) az ügyvédkérdés rendezéséről mint befejezett és lezárt eljárásról beszél. A bizottságok 1229 ügyvédet találtak alkalmatlannak a 2822-ből, tehát a fenti becsléssel nem tévedtünk nagyot (44%). A minisztérium ebből visszavett 366 ügyvédet, így végül 863 ügyvédet zártak ki a kamarákból (31%). Az ügyvédek létszáma 1959 fő lett, ami a Politikai Bizottság által tervezett 2000 fő alatt volt. A területi létszámokat gondosan kerülte a végelszámolás, de mindezek ellenére *„a bizottságok munkája eredményesnek”* mondható – állt a jelentésben.

A PB határozat végrehajtásának fogyatékoságaként a végelszámoló jelentés megemlíti, hogy az első fokon eljáró bizottságok nem hallgatták meg az IM észrevételeit, ezért aztán az IM-nek kellett korrigálni a hibás döntéseket. Ugyanakkor az IM, néha *„helytelen gyakorlatot folytatva”*, visszavett olyan ügyvédeket, akiket nem lehetett volna visszavenni. Mindez azt jelenti, önkényes, előre nem látható, kiszámíthatatlan gyakorlat folyt, és a fele sem igaz annak, amit a jelentés a törvényesség betartásáról ír. Alátámasztja véleményünket a jelentés más helyen található megfogalmazása, miszerint *„néhány kizárt ügyvéd visszavételért a megyei politikai és állami szervek felleptek, holott elsőfokon teljesen tőlük függött a meghagyás”*

A jelentés – támaszkodva az ügyvédi kar ellen minden időben mobilizálható populista megnyilvánulásokra – szinte dicsekedve említi, hogy *„az ügyvédi felülvizsgálatnak a dolgozók körében pozitív hatása volt. A munkások és a parasztok megnyugvással fogadták a népnéző, harácsoló, a politikailag velük szemben álló ügyvédek kizárását.”* Demagóg érvelés ez, mivel a dolgozók megnyugtatója nem szerepelt a kiemelt célok között, jóllehet a kampányt elindító iratoktól nem állt távol a demagóg és populista érvelés.

A záró jelentés sikerként könyvelte el, hogy létrejött az új szervezeti rendszer, s mind az ügyvédi munkaközösségek, mind a megyei kamarák, mind az országos szervezeti egységek megkezdték tevékenységüket. Lebonyolították a választásokat, amelynek nyomán kialakult az ügyvédi karnak egészen az 1990-es rendszerváltozásig működő rendje. Az összefoglaló ennyivel nem elégszik meg, előre vetíti *„az ügyvédi munkaközösségek szocialista tartalommal való megtöltésének biztosítását”*, azaz az ügyvédi munka permanens ellenőrzését.

A 6. sz. dokumentum egy olyan jogszabály szövege, melyből nem lett semmi. A megjegyzésekkel együtt közöljük, a kommentárt az apparátus ismeretlen tagja írta rá a papírlapokra. A jogszabály – fogalmazzunk így – még neki is túl sok volt, egész egyszerűen ezt már nem fogadta be a rendszer.

A kormányrendelet-tervezet a vállalati jogtanácsosokat akarta az ügyészség alá rendelni. Ne boncolgassunk most államfilozófiai elveket, hatalomgyakorlási technikákat – az ötlet egészen elképesztő. Ami még inkább megdöbbeníti a mai olvasót, az a mérhetetlen (és korlátozhatatlan) hatalmi omnipotizmus, amely a javaslat névtelen kidolgozóit jellemezte. A szöveg az ügyészség és a vállalati jogtanácsosok közötti hierarchikus kapcsolatra épül, így az elképzelések szerint a jövőben az ügyészség a vállalati jogtanácsosok tevékenységét „ellenőrzi és támogatja”. A vállalati jogtanácsosoknak be kellett volna számolniuk az ügyészségnek az általuk ellátott ügyekről, a vállalat érdekében hozott jogi intézkedésekről. Ez már az apparátusnak is sok volt, kézzel oda is írták: *semmi esetre sem*. Ezen alá-fölérendeltségben a jogtanácsos felvétele, áthelyezése, fegyelmi ügye stb. szintén ügyészségi felügyelet alá került volna. Nem ismerjük a meg nem valósult intézkedések indokát; talán ez a munkaügyi intézkedési csomag része volt az ügyvédi karból kivált és a jogtanácsosok körében menedéket kereső jogászok feletti kontrol kiépítésének? Nem tudjuk.

Dokumentum-összeállításunk a Központi Bizottság (KB) Adminisztratív Osztályának az igazságügy-miniszterhez írt levelével zárul. E meglehetősen zavaros levél arról árulkodik, hogy a zárójelentés ellenére 1959 novemberében még mindig problémák és „visszaesések” találhatók az ügyvédségről hozott PB határozat

végrehajtása terén. A problémákat a levél részben az ügyvédségre hárítja, mondván: „*az ügyvédi vezetés hiányosságai, az ügyvédek körében végzett gyenge politikai munka, a fegyelmi bizottságok gyatra működése, az utánpótlással, a fiatalokkal való törődés elhanyagolása stb. mind jelentős akadályai az ügyvédség szocialista átalakulásának*”. Tehát – megállapíthatjuk – nem sikerült a politikának a maga képére átszabni az ügyvédi kart, és ezen már az sem segített, hogy a levél írója az ügyvédek mellett a minisztériumi munka fogyatékoságát is felemlíti.

Az ügyvédi karban végzett tisztogatás valóban nem volt olyan sima és problémamentes ügy, mint ezt a már idézett zárójelentés (5. sz. dokumentum) megfogalmazta. Nemcsak az 1959-es levél tanúskodik erről, hanem magának Kádár Jánosnak a szavai is, aki a Ptk. tervezetét tárgyaló, 1959. március 3-án tartott politikai bizottsági ülésen a következőket mondotta: „...*ne haragudjanak, ha felvetem, de ha visszagondolok, ebbe az egész ügyvédi rendcsinálásba is jól belemásztunk, nem gondoltunk arra, hogy az érintettek túlnyomó része 60 éves, vagy azon felüli ember. Intézkedéseink így is az embertelenség benyomását keltik nálunk is, polgári körökben is és az ügyvédekénél is. Milyen választ adjunk annak, aki hozzánk fordul és elmondja: 68 éves vagyok, eltiltottak az ügyvédi gyakorlattól és most éhen halok. Erre nekünk választ kell adni, függetlenül attól, hogy az illető reakciós volt-e vagy nem. Ebből a dologból ki kell másznunk, még annak az árán, hogy a reakciót védjük. Az ember arra gondol, nem lett volna-e jobb, ha hagyjuk kihalni ezeket vagy nyugdíjba küldjük őket.*”⁴

Megjegyezzük: éppen az életkor volt a tisztogatás leginkább elhanyagolt szempontja, s láttuk: a politikai játszma teljesen másról szólt.

1. sz. dokumentum

IGAZSÁGÜGYMINISZTER

Készült: 28 példányban.

Az adminisztratív osztály
az előterjesztéssel egyetért.

„SZIGORUAN TITKOSS”

Látta: Marosán György elvtárs

ELŐTERJESZTÉS

a Politikai Bizottsághoz az ügyvédi kérdés politikai és jogi rendezéséről

Az ügyvéd szerepe politikailag jelentős egyrészt azért, mert állandó kapcsolata van az állampolgárok széles rétegeivel, másrészt pedig, mert működése kihat az igazságszolgáltatás munkájának színvonalára és így a szocialista törvényesség érvényesülésére is. Az ügyvédi karnak a bíróságok és más állami szervek előtti tekintélye ennek ellenére alacsony, sok ügyvéd politikai és erkölcsi szempontból egyaránt káros tevékenysége miatt, ami kihat a néphez hű, jelentős számú becsületesen dolgozó ügyvédre is.

Ennek okát az Igazságügyminisztérium megvizsgálta és a következőket állapította meg:

Az ügyvédi létszám jelenleg 2857, amely nagyobb a szükségesnél, mert Budapesten 1288 ügyvéd működik, egyes kisebb járási székhelyeken pedig alig van egy-két ügyvéd. A korszerinti megoszlás nagymértvű elöregedést mutat. A 40 éven aluli ügyvédek száma ugyanis alig haladja meg az országos létszám 10 %-át, a 60 éven felüliek viszont ennek kb. 35 %-át teszik ki. Ezek között mintegy 250 hetven évesnél idősebb.

Budapesten az ügyvédek kereken 60 %-a, vidéken pedig 35 %-a folytat magángyakorlatot.

A párttagok létszáma az ellenforradalom előtt 126 volt, akik közül 45-en kérték átigazolásukat. Jelenleg Budapesten 41, vidéken pedig 21 ügyvéd tagja a Pártnak. Az ügyvédjelöltek között 5 párttag van.

Az ügyvédség személyi összetétele messze elmarad politikai, társadalmi és gazdasági életünk egyéb területeinek fejlődésétől. A felszabadulást követő igazolási eljárások ugyanis nem vezettek kellő eredményre és a későbbi években sem történt meg az ügyvédi kar megtisztítása az ellenséges elemektől. Nem változtatott a helyzeten az új ügyvédek bejegyzése sem, mert egy évtizeden át fiatal, politikailag szilárd felszabadulás után végzett jogász alig került erre a munkaterületre. Az utánpótlást más jogi munkaterületekről jelentkező, főként idősebb és nem egyszer korábbi munkahelyükön politikailag alkalmatlannak bizonyult személyek felvételével biztosították, akik nem emelték az ügyvédi kar szakmai és politikai színvonalát. Ugyanakkor politikailag megbízható, jól képzett ügyvédek nagyszámban közhivatalokban és állami vállalatoknál helyezkedtek el. Ez a helyzet az ellenforradalom után kialakult helytelen tagfelvételi gyakorlattal tovább romlott. Ennek következtében ma, - noha szép számban vannak politikailag megbízható, becsületes ügyvédek - az ügyvédség intézményének egészét államrendünkkel való szembenállás jellemzi.

Az ügyvédség politikai elmaradottsága különösen kitűnt az ellenforradalom idején, amikor számosan nyíltan kimutatták ellenséges érzületüket. Az ellenforradalomban főként vidéken több ügyvéd vállalt irányító szerepet és vett részt tevékenyen államellenes megmozdulásokban. Ezért több mint 100 ügyvéd ellen fegyelmi, 44 ügyvéd ellen pedig bünvádi eljárás indult, 48 ügyvéd került rövidebb ideig tartó rendőrhatalósági, illetve közbiztonsági őrizetbe. Az ügyvédi kamarák fegyelmi eljárás során 58 ügyvéd előzetes felfüggesztését rendelték el.

Tizenhárom kamara közül tíz kamarában alakult különféle elnevezésű ellenforradalmi bizottság, melynek vezetését jobboldali elemek vették a kezükbe. A választott vezetőket, a tisztikarnak és választmányának politikailag szilárd tagjait eltávolították helyükről. Öt ügyvédi kamarában az ellenforradalom hatása alatt lemondott a vezetőség, de voltak olyan vezetők is, akik maguk is szerepet vállaltak az ellenforradalmi megmozdulásokban. Az Igazságügyminiszter az ellenforradalmi bizottságok bomlasztó tevékenysége miatt a budapesti és miskolci kamara önkormányzatát felfüggesztette.

Az ügyvédség szervezeti felépítése is elavult, mert az még ma is lényegében a burzsoá ügyvédkedési módszerek és elvek szerint 1937 évben alkotott ügyvédi Rendtartáson alapul.

Az ügyvédség igazgatása elvileg megyénként létesített önkormányzati szervek: az u.n. ügyvédi kamarák által történik. Országos szerv az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottsága, amely szintén választott vezetőségből áll. Hatásköre a fegyelmi és igazgatási ügyek másodfokú intézésén kívül 1955 óta a kamarák felügyeletére és irányítására is kiterjed.

Egyes kamarai vezetők visszaélnek a kamarák számára biztosított önkormányzattal és azt az állami és párhatalmazatok végre hajtásának nehezítésére használják fel. /Késleltetik az ellenforradalmi magatartással összefüggő fegyelmi ügyek elbírálását, a felvételeknél nem vizsgálják a politikai szempontokat, stb./ Az Országos Bizottság pedig igyekezett felügyeleti és irányító tevékenységét minél szélesebb körre kiterjeszteni. Az igazságügyminiszteri főfelügyelettel párhuzamosan gyakorolt ez a felügyelet [sic!! - Gy. T.] nehezítette a kamarák irányítását és ellenőrzését.

Az ügyvédség kérdésének rendezésében személyi és szervezeti szempontból egyaránt elmaradtunk a többi népi demokratikus államban bekövetkezett fejlődéstől. Bulgáriában már 1947.-ben, Lengyelországban és Romániában 1950.-ben, Csehszlovákiában 1951.-ben, a Német Demokratikus Köztársaságban ugyancsak 1951.-ben alkottak meg az új szocialista alapon felépülő ügyvédi Rendtartást és ezzel egyidejűleg gyökeresen megváltoztatták az ügyvédség szervezetét és személyi összetételét.

Hazánkban 1950.-ben indult meg a kollektív ügyvédi irodák létesítésére irányuló munkaközösségi mozgalom. Jelenleg 160 munkaközösség működik. A munkaközösségek helyzete és tevékenysége azonban nem kielégítő. Munkájukból hiányzik a szocialista tartalom, így többségükben inkább hasonlítanak az adó és egyéb fenntartási költségek közös viselésére létesített társas irodákhoz, mint a helyes értelemben vett ügyvédi munkaközösségekhez. Sok hiba van a vezetésben, a jövedelem elosztásban és a szervezeti működésben, a politikai nevelő munka pedig igen hiányos. A hibák kijavítását és a munkaközösségek számának emelkedését gátolja a helyiséghiány, főként Budapesten, ahol a meglévő irodahelyiségek alkalmatlan volta az ügyvédi munka színvonalára is hátrányos kihatással van.

Az ellenforradalmi elemek tevékenysége következtében, első sorban Budapesten bomlani kezdtek a munkaközösségek is. 10-15 munkaközösség feloszlott, de több helyen a formailag fel nem oszlott munkaközösségek is megszüntették működésüket. Ezt a folyamatot elősegítette a munkaközösségi helyiségek alkalmatlansága és a tagoknak emiatti elégedetlensége is. Az ellenforradalom leverése után a munkaközösségek fokozatosan újra szerveződtek és így számuk végeredményben csak hárommal csökkent. A tagság létszáma kilépések következtében 10-20 %-kal apadt. Az ügyvédi munkaközösségek többsége szervezeti-leg is meglazult, irányításuk és ellenőrzésük pedig meggyengült.

A törvényes rend helyreállítása és a múlt hibáinak kijavítása érdekében tett kormányintézkedések az ügyvédi munkalehetőségek területén átmeneti konjunktúrát eredményeztek, amit az ügyvédség egy része - főként Budapesten - alaposan kihasznált. Megszaporodtak a kijáráások és elsősorban a politikai jellegű büntető ügyekben az aránytalanul magas díjkikötések.

Az ügyvédi jövedelmek általában lényegesen meghaladják a munkaviszonyban álló jogászok jövedelmét. Megoszlásuk is aránytalan, mert vannak olyan ügyvédek, akiknek havi jövedelme meghaladja az 5000 Ft-ot, ugyanakkor mikor egyesek, főként az idősebbek közül havi 1000 Ft-ot is alig keresnek

A nyugdíjak összege csekély. A magánügyvédek havi 300, a munkaközösségi tagok havi 500 Ft. nyugdíjat kapnak. Ez visszatartja az idősebb és munkaképtelen ügyvédeket attól, hogy nyugdíjba menjenek.

A hibák kijavítása érdekében a budapesti ügyvédi szervek pártszervezetére támaszkodva intézkedünk a kamarák fegyelmi és felvételi munkájának megjavítása, elsősorban annak érdekében, hogy fegyelmi úton távolítsák el azokat a fegyelmi vétséget elkövető ügyvédeket, akik politikai, vagy más okból alkalmatlanok az ügyvédi hivatás gyakorlására, különösen pedig azokat, akik az ellenforradalom alatt ellenséges magatartást tanúsítottak, vagy aránytalanul magas díjak felszámításával és tisztességtelen kijárással veszélyeztetik az ügyvédség tekintélyét. Felügyeleti intézkedésekkel biztosítani kívánjuk azt is, hogy az ügyvédi névjegyzékbe való felvételnél döntő mértékben érvényesüljenek a politikai alkalmasság szempontjai.

Intézkedéseket tettünk a helyi pártszervekkel egyetértésben annak érdekében is, hogy azokban az ügyvédi kamarákban, amelyekben a vezetőség leváltása vagy kiegészítése szükséges, a jövő negyedév végéig új választásokat tartsanak.

Az ügyvédség elmaradottságának felszámolásához, politikai megszilárdításához, társadalmi megbecsülésének fokozásához az ügyvédkérdés átfogó rendezése szükséges.

a./ Meg kell tisztítani az ügyvédi kart e hivatás gyakorlására politikailag és erkölcsileg alkalmatlan elemektől, elő kell mozdítani a helyes létszám kialakítását és a megfelelő területi elosztást. Az ügyvédség személyi összetételét politikailag szilárd elemek felvételével is meg kell változtatni.

b./ Létre kell hozni olyan új ügyvédi szervezetet, amely biztosítja, hogy az ügyvédség hivatását szocialista ügyvédhez méltóan tudja teljesíteni.

E feladatok végrehajtása érdekében a következő

határozati javaslatot

terjesztem elő

1./ Az ügyvédi kar megtisztítása, létszámának helyes kialakítása és arányos területi elosztása érdekében

a./ jogszabállyal el kell rendelni az ügyvédek névjegyzékének felülvizsgálását. A felülvizsgálatot megyénként szervezett olyan bizottság végezze, melynek tagjait az Igazságügyminiszter a helyi szervek meghallgatása után az illetékes ügyvédi kamarával együtt jelöli ki. Biztosítani kell, hogy a bizottságnak ügyvéd tagja is legyen. A bizottságok döntenek abban a kérdésben, hogy ki marad a tagja az ügyvédi kamarának. E kérdés eldöntésénél a felülvizsgált személy ellenforradalom alatt tanúsított magatartását, a fontos munkakörben dolgozók kiválasztására vonatkozó Párthatározat rendelkezéseit és általában azt kell figyelembe venni, hogy az ügyvéd ténykedése meg felel-e azoknak a követelményeknek, amelyeket a Párt és a Kormány az ügyvédi kar tagjaitól elvár. A határozatot jóváhagyás végett az Igazságügyminiszterhez fel kell terjeszteni.

Budapesten ezt a feladatot kerületenként szervezett hasonló bizottságok látják cl.

A jogszabály adjon felhatalmazást az Igazságügyminiszternek arra, hogy a felülvizsgálat ideje alatt a bizottságok javaslata alapján egyes ügyvédek részére ügyvédi gyakorlat folytatására más székhelyet jelölhessen ki.

A felülvizsgálatot 1958. június 30.-ig be kell fejezni és annak politikai előkészítéséért, a bizottságok működésének politikai támogatásáért a Budapesti Pártbizottság, a Megyei Pártbizottság és a budapesti ügyvédség pártszervezete felelős.

b./ Rendezni kell a nyugdíjat és ennek keretében magánügyvédek részére havi 500, a munkaközösségi tagok részére pedig havi 800 Ft nyugdíjat kell biztosítani. A rendezés mintegy 2 millió forint költségét a nyugdíjjárulékok felemelésével az ügyvédségre kell áthárítani.

c./ Az egyetem jogi karát elvégző hallgatók 15-20 %-át az ügyvédi munkaterületre kell irányítani és ügyvédjelöltként munkaközösségben kell elhelyezni. Az ügyvédjelöltek illetményeit más munkaterületen dolgozó kezdő jogászok bérszínvonalára kell emelni. Ezenkívül biztosítani kell azt is, hogy más munkaterületről politikailag alkalmas személyek az ügyvédi pályára kerüljenek. Az új ügyvédi bejegyzéseknél a fontos munkakörben dolgozók kiválasztására vonatkozó Párthatározat rendelkezéseit kell alkalmazni.

2./ El kell készíteni az új Ügyvédi Rendtartást a következő alapelvek szerint:

a./ Az ügyvédi működés általános formája a munkaközösség legyen és 1959. január 1. után magánügyvédi gyakorlatot csak az folytathasson akinek erre az Igazságügyminiszter kivételesen engedélyt ad.

b./ A munkaközösségek működési szabályait úgy kell megállapítani, hogy az biztosítsa a munka és jövedelem arányos elosztását, tagjainak szakmai és politikai fejlődését.

Az Igazságügyminiszter és az Építésügyi Miniszter az illetékes tanácsi szervekkel együtt határozzák meg azokat a módokat, amelyek lehetővé teszik a munkaközösségek irodahelyiség igényének fokozatos kielégítését. Ennek megoldásáig átmenetileg lehetővé kell tenni a munkaközösségi tagok részére indokolt esetben a lakásukon való működést.

c./ Az ügyvédség igazgatási szervei megyénként létesített önkormányzattal rendelkező szervek legyenek, amelyek közvetlenül irányítják és ellenőrzik a munkaközösségek működését. A megyei szervek feletti felügyeleti jogkört az önkormányzati szervek által kiküldött ügyvédi tanács támogatásával az Igazságügyminiszter gyakorolja. A tanácsnak az önkormányzati szervek első fokú határozatait elleni fellebbezések elbírálásán kívül igazgatási jogköre nem lesz.

3./ A megyei ügyvédi szervek névjegyzékében csak gyakorló ügyvédek, általában munkaközösségi tagok, kivételesen indokolt esetben magánügyvédek szerepelhetnek. Minthogy a vállalati jogászok nem ügyvédek, hanem munkaviszonyban álló olyan alkalmazottak, akiknek munkaviszonyát és fegyelmi felelősségét a Munka Törvény Könyve (sic! – Gy. T.) szabályozza, vállalati jogász az ügyvédi névjegyzékben nem szerepelhet. Az állami szervek és vállalatok jogi képviselével kapcsolatos kérdéseket, valamint az állandó munka viszonyban álló jogi tanácsadók helyzetét ezért külön jogszabályban kell rendezni.

Budapest, 1957. december hó 4. napján.

Dr. Nezvál Ferenc s.k.
igazságügyminiszter

MOL M KS 288.f. 30/1957 cs. 11. öe. 125–129. o.

2. sz. dokumentum

SZIGORUAN BIZALMAS!

Készült 4 pld-ban.

Ad/41/3/1958

A Politikai Bizottság 1958. február 18. határozata az ügyvédi kérdés politikai és jogi rendezéséről

Az ügyvéd szerepe politikailag jelentős egyrészt azért, mert állandó kapcsolata van az állampolgárok széles rétegeivel, másrészt pedig, mert működése kihat az igazságszolgáltatás munkájának színvonalára és így a szocialista törvényesség érvényesülésére

is. Az ügyvédi kamak a bíróságok és más állami szervek előtti tekintélye ennek ellenére alacsony, sok ügyvéd politikai és erkölcsi szempontból egyaránt káros tevékenysége miatt, ami kihat a néphez hű, jelentős számú becsületesen dolgozó ügyvédre is.

Ennek okát az Igazságügyminisztérium megvizsgálta és a következőket állapította meg:

Az ügyvédi létszám jelenleg 2857, amely nagyobb a szükségesnél, mert Budapesten 1288 ügyvéd működik, egyes kisebb járási székhelyeken pedig alig van egy-két ügyvéd. A korszerinti megoszlás nagymérvű előregedést mutat. A 40 éven aluli ügyvédek száma ugyanis alig haladja meg az országos létszám 10%-át, a 60 éven felüliek viszont ennek kb. 35%-át teszik ki. Ezek között mintegy 250 hetven évesnél idősebb.

Budapesten az ügyvédek kerekén 60%-a, vidéken pedig 35%-a folytat magángyakorlatot.

A párttagok létszáma az ellenforradalom előtt 126 volt, akik közül 45-en kérték átigazolásukat. Jelenleg Budapesten 41, vidéken pedig 21 ügyvéd tagja a pártnak. Az ügyvédjelöltek között 5 párttag van.

Az ügyvédség személyi összetétele messze elmarad politikai, társadalmi és gazdasági életünk egyéb területeinek fejlődésétől. A felszabadulást követő igazolási eljárások ugyanis nem vezettek kellő eredményre és a későbbi években sem történt meg a z ügyvédi kar megtisztítása az ellenséges elemektől. Nem változtatott a helyzeten az új ügyvédek bejegyzése sem, mert egy évtizeden át fiatal, politikailag szilárd, felszabadulás után végzett jogász alig került erre a munkaterületre. Az utánpótlást más jogi munkaterületekről jelentkező, főként idősebb, és nem egyszer korábbi munkahelyükön politikailag alkalmatlannak bizonyult személyek felvételével biztosították, akik nem emelték az ügyvédi kar szakmai és politikai színvonalát. Ugyanakkor politikailag megbízható, jól képzett ügyvédek nagyszámban közhivatalokban és állami vállalatoknál helyezkedtek el. Ez a helyzet az ellenforradalom után kialakult helytelen tagfelvételi gyakorlattal tovább romlott. Ennek következtében ma – noha szép számban vannak politikailag megbízható, becsületesen [Sic! – Gy. T.] ügyvédek – az ügyvédség intézményének egészét államrendünkkel való szembenállás jellemzi.

Az ügyvédség politikai elmaradottsága különösen kitűnt az ellenforradalom idején, amikor számosan nyíltan kimutatták ellenséges érzületüket. Az ellenforradalomban főként vidéken több ügyvéd vállalt irányító szerepet és vett részt tevékenyen államellenes megmozdulásokban. Ezért több mint 100 ügyvéd ellen fegyelmi, 44 ügyvéd ellen pedig bűnvádi eljárás indult, 48 ügyvéd került rövidebb ideig tartó rendőrhatalomra illetve közbiztonsági őrizetbe. Az ügyvédi kamarák fegyelmi eljárása során 58 ügyvéd előzetes felfüggesztését rendelték el.

Tizenhárom kamara közül tíz kamarában alakult különféle elnevezésű ellenforradalmi bizottság, melynek vezetését jobboldali elemek vették a kezükbe. A választott vezetőket, a tisztikarnak és választmánynak politikailag szilárd tagjait eltávolították helyükről. Öt ügyvédi kamarában az ellenforradalom hatása alatt lemondott a vezetőség, de voltak olyan vezetők is, akik maguk is szerepet vállaltak az ellenforradalmi megmozdulásokban. Az Igazságügyminiszter az ellenforradalmi bizottságok bomlasztó tevékenysége miatt a budapesti és a miskolci kamara önkormányzatát felfüggesztette.

Az ügyvédség szervezeti felépítése is elavult, mert az még ma is lényegében a burzsoá ügyvédkedési módszerek és elvek szerint 1937 évben alkotott Ügyvédi Rendtartáson alapul.

Az ügyvédség igazgatása elvileg megyénként létesített önkormányzati szervek: az úgynevezett ügyvédi kamarák által történik.

Országos szerv az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottsága, amely szintén választott vezetőségből áll. Hatásköre a fegyelmi és igazgatási ügyek másodfokú intézésén kívül 1955 óta a kamarák felügyeletére és irányítására is kiterjed.

Egyes kamarai vezetők visszaélnek a kamarák számára biztosított önkormányzattal, és azt az állami és párthatározatok végrehajtásának nehezítésére használják fel. /Késleltetik az ellenforradalmi magatartással összefüggő fegyelmi ügyek elbírálását, a felvételeknél nem vizsgálják a politikai szempontokat stb./ Az Országos Bizottság pedig igyekezett felügyeleti és irányító tevékenységét minél szélesebb körre kiterjeszteni. Az igazságügyminiszteri főfelügyelettel párhuzamosan gyakorolt ez a felügyelet [Sic! – Gy. T.] nehezítette a kamarák irányítását és ellenőrzését.

Az ügyvédség rendezésében személyi és szervezeti szempontból egyaránt elmaradtunk a többi népi demokratikus államokban bekövetkezett fejlődéstől. Bulgáriában már 1947.-ben, Lengyelországban és Romániában 1950.-ben, Csehszlovákiában 1951.-ben, a Német Demokratikus Köztársaságban ugyancsak 1951.-ben alkották meg az új szocialista alapon felépülő Ügyvédi Rendtartást és ezzel egyidejűleg gyökeresen megváltoztatták az ügyvédség szervezetét és személyi összetételét.

Hazánkban 1950.-ben indult meg a kollektív ügyvédi irodák létesítésére irányuló munkaközösségi mozgalom. Jelenleg 160 munkaközösség működik. A munkaközösségek helyzete és tevékenysége azonban nem kielégítő. Munkájukból hiányzik a szocialista tartalom, így többségükben inkább hasonlítanak az adó és egyéb fenntartási költségek közös viselésére létesített társasirodákhoz, mint a helyes értelemben vett ügyvédi munkaközösségekhez. Sok hiba van a vezetésben, a jövedelem elosztásban és a szervezeti működésben, a politikai nevelő munka pedig igen hiányos. A hibák kijavítását és a munkaközösségek számának emelkedését gátolta a helyiséghiány, főként Budapesten, ahol a meglévő irodahelyiségek alkalmatlanok voltak az ügyvédi színvonalra is hátrányos kihatással van.

Az ellenforradalmi elemek tevékenysége következtében elsősorban Budapesten bomlani kezdtek a munkaközösségek is. Tíz, tizenöt munkaközösség feloszlott, de több helyen a formailag fel nem oszlott munkaközösségek is megszűntették működésüket. Ezt a folyamatot elősegítette a munkaközösségi helyiségek alkalmatlansága, és a tagoknak emiatti elégedetlensége is. Az ellenforradalom leverése után a munkaközösségek fokozatosan újrászerveződtek, és így a számuk végeredményben csak hárommal csökkent, a tagság létszáma kilépések következtében 10-20%-al apadt. Az ügyvédi munkaközösségek többsége szervezetileg is meglazult, irányításuk és ellenőrzésük pedig meggyengült.

A törvényes rend helyreállítása és a múlt hibáinak kijavítása érdekében tett kormányintézkedések az ügyvédi munkalehetőségek területén átmeneti konjunktúrát eredményeztek, amit az ügyvédség egy része – főként Budapesten – alaposan kihasznált. Megszaporodtak a kijáráások és elsősorban a politikai jellegű büntető ügyekben az aránytalanul magas díjkikötések.

Az ügyvédi jövedelmek általában lényegesen meghaladják a munkaviszonyban álló jogászok jövedelmét. Megoszlásuk is aránytalan, mert vannak olyan ügyvédek, akiknek havi jövedelme meghaladja az 5000.-Ft.-ot, ugyanakkor, amikor egyesek főként az idősebbek közül havi 1000.-Ft.-ot is alig keresnek.

A nyugdíjak összege csekély. A magánügyvédek havi 300.-, a munkaközösségi tagok havi 500.- Ft. nyugdíjat kapnak. Ez visszatartja az idősebb és munkaképtelenebb ügyvédeket attól, hogy nyugdíjba menjenek.

A hibák kijavítása érdekében az ügyvédi szervek pártszervezetére támaszkodva intézkedtek a kamarák fegyelmi és felvételi munkájának megjavítására, elsősorban annak érdekében, hogy fegyelmi úton távolítsák el azokat a fegyelmi vétséget elkövető ügyvédeket, akik politikai, vagy más okból alkalmatlanok az ügyvédi hivatás gyakorlására, különösen pedig azokat, akik ellenforradalom alatt ellenséges magatartást tanúsítottak, vagy aránytalanul magas díjak felszámításával és tisztességtelen kijárással veszélyeztetik az ügyvédség tekintélyét. Felügyeleti intézkedésekkel biztosítani kívánják azt is, hogy az ügyvédi névjegyzékbe való felvételnél döntő mértékben érvényesüljenek a politikai alkalmasság szempontjai.

Az ügyvédség elmaradottságának felszámolásához, politikai megszilárdításához, társadalmi megbecsülésének fokozásához az ügyvédkérdés átfogó rendezése szükséges.

Ennek érdekében a MSZMP. Központi Bizottságának Politikai Bizottsága a következő

h a t á r o z a t o k a t

hozza:

I. Létre kell hozni olyan ügyvédi szervezetet, amely biztosítja, hogy az ügyvédség hivatását a szocialista ügyvédhez méltóan tudja teljesíteni.

/ El kell készíteni az új Ügyvédi Rendtartást, melyszerint az ügyvédi működés általános formája a munkaközösség, és magán ügyvédi gyakorlatot csak az folytathat, akinek erre az Igazságügyminiszter engedélyt ad. A jogszabály és a végrehajtási utasítás 1958. március 31. napján lép életbe, és annak végrehajtásával biztosítani kell, hogy 1958 szeptember hó. 1. napjáig a magánügyvédek lényegében megszűnjék.

/ Az ügyvédi munkaközösségeket szocialista tartalommal kell megtölteni, és biztosítani kell, hogy valóban az ügyvédség kollektív szervei legyenek. A vezetés megszilárdításával, a megbízásoknak a tagok közötti arányos elosztása következetes keresztülvitelével a meg kell szüntetni az ügyvédi jövedelmek közötti aránytalanságot. A jövedelemelosztás alapja a természetesen a jövőben is a végzett munka mennyisége és minősége lesz. A közösség fejlesztése érdekében a jövedelem egy részét beruházási és szociális alap létesítésére kell fordítani. Szervezett ellenőrzéssel, rendszeres politikai és szakmai továbbképzéssel emelni kell az ügyvédi munka színvonalát.

/ Az ügyvédség igazgatását megyénként választott önkormányzati szervek /Ügyvédi Kamarák/ látják el, amelyek közvetlenül irányítják és ellenőrzik a munkaközösségek működését. A megyei szervek feletti felügyeleti jogkört és az ügyvédség főfelügyeletét az Igazságügyminiszter gyakorolja. Az Igazságügyminiszter e feladatát az ügyvédi kamarák küldötteiből álló Országos Ügyvédi Tanács támogatásával látja el. A Tanács bírálja el az ügyvédi kamarák fegyelmi és tagfelvételi határozatait ellen beadott fellebbezéseket, ezen túlmenően azonban igazgatási jogköre nem lesz és a Miniszter tanácsadó testületeként működik.

Az ügyvédi kamarák választmányának és az Ügyvédi Kamarák Országos Bizottságának megbízatása az új Ügyvédi Rendtartás életbelépésével megszűnik. E szervek élére az új választások megtartásáig miniszteri kiküldöttet kell állítani. Az új ügyvédi szerveket a munkaközösségek újjászervezésének befejezése után, 1958. év utolsó negyedében kell megválasztani.

II. Az ügyvédi kart meg kell tisztítani e hivatás gyakorlására politikailag és erkölcsileg alkalmatlan elemektől. Ennek során elő kell mozdítani a helyes ügyvédi létszám kialakítását és megfelelő területi elosztását. Az ügyvédség személyi összetételét politikailag szilárd elemek felvételével meg kell változtatni.

1./ Az Ügyvédi Rendtartás életbelépésével egyidejűleg meg kell kezdeni az ügyvédi munkaközösségek újjászervezését. Ennek keretében felül kell vizsgálni az ügyvédek névjegyzékét. A felülvizsgálatot megyénként szervezett öttagú bizottság végezze, mely az ügyvédi kamara miniszteri biztosából, illetve az általa megbízott ügyvédből, illetve a megyei népfrent bizottság, a megyei pártvégrehajtó bizottság, a megyei tanács végrehajtó bizottsága egy-egy kiküldöttjéből, és az Igazságügyminiszter által kijelölt elnökből álljon.

A bizottságok döntenek abban a kérdésben, hogy ki legyen, illetve ki maradjon tagja az ügyvédi munkaközösségeknek.

Nem osztható be az ügyvédi munkaközösségbe az;

a./ aki az 1957. évi 66.sz. tvr. és végrehajtási rendelkezései értelmében fontos és bizalmas munkakört nem tölthet be.

b./ aki működését nem a szocialista törvényesség megszilárdítására, hanem kijárássokra, ügyletek közvetítésére használja fel, vagy általában olyan magatartást tanúsít, amely méltatlanná teszi a szocialista értelemben vett ügyvédi gyakorlat folytatására.

A bizottságok határozatait jóváhagyás végett az Igazságügyminiszterhez fel kell terjeszteni.

Budapesten ezt a feladatot kerületenként szervezett hasonló bizottságok látják el.

Az ügyvédek felülvizsgálatát és a munkaközösségek újjászervezését 1958. augusztus 31.-ig be kell fejezni. 1958. szeptember 1. napja után ügyvédi gyakorlatot csak az folytathat, akit a bizottságok az Igazságügyminiszter jóváhagyásával ügyvédi munkaközösségbe beosztottak, vagy akinek az Igazságügyminiszter magánügyvédi gyakorlat folytatására engedélyt adott.

Az ügyvédek létszáma Budapesten mintegy 800, vidéken pedig 1200 lesz. Budapesten az újjászervezés után kb. 40 ügyvédi munkaközösség működik. A vidéki munkaközösségek számát az ügyvédség területi elosztása szerint a szükségekhez képest előzetes tájékozódás után megyénként kell megállapítani.

2./ Az egyetem jogi karát elvégző hallgatók 15-20%-át a természetes utánpótlás biztosítása végett az ügyvédi munkaterületre kell irányítani és ügyvédjelöltként munkaközösségekben kell elhelyezni. Az ügyvédjelöltek illetményét más munkaterületen dolgozó kezdő jogászok bérszínvonalára kell emelni. Ezenkívül biztosítani kell azt is, hogy más munkaterületekről politikailag alkalmas személyek az ügyvédi pályára kerüljenek. Az új ügyvédi bejegyzéseknél az 1957. évi 66.sz. tvr., valamint ennek végrehajtásáról szóló kormány határozatok rendelkezéseit kell alkalmazni.

III. 1./ Az Igazságügyminiszter a Pénzügyminiszterrel és a Munkaügyi Miniszterrel egyetértésben intézkedik az ügyvédi nyugdíjak rendezése iránt. Ennek keretében a magánügyvédek részére havi 500.-, a munkaközösségi tagok részére pedig havi 800.-, Ft. nyugdíjat kell biztosítani. A rendezés mintegy 2 millió forint költségét a nyugdíj járulékok felemelésével az ügyvédségre kell áthárítani.

2./ Biztosítani kell a munkaközösségek irodahelyiség igényének fokozatos kielégítését. Ennek érdekében támogatni kell az ügyvédi munkaközösségeket abban, hogy saját erejükből és építési kölcsön igénybevételével megfelelő helyiségeket létesíthessenek. Emellett új épületek létesítésénél és iroda céljára alkalmas helyiségek kiutalásánál a tanácsok vegyék figyelembe a munkaközösségek indokolt szükségletét. E feladatok végrehajtásáról az Igazságügyminiszter, az Építésügyi Miniszter a fővárosi és megyei tanácsok gondoskodnak.

3./ A vállalati jogászok nem ügyvédek, hanem olyan alkalmazottak, akiknek munkaviszonyát és fegyelmi felelősségét a Munka Törvénykönyve szabályozza. Vállalati jogász tehát ügyvédi kamara tagja nem lehet és ügyvédi gyakorlatot nem folytathat. Ellenkező esetben a I/1. pontban foglalt elvek nem érvényesülnének, mert a munkaközösségi tagokon kívül működne olyan magánügyvédek is, akik egyben állami vállalatok és szervek alkalmazottai is, és munkáltatójuk által fizetett munkaidejük alatt harmadik személyek megbízásából külön díjazásért ügyvédi munkát végeznének. Ez nemcsak ügyvédi szempontból, hanem a hivatali munkafegyelem szempontjából is aggályos lenne. Annak természetesen akadályja nincs, hogy az a vállalati jogász, aki ügyvédi működésre politikailag és szakmailag alkalmas, munkaviszonyának megszüntetése mellett valamelyik ügyvédi munkaközösségbe való felvételét és az ügyvédi névjegyzékbe való bejegyzését kérje.

Az állami szervek és vállalatok jogi képviseletével kapcsolatos kérdéseket, valamint az állandó munkaviszonyban álló jogi tanácsadók helyzetét külön jogszabállyal kell rendezni. Ebben kell meghatározni azokat a feltételeket, amelyek mellett állami szervek és vállalatok ügyvédi munkaközösségeknek kivételesen ügyvédi megbízást adhatnak. -

4./ E határozat végrehajtásáról az Igazságügyminiszter 1959. január 31. napjáig adjon jelentést a Politikai Bizottságnak.

MOL M KS 288.f. 30/1958.cs. 11. öe. 222–229. o.

3. sz. dokumentum

IGAZSÁGÜGYMINISZTERIUM
0010/51958/I.M.TÜK.

„SZIGORUAN TITKOS”

J E L E N T É S

az ügyvédség átszervezésével kapcsolatos feladatok végrehajtásáról.

Az ügyvédség átszervezésével kapcsolatos feladatok lényegében 4 főrésztre oszthatók; a/ az ügyvédi kar felülvizsgálatára, b/ az ügyvédi tevékenység megszervezésére, c/ az ügyvédi kamarai szervek választására és d/ az ügyvédséget érintő jogszabályok alkotására.

Jelen tájékoztatóban jelentőségénél és időszerűségénél fogva csak a főfeladatok első részével, az ügyvédi kar felülvizsgálatával foglalkozunk. Az Igazságügy-minisztérium ezen a területen általában végrehajtotta a mai napig betervezett feladatokat.

Az Igazságügyminisztérium az illetékes szervek /Párt, Tanács, Hazafias Népfront/ javaslata alapján kinevezte az ügyvédi kamarák miniszteri kiküldötteit és az ügyvédek felülvizsgáló bizottságok tagjait. Ezt követően előbb a miniszteri kiküldöttek, majd pedig a felülvizsgáló bizottságok elnökei és egyes tagjai részére tartottunk az Igazságügyminisztériumban u.n. eligazító és tájékoztató értekezletet. Az értekezleteken ismertettük a felülvizsgálat jelentőségét és a feladatokat. Eredményként az ügyvédség felülvizsgálata minden megyében és Budapest minden kerületében már 1958. május hónapjában megindult és befejezéshez közeledik. Az országban összesen 40 felülvizsgáló bizottság működik, akik a működésükhöz szükséges politikai és technikai szempontokat – írásbeli tájékoztatók formájában is – megkapták a vizsgálathoz szükséges törzslapokkal, jegyzőkönyvblankettákkal és bélyegzőkkel együtt.

A bizottságok működéséhez a rendelkezésre álló lehetőségek szerint az Igazságügyminisztérium sok segítséget adott. Minden megyei és kerületi bizottságot legalább két ízben személyesen felkerestünk, és telefonon, valamint személyes beszélgetések útján is több gyakorlati kérdésbe adtunk felvilágosítást. Bár a felülvizsgálati munka mindenütt megkezdődött és azt a felülvizsgáló bizottságok tagjai lelkiismeretesen végzik, egy-két vidéki bizottság kivételével még nem érkeztek el a felülvizsgálat első szakaszának befejezéséig, - amely a bizottságok előzetes állásfoglalásával végződik.

Eddig csak 5 megyei felülvizsgáló bizottság jelentette a felülvizsgálati munka első szakaszának befejezését s ezek közül is csak két bizottság terjesztette fel az iratanyagot. Minden jel arra mutat, hogy a többi vidéki bizottság e hó végéig, a budapesti bizottságok pedig július hó 10-15. napjáig befejezik a felülvizsgálati munka első szakaszát.

A fentiekre tekintettel az országos helyzetet tükröző fontos szám és százalék adatok hiányoznak, ezért jelen tájékoztatónk célja is szűkebbre korlátozott, csak az eddigi tevékenység vázlatos ismertetésére, valamint az eddigi munka során felmerült problémák felvetésére szorítkozhat.

A beérkezett szegedi és tatabányai felülvizsgálati iratanyagból, valamint néhány tájékoztatás alapján – számszerűleg – a következők állapíthatók meg:

A szegedi kamara területén gyakorlatot folytató 174 ügyvéd közül 7 ügyvédet, azaz 40%-ot,

Komárom-megyében 30 közül 18-at, azaz 60 %-ot, /6 letartóztatásban/

Veszprém megyében 55 közül 27-et, azaz 49 %-ot,

Fejér megyében 71 közül 40-et, azaz 56 %-ot látnak alkalmatlannak ügyvédi hivatás gyakorlására.

Ezek az adatok nem általános érvényűek, mert egyes megyék a magas kiesési százalékot sajátos körülmények indokolják. Pl. Székesfehérvárott az ügyvédek létszáma 5-6 évvel ezelőtt sem haladta meg lényegesen a 40-et és csak a Budapestről, valamint az ország más városainak területéről történt átköltözések folytán emelkedett az ügyvédek létszáma.

A fenti adatokkal szemben egészen ellentétes a budapesti bizottságoktól beérkezett hozzávetőleges adatok helyzete. Budapesten ahol sokkal kevésbé ismerik személy szerint a felülvizsgálat alá eső ügyvédek, lényegesen kevesebb ügyvédet – általában 15-30 %-ot látnak alkalmatlannak az ügyvédi hivatás gyakorlására. Vannak olyan kerületek is, ahol ez idő szerint egész alacsony az alkalmatlannak látszó arányszáma; pld. a VI. kerületben a bizottság egyik tagjától kapott értesülésünk szerint 90 ügyvéd átvizsgált iratanyaga után mindössze kettőt találtak alkalmatlannak. Ezek a százalék következtetések – Budapest vonatkozásában – egyelőre csak becslések és korántsem hivatalos adatok, amelyeket éppen ezért nem lehet intézkedési alpnak tekinteni.

A fentiek alapján még nem lehet általános értékű következtetéseket levonni és megfelelő, általános intézkedési irányelveket megszabni. Mindazonáltal annyit megállapíthatunk, hogy a 66-os tvr. merev alkalmazása folytán egyes helyeken az ügyvédek száma oly alacsony lesz, hogy az ítélkezés folyamatossága és a lakosság jogi tanácsadással ellátottsága nem látszik biztosíthatónak. Evégből szükséges, hogy megyénként felmérjük, hogy megközelítőleg hány ügyvéd meghagyása szükséges. Ez a munka folyamatban van.

Az eddigi munka alapján felmerült néhány olyan probléma, amellyel kollégiumi szinten lenne célszerű foglalkozni. Ezek a következők:

1./ Méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén mód van-e arra, hogy a bizalmas munkakör betöltésére vonatkozó jogszabályokban taxatív felsorolt és a rendelet értelmében bizalmas munkakört be nem tölthető személyek megerősítést nyerjenek kamarai tagságukban. Ha igen milyen esetben és kik?

Ezt a problémát mind többen vetik fel, aminek egyrészt személyi, másrészt tárgyi okai vannak. A bizalmas munkakör betöltésére vonatkozó 1957. évi 66.-os tvr.-t és annak végrehajtási utasítását egyes bizottságok rugalmasan, mások viszont mereven alkalmazzák. Budapesten is és vidéken is előfordult olyan eset, hogy a vonatkozó rendeletben felsorolt kizáró okok alá eső személyeket továbbra is alkalmasnak találtak az ügyvédi hivatás gyakorlására, mert mind a felszabadulás előtti, mind a felszabadulás utáni tevékenységüket túlnyomóan pozitívként értékelték. Jellemző ennek a kérdésnek a jelentőségére az egyik tisztántúli felülvizsgálati bizottság esete, ahol az egyik felülvizsgálat alá vont ügyvéd személyével kapcsolatosan nem tudtak közös álláspontra jutni. A felülvizsgálat alá vont ügyvéd, aki 1945. előtt vitéz és országgyűlési képviselő volt, már a felszabadulás előtt és után is olyan pozitív magatartást tanúsított, hogy pld. mint munkásszárad-parancsnok élete kockáztatásával védte az üldözötteket. Ezt az ügyvédet magatartása alapján még az izraelita hitközség is pártfogolja és az ügyvéd 13 éves ügyvédi múltja állítólag annyira feddhetetlen, hogy eltávolítása sokak előtt megfoghatatlan lenne.

Hasonló problémát jelentenek a bizottságok részére azok a volt hadbírák és katonatisztek is, akik nemcsak a felszabadulás előtt, de a felszabadulás után is aktív katonatisztek, köztük népbírák voltak és 1949-1952. között szereltek le.

De felmerül ez a kérdés tárgyi szempontok miatt is, mert előfordulhat olyan hely, ahol a 66-os tvr. alkalmazása során annyi ügyvéd esik ki, hogy a megmaradók esetleg nem tudnák biztosítani az igazságszolgáltatás zavartalan működését.

2./ A másik vitás kérdés az, hogy a 26/1958 Korm.sz. rendelet megjelenése után lemondásukat bejelentő ügyvédek lehet-e felülvizsgálni?

A kérdésnek az ad jelentőséget, hogy az az ügyvéd, akit a felülvizsgálat során kamarai tagságában nem erősítenek meg, vállalati jogtanácsosként vagy önálló jogi előadóként nem alkalmazható. Erre való tekintettel már eddig is több ügyvéd nyújtotta be lemondását és feltehető, hogy ezeknek a száma későbbiek során emelkedni is fog. Ezek a lemondók felülvizsgálati határozat hiányában - elhelyezkedhetnek vállalati jogtanácsosként. Mivel a 26/1958 Korm.sz. rendelet értelmezése szerint a lemondásukat bejelentő ügyvédek nem lehet felülvizsgálni, mert azok már nem tagjai a kamaráknak, ajánlatos lenne ebben a kérdésben is állást foglalni.

3./ Szükségesnek látszik az ügyvédi és az ügyvédjelölti bejegyzések rendezése is, nehogy a felülvizsgálattal elérni kívánt eredményeket az újabb ügyvédi felvételek során gyengítsék. Ennek az érdekében a jövőben is a felülvizsgálat szempontjainak kell érvényesülnie az ügyvédjelölti és az ügyvédi bejegyzéseknél. Ehhez viszont az szükséges, hogy az Igazságügyminisztérium abból kiindulva, hogy az ügyvédi és ügyvédjelölti foglalkozás fontos és bizalmas jellegű munka, ahol az 1957. évi 66. tvr.-t és annak végrehajtása tárgyában kibocsátott jogszabályokat kell alkalmazni, minden felvételi kérelmet a kamarai döntés előtt a személyügyi titkársághoz juttasson el.

Budapest, 1958. június 12. napján.

MOL M KS 288.f. 30/1958. cs. 11. öe. 88-91. o.

4. sz. dokumentum

TÁJÉKOZTATÓ

az ügyvédi kar felülvizsgálatával kapcsolatos egyes kérdésekről.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről törvényerejű rendeletet adott ki /Ügyvédi Rendtartás/

Az új Ügyvédi Rendtartás leszögezi, hogy „az a mélyreható szocialista átalakulás, amely a felszabadulás óta állami, gazdasági és társadalmi életünkben végbement, gyökeresen megváltoztatta az ügyvédek feladatait, az ügyvédi tevékenység jellegét is. Népköztársaságunkban az ügyvédi tevékenység a dolgozó nép jogainak érvényesülését is szolgálja és egyúttal az igazságszolgáltatás eredményes munkájának, a szocialista törvényesség védelmének is egyik jelentős biztosítóka.”

Az ügyvédek feladata, hogy – a bíróságok és hatóságok jogszolgáltatási tevékenységét elősegítsék – az ügyfeleknek jogi segítséget nyújtsanak és a szocialista törvényesség érdekében lelkiismeretes munkával támogassák az ügyfelek jogainak érvényesülését. Az ügyvéd nem működhet közre abban, hogy a törvény rendelkezéseit kijátsszák vagy megkerüljék és a joggal bármilyen módon visszaéljenek.

Ezek a megnövekedett feladatok szakmai, erkölcsi részben pedig politikai szempontból fokozott követelményeket támasztanak az ügyvédi karral szemben. Az ügyvédek egy része ezeknek a feltételeknek nem tud eleget tenni.

A felszabadulás előtt ugyanis – de sajnos sok esetben a felszabadulás után is – az ügyvédi bejegyzéseknél nem követelték meg az erkölcsi és egyéb előfeltételek igazolását. Ez eredményezte azt, hogy büntetett előéletű, erkölcsi szempontból súlyos kifogás alá eső, üzérkedéseikről, kijárásaikról közismert személyek is kamarai bejegyzőst nyertek.

Az új Ügyvédi Rendtartás 3.§ /3/ bekezdése többek között előírja, hogy az ügyvédi kamarába ügyvédként csak büntetlen előéletű, feddhetetlen magyar állampolgár vehető fel. A törvénynek ez a rendelkezése tehát biztosítékot nyújt arra, hogy a jövőben csak arra alkalmas személyek nyerjenek ügyvédi bejegyzést. A már bejegyzett, de a fenti előfeltételeknek – feladatoknak – meg nem felelő személyeknek az ügyvédi kamarából való eltávolításáról az új Ügyvédi Rendtartással egyidőben megjelent rendelet intézkedik.

Ez utóbbi jogszabály 2.§ /1/ bekezdése alapján az ügyvédek kamarai tagságát megyénként, illetőleg Budapesten kerületenként alakított bizottságok vizsgálták felül. A vizsgálat célja az volt, hogy a működő ügyvédek alkalmasak-e az új Ügyvédi Rendtartásban meghatározott ügyvédi hivatás gyakorlására.

A bizottságok elnökét és tagjait az Igazságügyminiszter jelölte ki egyrészt az ügyvédek, másrészt pedig a felülvizsgálat alá vont ügyvédek magatartása felől tájékozott személyek közül. Meg kell jegyezni, hogy minden egyes bizottságba legalább egy ügyvéd, a helyi tanács, valamint a Hazafias Népfront küldötte is résztvevett.

A bizottságok 1958 április hó 1. napjától 1958 augusztus hó 31. napjáig működtek s az egyes ügyvédekre vonatkozó határozataikat 1958 augusztus hó 31. napjáig közzétették az érdeklét ügyvédekkel.

Az elbíráláshoz a következő irányadó szempontok érvényesültek:

- 1./ Érvényre jutott az az elv, hogy általában senki sem felelős a szülei vagy más hozzátartozói bűneiért vagy hibáiért.
- 2./ A vagyoni állapot egymagában nem döntheti el azt, hogy valaki a továbbiak során ügyvéd maradhat-e vagy sem.
- 3./ Ha valaki a múltban elkövetett hibákat, de a felszabadulás után azokat igyekezett jóvátenni és becsületesen dolgozott, a bizottságok ezt pozitívan értékelték.

A bizottságok kizárták a büntetett előéletűeket, az erkölcsi kifogás alá eső ügyvédeket, vagy azokat, akik egyébként súlyosan vétettek az ügyvédi etika ellen, vagy a népi demokratikus rendszerrel szemben ellenséges magatartást tanúsítottak.

A bizottságok nem erősítették meg az olyan ügyvédeket sem, akik az ellenforradalom alatt tevőlegesen fordultak szembe az állami és társadalmi renddel, vagy az ellenséget más módon segítették.

A bizottságok a felülvizsgálat eredményeként egyes ügyvédeket kamarai tagságukban megerősítettek, vagy azt állapították meg egyesekről, hogy az ügyvédi hivatás gyakorlására nem alkalmas. A bizottság határozata ellen az érdeklét ügyvéd, annak közlésétől számított 15 napon belül, az Igazságügyminiszterhez panasszal élhetett.

Az elsőfokú bizottságok az általuk felülvizsgálat alá vont – általában egy-egy bizottság által 30 - 80 személy – ügyvédek személyét a legrészletesebben vizsgálták és csak több hónapig tartó munka után hozták meg határozataikat. A bizottságok határozatai zömében reálisak. Megerősítették kamarai tagságukban a már eddig is működő ügyvédek túlnyomó részét s alkalmatlanná nyilvánították azokat az ügyvédeket – az ügyvédi kisebb részét – akiknek a személyénél nem láttak garanciát arra vonatkozóan, hogy az ügyvédi Rendtartásban előírt feltételeknek büntetett előéletük, erkölcsi fogyatékosságaik stb. miatt nem tudnak megfelelni.

A felülvizsgálat eredménye bebizonyította, hogy az ügyvédi kar többsége becsületes, néphez hű értelmiségből áll. Egy kisebb része pedig olyan, akiknek az eltávolítása az ügyvédi karból az egész ügyvédi kar tekintélyének emelkedését, és a köz érdekét szolgálja.

Néhány példa arra, hogy kiket nem találtak alkalmasnak az ügyvédi hivatás további gyakorlására.

Dr. V. B. budapesti ügyvéd, tagja volt a nyilaskeresztes pártnak és különböző fasiszta egyesületeknek. 1944-ben a bírósági tárgyalásokon zöld nyilas ingben jelent meg. A felszabadulás után többször volt büntetve és egyik büntetésének következményeként 1952-ben két évre felfüggesztették az ügyvédi hivatás gyakorlásától.

Dr. K. E. k.-i ügyvéd. Mint megrögzött alkoholista többször jelent meg a tárgyaláson részegen. Részezsége miatt nem egyszer tárgyalásokról elmaradt, vagy ittas állapotban előfordult nála az is, hogy az ítélet helyességéről vagy nem helyességéről perrendi lehetőségek kihasználása nélkül vitatkozott.

Pécsett zárták ki Dr. M. J. ügyvédet, aki ellen az utóbbi években öt fegyelmi büntetést hoztak különböző lazaságok – többek között az ügyfelek érdekeinek az elhanyagolása miatt. 1955-ben az egyik fegyelmi ügyében hozott határozat 6 hónapra felfüggesztette már az ügyvédi hivatás gyakorlásától.

Dr. Cs. K. budapesti ügyvéd 1944-ben a nyilas időkben lett a honvédevezérkar bíróságánál ügyész. Nyilas jelvényt hordott és az üldözötteket kutyakorbáccsal verte.

Dr. T. B. N. budapesti ügyvéd a fajvédők egyesületének volt a tagja és a felszabadulás óta hét esetben volt büntetve.

A bizottság kizárási határozatot hozott Dr. G. M. budapesti ügyvéd esetében. Az illető éppen az ellenforradalom utáni helyzetet kihasználva jegyeztette be magát ügyvédnek, holott erre való alkalmatlansága nem vitás. Többször volt büntetve és 1946-tól 1957-ig mint alkalmi és segéd munkás kereste kenyerét. Jogvégzettségét 1941-ben szerezte. Nem vitás tehát, hogy a háború alatti néhány éves joggyakorlata és az azt követő 11 éves szünetelés valamint az a körülmény, – sőt elsősorban, hogy büntetett előéletű – nem teszi őt alkalmassá az ügyvédi hivatás gyakorlására.

Dr P. K. ügyvéd horthysta katonatiszt volt és mint ilyen először katonai kiképzőként működött. Később munkásszázad parancsnokhelyettes volt. Ennek ellenére 1958-ig ügyvéd hivatását gyakorolhatta, holott tagja volt a fajvédő ügyvédek egyesületének és annak ellenére, hogy 1952-ben valutázás büntett miatt 6 hónapi börtönre ítélték.

Dr. D. Á. Z-i ügyvéd a Horthy-rendszerben végig törvényszéki bíró volt. A Horthy-féle fehérterror idején tisztí különítmény tagja volt és Szeged, valamint a Dunántúl egyes részeinek „megtisztításával” foglalkozott. Tevékenysége nem korlátozódott a 20-as évekre, mert 1942-ben mint zsidó munkaszolgálatos táborparancsnok működött.

Dr. V. Gy. budapesti ügyvéd, aki jelenleg büntetését tölti, mert sikkasztás magánokirathamisítás büntette miatt jogerősen el lett ítélve.

Dr. K. P. B.-i ügyvéd a magyarországi Volksbund egyik vezető szervezője volt.

Az elsőfokon hozott határozatok ellen benyújtott panaszok elbírálására az igazságügyminisztérium egy bizottságot hozott létre. Ennek a bizottságnak tagja volt a Magyar Jogász Szövetség főtitkára is.

A bizottság részéről a panaszok elbírálása a legnagyobb körültekintéssel, az érdekelt ügyvéd által benyújtott fellebbezésben felhozott indokok legtárgyilagosabb megvizsgálásával történt. A fellebbezés elbírálása során a bizottság több ügyvédet meghallgatott, egyeseket a fellebbezésen felhívott állítások igazolására, további bizonyítékok bemutatására kötelezett, több bizonyítékot maga szerzett be.

A bizottság javaslata alapján az igazságügyminiszter már eddig is több megváltoztató határozatot hozott és több ügyvédet a kizáró határozat megváltoztatásával, kamarai tagságában megerősített. A fellebbezési eljárás során kamarai tagságukban megerősített ügyvédek száma jelentős.

Az ügyvédi felülvizsgálat során a bizottságok a legszigorúbban betartották az idevonatkozó törvényes előírásokat, a legtárgyilagosabban vizsgálták felül az egyes ügyvédek magatartását, a fellebbezési bizottság pedig nagy körültekintéssel vizsgálta meg a kizáró határozat ellen benyújtott panaszt. Mindezek alapján megállapítható, hogy az ügyvédek felülvizsgálata a törvényes keretek között bonyolódott le és senkit sem ért indokolatlanul vagy alaptalanul az eljárás egész során sérelem.

A kamarából kizárt ügyvédek elhelyezkedhetnek vállalatoknál jogi munkakörben. Ezt egy időközben megjelent kormányrendelet biztosítja. Ezenkívül azok a kamarából kizárt ügyvédek, akik elérték a nyugdíjkorhatárt /60 év/, nyugdíjat kapnak. Természetesen nincsenek elzárva a kamarából kizárt ügyvédek az elől sem, hogy más adminisztratív munkakörben elhelyezkedhessenek. Egyébként a kamarából kizárt ügyvédek semmiféle egyéb joghátrányt nem szenvednek.

Bp. én.

MOL M KS 288.f. 30/1958. cs. 15.öe. 116–120. o.

5. sz. dokumentum

IGAZSÁGÜGYMINISZTER

SZIGORÚAN BIZALMAS!

MSZMP. KB. ADMINISZTRATÍV OSZTÁLY

A/399/1959

Készült: 2 pld.-ban

J e l e n t é s

az ügyvédkérdés politikai rendezéséről szóló Politikai Bizottság-i határozat végrehajtásáról.

Az ügyvédi felülvizsgálat

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának határozata alapján az ügyvédek felülvizsgálata megtörtént.

Az ügyvédek felülvizsgáló bizottságok 1958. augusztus közepén fejezték be munkájukat és határozataikat 1958. szeptember 1-ig kézbesítették ki az ügyvédeknek. A felülvizsgálat ideje alatt a kamarák önkormányzata fel volt függesztve és a kamarák élén miniszteri kiküldöttek álltak.

Az elsőfokú határozatok ellen beadott panaszok felülvizsgálata szintén befejeződött.

1958. április 1-én, tehát a felülvizsgálatot megelőzően 2.822 ügyvéd volt. Az elsőfokú bizottságok alkalmatlannak találtak 1.229 ügyvédet, panasszal élt 1.144 ügyvéd. A minisztérium a panaszok felülvizsgálata során visszavett 366 ügyvédet így véglegesen 863 ügyvéd került kizárára. Az országban tehát jelenleg 1.959 ügyvéd működik. A felülvizsgált ügyvédek közül 916 60 éven felüli volt /33 %/, a kizárt ügyvédek közül 348 a 60 éven felüli /40 %/.

A bizottságok általában a Politikai Bizottság határozatában megszabott elveknek megfelelően, konkrét tények, az illető személy tevékenységének sokoldalú vizsgálata alapján hozták meg döntéseiket. Sok ügyvédet személyesen is meghallgattak, bár meg kell jegyezni, hogy ez korántsem volt kielégítő mértékű.

A bizottságok közül különösen jó munkát végeztek a Vas, Csongrád, Szabolcs, Szolnok és a Budapest II., III. és VII. kerületi bizottságok.

Az elsőfokú felülvizsgálat során előfordultak hibák is. Egyes bizottságok nem voltak eléggé körültekintőek és alaposak munkájukban. Előfordult, hogy jelentős kizárási okokat nem tüntettek fel a jegyzőkönyvekben, a tények helyett általánosító jelzőket alkalmaztak, pl. „ellenséges beállítottságú” „harácsoló”, stb. Az igazság kedvéért szükséges megemlíteni azt is, hogy a közel 3000 ügyvéd előéletének feltáráshoz rendelkezésre álló idő kevés volt. Ez jelentősen megnehezítette a bizottságok munkáját.

Az elsőfokú bizottságok határozatainak közlése előtt az Igazságügyminisztérium észrevételeket tett a bizottságok döntéseire. Ezen észrevételeknek azonban nem volt mindig kellő eredménye. Volt olyan bizottság, amely teljesen figyelmen kívül hagyta őket. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy az Igazságügyminisztérium a panasz eljárás során több kizárt ügyvédet vett vissza – különösen Budapesten – mint amennyire számítani lehetett.

A bizottságok munkája ennek ellenére eredményesnek mondható, mert a határozatok többsége helyesnek bizonyult. A jó eredmény főleg a megyei pártbizottságok és a belügyi szervek igen komoly segítségének köszönhető.

Az Igazságügyminisztérium a panaszok elbírálásánál ugyanazokat az elveket tartotta szem előtt, amelyeket a felülvizsgáló bizottságok. A panaszok elbírálásának kezdeti időszakában a minisztérium munkájában bizonyos ingadozás mutatkozott. Így helytelenül, néhány esetben olyan személyek visszavételére is sor került, akiknek helyesebb lett volna a panaszát elutasítani. Egyes helyeken az igazságszolgáltatás zavartalanosságának biztosítása céljából is szükséges volt engedményeket tenni.

Voltak – főleg idős ügyvédek – akik a panasz eljárás ideje alatt kamarai tagságukról lemondtak és bejelentették, hogy a jövőben nem kívánnak ügyvédi gyakorlatot folytatni. Méltányosságból néhány ilyen esetben az Igazságügyminiszter a rájuk vonatkozó felülvizsgálati határozatot hatályon kívül helyezte és a felülvizsgálati eljárást megszüntette. Ezeket az ügyvédeket egyidejűleg a kamara tagjai sorából törölték.

Itt jegyezzük meg, hogy a helyi szervek politikai állásfoglalásában többször tapasztalhattunk következetlenséget. Néhány kizárt ügyvéd visszavételéért a megyei politikai és állami szervek felléptek, holott elsőfokon teljesen tőlük függött a meghagyás. Más esetben a helyi szervek szembeszegültek a miniszteri erősítő határozattal, noha az elsőfokú határozat helyességének bizonyítására nem tudtak komoly érveket felhozni.

Összegezve: A felülvizsgálat feltétlenül hasznos és eredményes volt. Kikerültek – ha nem is maradéktalanul – az ügyvédi karból a politikailag és erkölcsileg oda nem való elemek s ezáltal jórészt megteremtették a szocialista ügyvédség kialakításának személyi előfeltételeit.

Tapasztalataink szerint az ügyvédi felülvizsgálatnak a dolgozók körében pozitív hatása volt. A munkások és a dolgozó parasztok megnyugvással fogadták a népnúzó, harácsoló, a politikailag velünk szemben álló ügyvédek kizárását. Bizonyos mértékben más volt a helyzet az értelmiség körében. Az értelmiség egy része – különösen az első időkben – idegesen figyelte a folyamatot. Természeteszerű, hogy elsősorban az ügyvédi karban nyilvánult meg ez a legjobban. Miután azonban a pártszervek és az Igazságügyminisztérium dolgozói megmagyarázták a felülvizsgálat célját, értelmét, ez a hangulat a becsületes ügyvédek körében is megváltozott. 1958. szeptember 1. napja után, amikor az ügyvédek kézhez kapták a felülvizsgáló bizottságok határozatait, az értelmiség is lényegében napirendre tért az ügyvédi felülvizsgálat felett.

Az ügyvédi felülvizsgálatot a nemzetközi reakció igyekezett felhasználni arra, hogy támadást intézzon népi demokráciánk ellen. Ezt a támadást és az alaptalan rágalmakat az Országos Ügyvédi Tanács határozatában visszautasította illetve megcáfolta.

A felülvizsgálat befejezése után a pártszervek és tömegszervezetek jó kapcsolatot építettek ki a megmaradt ügyvédekkel – akik ma már különösen vidéken, társadalmi munkát is igyekeznek végezni – s ez a körülmény is hozzájárult megnyugvásukhoz, hangulatuk pozitív irányban történő megváltozásához.

Munkaközösségek és magánygyakorlatot folytató ügyvédek

A Politikai Bizottság határozatának megfelelően – a kiadott új ügyvédi rendtartás alapján – már az elsőfokú vizsgálat alatt megkezdődött az eddig magánygyakorlatot folytató ügyvédek munkaközösségekbe való tömörülése. Ez a folyamat 1958. szeptember 1.-ig befejeződött. Országosan mindössze 36 kérelem érkezett a magánygyakorlat folytatásának engedélyezésére. Az Igazságügyminisztérium a 36 kérelemből 18-at indokoltan talált és e személyeknek a magánygyakorlat folytatására engedélyt is adott.

Az ügyvédek munkaközösségbe való tömörülése az ügyvédi átszervezésnek csak a kezdeti stádiumát jelenti. A munkaközösségek az ügyvédeket még csak formailag, szervezetileg fogják össze és hátra van a munkaközösségek megerősítése, szocialista tartalommal való megtöltése. Ezt a soronkövetkező legfontosabb feladatnak tekintjük.

Az ügyvédi nyugdíjak és a ügyvédjelölti illetmény

Az ügyvédi nyugdíjak és az ügyvédjelölti illetmények rendezése megtörtént.

A magánygyakorlatot folytató ügyvédek havi nyugdíja 500 Ft-ra, a munkaközösségben dolgozók nyugdíja pedig havi 800 Ft-ra emelkedett. Az alkalmatlanná nyilvánított ügyvédek, ha nyugdíjjogosultak, az előbb említett nyugdíj 75 %-át kapják. A nyugdíjak felemelése nem jelentett az államra külön terhet, mert az ügyvédek nyugdíjárulékát bruttó jövedelmük 7 %-ában állapították meg, ez a felemeléssel járó többletkiadások fedezi.

Az ügyvédjelöltek eddigi alacsony fizetése is rendezést nyert. Illetményük az egyetem elvégzése utáni első évben 1000 - 1300 Ft-ig, a második évben 1100 Ft-ig terjed.

Az ügyvédi kamarák és az Országos Ügyvédi Tanács megalakítása

A Politikai Bizottság határozata értelmében valamennyi megyeszékhelyen ügyvédi kamarát szerveztünk.

Az új kamarai választások lebonyolítása megfelelő volt. A jelölőbizottságok által jelölt személyeket mind megválasztották, A vezetőségekbe – a lehetőségekhez mérten – a párttagok megfelelő arányú részvétele biztosítva van. Az új vezetőségek összetétele jónak mondható és reményt nyújt arra, hogy a kamarák megfelelően működjenek.

Az Országos Ügyvédi Tanács megalakult. Taglétszáma: 35. 20 kamarai elnök hivatalból tagja az Ügyvédi Tanácsnak míg 15 ügyvédet az Igazságügyminiszter jelölt ki azok közül, akiket a kamarák választottak meg erre a tisztségre. A megválasztott, de ki nem jelölt további 13 ügyvéd az Országos Ügyvédi Tanács pótagja.

Az Országos Ügyvédi Tanács 35 tagjából 19 párttag.

Összefoglalva: Az Igazságügyminisztérium a Politikai Bizottság határozata értelmében elkészítette az új Ügyvédi Rendtartást. Végrehajtotta az ügyvédi felülvizsgálatot, az ügyvédeknek munkaközösségekbe való tömörítését, megszervezte az új kamarákat. Elősegítette az ügyvédi nyugdíjak és az ügyvédjelölti fizetések rendezését. Rendezte – az ügyvédkérdéssel egyébként is összefüggő – vállalati jogtanácsosokat és jogi előadókat érintő problémákat.

A Politikai Bizottság határozatát figyelembe véve az Igazságügyminisztérium legfőbb soronkövetkező feladatainak tekinti 1./ Az ügyvédi munkaközösségek szocialista tartalommal való megtöltésének biztosítását. 2./ A munkaközösségek megfelelő elhelyezésének, helyiségigényük kielégítésének elősegítését. 3./ Az ügyvédi. etika betartásának fokozottabb ellenőrzését és biztosítását.

4./ Új ügyvédjelöltek és ügyvédek felvételével az ügyvédi kar politikai, személyi összetételének további javítását. 5./ Az ügyvédek megfelelő területi elosztásával kapcsolatos feladatok elvégzését.

Budapest, 1959. március 18.

/Kaszás Ferenc/

/Nezvál Ferenc/

MOL M KS 288.f.30/1959. cs.12. öe. 37–42. o.

6. sz. dokumentum

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány

.....számú

r e n d e l e t e

a vállalati jogtanácsosok és jogi előadók ügyész felügyeletéről

A vállalati jogtanácsosokról és jogi előadókról szóló 33/1958./V.17./ Korm.sz.r.6.§-a értelmében a jogtanácsos a vállalatnál köteles a szocialista törvényesség érvényesülését előmozdítani, a tudomására jutott törvénytisértésekre a vállalat igazgatójának figyelmét felhívni, és a törvénytisértés megszüntetése érdekében megfelelő javaslatot tenni. Avégből, hogy e rendelkezések a gyakorlatban hatékonyan érvényesüljenek, a Kormány az említett rendelet kiegészítése érdekében az alábbiakat rendeli:

1.§

A vállalati jogtanácsosok és jogi előadók működésének törvényessége felett – az ügyészi szervezet útján – a Legfőbb Ügyész felügyeletet gyakorol. Az ügyészség figyelemmel kíséri a vállalat jogi ügyeinek intézését, a vállalati jogtanácsosok és jogi előadók tevékenységét, törvényességi szempontból egyeztet, ellenőrzi és támogatja.

2.§

/1/ A jelen rendelet rendelkezései kiterjednek a 33/1958./V.17./ Korm.sz. rendelet alapján működő vállalati jogtanácsosokra és jogi előadókra valamint jogi irodákra, függetlenül attól, hogy működésüket állami vállalat, szövetkezet, vagy szövetkezeti vállalat, avagy gazdasági irányító szerv /tröszt, egyesülés, szövetkezeti központ, stb./ keretében fejti ki.

/2/ Nem terjednek ki a jelen rendelet rendelkezései az egyéb állami szerveknél / államigazgatási szerveknél, szakigazgatási szerveknél/, valamint a társadalmi szervezeteknél működő jogi beosztásban dolgozó személyekre.

3.§

Minden állami vállalat, szövetkezet, szövetkezeti vállalat és gazdasági irányító szerv köteles a székhelye szerint illetékes megyei /fővárosi/ főügyészségekhez a vállalati jogtanácsosok /jogi előadók/ alkalmazását, munkaviszonyának megszűnését, valamint áthelyezését haladéktalanul bejelenteni. Ugyanúgy be kell jelenteni a jogi irodák alakítását és megszűnését is.

4.§

Az ügyészi felügyelet során az ügyészség ellenőrzi a 33/1958./V.17./ Korm. sz. rendeletnek és az annak alapján kibocsátott részletes rendelkezéseknek gyakorlati végrehajtását, így különösen azt, hogy

a./ a jogi iroda létesítésére, a jogtanácsos és a jogi előadó alkalmazására vonatkozó előfeltételeket megtartották-e ideértve a képesítésre vonatkozó szabályokat is;

b./ a jogi előadó gyakorlati ideje alatt szakmai képzésben részt vesz-e;

c./ a jogtanácsos /önálló jogi előadó/ megtartja-e a magánszemélyek képviselőre vonatkozó korlátozó rendelkezéseket;

d./ a vállalat a jogszabály megsértésével, vagy kijátszásával jogi ügyeinek intézésére nem ad-e másnak megbízást.

5.§

Az ügyészi ellenőrzés a jogtanácsos /jogi előadó/ ügyintézésének érdemére csak abban a vonatkozásban terjed ki, hogy az ügyintézés a törvényesség szempontjából megfelelő-e és képviseli-e az állami összérdekeket. Különösen arra kell ügyelni, hogy a jogtanácsos /jogi előadó/ az általa észlelt törvénytisértésekre felhívja-e az igazgató figyelmét és a törvénytisértések megszüntetése végett a megfelelő javaslatot megteszi-e.

6.§

/1/ Ha az ügyész a 4. és 5. §-ban foglaltak tekintetében hiányosságot észlel, különösen, ha a jogtanácsos /jogi előadó/ munkájában törvénytisértésre utaló körülmények merülnek fel, köteles erre a vállalat igazgatójának figyelmét – megfelelő indítvány kíséretében – felhívni és a szükséghez képest a a vállalati jogtanácsossal / jogi előadóval/ szemben eljárást kezdeményezni.

/2/ az ügyész a jogtanácsosnak /jogi előadónak/ utasítást nem adhat.

7.§

A jogtanácsos /jogi előadó/ ellen irányuló fegyelmi eljárás megindítását és a fegyelmi határozatot az ügyésszel haladéktalanul közölni kell.

8.§

/1/ A jogtanácsos /önálló jogi előadó, jogi iroda / köteles félévenként a vállalat jogi ügyeinek intézéséről jelentést készíteni és az ügyésznek megküldeni.

/2/ A jelentésben – az erre vonatkozó nyilvántartások alapján – be kell számolni a tárgyidőszakban a vállalat részéről tett büntető és szabálysértési feljelentésekről, a vállalat részéről indított, vagy ellene folyamatba tett polgári peres és perenkívüli eljárásokról, döntőbizottsági eljárásokról, kártérítési határozatokról, a leltárhányért fennálló anyagi felelősség érvényesítéséről a fegyelmi és egyeztető bizottsági ügyekről. A jelentésnek teljes képet kell adnia a vállalat keretében a törvényesség állapotáról, és a jogtanácsosnak a törvényesség megszilárdítása érdekében kifejtett tevékenységéről.

9.§

A jelen rendelet nem érinti a vállalati igazgatójának és a felettes szerveknek a vállalati jogtanácsos és jogi előadó feletti felügyeleti jogát.

10.§

A Jelen rendelet a kihirdetése napján lép hatályba; végrehajtásáról a Legfőbb Ügyész gondoskodik.

MOL M KS 288.f. 30/1959. cs. 14. öe. 148–151. o.

7. sz. dokumentum

november 28.
Ad/1759/1959

dr. Nezvál Ferenc
elvtársnak

Igazságügyminiszter

Kedves Nezvál Elvtárs!

A Politikai Bizottságnak az ügyvédkérdés politikai és jogi rendezéséről szóló határozata alapján az elmúlt időben foglalkoztunk a határozat végrehajtásának néhány kérdésével.

Megállapítottuk, hogy a határozat végrehajtásában nem megyünk kellően előre, illetve egyes területeken visszaesés tapasztalható,

Ennek okait részben az ügyvédségen belül kell keresni. Az ügyvédi vezetés hiányosságai, az ügyvédek körében végzett gyenge politikai munka, a fegyelmi bizottságok gyatra működése, az utánpótlással, a fiatalokkal való törődés elhanyagolása stb., mind jelentős akadályai az ügyvédség szocialista átalakulásának.

Az okokat azonban másrészt az Igazságügyminisztériumban kell keresni. A minisztérium felügyeleti tevékenysége nem elég tartalmas és hatékony. Ez abból is adódik, hogy a minisztérium vezetői között nincs egységes elvi álláspont az ügyvédkérdés különböző problémáinak megítélését illetően.

A minisztérium olyan hibái, mint pl. az, hogy nem annyira az érdemi, mint inkább az adminisztratív jellegű kérdésekkel foglalkoznak, hogy rossz a kapcsolata az ügyvédi szervekkel s nem tartja kellően tiszteletben az ügyvédi autonómiát, hogy nem kielégítő az ügyvédjelölti és az ügyvédi bejegyzésekkel kapcsolatos munkája, hogy nem törődik megfelelően olyan kérdésekkel mint pl. az ügyvédi munkaközösségek helyiségproblémái, stb., szintén akadályai a további fejlődésnek.

Mivel az érintett kérdéseket a párthatározat végrehajtása szempontjából igen lényegeseknek tartjuk, s az nem lehet közös számunkra, hogy az ügyvédségen belül a politikai hangulat egyre jobban romlik, a politikai jellegű szembenállás egyre inkább fokozódik, kérjük Nezvál elvtársat: főosztályvezetői értekezleten tűzze napirendre a kérdést /lehetőség szerint akkor, amikor' Csendes elvtárs is itthon lesz/. Ezen az értekezleten részletesen kifejtjenék a fentiekkel kapcsolatos álláspontunkat.

Elvtársi üdvözléssel:
/dr. Markója Imre/

MOL M KS 288.f. 30/1959. cs. 12. öe. 43–44. o.

Levéltári jelzetek

MOL = Magyar Országos Levéltár
M = M szekcióba sorolt iratok, a pártiratok
KS = központi pártszervek iratai
288.f. = fond szám, 288. az MSZMP (276 MDP) központi szerveinek iratai
5. cs. = a központi pártszervek egységeinek / csoportjainak iratai
120. öe. = őrzési egység (dosszié) száma
o. = oldal: iratok oldalszáma

Hivatkozott jogszabályok

1874. évi XXXIV. törvénycikk az ügyvédi rendtartás tárgyában
1887. évi XXVIII. törvénycikk az ügyvédi rendtartásról szóló 1874: XXXIV. törvénycikk némely intézkedésének módosításáról
1907. évi XXIV. törvénycikk az ügyvédi rendtartásról szóló 1874: XXXIV. törvénycikk módosítása tárgyában
1912. évi VII. törvénycikk egyes igazságügyi szervezeti és eljárási szabályok módosításáról

1913. évi LIII. törvénycikk az egységes bírói és ügyvédi vizsgáról

1914. évi XXXV. törvénycikk az ítélőbírói és az ügyvédi képesítéshez szükséges utólagos gyakorlatra, valamint a társasbíróság előtti ügyvédi képviseletre vonatkozó rendelkezések kiegészítéséről

1934. évi II. törvénycikk az ügyvédi rendtartás újabb módosításáról

1937. évi IV. törvénycikk az ügyvédi rendtartás tárgyában

1938. évi VI. törvénycikk az ügyvédi meghatalmazásról

1941. évi XIII. törvénycikk az ügyvédekre, az ügyvédjelöltekre és az ügyvédi önkormányzatra vonatkozó egyes kérdések szabályozásáról

1947. évi I. törvény az ügyvédi önkormányzatra vonatkozó egyes törvényes rendelkezések módosításáról és kiegészítéséről

1948. évi XXIX. törvény az ügyvédi rendtartásról szóló 1937. évi IV. törvénycikk módosításáról és kiegészítéséről

6000/1949. (I. 22.) IM rendelet az ügyvéd elleni panasz eljárás szabályozása tárgyában

4302/1949. (XI. 3.) MT rendelet a joggyakorlat és az egységes bírói és ügyvédi vizsga tárgyában

84000/1949. (XI. 3.) IM rendelet a joggyakorlatról és az egységes bírói és ügyvédi vizsgáról szóló 4302/1949. (XI. 3.) MT rendelet végrehajtása tárgyában

5000/1951. (II. 27.) IM rendelet az ügyvédi kamarák területének megállapítása tárgyában

20/1952. (III. 23.) PM rendelet az ügyvédi munkaközösség tagjainak adóztatásáról

2/1954. (V. 13.) IM rendelet az ügyvédi munkaközösségekben dolgozó ügyvédek társadalombiztosítási ellátásának szabályozásáról

23/1955. (III. 20.) MT rendelet az ügyvédséggel összefüggő egyes kérdések újabb szabályozásáról

2/1955. (III. 20.) IM rendelet az ügyvédek fegyelmi szabályzatáról

3/1955. (IX. 8.) IM rendelet Békéscsabán, Egerben, Kaposváron, Kecskeméten, Nyíregyházán és Zalaegerszezen ügyvédi kamara létesítéséről

1/1955. (I. 5.) IM rendelet Szolnokon ügyvédi kamara létesítéséről

1957. évi 66. törvényerejű rendelet a fontos és bizalmas munkakörök betöltéséről

6/1957. (VI. 29.) IM rendelet az ügyvédi kamarai önkor-

mányzat felfüggesztése esetén az elsőfokú fegyelmi jogkör gyakorlásának átmeneti rendezéséről

3/1957. (V. 11.) IM rendelet a budapesti ügyvédi kamara területén egyes meghatározott székhellyel történő ügyvédi bejegyzés (átjegyzés, székhelyáthelyezés) átmeneti korlátozásáról

1958. évi 12. törvényerejű rendelet az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről

26/1958. (III. 30.) Korm. rendelet az ügyvédi kamarákkal és az ügyvédek kamarai tagságával összefüggő egyes kérdésekről

8/1958. (IX. 13.) IM rendelet az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről szóló 1958. évi 12. törvényerejű rendelet végrehajtásáról

1958. évi 39. törvényerejű rendelet az ügyvédi kamarai szervek tisztségeinek és tisztségviselői létszámának megállapításáról

1958. évi 42. törvényerejű rendelet a fontos és bizalmas munkakörök betöltéséről szóló 1957. évi 66. törvényerejű rendelet kiegészítéséről

9/1958. (XII. 13.) IM rendelet egyes megyék székhelyén ügyvédi kamara felállításáról

6/1959. (VI. 11.) IM rendelet az ügyvédjelölt és a jogi előadó joggyakorlatáról, valamint az ügyvédi-jogtanácsosi vizsgáról

18/1959. (VI. 30.) PM rendelet az ügyvédi tevékenységből származó jövedelem adóztatásáról

4/1965. (III. 7.) IM rendelet az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről szóló 1958. évi 12. törvényerejű rendeletet végrehajtó 8/1958. (IX. 13.) IM rendelet kiegészítéséről

1966. évi 22. törvényerejű rendelet az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről szóló 1958. évi 12. törvényerejű rendelet módosításáról

7/1966. (IX. 7.) IM rendelet az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről szóló 1958. évi 12. törvényerejű rendelet végrehajtása tárgyában kiadott 8/1958. (IX. 13.) IM rendelet módosításáról

1969. évi 27. törvényerejű rendelet a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról

8/1972. (XII. 27.) IM rendelet az ügyvédi szervek iratainak irattári kezeléséről és selejtezéséről

1976. évi 26. törvényerejű rendelet az ügyvédi hivatás gyakorlásáról és az ügyvédek szervezeteiről szóló 1958. évi 12. törvényerejű rendelet módosításáról

Jegyzetek

¹ A polgári perrendtartás korábbi módosításaival ellentétben 1957-ben az ügyvédi kamara mellett egyéni ügyvédek és jogtanácsosok is véleményezték a javaslat szövegét. A tavaszi egyeztetés iratai között csupán a Budapesti Ügyvédi Kamara véleménye található meg, ám e vélemény markánsan különbözött mind a bíróságok által beküldött, mind a tudomány képviselői által készített észrevételektől. Határozott álláspontjuk szerint „az ügyészség szerepe a polgári eljárás során – sem jogelméletileg, sem gyakorlatilag – nem indokolt [...] a polgári perben az ügyésznek semmiféle szerepe, semmi néven nevezendő szükség nincsen [...] Nem is képzelhető el, hogy az ügyész közönséges köelmi, vagy dologi, vagy akár családjogi perben is valamely ésszerű okból szerephez juthasson. Az ügyész szerepének jelentősége az lenne, hogy valamely állami érdekből kapcsolódjék be a perbe, ám az állam objektív igazságszolgáltatási szerepét betölti az állam bírója. Az ügyfél egyenlőség elve a legsúlyosabb sérelmet szenved el akkor, ha az egyik ügyfél érdekében ügyész jelenik meg a bíróság előtt. Ha feltehetjük azt az esetet, hogy valamelyik ügyfélnek hozzáértés, vagy anyagi eszközök miatt nem áll módjában megfelelő képviseletéről gondoskodni, ren-

delkezések vannak a [...] Pp.-ben [...] melyek az ilyen ügyfélnek megfelelő képviselőt biztosítanak [...] az összes az ügyész szerepére vonatkozó rendelkezéseket tehát mellőzendőnek és kihagyandónak tartjuk. Még a házassági vagy egyéb státusz perekben is feleslegesnek tartjuk az ügyész szerepét, mert [...] nincs semmiféle gyakorlati jelentősége.” Nem nehéz felfedezni, hogy a kamarai vélemény az 1990-es jogállami fordulat után született 1/1994. (I. 7.) sz. AB. határozat elvi álláspontjával azonos. E gondolkodásmód a pártállam jogfilozófiájába integrálhatatlan volt.

² Feljegyzés a termelőszövetkezetek és tagjaikat érintő ügyekben folytatott bírói gyakorlat néhány kérdéséről. Budapest, 1954. február 9.: MOL M KS 276. f. 96. cs. 17 / 2. öe., 172–173. p.

³ Az igazságügy-miniszter és a földművelésügyi miniszter együttes utasítása a termelőszövetkezetek állandó jogi képviseltéről: MOL M KS 276.f. 96. cs. 35. öe. 86. p.

⁴ Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1959. március 3-án megtartott üléséről. 2. Napirendi pont. Jelentés a Polgári Törvénykönyv tervezet legfontosabb elvi kérdéseiről. MOL M KS 288.f.5/120. öe. 40.R. p.

A Károli Gáspár Református Egyetem egyetemi docensének, Nótári Tamásnak 2007-ben, a Németh György professzor szerkesztette *Hungarian Polis Studies* sorozatban jelent meg *Studia Iuridico-philologica I. Studies in Classical and Medieval Philology and Legal History* című, idegen nyelvű tanulmánykötete. Az itt olvasható tanulmányok az ókor és a középkor jog- és kultúrtörténetének egy-egy szeletét teszik vizsgálat tárgyává. A tanulmányok sorrendje kronologikus.

I. Görög jogbölcselet. *The Scales as the Symbol of Justice in the Iliad.*¹ Iustitiát gyakorta láthatjuk különböző ábrázolásokon mérleggel a kezében. Nótári az *Ilias* azon szöveghelyét elemzi behatóbban, amelyben Zeus a mérleg segítségével mond ítéletet a hősök felett. Az igazság mérlege kifejezést vizsgálva először a jognak, illetve az igazság(osság)nak Homérosznál kifejlődött fogalmát tisztázza, majd az említett mérési jelenet strukturális és összehasonlító elemzése alapján fűz értékes megjegyzéseket a mérleg-szimbolika eredetéhez, jelentéséhez, egyiptomi, görög és római formáihoz.² – *Hesiod und die Anfänge der Rechtsphilosophie.*³ A *Munkák és napok* műfaja didaktikus eposz, tanköltemény, amelynek célja az, hogy Hésiodosz az ellene oly sok igazságtalanságot elkövető testvérét, Persést a munka és a jog tisztelétére tanítsa, ezáltal válik vezérfonalává a diké eszméje. A szerző elsőként az eposz prooimionját és az emberi munka, illetve a jogrendszer szükségességének költői indokolását vizsgálja, majd a diké fogalmának előfordulását és szerepét vizsgálja a homéroszi eposzokban és a hésiódosi *Ergában*.⁴

II. Római jog- és vallástörténet. *Numen and Numinosity – On Some Aspects of the Roman Concept of Authority.*⁵ A tekintély fogalmának vizsgálata során az auctoritas, a növelés, a gyarapítás képességének vallási-filozófiai meghatározását definiálja a szerző, majd megvizsgálja a numennek, mint a római vallás igen sarkalatos jelenségének különféle aspektusait, annak etimológiáját, két, e szempontból relevánsnak tűnő jelenséget, a triumphus intézményét és a flamen Dialis funkcióját,⁶ majd a szakrális szféra ezen elemeit a hatalmi legitimációban, továbbá Augustus ideológiai koncepcióját.⁷ – *Summum ius summa iniuria – The Historical Background of a Legal Maxim.*⁸ A tanulmány bemutatja az interpretatio kifejezés kialakulását és jelentését, valamint igen tág teret szentel a summum ius elv jelentésének az ars boni et aequi fogalmának tükrében; ebben a vonatkozásban

KÖNYVEKRŐL

Tanulmányok a „jogfilológia” tárgyköréből

Nótári, Tamás:

Studia Iuridico-philologica. I. Studies in Classical and Medieval Philology and Legal History

Hungarian Polis Studies 14.

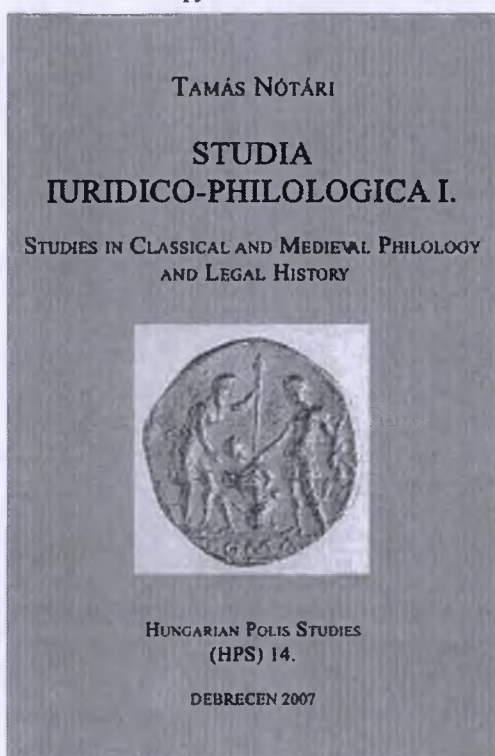
Debrecen, 2007, 313 p.

Rotterdami Erasmus munkásságára is figyelemmel van. A szerző ismerteti a nevezetes ciceroi szöveghelyet,

amely Cicero *De officiis* című művében lelhető fel. Nótári Tamás felhívja a figyelmet a summum ius elv „helyzetfüggő” voltára, és kiemeli, hogy Shakespeare *A velencei kalmár* című művében szereplő nevezetes jogeset megoldásához is alapvető segítséget nyújt e jogelv.⁹

A legis actio eljárás történetiségével két tanulmány is foglalkozik: *Die Lanze als Macht- und Eigentumssymbol im antiken Rom*;¹⁰ *Remarks on the Origin of the legis actio sacramento in rem*.¹¹ A legis actio sacramento in rem leírásában Gaius elbeszéli, hogy az eljárás során a pálcat mintegy a lándzsa helyett használták a jogszerű tulajdon jeleként, Verrius Festus szerint pedig a lándzsa a legfőbb hatalom jelképe. E két forrásból kiindulva vizsgálja a szerző a lándzsa és a

pálca hatalmi jelképiségét, számos jog- és vallástörténeti párhuzam, illetve analógia segítségével, s értékes következtetéseket von le a ius fetiale és a legis actio sacramento in rem közös elemeit, gyökereit illetően.¹² – *Remarques sur le ius vitae necisque et le ius exponendi.*¹³ A pater familiast személyileg a következő pozitív jogosultságok illették meg: ius vitae ac necis, ius exponendi, ius vendendi, ius noxae dedendi. A tanulmány a ius vitae ac necis és a ius exponendi alakulását veszi behatóbb elemzés alá. A ius vitae ac necis a családgyermek élete és halála felőli rendelkezési jogot jelöli, míg a ius exponendi az újszülött gyermek kitevésének jogát. A gyermek kitevése gyakran annak halálát, illetve szándékos megölését is magában foglalta, így például torzszülött gyermek esetén, amikor

a cél a családnak, illetve a közösségnek a szerencsétlenséget jelentő prodigiumtól való megszabadítása volt.¹⁴

III. Középkori historiográfia, tudománytörténet.

*Comments on Bishop Virgil's Activity in Bavaria.*¹⁵ Virgil, Salzburg ír származású püspöke (749–784) számos ponton új fejezetet nyitott püspöksége történetében; nevéhez fűződik a salzburgi historiográfia legkorábbi műveinek, a *Gesta sancti Hrodberti confessoris*nak, a *Libellus Virgili*nek és a *Liber confraternitatum*nak a megalkotása, továbbá a 774-ben felszentelt Rupert-dóm megépíttetése, a püspökség és a Szent Péter-kolostor jogainak kiterjesztése és a karantánok közti misszió megszervezése. A szerző először a korszak bajor bel- és külpolitikai viszonyait elemzi, majd Virgil és Bonifác összeütközését követi nyomon.¹⁶ – *Tasilo III's Dethronement – Remarks on an Early-Medieval Show Trial.*¹⁷ A szerző először III. Tasziló bajor herceg hűségesküit veszi sorra, majd magát a koncepciót, végül pedig annak jogi hátterét és indokolását elemzi. III. Taszilót, a Bajorországban két évszázadon át uralkodó Agilolfing-dinasztia utolsó hercegét Nagy Károly fosztotta meg trónjától. A frank uralkodó előbb mind kül-, mind pedig belpolitikailag elszigetelte Taszilót, majd 787-ben vazallusává tette.¹⁸ – *The Trial of Methodius in the Mirror of the Conversio Bagoariorum et Carantanorum.*¹⁹ A szerző először a karantánok közötti, majd a pannóniai keresztény térítés koncepcióját írja le, majd kitérőt tesz a pápa, a bizánci császár és a keleti-frank uralkodó bulgáriai missziós törekvéseire. A történelmi háttér feltárása után Metód

regensburgi perének körülményei felé fordítja figyelmét, a Conversióban megfogalmazott vádakra, illetve ezek hátterére világít rá a jogtörténész-medievista szemszögből.²⁰ – *Die Geschichte des Ingo bei Enea Silvio Piccolomini.*²¹ Enea Silvio Piccolomini 1458-ban keletkezett, *De Europa* című művének Karintiával foglalkozó huszadik könyvében, a hatvanötödik fejezetben egy érdekes, műfaját tekintve legendaként meghatározott történetet beszél el egy Ingo nevű, Nagy Károly idejében élt hercegről. A szerző a következő kérdésekre keres választ. Mennyiben tekinthető az Enea Silvio által említett és hosszú évszázadokon át a szakirodalomban meg nem kérdőjelezett Ingo herceg valós történelmi személynek? A *Conversio* valóban herceggént említi-e Ingót, és ha nem, akkor minek köszönheti hercegi létét, illetve herceggénti bevonulását az irodalomba? A *Conversio* által említett *carta sine litteris* mit jelenthetett, és miért nem vette át Enea Silvio e mozzanatot is, noha Ingo tekintélyének további bizonyítékaul hozhatta volna fel? Az Ingo-féle lakoma leírása milyen irodalmi előzményekre vezethető vissza, és milyen szerepet töltött be a *Conversióban*?²² – *Portrait zweier ungarischer Mediävisten, Gyula Kristó und Samu Szádeczky Kardoss.*²³ A szerző ezen írásában mesterei, a nemzetközi hírvéltársak klasszika-filológus és bizantinológus Szádeczky-Kardoss Samu és a középkorász Kristó Gyula életművéről ad tudománytörténetileg értékes portrét.²⁴

Érdemes kiemelni a kötet gazdag jegyzetapparátusát. A szerkesztés precizitása mintaszerű, tipográfiaiilag a kötet igényes, külleme esztétikus.

Fedeles Tamás

Jegyzetek

¹ Nótári, Tamás: *Studia Iuridico-philologica. I. Studies in Classical and Medieval Philology and Legal History* (Hungarian Polis Studies 14. Debrecen, 2007, 9–20. p.; a továbbiakban: Nótári, 2007)

² Vö.: Nótári, T.: *The Scales as the Symbol of Justice in the Iliad* (Acta Juridica Hungarica, 2006, 249. p. skk.); uő.: *Iuridicophilologica – Tíz tanulmány* (Budapest, 2004, 9. p. skk.; a továbbiakban: Nótári: *Iuridicophilologica*); Hamza G.–Nótári T.: *Mit hoz a múlt? Jog- és kultúrtörténelmi tanulmányok. I.* (Budapest, 2006, 9. p. skk.; a továbbiakban: Hamza–Nótári, 2006); Nótári T.: *A mérleg mint az igazságszolgáltatás jelképe Homérosznál* (Collega, 2002, 2, 43. p. skk.); uő.: *Vallástörténelmi megjegyzések az Aeneis XII. 725–727. sorához* (Belvedere Meridionale, 1999, 5–6, 4. p. skk.)

³ Nótári, 2007, 21–44. p.

⁴ Vö.: Nótári T.: *Bürgergemeinschaft und Rechtsgedanke bei Hesiod. In: Politai et Cives. Epigraphica III.* (Hungarian Polis Studies 13. Ed. György Németh, Péter Forisek. Debrecen, 2006, 7. p. skk.); uő.: *Hesiod und die Anfänge der Rechtsphilosophie* (Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica 47. 2006, 341. p. skk.); uő.: *Hésiodosz jogkonceptiója* (Jogtudományi Közlöny, 2005, 328. p. skk.); Hamza–Nótári, 2006, 25. p. skk.; Nótári: *Iuridicophilologica*, 19. p. skk.

⁵ Nótári, 2007, 45–74. p.

⁶ Nótári, T.: *The Function of the Flamen Dialis in the Marriage Ceremony* (Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, Sectio Iuridica, 2004, 157. p. skk.)

⁷ Vö.: Nótári T.: *On Some Aspects of the Roman Concept of Authority* (Acta Juridica Hungarica, 2005, 1–2, 95. p. skk.); Nótári: *Iuridicophilologica*, 141. p. skk.; uő.: *Numen és numinozitás – a római tekintély fogalom vallási gyökerei* (Aetas, 2003, 4,

33. p. skk.); Hamza–Nótári, 2006, 86. p. skk.); *Hogyan nyerjük meg a választásokat? Quintus Tullius Cicero: A hivatalra pályázók kézikönyve.* Fordította, a jegyzeteket, az előszót és az utótanulmányt írta: Nótári T. Szerkesztette és a kísérő tanulmányt írta Németh Gy. (Szeged, 2006, 33. p. skk.)

⁸ Nótári, 2007, 75–96. p.

⁹ Nótári T.: *Summum ius summa iniuria* (Magyar Jog, 2004, 7, 385. p. skk.); uő.: *Megjegyzések egy jogértelmezési maxima történelmi hátteréhez* (Jogtudományi Közlöny, 59, 2004, 7–8, 221. p. skk.); uő.: *De summo iure summaque iniuria apud Ciceronem* (Vox Latina, 43, 2007, 346. p. skk.); uő.: *Summum Ius Summa Iniuria – Comments on the Historical Background of a Legal Maxim of Interpretation* (Acta Juridica Hungarica, 44, 2004, 1–2, 301. p. skk.); Nótári: *Iuridicophilologica*, 93. p. skk.); uő.: *Cicero, Négy védőbeszéd* (Szeged, 2004); uő.: *Jogtudomány és retorika – Cicero pro Murena* 26. (Jogtudományi Közlöny, 2001, 12, 470. p. skk.); uő.: *Választási kampánystratégia az ókori Rómában.* Társ szerző: Németh Gy. (Jogtudományi Közlöny, 61, 2006, 7–8, 268. p. skk.)

¹⁰ Nótári, 2007, 97–128. p.

¹¹ Nótári, 2007, 129–152. p.

¹² Nótári T.: *Jog, vallás és retorika* (Szeged, 2006, 50. p. skk.); uő.: *Duellum sacrum – gondolatok a legis actio sacramento in rem eredete kapcsán* (Állam- és Jogtudomány, 2006, 1, 87. p. skk.); uő.: *Adalékok a legis actio sacramento in rem eredetéhez* (Antik Tanulmányok, 2007, 71. p. skk.); uő.: *Comments on the Origin of the legis actio sacramento in rem* (Acta Juridica Hungarica, 2006, 2, 133. p. skk.); uő.: *Festuca autem utebantur quasi hastae loco* (Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae, 2004, 133. p. skk.); uő.: *The Spear as the Symbol of Property and Power in Ancient Rome* (Acta

- Juridica Hungarica, 48, 2007, 3, 231. p. skk.); uő.: *Die Lanzensymbolik der legis actio sacramento in rem* (Studia Iuris Caroliensia, 2, 2007, 135. p. skk.); uő.: *Die Lanze als Eigentums- und Machtsymbol in der legis actio sacramento in rem*. In: *Loi et droit dans le gouvernement des sociétés antiques*. Résumés des communications (SIHDA, Catania, 2007, 68. p. sk.); Hamza-Nótári, 2006, 127. p. skk.
- ¹³ Nótári, 2007, 153–178. p.
- ¹⁴ Nótári T.: *De iure vitae necisque et exponendi* (Jogtudományi Közlöny, 53, 1998, 11, 421. p. skk.); uő.: *Remarques sur le ius vitae necisque et le ius exponendi* (Studia Iuris Caroliensia, 1, 2006, 151. p. skk.); uő.: *A gyermek megölésének joga az ókori Rómában* (Jogelméleti Szemle, 2007, 3.); uő.: *A gyermekek kivétel joga az ókori Rómában* (Jogelméleti Szemle, 2004, 2, 117. p. skk.); Nótári: Iuridicophilologica, 117. p. skk.
- ¹⁵ Nótári, 2007, 192–202. p.
- ¹⁶ Vö.: Nótári T.: *A salzburgi historiográfia kezdetei* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 23. Szeged, 2007); uő.: *Források Salzburg kora középkori történetéből* (Szeged, 2005); uő.: *Adalékok Virgil apát és püspök bajorországi működéséhez*. In: *Medievalisztikai tanulmányok* (Szeged, 2005, 99. p. skk.); uő.: *Két forrás a kora középkori Salzburgból*, Notitia Arnonis – Epistola Theotmari (Aetas, 2004, 2, 72. p. skk.); uő.: *Salzburg neve a kora középkori forrásokban* (Collega, 2005, 1, 48. p.); uő.: *Az univerzum képe Aethicus Ister Cosmographiájában* (Belvedere Meridionale, 2005, 5–6, 38. p. skk.); uő.: *Gesta Hrodberti*. In: *Classica – Mediaevalia – Neolatina*. Edd. L. Havas et E. Tegyei (Debrecen, 2006, 131. p. skk.); uő.: *Virgil és Bonifác – egy konfliktus jogi és irodalmi síkjai a kora középkorban* (Jogtudományi Közlöny, 2007, 3, 100. p. skk.); uő.: *Virgil püspök bajorországi jogvitáinak margójára*. In: *Tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Szerk. Mezey B., Révész T. M. (Budapest, 2006, 369. p. skk.); uő.: *On Bishop Virgil's Litigations in Bavaria* (Acta Juridica Hungarica, 2007, 1, 49. p. skk.); Hamza-Nótári, 217. p. skk.)
- ¹⁷ Nótári, 2007, 203–232. p.
- ¹⁸ Vö.: Nótári T.: *III. Tasziló trónfosztása – adalék egy koraközépkori koncepció perhez* (Jogtudományi Közlöny, 2005, 503. p. skk.); uő.: *Tassilo III's dethronement – contributions to an early-middle-age show trial* (Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Iuridica et Politica, 2005, 65. p. skk.); uő.: *Személyállapot és társadalomszerkezet a kora középkori Bajorországban* (Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Budapestinensis, 42, 2005, 163. p. skk.); uő.: *III. Leó pere és az Salzburgi Érsekség megalapítása* (Collega, 2005, 4, 55. p. skk.); uő.: *A kora középkori salzburgi birtokjegyzékek margójára* (Jogelméleti Szemle, 2006, 3.); *Egy kora középkori koncepció per – III. Tasziló trónfosztása*. In: Hamza-Nótári, 2006, 261. p. skk.
- ¹⁹ Nótári, 2007, 233–282. p.
- ²⁰ Vö.: A Conversióhoz lásd: Nótári T.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (Aetas, 2000, 3, 93. p. skk.); uő.: *Avarok a Kárpát-medencében – Szádeczky-Kardoss Samu: Az avar történelem forrásai* (Belvedere Meridionale, 12, 2000, 3–4, 110. p. skk.); uő.: *Megjegyzések a Conversio Bagoariorum et Carantanorum avar vonatkozású fejezeteihez*. In: *Tanulmányok a középkorról*. A II. Medievalisztikai PhD-konferencia előadásai (Szeged, 2001, 67. p. skk.); uő.: *De Consultis Bulgarorum* (Collega, 2002, 5, 47. p. skk.); uő.: *Róma és Bizánc missziós kísérletei a IX. századi Bulgáriában* (Belvedere Meridionale, 2005, 1–2, 22. p. skk.); uő.: *A Salzburgi Érsekség és Metód konfliktusa a Conversio Bagoariorum et Carantanorum tükrében* (Belvedere Meridionale, 2005, 3–4, 37. p. skk.); uő.: *On the Avar-related chapters of the Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (Chronica, 2005, 26. p. skk.); Hamza-Nótári, 2006, 292. p. skk.; Nótári: Iuridicophilologica, 167. p. skk.); uő.: *Conversio Bagoariorum et Carantanorum – Document of an Early Medieval Show Trial* (Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio Iuridica et Politica, 25. 2007, 95. p. skk.)
- ²¹ Nótári, 2007, 283–304. p.
- ²² Ehhez lásd: Nótári T.: *Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből*. Fordítás és bevezetés (Documenta Historica 42. A JATE Történész Diákkör kiadványa. Szeged, 1999); uő.: *Timur Lenk és I. Bajazid Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” című művében* (Belvedere Meridionale, 11, 1999, 5–6, 89. p. skk.); uő.: *A török terjeszkedés állomásai Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” című művében* (Aetas, 1999, 4, 149. p. skk.); uő.: *Aeneas Sylvius Piccolomini szónoki művészete*. In: *Középkortörténeti tanulmányok*. A III. Medievalisztikai PhD-Konferencia előadásai. Szerk. Weisz B. (Szeged, 2003, 103. p. skk.); Nótári: Iuridicophilologica, 207. p. skk.); uő.: *Die Geschichte des Grafen Ingo bei Enea Silvio Piccolomini*. In: *Varietas Gentium–Communis Latinitas*. XIII. International Congress for Neo-Latin Studies (Budapest, 2006, 96. p. skk.); uő.: *A kereszténység és az iszlám harca Enea Silvio Piccolomini (II. Pius pápa) világképében*. In: Hamza-Nótári, 2006, 392. p. skk.
- ²³ Nótári, 2007, 305–313. p.
- ²⁴ Vö.: Nótári, T.: *Emlékezés Szádeczky-Kardoss Samu professzorra* (Jogtörténeti Szemle, 2005, 1, 44. p. skk.); uő.: *In memoriam Samuelis Szádeczky-Kardoss piissimam* (Vox Latina, 2005, 142. p. sk.); uő.: *En memoire de Professeur Samuel Szádeczky-Kardoss* (Acta Antiqua, 46, 2006, 3, 209. p. skk.); uő.: *Szádeczky-Kardoss Samu (1918–2004)* (Aetas, 2005, 4, 182. p. skk.); *In memoriam Kristó Gyula* (Jogtörténeti Szemle, 2004, 2, 63. p. sk.); uő.: *Kristó Gyula emlékezete* (Jogelméleti Szemle, 2004, 2.)

A Politikatörténeti Intézet történész főigazgatójának, Földes Györgynek, *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989* című könyvét 2007. december 6-án mutatták be, amelynek központi témája a romániai magyarsághoz fűződő viszony bemutatása a két ország kapcsolatrendszerében elhelyezve.

Megállapítható, hogy 1956 után a magyar–szovjet viszony mellett a magyar–román államközi kapcsolatok ápolásába fektette a legtöbb energiát a hazai párt- és állami vezetés. Gyakorlatilag két nemzetépítési stratégia volt születőben a két szomszédos államban, tehát nemcsak az erdélyi magyarság sorsa az, amit megismerhetünk a kötetből. Romániában Gheorghe Gheorghiu-Dej, majd Nicolae Ceaușescu uralma alatt körvonalazódott politikai célként az egységes államnemzet megteremtése, ami a román állam homogenizálódását

Nemzetiségi kérdés – örök téma maradt a 20. században?

Földes György:

Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés 1956–1989

Napvilág Kiadó, 2007, 588 p.

ISBN 978 963 9350 55 7

jelentette (volna). A magyar belpolitikában, az '56-ot követő események lecsengése után, 1960-tól szintén egyre nagyobb teret nyert a nemzeti kérdés, mint a szükséges reformok és a békés fejlődés egyik eleme.

Azonban a két országban kétféle koncepciót alkottak a kérdés köré, így a politikai attitűd is eltérő volt, bár a megoldandó problémák hasonlítottak. Hazánkban a válságok leküzdésére a liberalizáció és a reformok jelentették a megoldást, míg Romániában egyre szigorodott a diktatúra.

Ehhez járult a politikai vezetők eltérő habitusa, hiszen Ceaușescu tulajdonképpen neosztálinista fordulatot hajtott végre, míg Kádár János „antisztálinistának” tartotta magát, és ez a propagandában is eltérően jelentkezett. (A szerző szerint elég csak arra gondolnunk, hogy Kádár 33 év alatt kevesebb-szer volt látható a *Népszabadság* címlapján, mint román kollégája a hasonló pártlapban.)

A könyv szerint – amelyből elsősorban nem az állami vezetőket ismerhetjük meg, hanem a két állam hivatalos közvéleményét – a magyar politika 1947 után egyedül maradt. A nyugati hatalmak a Szovjetunióval együtt arra törekedtek, hogy a nacionalizmust lehetőleg iktassák ki a nemzetközi politikai életből, így a hazánkat érzékenyen érintő nemzeti-nemzetiségi kérdés belülggyé degradálódott. Amíg azonban Romániában a nacionalizmus a nemzetépítés egyik eszköze volt, Kádár kezdetben mellőzte ezt az eszmét, mivel attól tartott, hogy a román politika esetleges bírálataival olyan várakozást és feszültséget kelt a hazai politikában, amit nem tudna kezelni, hiszen eszköze sem lett volna a román magatartás befolyásolására.

1968-ban mégis bekövetkezett az áttörés. A magyar politikai vezetés ezt követően úgy határozott, hogy a hazai nemzetiségi politikát példamutatóvá teszi. 1974-ben nehéz fába vágták a fejszét: valós tartalommal próbálták megtölteni a „szocialista nemzet” fogalmát. Az 1975. évi pártkongresszus résztvevői már a szocialista országok közötti viszony fontos elemeként beszéltek a nemzetiségi kérdésről és politikáról, átvéve

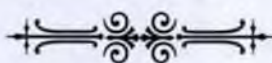
a jugoszláv eredetű ún. hídelméletet, amely szerint a nemzetiségek hidat képeznek az anyaországok és nemzetek között, tehát a szomszédos államok magyar lakosai között is szabad lehetett volna az érintkezés...

Tovább feszítette a két ország viszonyát a magyar külpolitika 1986-tól vallani kezdett azon elve, hogy a határon túli magyarok a magyar nemzet részének tekintendők. Földes György szerint Kádár is hallgatólagosan beleegyezett az 1985–1988 között történt nemzetpolitikai fordulatba. Nemzetközi szinten ugyanakkor túl merésznek, korainak tűnhetett ez a lépés, hiszen ebben az időszakban Románia további kereskedelmi kedvezményeket kapott az USA-tól, és Gorbacsov is ekkor tüntette ki román kollégáját Lenin-renddel. Kádár további pozitív tetteinek minősíthető az is, hogy már 1975-ben, a helsinki értekezleten nyilvánosan kijelentette, hogy hazánk területének kétharmadát elveszítette, ugyanakkor nem vállalta fel azt a lehetőséget, hogy – a nemzetiségi kérdés európai jelentőségét is hangsúlyozva – a határon túli magyarok problémája nemzetközi kérdéssé válhasson.

Ennek fényében kell – a szerző szerint – nem is megítélni, csak elfogadni azt a tényt, hogy az 1977-es Kádár–Ceaușescu-találkozót követően a magyar diplomácia titkos támogatást nyújtott a romániai magyar ellenzéknek, valamint azt, hogy a magyar külpolitika 1980 után nemzetközi támogatás nélkül is egyre határozottabban igyekezett védeni a határon túli magyarság érdekeit.

Földes György könyve újszerű megközelítésben tárgyalja a mindig aktuális nemzetiségi témát, sok új részlettel gazdagítva az eddigi ismereteket, így érdekes és hasznos olvasmány lehet a nemzetiségi problémák és a külpolitika, valamint általában a Kádár-korszak iránt érdeklődők számára is.

Kiss Bernadett

Schweitzer Gábor doktori értekezésének vitája

Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Tanácstermében 2008. február 4-én rendezték meg dr. Schweitzer Gábor *Autonómia korrektívumokkal – A fővárosi törvényhatósági bizottság törvényi szabályozása 1920–1930 között* című PhD-értekezésének nyilvános vitáját. A bíráló bizottság tagjai: dr. Ficzer Lajos professzor emeritus (ELTE ÁJK), a bizottság elnöke, dr. Nagy Marianna (PhD, egyetemi docens, ELTE ÁJK) és dr. Máthé Gábor (CsC., egyetemi docens, KGRE ÁJK). Az ülést a Bizottság elnöke nyitotta meg, s ismertette az egyetemen 1992 óta oktató Schweitzer Gábor rövid szakmai életrajzát.

A Jelölt disszertációjában elsősorban azt vizsgálta, hogy a fővárosi törvényhatósági bizottság létrejöttét és működését az 1920-as években milyen korrektívumokkal, azaz a törvényhatósági autonómia érvényesülését kiigazító, vagy akár ellehetetlenítő jogintézményekkel bátyázták körül. A fővárosi törvényhatósági autonómiát korlátozó korrektívumok – különösen a törvényhatósági bizottság jogállására vonatkozók – alaptípusukat tekintve legalább kétfélék lehettek. Míg egyik részük az autonóm testület megalakulásával, addig másik részük annak működésével volt kapcsolatos. Ezen korrektívumok használatával a kormányzati felügyelet, illetve a centralizáció fokozása ráadásul éppen a főváros esetében domborodott ki a legteljesebben.

A doktori értekezés nyilvános vitáján a Szerző röviden ismertette értekezését, kiemelve, hogy számára az egyik legfontosabb és legérdekesebb kutatási téma a folyamatok megismerése és a lehetséges mozgatórugók feltárása volt. A rendelkezésre álló források tükrében a törvényhozási folyamatok legjellemzőbb mozzanatait

kívánta rekonstruálni. Kutatása annak feltárására is irányult, hogy milyen színpalak előtti és színpalak mögötti erővonalak mentén formálódtak a téma szempontjából releváns jogintézmények; vagyis miként alakult át a kiindulópont, azaz a javaslat – esetleg tervezet – végponttá, azaz törvénné. Ezeket a törvényhozási útvonalakat is – lehetőség szerint minél teljesebb körűen – fel kívánta támasztani. A Szerző kiemelte, hogy munkája során nem csupán a törvények megszületésének útját kísérte nyomon a levéltári források és az országgyűlési irományok (beterjesztett törvényjavaslatok, bizottsági jelentések, országgyűlési naplók stb.) segítségével, hanem felhasználta a korabeli szaksajtó, a főváros közigazgatási ügyeire szakosodott sajtó, illetve esetenként a napi sajtó közleményeit, anyagait is. Mindezek mellett támaszkodott a korabeli és a kortárs közigazgatás-tudományi szakirodalomra (Egyed István, Tarjányi Sándor, Csizmadia Andor) is. Jelezte, hogy megközelítése alapvetően közigazgatás-történeti, de több esetben is kiegészítette ezt város- és politikatörténeti nézetekkel is. A külföldi források felhasználása kapcsán kitért arra, hogy a külhoni minták, kevés kivételtől eltekintve, nem befolyásolták a hazai törvényhozást, így ezek marginálisan kerülhettek be az értekezésbe.

A dolgozat egyik opponense, dr. Stipta István (CsC., egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, AJK) szerint az értekezés témaválasztása egyedi, és az adott témakör eddigi legteljesebb tudományos igényű összefoglalása. Megjegyezte, hogy a dolgozat a disszertációval szemben támasztott összes formai követelménynek hiány nélkül megfelel. Kiemelte, hogy véleménye szerint az értekezésről nem csak mint közigazgatás-történeti kutatásról, hanem közigazgatási jogtörténeti kutatásról is beszélhetünk. Az Opponens bírálatában már jelezte, hogy a dolgozat helytörténeti megközelítését elfogadhatónak, a források következetes feldolgozását pedig kiválónak tartja.

A dolgozat másik opponense, dr. Sente Zoltán (PhD, tudományos főmunkatárs, MAKI) szerint a témaválasztás megfelelő és elfogadható, és az értekezés újdonságot jelent a teljes folyamat megismerése szempontjából. Jelezte, hogy megfelelőnek tartja a kutatás leíró, deskriptív módszertanát, ami kiegészül analitikus

elemzésekkel is. A forrásfelhasználást az opponens alaposnak és gondosnak tartja, és kiemelte, hogy a Szerző nem csak szorosan vett jogi források elemzésével végezte kutatásait. Az Opponens szerint az értekezés szerkezete áttekinthető és logikus, a saját bevezetőjében meghatározott célkitűzéseknek és a formai feltételeknek tökéletesen megfelel. Ugyanakkor kisebb javítási- és pontosítási valókat is jelzett a Szerző felé már a kutatóhelyi vitán és opponensi véleményében is.

A dolgozat és a pályázó korábbi tudományos munkássága alapján mindkét Opponens *summa cum laude* minősítéssel javasolta a PhD-fokozat odaítélését dr. Schweitzer Gábor számára.

Az opponensi véleményekre reagálva a Jelölt elmondta, hogy a kutatóhelyi vita során szóban, majd írásban kifejtett opponenciák tanulságait és javaslatait igyekezett a nyilvános vitára véglegesített szövegváltozatba beépíteni, felhasználni. Kiemelte, hogy – az opponensi javaslatokat megfogadva – az értekezés későbbi, javított változatában megkísérli a nemzetközi mintákat alaposabban körüljárni. Újfent összefoglalta, hogy a korabeli „hivatalos” felfogás szerint a törvényhatósági autonómiának összhangban kell állnia a nemzet érdekeivel, egyúttal harmóniában kell lennie magával a kormányzattal is, azaz az autonómiáknak alkalmazkodniuk kellett a nemzeti érdekekhez. Ez is lehetett a kiváltó oka annak, hogy míg például a vármegyei jogállására vonatkozó normák hosszú évtizedeken keresztül hatályban voltak, addig a fővárosi törvényhatósági bizottság jogállására irányadó normákat az 1920–1934 közötti időszakban négy alkalommal is újraszabályozta a törvényhozás. E kettősség mindenféleképpen igazolta azt, hogy a Szerző az autonómia érvényesülésének korrekatívumok általi korlátozását, valamint a kormányzati felügyelet, illetve a centralizáció kiteljesedését a fővárosi törvényhatósági bizottság jogállásán keresztül mutassa be.

Az Opponensek a válasz után is fenntartották pozitív értékelésüket, és a Bizottság a disszertáció alapján dr. Schweitzer Gábornak a PhD-fokozat *summa cum laude* minősítéssel való odaítélését javasolta az Egyetemi Doktori Tanács számára.

Gosztonyi Gergely

Ki ne gondolkodna időről időre azon, hogy mit is hagy hátra az utókornak? Fognak-e emlékezni rám, és, ha igen, mit fognak mondani? Valahol mindenkiben megvan a vágy, hogy olyat alkosson, amivel beírhatja nevét az örökkévalóság történelemkönyvébe. Sokaknak sikerült is, nem feltétlenül jó cselekedetekkel (például Henry Truman az atombomba ledobásáról hozott döntésével), de az érdemnek mindig két oldala van. A történelem csak az objektív oldalt, a tényeket rögzíti, a szubjektív oldal megőrzésére eszközül az önélet-

**És, amikor meghalok,
amit hátrahagyok...**

*And when I die, and when I'm gone
There'll be one child born to carry on.¹*

rajzírás, az életrajzírás, a legújabb kor egyre népszerűbbé váló irodalmi műfaja szolgál.

Bírnak-e jogtörténeti relevanciával az ilyen irományok, azaz szolgálhatnak-e a jogtörténetírás, a jogtörténet-tudomány forrásaként? Ezzel a kérdéssel legutóbb Werner Ogris, az Osztrák Tudományos Akadémia tagja, az Universitát Wien jogtörténész-professzora foglalkozott. Hamza Gábor, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara Római Jogi Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára meghívására 2008. március elején Magyarországra látogatott a bécsi polihisztor, hogy egy előadás keretében beszámoljon kutatása eddigi eredményeiről.

Az önéletrajzírás a professzor fogalom-meghatározása szerint egy, az időben visszatekintő, személyes életúttörténet. Mint ilyen, valódi személytől kell származnia, és az életére vagy annak egy szakaszára kell visszatekintenie. Személyes hangvétele, az iromány elkészítésének célja, formája és tartalma egyaránt lényeges, miként az is, hogy maga írta-e vagy diktálta. Külön kategorizálhatók a jogászoktól, illetve nem jogászoktól származó források. Megjelenési formáját tekintve Ogris professzor különbséget tesz önéletrajz, memoár, emlékirás, visszaemlékezés, napló, útleírás stb. között. Az önéletrajz kifejezést először Robert Southey használta 1809-ben, az angol *Quarterly Review* c. lapban, de a forma az ókorig nyúlik vissza.² Mint irodalmi műfajt, az elsők között tartják számon Szent Ágoston *Vallomásait*, ahol már a címből is kiderül, hogy mélyen személyes írásról van szó. Milyen céllal ír, aki önéletrajzot ír? Lehet a saját igazát bizonyító, élmények, illetve traumák feldolgozása, az események egyszerű és tényszerű leírása az utódok számára stb. A történelem korai századaiban természetesen csak az írástudóknak adatott meg a lehetőség, hogy megörökítsenek bármit is. Ez a korlát mára már megszűnt. Sőt, a 20. század végére az angolszász területeken divattá vált a könyvírás, leginkább az önéletrajzírás. A legtöbb prominens író, politikus, újságíró, sztár ír életéről, tapasztalatairól. Kereslet pedig mindig van, hiszen a legtöbben betekintést kívánnak nyerni egy számukra zárt világba, vagy akár egyesek hálózataiba...

Ogris professzor kutatása újszerű, érdekes, és talán valamelyest meglepő is. Az általa említett történetek, Szent Ágoston, Dante, Casanova, Goethe vagy a Grimm testvérek ritkán szerepelnek jogi tudományos előadásokban. Felvetése azonban mégsem érheti meglepetésként a jogtörténészeket, akik tudják, hogy gyakran csak így lehet közelebb kerülni a feltételezett valósághoz. Hiszen hányszor adódik, hogy nem áll rendelkezésre tradicionális forrás egy korszak, egy kérdés feltáráshoz? Hányszor csak töredékekből, naplókából, feljegyzésekből táplálkozik egy kutatás? A személyes levelezés is egy önéletrajz-írási forma, így felmerül a kérdés, hogy a 19. század egyik legjelesebb gondolkodója, Eötvös József levelezése később nemzetközi elismerésben részesülő fiával, Loránddal vajon hasznos lehet-e egy korabeli kutatásban. „...ha valaha miniszter lennél – mitől egyébiránt Isten őrizzen meg, főképp

Magyarországban” – írja Eötvös 1867. december 12-iki levelében, s később folytatja: „Mi itt a lehetőleg kellemetlenül élünk, – hála Istennek, a »mi« alatt nem családom, de politikai barátaim értendők. Küzdeni naponként az értelmetlenség ellen; fáradni, hogy azoknak szabadságát biztosítsuk, kik arra ész- és kedélyi tulajdonaik miatt képtelenek; avval vesztegetni idejét, hogy olyan dolgokat magyarázzunk meg, melyeken a XIX. század második felében senkinek nem kellene kételkedni...”³ Ez az idézet talán arra is következtetni enged, hogy milyen volt a közhangulat, hogyan működött az ország a kiegyezés után fél évvel, azonban valódi jogtörténeti adatot nem szolgáltat. Az önéletrajzírás másik példája az eseményekről szóló személyes beszámoló. Ilyen műnek tekinthető a legendás brit konzervatív miniszterelnök, Margaret Thatcher memoárja, amely valóban a hivatali éveit mutatja be, mégpedig belülről. Például az 1990. augusztus 2-ai eseményekről, amikor Amerikában volt egy megnyitón, a következőket írja: „Ekkor Bush elnöknek jelezték, hogy a jemeni elnök beszélni kíván vele telefonon. Mielőtt az elnök elindult, hogy fogadja a hívást, emlékeztettem, hogy Jemen a Biztonsági Tanács ideiglenes tagjaként megszavazta azt a határozatot, amely követelte, hogy az iraki csapatok vonuljanak ki Kuvaitból. Kiderült, a jemeni elnök is időt kért, hogy egy arab megoldást találjon.”⁴ Ilyen sorsdöntő pillanatokról közelebbi, precíz leírás aligha található, de természetesen, hogy az összes szubjektív forrás megkérdőjelezhető. Thatcher könyvében egy teljes kutatócsoport dolgozott, hogy a miniszterelnök emlékeit tárgyyszerűen alá tudják támasztani. Azonban nem ritka a történetek megszépítése, ahogy arra Ogris professzor is kitért. Gyakran hosszú idő telik el az esemény és az önéletrajz megírása között, és többször előfordul, hogy egy-egy mű csupán közhelyeket ír le.

Természetesen a jogtörténetnek számtalan forrása van, amelyek mind formai, mind tartalmi szempontból különbözhetnek. Határt szabni nagyon nehéz, különös tekintettel arra, hogy az is forrásként értékelhető, ami csupán a kutató meggyőződését segít kialakítani, de saját bizonyító erővel nem rendelkezik. Könnyen elképzelhető tehát, hogy az önéletrajz, különösképpen egy őszinte, személyes mű segíti a jogtörténeti kutatást. A kutató megismerkedhet az íróval, látja a stílusát, az iromány pontosságát és hitelességét. Ezek fényében ismét újraértékelhető a forrás relevanciája. „Miután 1949-ben szakítottam a magyar kormánnyal, a nemzetközi reakció kárörvendően várta, hogy holmi Kravcsenkóhoz hasonlóan leleplezésekkal fogok előállni. Ám hamarosan csalódnuk kellett. Tartok tőle, hogy ez a könyv sem fogja kielégíteni várakozásukat. Miután otthon nem tiltakozhattam a történetek ellen, nem voltam és nem vagyok hajlandó az ellenség malmára hajtani a vizet. Így szándékosan és tudatosan két szék közt a pad alá esem: ez maradt számomra az egyetlen hely, amelyet tisztességgel elfoglalhatok.”⁵ – értékelte saját könyvének objektivitását Károlyi Mihály volt magyar miniszterelnök. Természetesen minden szubjektív,

érvelnének az örök szkeptikusok, így maga a kutatás sem nélkülözheti a kutató személyes meggyőződését. Ogris professzor merészen vállalta, hogy – természetesen a megadott keretek között – az önéletrajzok valóban szolgálhatnak a jogtörténet forrásaként. Kutatása ezen a téren még nem teljes, s a professzor nagyon pozitívan reagált a kételyekre, a felmerülő kérdésekre, melyek a téma határait, a források közti különbségtételt firtatták.

Az utókorra persze jellemző, hogy átértékeli a korábbi eseményeket. Lehet, hogy a mai önéletrajzok később valódi kincset fognak jelenteni a kutatás számára. Sokszor nem csak a jobb megismerést, de a megértést is segítik a művek; a Clinton házaspár eddig kiadott könyvei több szempontból exkluzív betekintést enged-

nek magánéletükbe, és ezen keresztül fényt vetnek egyes amerikai belpolitikai sajátosságokra. A jelenlegi elnökválasztási kampányban Barack Obamának, az egyik elnökjelöltnek két könyve is megjelent 2008 első hónapjaiban, és elképzelhető, hogy ifjú politológusok – talán ötven-száz év múlva – ezeket a műveket fogják kutatásuk alapjául venni.

Mindenesetre írni kell, hangsúlyozta Ogris professzor előadásának zárásaként, hogy semmi se vesszen el. Aki pedig bármit is írásban hagy hátra, csak abban bízhat, hogy a jövő megfelelően értékeli majd mindazt, amit papírra vetett, ha már megkérdezni nem lehet...

Beke-Martos Judit

Jegyzetek

- ¹ Laura Nyro: *And when I die* (dalszöveg) – *The Peter Paul & Mary Album*. Warner Bros., 1966 (Forrás: http://www.mtv.com/music/artist/peter_paul_mary/719968/lyrics.jhtml [2008. március 22]). Szabad fordításban: És, amikor meghalok, amikor eltávozom, / Egy új gyerek születik majd, aki folytatja az utamat.
² <http://en.wikipedia.org/wiki/Autobiography> (2008. március 22.)

- ³ Eötvös József levelei fiához, Eötvös Lorándhoz (Szépirodalmi könyvkiadó, Budapest, 1988, 12–13. p.)
⁴ Margaret Thatcher: *The Downing Street Years* (Harper Collins Publishers, Great Britain, 1995, 818. p.)
⁵ Károlyi Mihály: *Hit, illúziók nélkül* (Európa könyvkiadó, Budapest, 1982, 396. p.)

Az Osztrák–Magyar Monarchia szétesése, a Habsburgok trónfosztása, az eckartsauai nyilatkozat számtalanszor inspirált szakmai vitát a magyar jogtörténészek körében. Az 1918–1920-as időszak fejlődése Magyarország tekintetében erősen vitatott – legalábbis alkotmánytörténeti szempontból. A másik oldalon azonban mindezekon valahogy nem szokás elgondolkodni, pedig a Monarchia két önálló államot kapcsolt össze, így széthullásakor nem csak a magyar állam állt nehéz döntések előtt.

Christian Neschwara, az Universität Wien Jog- és Alkotmánytörténeti Intézetének professzora az I. Osztrák Köztársaság alkotmányának létrejöttét és fejlődését kísérte végig *Das System des österreichischen Bundes-Verfassungsgesetzes von 1920/29* (Az 1920/29-es osztrák alkotmány rendszere) című előadásában, amelyet 2008. március 26-án tartott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Kari Tanácstermében.

Ausztriában – az 1929-es módosításokkal – ma is az 1920. évi alkotmány van hatályban. 1918-ban azonban Ausztria több más európai országgal egyetemben az új államiság problémájával került szembe. A Habsburg-család a középkortól kezdve uralta a későbbi Ausztria területét, így demokratikus hagyományokról aligha lehet szó. Mégis a köztársasági államformára esett a választás, létrejött a Nemzetgyűlés, mint alkotmányozó szerv, és munkája eredményeként 1920. október 1-jén elfogadásra került az 1918–1938 között fennállt I. Osztrák Köztársaság alkotmánya. A szöveg kompromisszumok eredménye volt, különös tekintettel arra, hogy – részben területi okokból, részben pedig a szomszédos német példából okulva – decentralizált szövet-

A „kisebb” testvér

Christian Neschwara előadása az Eötvös Loránd Tudományegyetemen

ségi államot hoztak létre. A politikai elitnek a demokratikus politizálás terén mutatkozó tapasztalatlansága és a Monarchia hagyományai erősen érzékelhetők az elfogadott alaptörvényben, amely például nem rendezte a tagállamok és a birodalmi szint közötti kompetencia-megosztást vagy az állami közigazgatás rendszerét. Tulajdonképpen egy valódi alkotmány torzjaként lehetne jellemezni, mivel leginkább az emberi és az alkotmányos alapjogok felsorolására szorítkozott. Az esetleges átmeneti nehézségek kivédése érdekében elfogadtak egy átmeneti törvényt is. Ezt követően feloszlatták a Nemzetgyűlést, kiírták a választásokat, és megalakult a Birodalmi Tanács.

Ismerve a történelmi valóságot, Neschwara professzor fontosnak tartotta megemlíteni a weimari alkotmányban célként megfogalmazott német egyesítés kérdését. Ausztriában népszavazást tartottak a Német-országhoz való csatlakozásról, de, tekintve, hogy a lakosság elutasította a kérdést, erre tilalmat rendeltek el. Ezt cáfolta meg a történelem 1938-ban.

Természetesen a demokrácia alapelve mellett megvalósult a hatalmi ágak szétválasztása is. A Birodalmi Tanács lett az egykamarás törvényhozó szerv, ahová a tartományok képviselőket küldtek. Az igazságszolgáltatás is tartományi szinten folyt, csupán az Alkotmány-

bíróság működött birodalmi szinten, ahová a tagokat is megosztva delegálták. Az államelnöket ekkor még közvetetten, a Birodalmi Tanács választotta, és, szintén a demokrácia jegyében, a hadsereg feletti legfőbb hatalom a kormányé volt. Ezt a konstrukciót Hans Kelsen, az alkotmány egyik megalkotója „szokatlan módon centralizált” szövetségi államnak nevezte.

Ennek az 1920. évi alkotmányszövegnek rengeteg hiányossága volt. Kiegészítésére először 1922-ben került sor, amikor létrejött két új tartomány; Burgenland Magyarországról vált le, míg Bécs függetlenedett Niederösterreich tartománytól. Az első világháborút a fiatal demokrácia gazdasága ekkorra sem tudta kiheverni, így külföldi segítségre szorult, s hitelt kellett felvennie, amelynek visszafizetését a Népszövetség garantálta. Az így kialakult helyzetben azonban 1925-re erős külföldi nyomás nehezedett Ausztriára amiatt, hogy szabaduljon meg a Népszövetség asszisztenciájától. Ennek eredménye lett az első novella. Megvalósult a régen hiányolt kompetencia-megosztás. A legfőbb osztrák kritikusok a hatáskörök tisztázatlanságára tekintettel rendszerint azt állították, hogy Ausztria két vágányon halad. Ezt a visszás helyzetet oldotta fel a novella, amely kimondta, hogy szövetségi szinten létrehoznak egy közös, az állami döntéseket meghozó hivatalt, a döntések végrehajtása azonban a tartományokra hárul, miként a bírósági igazságszolgáltatás is helyi szinten a legcélszerűbb. Természetesen ez az alkotmányos változás is kompromisszumok eredménye volt. Az 1920-as évek folyamán végig a polgári pártok koalíciója alkotta a kormánypártot, a szociáldemokraták voltak ellenzékben, s a német nemzeti egyesülés híveinek száma elenyészőnek volt tekinthető, de ez az alig változó status quo kisebb-nagyobb válságokat idézett elő.

Az 1920-as évek második felében a fegyveres szervezetek szerepe is megnőtt. Létrejött egy fegyveres testület – kvázi polgárőrség –, azzal a céllal, hogy ellensúlyozza a hadsereg monopóliumát. Ezt az alakulatot Olaszország és Magyarország is támogatta anyagilag, és fegyvereket szállított számukra. Az agresszió csúcspontjának az 1927. július 27-iki bécsi tüntetés tekinthető, amikor felgyújtották az igazságügyi palotát. Ez a helyzet politikai krízishez, a kormány–ellenzék viszonyban válsághoz vezetett, így ismét asztalhoz ültek, hogy változtassanak az alkotmányon. 1929-ben fogadták el a második novellát, amely alapjaiban változtatta meg az eredeti, 1920. évi iratot; a mai napig ezekkel a módosításokkal összhangban olvasandó az osztrák alaptörvény. Elsődleges cél volt a társadalom depolitizálása, módosulni látszott a szövetségi államiság elve, ahogy a demokrácia alapelve helyett a köztársaságé lett a legfontosabb. Az állam legfőbb vezetése is változott, a törvényhozó testületet kétkamarássá alakították, a szövetségi elnököt közvetlenül kívánták választani, és olyan többletjogokkal ruházták fel, mint például az alkotmánybírók felének jelölése.

Az 1929. évi novella nagy lépés volt az osztrák államfejlődés számára, de természetesen csak egy lépés azon az úton, amelyen csak jóval később, az 1938-ban praktikusán megszűnt állam 1945. évi újjáalakulásakor, illetve még inkább az 1955. évi semlegességi nyilatkozat aláírásakor ment, mehetett tovább. Magyarországon a 20. század második felének államfejlődését illetően rengeteg „ha” merül fel, különösen a korábbi testvér gyors és sikeres fejlődését látva. A magyar alkotmánytörténet más utat járt be, de érdekes volt hallani egy osztrák professzor elemzését saját országának talán legfontosabb alkotmányjogi lépéseiről.

B.-M. J.

Jogtörténeti-jogelméleti konferenciasorozat II.

A Szegedi Akadémiai Székház tanácstermében, 2007. október 30-án került sor a jogtörténeti-jogelméleti konferenciasorozat második ülésére. Az első ülést még 2007 februárjában tartották meg *A jogelmélet mint diszciplína* címmel. (A konferencia anyaga azóta könyvben is megjelent: *Jogelmélet és önreflexió* címmel, Nagy Tamás és Nagy Zsolt szerkesztésében [Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2007]) A jelen ülés *A középkori jogtudomány* címet viselte; szervezője ismét Pokol Béla, a Szegedi Tudományegyetem, illetve a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszékének vezetője volt.

A konferencia tematikája – címének megfelelően – a középkor egyetemes és magyar jogtudományának egyes aspektusait villantotta fel. A „11–1” előadást, többé-kevésbé megfogható koncepciók szerint, négy blokkra osztották, ezek között került sor az esetleges kérdések feltételére, az elhangzott tézisek megvitatására. Az egyes előadásokra 25-25, a vitákra 20-20 perc állt rendelkezésre.

Az első három előadás az egyetemes jogtudomány középkori fejlődésének egyes állomásaiiba engedett rövid bepillantást. E blokkot Karácsony András nyitotta, aki a skolasztika tudományfelfogását vázolta fel tömören, ám annál bősegebb tényanyagot felsorakoztatva. Előadásának első fele az antik görög bölcseleti művek arab közvetítéssel történt Európába jutásáról szólt, különös hangsúlyt fektetve az arisztotelészi logikának a korabeli tudományokra gyakorolt hatására. Az előadás második fele a teológia tudomány-mivoltával kapcsolatos korabeli felfogásokról adott körképet, három felfogásról téve említést: az első szerint a teoló-

gia „az elméleti tudományok csúcsa” (Boëtius, Aquinói Szent Tamás), a második szerint gyakorlati tudomány (Albertus Magnus), a harmadik szerint nem is tudomány, hanem bölcsesség (Alexander Halensis).

Pokol Béla előadása, némi fogalmi distinkciót követően (a jogtudomány és a iuris prudentia elhatárolása), a jogi egyetemek intézményi önállóságának fokozatos kialakulására, az oktatás intézményesülésének kialakulására fókuszált. Szó esett az egyetemen való tanítás feltételeiről, a legis doctor cím elnyerésével járó viszontagságokról, illetve kiváltságokról és az oktatható tananyag intézményes meghatározásáról is.

A harmadik előadó, Szabó Béla egy, a tudományban igencsak ambivalens megítélés alá eső irányzatot mutatott be: a jogi humanizmust. Említést tett az irányzat főbb célkitűzéseiről: a tiszta, elegáns latinságú jogi forrásszövegek rekonstruálásáról, a Corpus Iuris Civilis tekintélymentes elemzéséről, a szerteágazó joganyag rendszerezéséről. Ezt követően Szabó áttért az irányzat tudománybeli megítélésére, bemutatván egy, az 1970-es évekre datálható törésvonalat, amely előtt a jogi humanizmus egyértelműen porba sújtó kritikát kapott („gleich null” – idézte a szerző Koschakert), utána azonban egy árnyaltabb megközelítés is teret nyert, elismervén e felfogás erőit.

Az első vitában Frivaldszky János különbséget tett Isten léte és az evangéliumi szeretet parancsából fakadó helyes cselekvés tudományos vizsgálhatósága között, lehetségesnek tartván az elsőt, lehetetlennek a másodikat. Ezután Pokol Béla és Karácsony András folytatta rövid eszmecsere az első egyetemek organikus, egzakt dátumhoz nem köthető kialakulásáról.

A második blokk „egyelőadásosra” rövidült, mivel Balogh Elemér nem tudott megjelenni a konferencián. Frivaldszky János *A jog tudománnyá szerveződésének kérdései a középkorban* címen tartotta meg előadását. Ennek középpontjában az a kérdés állt, hogy levezethető-e a jog bizonyos alapvető axiómákból. Felvázolta a legfontosabb ókori és középkori szerzők válaszait, rámutatván többek között arra, hogy bár a skolasztikusok ezt a geometria tudományának mintájára lehetségesnek képzelték, ténylegesen sohasem valósították meg – s talán nem is akarták. Frivaldszky az előadás zárásaként az aequitast jelölte meg, mint a jog forrását.

A második vitában Pokol Béla tett egy kritikai megjegyzést Frivaldszky zárótételére, s felhívta a figyelmet az ebből fakadó jogbizonytalanság veszélyeire. Ugyanakkor a vitatkozó felek elismerték, hogy a nagy kodifikációkat is joggal kritizálta a tudomány, éppen a jog túlzott megmerevítése okán. Ezt követően Nótári Tamás utalt az aequitas és az igazságosság fogalmi különbözőségére: az aequitast a rendelkezésre álló jog korrekciójaként határozta meg, szemben az elvont, eszmei igazságossággal.

A kiadós ebédet követő harmadik blokk a magyar jogtörténet egyes problémáit ragadta meg. Érszegi Géza középkori törvényszövegeink, királyi dekrétumaink sorsáról tartott áttekintő előadást – már ami meg-

maradt belőlük, hiszen számos dekrétum szövege elveszett a történelem folyamán.

Érszegi prezentációját egy némileg „könnyedebb” hangvételű előadás követte. Mezey Barna a magyar jogtörténet egyik legnagyobb alakja, Werbőczy István életét és személyiségét mutatta be. Werbőczy megítélése ambivalens mind saját kora, mind az utókor tükrében; egyfelől a magyar nemesi függetlenség és nemzeti önérzet képviselője, másfelől a rendi társadalom megmerevítője és „elvtelen karrierista”. Mezey négyféle színben mutatta be őt: mint jogászt, mint politikust, mint jogtudóst, és mint „a magyar köz-nemest”.

Homoki-Nagy Mária a Tripartitum sorsáról beszélt. Előadásának középpontjában a következő jelenség állt: a rögzített szöveg alkalmazásával az addig organikusan fejlődő, életközeli szokásjog megmerevedett (Homoki-Nagy Mária kiemelte azt is, hogy a Tripartitum a kisnemesekre vonatkozó szabályokat foglalta össze), de az élet óhatatlanul új problémákat vetett fel, amelyeket szintén az azokról egyébként nem rendelkező Tripartitum alapján oldottak meg. A Tripartitumba így olyan jogintézményeket is belemagyaráztak, amelyek valójában nincsenek benne.

Az utolsó vita, témáját tekintve, zömmel a korai magyar jogtudomány (pontosabban annak hiánya), valamint annak 19. századi, váratlan fellendülése (melyet az egyik felszólaló részben az oktrojált osztrák jog hatásának tudott be) köré fonódott.

Nagy Zsolt előadása a *Középkori szokásjogi jogkönyvek* címet viselte, de a szerző már az elején világossá tette, hogy itt a jogászság szemlélete és a középkori szokásjogi gyűjtemények között fennálló összefüggéseket kívánja felvázolni, abból kiindulva, hogy ezek a szokásjogi gyűjtemények abban a korban sok helyen elterjedtek voltak.

Nótári Tamás előadása (*Status libertatis a Lex Baiuvariorum*) a Lex Baiuvariorumban fellelhető személyállapoti rendelkezésekről szólt. Konklúziója az volt, hogy noha a germán népek joga általában a szabad-rabszolga kettős felosztásból indult ki, a Lex Baiuvariorum olyan „köztes” személyállapotokat is tartalmaz, amelyek más germán népeknél nem érhetők tetten, s ezt korabeli oklevelek is alátámasztják.

Bónis Péter záró előadása a Digesta sorsának egyes fejezeteiről szólt. Szó esett egy legendáról, mely szerint a mű az itáliai hadakozások folyamán előbb Pisába, később Firenzébe került. Az utolsó szakasz témája a római jog egyház általi hasznosítása volt; a klerikusok szívesen használták fel a cizellált joganyagot az egyház ellen pereskedő személyekkel szemben. Ezek alapján megállapítható, hogy az egyház már a bolognai egyetem előtt értékelni kezdte a római jogot.

A konferencia összegzéseként elmondható, hogy – az előadások rövidsége ellenére – rengeteg gondolatébresztő megállapítás hangzott el, a felmerülő kérdések – így például az aequitas és a jogbizonytalanság problémája – ma is élők. A sors gonosz fintora, hogy Balogh Elemér kiesésével sikerült egy darabig

visszazökkenni a meghívóban előírt menetbe, de még így is késve ért véget a rendezvény – ami nem is csoda, hiszen az előadóknak mindössze 25 perc állt rendelkezésére, hogy a hosszú évek kutatómunkája során felhalmozódott téziseik, gondolatmeneteik legalább vázlatos esszenciáját előadják. És még e vázlatos előadások is rengeteg tényanyagot tartalmaztak, elég

csak a Karácsony András és Érszegi Géza által felsorakoztatott számos évszámra gondolnunk. Elmondható, hogy igen színvonalas konferenciának lehettünk tanúi Szegeden, amelyért köszönet illeti egyrészt a szervezőket, másrészt az előadókat, akik felkészültségükkel emelték a rendezvény színvonalát.

Molnár András

Nemzetközi alkotmánytörténeti konferenciák

*Európai alkotmányfejlődés
a két világháború közötti időszakban*
Konferencia a Bielefeldi Egyetemen

A Bielefeldi Egyetem Interdiszciplináris Képzési Centruma (Zentrum für interdisziplinäre Forschung) 2007. február 7-e és 9-e között az Alkotmányjogi Tanszék vezetőjének, Prof. Dr. Christoph Gusynak a tudományos vezetése mellett *Európai alkotmányfejlődés a két világháború közötti időszakban* (Europäische Verfassungsentwicklung in der Zwischenkriegszeit) címmel szervezett tudományos konferenciát. A szimpóziumon – témáik szerint négy csoportra osztva – 17 előadás hangzott el. Az előadók között jogászok, történészek és politológusok egyaránt fellelhetők voltak.

Az első tartalmi blokkot a bevezető kérdések képezték. Florian Meinel (Berlin) az 1918 előtti és utáni alkotmányos berendezkedések közötti kontinuitás, illetőleg diszkontinuitás problémáját vizsgálta. Az első világháború végén, egymástól markánsan elkülöníthető módon, megjelentek demokratikus, de erősen antidemokratikus eszmerendszerek is. Dr. Marcus Llanque (London) előadása az első, míg Prof. Dr. Wolfram Pyta (Stuttgart) a második körbe tartozó főbb irányzatokat mutatta be. PD Dr. Thomas Raithel (München) a társadalmi elitnek, a különböző társadalmi szerveződéseknek és a pártoknak a parlamenti demokrácia stabilizálásában betöltött szerepét elemezte, míg Prof. Dr. Andreas Wirsching (Augsburg) előadása a két világháború közötti alkotmányosság és alkotmányos kultúra jellegzetességeit érintette.

Az „általános résznek” is tekinthető bevezető előadások után következett az egyes államok alkotmányos berendezkedésének vizsgálata, külön csoportba sorolva a stabil és az instabil parlamenti demokráciákat.

Anglia köztudottan a stabil demokráciák közé tartozott, Dr. Karina Urbach a londoni német történeti

intézet munkatársa azonban ennek érdekes szegmensét, a brit elit körében megjelenő antidemokratikus törekvéseket választotta előadása témájául. Prof. Dr. Peter Brandt (Hagen) előadása a skandináv államokat érintette, majd Dr. Freia Anders (Bielefeld) a csehszlovák állam megalapításáról és államberendezkedésének sajátosságairól szólt. Az előadáshoz történt hozzászólás kapcsán érdekes vita alakult ki arról, hogy milyen volt a Cseh- és Morvaország területén élő németek helyzete, illetőleg, hogy az alkotmányban rögzített államszerkezeti elemek ténylegesen is működtek-e? PD Dr. Christoph Schönberger (Konstanz) *Stabil demokrácia, instabil kormányzással* című előadása nagyon szemléletesen mutatta be Franciaország két világháború közötti helyzetét, ahol a radikalizálódás közvetlen veszélye nem állt fenn, ugyanakkor stabil parlamenti többség nem tudott képződni, így állandó kormányváltások jellemezték.

Az instabil demokráciákról szóló blokkot Prof. Dr. Pierangelo Schiera (Trento) előadása nyitotta, aki az első világháború után igen korán radikalizálódó Olaszországról tartotta referátumát. Főbb gondolatai az olasz fasizmus sajátosságairól, a némettől való különbözőségéről szóltak, illetőleg a személyi kultusz sajátos duplikálódásáról, amely egy monarchiában egy külön diktátor kiemelkedésével keletkezik. Dr. Szabó István (Budapest/Miskolc) *Korlátozott demokrácia: Magyarország 1920–1944* című előadásában a demokratikus kormányzat magyarországi torzulásainak okaként elsősorban a speciális választójogi rendszert jelölte meg. Prof. Dr. Martin Kirsch (Landau) Lengyelország kapcsán Pilsudsky diktatúrájának bevezetését elemezte. Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Bécs) előadása az Osztrák Köztársaság történetének periodizációjára koncentrált, illetve arra a kérdésre, hogy vajon az 1918 és 1938 közötti korszak egy vagy több köztársaság volt-e. Brauner az 1934 utáni időszak állami szimbólumrendszeréből érdekes következtetéseket vont le az Anschluss elutasítására. Míg korábban a Németországhoz történő csatlakozásra Ausztriában erős törekvések voltak, 1934 után a régi Német Birodalom szimbólumrendszerének recepciója arra utalt, hogy ennek az államalakulatnak az akkori Németország mellett Ausztria egy másik utódja, lényegében egy különálló „második Németország”. Prof. Dr. Walther L. Bernecker (Nürnberg-Erlangen) előadásának témáját Spanyolországnak a monarchia és köztársaság, demokrácia vagy diktatúra közötti hányódása képezte.

A negyedik blokkban *Prof. Dr. Werner Abelshauser* (Bielefeld), *Prof. Dr. Martin Morlok* (Düsseldorf) és *Prof. Dr. Hans Block* előadásai ismét a korszakra vonatkozó általános témákat dolgoztak fel.

A konferencia kötetének megjelenése 2008 júniusára várható.

***

Az általános választójog ezer éve Ausztriában – Konferencia a bécsi parlamentben

Az Osztrák Császárság alkotmányos berendezkedésének fejlődésében 1907 fontos állomás volt, ekkor került sor az általános és egyenlő választójog bevezetésére. Ennek 100. évfordulója alkalmából, 2007. november 9-én, a Bécsi Egyetem Jog- és Alkotmánytörténeti Intézete az osztrák parlament épületében tudományos konferenciát szervezett *Hundert Jahre allgemeines Wahlrecht in Österreich* címmel. A szimpózium fővédnöke Mag. Barbara Prammer, az osztrák képviselőház (Nemzeti Tanács) elnöke volt. A konferencia keretében tíz előadás hangzott el, a házigazda osztrákokon kívül csehországi és magyarországi előadókkal.

A bevezető előadások olyan előzményekkel foglalkoztak, amelyeknek jelentős hatásuk volt az 1907-es osztrák választójogi reformra. Szó volt a választási alapelvek és a választási bíráskodás 19. századi fejlődéséről, majd áttekintést kaphattunk ugyanezen időszak európai választójogi reformjairól. Külön referátum hangzott el a 20. század eleji magyar választójog sajátosságairól. Ezek a gondolatok megfelelő felvezetést adtak a konferencia közvetlen témáját képező előadásokhoz.

Az 1907-es választójogi reform átfogó jellegét jól szemléltették azok a referátumok, amelyek a Birodalmi Tanács képviselőházának összetételéről, az abban lezajlott változásokról szóltak. Megtudhattuk, hogy a képviselők a reform után közvetlenül megtartott választásokon nagyrészt kicserélődtek. Ennek alapvető kihatása volt a pártrendszerre is, egyes pártok jelentősen megerősödtek, mások pedig jelentéktelenné váltak. A pártok szerepéről több előadás is elhangzott. A parlamenti levéltár munkatársa külön előadásban mutatta be a képviselőház összetételéről készített számítógépes programot. Az adatbázisból 1907-től napjainkig kikereshető, hogy mely képviselőt melyik választókerületben választották meg, milyen nemzetiségű volt, s mely párt frakciójához tartozott. Az előadás és a statisztikai adatok nagyon jól szemléltették, hogy az Osztrák Császárságban kialakult pártrendszer mennyire polarizált volt. Az egész császárság területén egységes pártok nem jöttek létre, a különböző népcsoportok által lakott koronatarományoknak külön pártrendszerük volt. Ennek következményeként a Birodalmi Tanács

képviselőházának tagjai több tucat frakcióba szerveződtek.

A választójog tehát egységes volt, de a pártrendszerek szeparálódtak, amelynek következtében a választójogi reform a birodalom egyes területein eltérő hatásokat váltott ki. Így a reform általános áttekintése után érdemes volt megnézni néhány koronatarományt, hogy ott konkrétan milyen következményei voltak. Zárásként így három külön referátum szólt a választójogi reformnak Csehországban, Morvaországban és Dalmáciában gyakorolt hatásáról.

***

„Herrschen muss man wollen oder dürfen” – Konferencia Heidelbergben

2007. november 15–16-án, a Heidelbergi Egyetem nemzetközi tudományos fórumán (Internationales Wissenschaftsforum Heidelberg) nemzetközi alkotmánytörténeti konferenciát rendeztek. A tudományos ülésen az uralkodók lemondásának közjogi következményeit vizsgálták.

Dr. Thomas Wetzstein (Heidelberg) az uralkodók lemondásának egyházi vonatkozásait elemezte az érett és a késő középkorban. Az előadások nagy része azonban 19–20. századi témákat dolgozott fel. *Prof. Dr. Carole Schultze* (Potsdam) bevezetőnek tekinthető előadása a lemondások alkotmányjogi következményeit általánosságban vizsgálta, majd ezt követően következtek a konkrét esetek. Az első két előadás IV. Károlynak az osztrák császári trónról, majd a magyar királyi trónról két nappal később történt lemondását vizsgálta. *Prof. Dr. Wilhelm Brauneder* (Bécs) az osztrák trónról történő lemondása kapcsán érdekes különbséget vont egy egyszerű, illetőleg egy, a monarchia megszűntét magában foglaló lemondás között. Károlynak az osztrák császári tisztről szóló lemondása ugyanis nem jelölte meg, hogy kinek a javára mond le, illetőleg a császári kormányt anélkül mentette fel hivatalából, hogy új kormányt nevezett volna ki. Ez a két tény arra utalt, hogy a császár – lemondásának formai sajátosságain keresztül – hallgatólagosan elismerte az addigi államforma megszűnését is. *Dr. Szabó István* (Budapest/Miskolc) IV. Károly magyarországi lemondása kapcsán elsősorban annak közjogi érvényességével foglalkozott, különösen annak tükrében, hogy Magyarország államformája a forradalmak bukása után ismét királyság volt. *Prof. Dr. em. Gottfried Niedhardt* (Mannheim) VIII. Edward 1936-os angliai lemondása kapcsán a rangon aluli házasság problémájával és az ebből eredő lemondási kényszerrel foglalkozott.

Az uralkodók lemondása a legtöbb esetben nem önkéntes volt, hanem valamilyen külső kényszer hatása alatt történt. Vajon meddig beszélhetünk lemondásról, s az mikor válik trónfosztássá. *Prof. Dr. em. Volker*

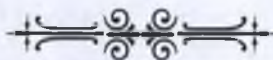

Sellin (Heidelberg) ezt a kérdést elemezte Bonaparte Napóleonnak a hatalomból való távozása kapcsán. *Eva Werner M.A.* (Innsbruck) a német tartományurak helyzetét vizsgálta az 1848-as forradalmi hullám idején, külön kiemelve azokat az eseteket, ahol lemondásra került sor. *Dr. Bernd Braun* (Heidelberg) előadása az olasz egység létrejöttének a téma szempontjából speciális helyzetét vizsgálta. A német egység szövetségi állami keretek között jött létre, aminek következményeként a régi tartományurak, mint tagállami uralkodók a helyükön maradhattak. Az új Olaszország azonban nem szövetségi állam volt, Itália korábbi fejedelemségei nem alkottak tagállamokat,

uralkodóik nem őrizhették meg korábbi jogállásukat. Az említett német szövetségi szerveződés is érdekes helyzetet szült 1918-ban, amely *Michael Horn M.A.* (Hidelberg) előadásának témáját képezte. A forradalmi hullám nem csak a császárságot, de a tagállami monarchiákat is elsöpörte, az uralkodók nagy része külön-külön lemondott trónjáról. II. Vilmos lemondott a császári tisztségről, de ezt nem tette meg porosz királyi címéről.

A konferencia kötetének megjelenése 2009 júniusára várható.

Szabó István

A német nyelv és kultúra Erdélyben

**Nemzetközi konferencia
Nagyszebenben**

A Nagyszebentől nem messze fekvő Kisdisznód (Cisnadioara/Michelsberg) községben 2007. október 16. és 21. között az erdélyi német nyelv és kultúra történetéről szóló konferenciát rendeztek *Die deutsche Sprache und Kultur in Siebenbürgen* címmel. A Bécsi Egyetem Európai és Összehasonlító Nyelv- és Irodalomtudományi Intézete, ugyanezen intézmény, illetve a Pozsonyi Egyetem Germanisztikai Intézete, valamint a Szegedi Egyetem Magyar Irodalmi Intézete közös rendezvényük színhelyéül a festői Déli-Kárpátok ezen egyik legősi szász közösségében található, az erdélyi szász evangélikus egyház által fenntartott konferenciaközpontot választották. A tudományos ülés három érdemi napján összesen 26 előadás hangzott el. A hazai előadók mellett, akik között román, szász és magyar nemzetiségűek egyaránt voltak, öt-öt előadó érkezett Ausztriából, illetve Magyarországról, kettő-kettő pedig Németországból és Szlovákiából.

A konferencia hat nagyobb témakört fogott át. Szó volt kultúráról és oktatástörténetről, könyvtörténetről, az Erdélyben élő nemzetiségek kulturális kapcsolatairól, a politikai viszonyokról és a nemzeti identitás kérdéseiről, a nyelvstudományról, végül az erdélyi irodalom sajátosságairól. A konferencia a szó valódi ér-

telmében interdiszciplináris jellegű volt, amelyben az alkotmány- és a jogtörténet is helyet kapott.

A könyvtörténeti szekcióban *Dr. Szabó Béla* (Debrecen) az erdélyi szászok könyvtárainak jogi szak-könyvállományáról beszélt a kora újkorban. Érdekes és mélyreható statisztikai adatokat szolgáltatott arról, hogy a közkönyvtárakban és a módosabb szász patriciusok magánkönyvtáraiban milyen arányban és milyen típusú jogi szakkönyvek voltak fellelhetők. Előadása kitért az erdélyi szász könyvnyomtatásra, ezen belül a jogi szakkönyvek nyomtatására. Ezekből az adatokból meglehetősen pontos periódusokat tudott meghatározni arra vonatkozóan, hogy az erdélyi szász jogi kultúra mikor élte a virágzás és mikor a hanyatlás korszakát. Zárásként kitért viszont arra is, hogy az átfogó kép kialakítását akadályozza a könyvtörténeti források egyenetlen eloszlása.

A politikai viszonyokat tárgyaló szekcióban több alkotmánytörténeti előadás is elhangzott. *Dr. Szabó István* (Budapest/Miskolc) előadása az erdélyi országgyűlés kora újkori, vagyis az önálló államiság idején fennálló szervezetéről és működéséről szólt. Ennek során felvázolta az önálló államiság kialakulásának alkotmányjogi folyamatát, érintette Erdély etnikai viszonyainak a politikai hatalom gyakorlására történő kihatásait, illetve a fejedelem és az országgyűlés kapcsolatát. Ugyanezen szekcióban *Roman Holec* (Pozsony), valamint *Pál Judit* Erdély 1848–1872 közötti kormányzóinak működését dolgozta fel.

A nyelvstudományi szekcióban *Johanna Bottesch* (Nagyszeben) előadása a nyelvhasználat kapcsán az erdélyi németek kisebbségi jogait is érintette.

A konferencia előadásaiból készült kötet előreláthatólag 2008 őszén jelenik meg.

Sz. I.

- **2008. január 24-én**, a budapesti Szépművészeti Múzeumban, *A Mediciek fénykora. Élet és művészet a reneszánsz Firenzében* című kiállítás megnyitásával kezdődött meg a „**Reneszánsz év 2008**” programsorozat. A kiállítás mintegy 200 – főként firenzei és toszkánai múzeumokból származó – műtárgy segítségével mutatja be a Mediciek fénykorát, a 15–16. században virágzó firenzei kultúrát és művészetet. – Ugyanezen a napon nyitották meg a **Hadtörténeti Múzeumban** az *Egy reneszánsz uralkodó – Mátyás az államférfi, hadvezér és mecénás* című tárlatot, amely Hunyadi Mátyás életét és tetteit mutatja be, elsősorban az uralkodó és a kor hadi emlékeinek, fegyvereinek bemutatásával.

- **2008. február 6-án**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának Doktori Iskolája keretében, a PPKE JÁK Dísztermében tartották meg **Komáromi László** *A bizánci hatás kérdése a középkori magyar jogban és a magyarországi egyházjogban* című **doktori értekezésének nyilvános vitáját**. A bíráló bizottság elnöke dr. Szuromi Szabolcs Anzelm, PhD, intézetvezető egyetemi tanár (PPKE JÁK Kánonjogi Intézet), tagjai dr. Szabó Béla, CSc, tanszékvezető egyetemi tanár (Debreceni Egyetem ÁJK, Jogtörténeti Tanszék) és dr. Baán István, PhD, egyetemi tanár (Miskolci Egyetem BTK, Magyar Középkori, Koraújkorai és a Történelem Segédtudományai Tanszék) mint hivatalos bírálók, valamint dr. Földi András, CSc, egyetemi tanár (ELTE ÁJK, Római Jogi Tanszék) és dr. El Beheiri Nadja, PhD, tanszékvezető egyetemi docens (PPKE JÁK, Római Jogi Tanszék) voltak.

- **2008. február 7-én**, az **ELTE ÁJK Kari Tanács**termében került sor az **ELTE ÁJK szokásos könyvbemutatójára**. Vuchetich Mátyás: *A magyar büntetőjog rendszere (Institutiones iuris criminalis Hungarici)* című könyvének magyar fordítását Mezey Barna egyetemi tanár (ELTE ÁJK), Bárd Károly: *Emberi jogok és büntető igazságszolgáltatás Európában* című könyvét Tóth Mihály egyetemi tanár (Pécsi Tudományegyetem), Nagy Marianna–Kis Norbert: *Európai közigazgatási büntetőjog* című monográfiáját Gellér Balázs egyetemi docens (ELTE ÁJK), a Gecsényi Lajos és Máthé Gábor szerkesztette *Sub Clausula 1956. Dokumentumok a forradalom történetéhez* c. forrásgyűjteményt Gyarmati György főigazgató (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára), Fuglinszky Ádám: *Mangelfolgeschäden im deutschen und ungarischen Recht* című könyvét Vékás Lajos akadémikus, Kisfaludy András–Simon István–Bodor Mária–Pethőné Kovács Ágnes: *A gazdasági társaságok nagy kézikönyve* című munkáját Darázs Lénárd

egyetemi docens, Kardos Gábor: *Kisebbségek: konfliktusok, garanciák* című könyvét Majtényi Balázs tudományos munkatárs (MTA Jogtudományi Intézete), Darázs Lénárd: *Vertikális kartelek* című könyvét Miskolci Bodnár Péter egyetemi tanár (Miskolci Egyetem, ÁJK) mutatta be.

- **2008. február 11-én**, a **Károli Gáspár Református Egyetem** Állam- és Jogtudományi Kara szervezésében, *A törvényes vád* címmel **tudományos ülést** rendeztek, amelyen dr. Belovics Ervin, a legfőbb ügyész helyettese (ELTE ÁJK), dr. Bócz Endre, egyetemi docens (KRE ÁJK), dr. Kardos Sándor egyetemi docens (Debreceni Egyetem ÁJK) és dr. Kadlár Erzsébet alkotmánybírói tanácsadó (KRE ÁJK) tartott előadást.

- **2008. február 15-én**, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, valamint a Szemere Bertalan Magyar Rendvédelem-történeti Tudományos Társaság szervezésében, az **ELTE ÁJK Tanács**termében rendezték meg *A polgári magyar állam első központosított közbiztonsági örtestülete* című **szimpoziumot**. Dr. Mezey Barna dékán megnyitója után a krakkói tudományegyetem jogtörténeti tanszékének belső munkatársai, dr. Pęksaw Ładislaw (A kongresszusi Lengyelország csendőrsége 1814–1914), dr. Cichon Pawel (Krakkó város csendőrsége, 1815–1946) és dr. Małeczki Marián (A lengyel tábori csendőrség 1919–1939), továbbá dr. Csapó Csaba (Kísérletek a közbiztonság megteremtésére a polgári magyar állam első központosított közbiztonsági örtestületének létrehozását megelőzően), dr. Parádi József (A polgári magyar állam központosított közbiztonsági örtestületének határőrizeti szolgálata), Fazakas László (A magyar testőrségek és a központosított közbiztonsági örtestület együttműködése a dualizmusban és a két világháború közötti időszakban), Banicz László (A pénzügyőrség és a központosított közbiztonsági örtestület közös tevékenysége a dualizmus időszakában, a közrend fenntartása érdekében), Kálmán Zsolt (A Somogy vármegyében működő közbiztonsági örtestület dualizmus kori tevékenységének tapasztalatai), dr. Suba János (A központosított közbiztonsági örtestület szerepe 1918-ban a mezőgazdasági betakarítási munkák biztosításában), ifj. Kocsis Tibor (A nyomozó szolgálat kiépülése a polgári magyar állam központosított közbiztonsági örtestületénél), Csóka Ferenc (A magyar csendőrség felszámolásának és a csendőrök kisemmizésének lépései), dr. Szakály Sándor (Az első polgári közpon-

tosított közbiztonsági őrtestület utóélete a polgári magyar közigazgatási struktúra felszámolása időszakában) tartott előadást.

- **2008. február 19-22-én, a budapesti Olasz Kultúrintézetben** rendezték meg *A reneszánsz Hunyadi Mátyás korában* című **nemzetközi konferenciát**. Az *Irodalom, filozófia és művészet* témájú szekciókban Donatella Coppini (Domizio Calderini kommentárjai a klasszikusokhoz, Hunyadi Mátyás könyvtára számára), Vigh Éva (A társas élet erénye Nápoly és Buda között: Diomede Carafa „Memoriali”-ja), Tekulics Judit (A dialógikus gondolkodás kialakulása a XV. században), Biró Balázné Kertész Csilla (Egy titokzatos szerző misztikus műve. Andreas Pannonius: Expositio super Cantica cantico-rum), Giorgio Patrizi (Káosz és rend, természet és művészet között: reneszánsz-értelmezések), Takács József (Kardos Tibor és a humanizmus-kutatások), Madarász Imre (A reneszánsz reneszánsza. A reneszánsz kutatások újjászületése a mai Magyarországon), Fried Ilona (Irodalom, színház és politika a „Corvina” című folyóiratban), a *Magyar-olasz kapcsolatok a reneszánsz korában* témában Gizella Németh-Adriano Papo (Hunyadi Mátyás terjeszkedő politikája az észak-adriai térségben), Nyerges László (Magyar hadjárat Otrantóban 1480-ban), Ana Marinkovic (Hunyadi Mátyás és a magyar szentkultuszok terjedése a dubrovnikai domonkosok körében), Farkis Tímea (Az ideális monarchia ideája), Domokos György (Az olomouc-i korvina), Amadeo Di Francesco (Marchiai Szent Jakab és a Hunyadiak az irodalom szemszögéből), Antonio D. Sciacovelli (Hunyadi Mátyás a korabeli krónikák és a modern historiográfiai között), Puskás István (Emlékmű a fejedelemnek. Lippo Brandolini A királyság és a köztársaság összehasonlítása című dialógusa), Pál József (A lélek halhatatlansága és Janus Pannonius „Ad animam suam” című költeménye), Alessandro D'Alessandro (Galeotto Marzio és Montagnana: házak, földek, könyvek), Kiss Farkas Gábor (Janus Pannonius a humanista nevelésben: Guarino Veronese Panegiricusának sikere Bécsben), Tombi Beáta (Természetutánzás a XV. századi poétikaelméletekben), Maria Attilia Fabbri Dall'Oglio (A fehér asztal szerepe a reneszánszban. Reneszánsz konyha Európában és Magyarországon), *A reneszánsz kultúra a művészet és a tudomány között* tárgykörben Szörényi László (A diplomáciailag felhasznált Attila – Janus Pannonius Mátyás követeként Rómában), Olga Zorzi Pugliese (Az „Udvari ember” hosszabb változatának Magyarországról és Mátyásról szóló utalásai), Falvay Dávid (A magyar király mítosza a XV. századi olasz vallásos irodalomban), Mátyus Norbert (Antonius de Sankfalva e il „Missale ad usum dominorum Ultramontanorum”), Gianna Gardenal (Három olasz humanista Hunyadi Mátyásról), Pócs Dániel (Nápolyi eredetű kódexek

Hunyadi Mátyás és Aragóniai Beatrix könyvtárában), Fényes Gabriella (Mátyás palotájának padlóburkolata, és annak olasz vonatkozásai), Michele Sità (Marsilio Ficino hatása Magyarországon Hunyadi Mátyás korában) tartott előadást.

- **2008. február 22-én, a Magyar Történelmi Társulat alapításának 140. évfordulója alkalmából** *Történettudomány és társadalom Magyarországon* címmel **tudományos emlékülést** rendeztek a Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében. Hiller István oktatási és kulturális miniszter köszöntője után Glatz Ferenc, az MTA Történettudományi Intézetének igazgatója (A magyar történettudomány az integrálódó Európában), Orosz István, az MTT elnöke (A Magyar Történelmi Társulat útja a kiegyezéstől a rendszerváltásig), Mann Miklós egyetemi tanár (Kiemelkedő személyiségek, kiemelkedő teljesítmények a Társulat történetében), Nagy Péter Tibor egyetemi tanár (A Magyar Történelmi Társulat tagságának társadalmi összetétele), Szabolcs Ottó egyetemi tanár (A Tanári Tagozatról), Nagy László egyetemi hallgató (A Társulat történetének forrásai), Vonyó József egyetemi tanár (A Társulat regionális és helyi szervezetei) tartott előadást. A konferenciát Pók Attila, az MTT főtárgya zárta be.
- **2008. február 22-én, a Magyar Művelődési Intézet és Képzőművészeti Lektorátus szervezésében** került sor a *Cigányiség – identitás, kultúra, történelem* című **országos konferenciára**. Borbáth Erika főigazgató köszöntője után dr. Kállai Ernő ombudsman (Romák a magyar történelemben), dr. Síklaki István (Identitásaink, mint csoportképző erő), Daróczi Ágnes (Üldözöttek népe vagy a sikeresek?), az I. szekcióban (Roma történelem) Zsuppos Zoltán (Az erdélyi taxás cigányok), dr. Katona Tamás (Cigányok 1848-ban), dr. Eörsi László (Cigányok 1956-ban), dr. Szita Szabolcs (A Holocaust és a cigányok), dr. Purcsi Barna Gyula (Fekete igazolvány a megbízhatatlanság jelképe), dr. Bársony János (Cigányok a felszabadulás után), Lakatos Anka-Kalla Éva (Besúgó és besúgóttak), Zsigó Jenő (A rendszerváltás vesztesei?), Horváth Aladár (A polgárjogi mozgalom), a II. szekcióban (Roma kultúra) Daróczi Ágnes (Mitől vagyunk mások, avagy hasonlatosságok a szokásrendszerben), Kovalcsik Katalin (A roma folklórmozgalom), D. Magyar Imre (Cigányok az újkori irodalomban), Máté Mihály-Bódis Kriszta (A romani krisz, mint különlegesség), Kerékgyártó István-Junghaus Tímea (Roma képzőművészet itthon és külföldön), Szuhay Péter (A Néprajzi Múzeum és kiállításai), Bársony Kata (A kulturális paradigmától az emberjogi paradigmáig) tartott előadást.

- **2008. február 25-én**, a budapesti **Egyetemi Könyvtárban** Szögi László főigazgató és Véreszter Virág rendező nyitotta meg a *Válogatás az ELTE Egyetemi Levéltár éremgyűjteményéből* című kiállítást.
- **2008. február 29-én**, Szegeden, a Szegedi Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara Európai Jogtörténeti Tanszékének és a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Bizottságának (SZAB) rendezésében került sor *A Sváb Tükör kutatása a Dunavidéken* (Schwabenspiegel-Forschung im Donaugebiet) című **tudományos konferenciára**. Előadást tartott dr. Ruzsoly József (Ein Leben für die Rechtsgeschichte. Zur Laufbahn von Bónis György), dr. Benyik György (Einflüsse der Bibel auf den Schwabenspiegel), dr. Peter Landau (München – Die Königswahl im Sachsenspiegel und im Schwabenspiegel), dr. Heinz Holzhauer (Münster – Strafrecht im Schwabenspiegel), dr. Bernd Kannoowski (Freiburg im Breisgau – Zum Bewwisrecht des Schwabenspiegels), dr. Heiner Lück (Halle an der Saale – Kohärenzen, Parallelen. Divergenzen. Sachsenspiegel und Schwabenspiegel im Vergleich), dr. Gernot Kocher (Graz – Der Schwabenspiegel und sein Bild vom Recht) és dr. Blazovich László (Anmerkungen zum Kaschauer Schwabenspiegel).
- **2008. március 6-án**, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán tartott ünnepségen dr. Zlinszky János professzort, a Kar első dékánját köszöntötték 80. születésnapja alkalmából.
- **2008. március 11-én**, az MTA Székháza Nagytermében *A temető zaja. Keretlegények és áldozataik a Nemzeti Panteonban* címmel, Csapody Tamás, Frisch György és Kovács Tamás bevezetőjével, M. Kiss Sándor, Rainer M. János, Szakály Sándor, Varga László, Ungváry Krisztián és Zinner Tibor részvételével rendezett **kerekasztal-beszélgetést** a Magyar Történelmi Társulat. A beszélgetés apropóját az adta, hogy a hivatalos nemzeti emlékhelyként számon tartott rákoskeresztúri Új Köztemető 298-as és 301-es parcellájában a kommunizmus áldozatai mellett a nép-

bíróságok által elítélt nyilas keretlegényeket és köztörvényes bűnözőket is eltemettek. Boross Péter volt miniszterelnök, a Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság elnöke a híradások nyomán 2007 decemberében öt történészt: Horváth Miklóst, M. Kiss Sándort, Rainer M. Jánost, Szakály Sándort és Zinner Tibort kérte fel, hogy vizsgálják meg egyebek mellett azt, hogy a 298-as és a 301-es parcella márványtábláján szereplő nevek valójában kiket takarnak.

- **2008. március 13-án**, a Gödöllői Királyi Kastélyban tartott rendezvényen ünnepelte újjáalapításának **10. évfordulóját** a **Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara**.
- **2008. március 14-én**, az Országos Széchenyi Könyvtárban nyílt meg a *Csillag a holló árnyékában. Vitéz János és a humanizmus kezdetei Magyarországon* című **kiállítás**, amely a 600 éve született Vitéz János váradi püspök, esztergomi érsek, I. Mátyás kancellárja emlékére mintegy 100 eredeti műtárgy (Vitéz János és Janus Pannonius könyvei, a corvina-kódexekké vált darabok, metszetek, szobrok, festmények) bemutatásával idézi meg a magyarországi humanizmus kezdeteit.
- **2008. március 19-én**, a „Reneszánsz év 2008” keretében nyílt meg a **Budapesti Történeti Múzeumban** a *Hunyadi Mátyás, a király. Hagyomány és megújulás a magyar királyi udvarban 1458–1490* című **kiállítás**. Hunyadi Mátyás királlyá választásának és trónra lépésének 550., valamint I. Mátyás második felesége, Aragóniai Beatrix királyné 1508-ban bekövetkezett halálának 500. évfordulója emlékére rendezett tárlat elsősorban a királyi udvart és annak életét mutatja be, többek között a király és a királyné személyét, az udvar hatalmasait, a hadakozáshoz és a művészetpártoláshoz nélkülözhetetlen pénzügyi alapokat, a király hadi táborát, a királyi udvar ünnep- és hétköznapijait, az ezeknek helyet adó budai, visegrádi és bécsi palotákat, a kor legmodernebb európai szellemi hatásait tükröző alkotásokat.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Bató Szilvia, PhD, Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat; **Beke-Martos Judit**, PhD-hallgató, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Bordás Bernadett**, tanár, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar (Univerzitet u Novom Sadu, Pravni Fakultet); **Fedeles Tamás**, egyetemi adjunktus, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Középkori és Koraiújkorai Történeti Tanszék; **Gosztonyi Gergely**, egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Gyekiczky Tamás**, tanszékvezető egyetemi docens, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Eljárásjogi Tanszék; **Horváth Attila**, egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék; **Katona Andrásné Kovács Emőke**, történelemtanár, PhD-hallgató, Vác; **Kiss Bernadett** tanácsadó, Független Rendészeti Panasztestület; **László Zsuzsanna**, PhD-hallgató, Szegedi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék; **Mezey Barna**, CSc, tanszékvezető egyetemi tanár, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék; **Molnár András**, PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar; **Schweitzer Gábor**, PhD, egyetemi adjunktus, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Egyetemes Jogtörténeti Tanszék; **Srdan Šarkić** tanszékvezető egyetemi tanár, Újvidéki Egyetem, Jogtudományi Kar, Állam- és Jogtörténeti Tanszék (Univerzitet u Novom Sadu, Pravni Fakultet, Katedra Za Istoriju Države I Prava); **Szabó István**, PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar, Jogtörténeti Tanszék

A 2007. 4. számban megjelent. A szécsényi országgyűlés háromszáz éves évfordulójára című cikk szerzőjének, **Völgyesi Leventének** a neve a 74. oldalon sajnálatos módon lemaradt. Emiatt a szerkesztő Völgyesi Levente szíves elnézését kéri.

E lapszám megjelenését a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Magyar Jogtörténeti Tanszéke támogatja.

TISZTELT SZERZŐINK!

A *Jogtörténeti Szemle* Szerkesztőbizottsága a szoros szerkesztési határidőre tekintettel, valamint a szerkesztés és a nyomdai előállítás megkönnyítése érdekében kéri, hogy írásait e-mail-en az agihorvath@aik.elte.hu vagy az clesztosl@aik.elte.hu címre küldjék el.

Kérjük, hogy nevük feltüntetése mellett közöljék jelenlegi beosztásuk és munkahelyük pontos és teljes megnevezését is, annak érdekében, hogy hiteles adatokat tudjunk közölni!

A szerkesztőség legfeljebb 1 íves (= 40 000 n) tanulmányokat fogad el.

A szerkesztőség kéri a következő előírások szíves figyelembevételét:

- a szöveget Word programmal (6/95-ös mentéssel), 12 pontos Times New Roman betűtípussal beírva kérjük megküldeni;

- a szövegben – az egyedi szerzői kiemeléseken túl – kérjük a mű-, valamint a folyóiratcímek kurziválását, továbbá a neveket, intézményeket teljes névükkel kiírását;

- az irodalomban közölt szerző(k) teljes nevét és a mű pontos, teljes címét kérjük feltüntetni;

- az idézett vagy külön szakirodalom-jegyzékben közölt műveknél a megjelenés helyét (rövidítés nélkül), évét, a könyv kiadóját, a teljes mű (pl. recenzióban) vagy a hivatkozott oldalak számát, folyóiratoknál – sorrendben – az évfolyamot, évet, lapszámot, valamint a hivatkozott oldal(ak) számát zárójelben kérjük megadni;

- az évszámok és az oldalszámok között hosszú kötőjelet kérünk használni;

- a jegyzetekben az ismételt hivatkozás (már említett mű) jelzése: i. m. + oldalszám;

- az oldalszámot a magyar „o.” helyett „p.” (pagina) jelzéssel kérjük ellátni;

- a lábjegyzetek formázását kérjük mellőzni.

A szerkesztőség a cikkekhez köszönettel fogad illusztrációs anyagokat. Nyomdatechnikai okokból sajnos csak fekete-fehér fotók vagy vonalas ábrák közlésére van módunk. Az illusztrációkat digitalizált formában (min. 300 pixel/inch, 300 dpi felbontásban, TIFF vagy JPEG formátumban), a fent megadott e-mail-címre vagy fényképeredetként postai úton kérjük megküldeni.

Köszönettel a Szerkesztőbizottság

INHALT

JUBILÄUM

BATÓ, Szilvia: Die Aussagen von Lajos Batthyány in der Reformzeit mit strafrechtlichen Bezügen	1
HORVÁTH, Attila: Schauprozess gegen den Ministerpräsidenten der ersten unabhängigen und verantwortlichen ungarischen Regierung – Der Prozess gegen Graf Lajos Batthyány	12
Die wichtigsten Stationen des Lebens von Graf Lajos Batthyány	12
MEZEY, Barna: Das rechtliche Programm von Lajos Batthyány	22

STUDIEN

SCHWEITZER, Gábor: Das verfallene Gebäude in der Király Straße. Die Erinnerungen von Jenő Arató an das Juristenlyzeum der Diözese Pécs / Fünfkirchen	32
Srdan ŠARKIĆ: Rex iunior – Ein ungarisches Institut im mittelalterlichen serbischen Recht	40

WERKSTATT

KATONA, Andrásné, Emőke KOVÁCS: Über die Testamente in Waitzen / Vác im 18. Jh.	43
LÁSZLÓ, Zsuzsanna: De politia campestri – Über das Institut der Flurpolizei	46

QUELLE

GYEKICZKY, Tamás: Aufräumen – Säuberung in der Rechtsanwaltschaft 1957-1958 (Dokumente)	52

ÜBER BÜCHER

Studien aus dem Bereich der "Rechtsphilologie" – FEDELES, Tamás	73
Nationalitätenfrage – Blieb sie eine ewige Frage im 20. Jh.? – KISS, Bernadett	75

RUNDSCHAU

Diskussion der Doktorarbeit von Gábor Schweitzer – GOSZTONYI, Gergely	76
Und, wenn ich sterbe, was ich hinterlasse... – Vortrag von Werner Ogris in Budapest – BEKE MARTOS, Judit	77
Der "kleinere" Bruder – Vortrag von Christian Neschwara an der ELTE – B.-M. J.	79
Rechtshistorisch-rechtstheoretische Konferenzreihe II. – MOLNÁR, András	80
Internationale Konferenzen zur Verfassungsgeschichte – SZABÓ, István	82
Die deutsche Sprache und Kultur in Siebenbürgen – Konferenz in Nagyszeben / Hermannstadt – Sz. I.	84

NACHRICHTEN

Die Autoren dieser Nummer	88

Rechtsgeschichtliche Forschungsgruppe der Ungarischen Akademie für Wissenschaften an dem Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte Eötvös-Loránd-Universität

Auf der Titelseite:

Graf Lajos Batthyány

(Pozsony/Pressburg, 10. Februar 1807 – Pest, 6. Oktober 1849)

Politiker, führende Gestalt der Opposition in der Magnatentafel, später im ganzen Land, Ministerpräsident der ersten ungarischen verantwortlichen Regierung, Märtyrer der Revolution und des Freiheitskampfes

Rechts

geschichtliche Rundschau

Internationales Redaktionskollegium:

Prof. Dr. Wilhelm Brauner (Wien), Prof. Dr. Izsák Lajos (Vorsitzender des Redaktionskollegiums), Prof. Dr. Peeter Järveld (Tallinn), Prof. Dr. Günther Jerouschek (Jena), Prof. Dr. Srdan ŠarkiĆ (Novi Sad), Prof. Dr. Kurt Seelmann (Basel), Dr. Erik Štenpien (Košice)

Redaktion: Prof. Dr. Máthé Gábor, Prof. Dr. Mezey Barna, Prof. Dr. Révész T. Mihály, Prof. Dr. Stipta István

Redakteur: Élesztős László

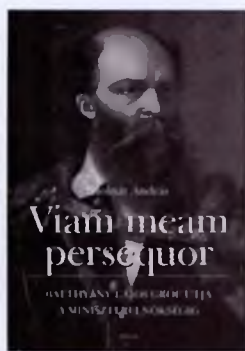
Anschrift der Redaktion: 1053 Budapest, Egyetem tér 1-3. 2. Stock Zi. 211 Tel./Fax: +36-1-411 65 18

ISSN 0237-7284

Herausgeber: Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte der Eötvös-Loránd-Universität, Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Széchenyi-István-Universität und Lehrstuhl für Rechtsgeschichte der Universität zu Miskolc

Verantwortlicher Herausgeber: Prof. Dr. Mezey Barna

Molnár András:

VIAM MEAM PERSEQUOR

Batthyány Lajos gróf útja a miniszterelnökségig

Politikai életrajz (1807–1848) – Beszéddek, levelek, írások (1824–1848)

A gróf Batthyány Lajos születésének 200. évfordulójára megjelent könyv közel másfél évtized kutatásait összegzi. Molnár András, a jeles Batthyány-kutató (korábbi munkái: Batthyány Lajos a reformkorban [1996]; Batthyány Lajos reformkori beszédei, levelei, írásai [1998]) az első magyar miniszterelnök teljes reformkori életútját összefoglalja, de elsősorban 1839–1848 közötti közéleti (országgyűlési, egyesületi és pártelnöki) tevékenységével foglalkozik, s teljességre törekvően közlést tesz a gróf valamennyi, eddig ismertté vált reformkori beszédét, levelét és írását is. Az olvasó megismerheti a néhai miniszterelnök politikai nézeteit, pártvezéri tevékenységét is. A dokumentumok nagy részét az országgyűlési beszéddek és felszólalások alkotják, de vannak

közöttük az ellenzék központi bizottmánya elnökeként írott levelek, magánlevelek, magániratok, valamint személyes beadványok.

ISBN 978 963 389 950 2 – Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 774 p.

Molnár András:

SAJÁT UTAMAT JÁRTAM

Batthyány Lajos miniszterelnök 1807–1849

A Batthyány-évfordulóra megjelent album az első magyar miniszterelnök pályafutásának leglényegesebb állomásait, magánéletének és közéleti tevékenységének legfontosabb mozzanatait mutatja be a személyéhez kötődő eredeti dokumentumok (kéziratok, nyomtatványok, metszetek, litográfiák, festmények, archív fotók, relikviák) reprodukcióinak segítségével. A kötet szerkesztője és írója Molnár András, társszerzője Hermann Róbert, a képek válogatásában közreműködött Basics Beatrix, a térképmelléleteket és a családfát Nagy Béla rajzolta. A kötet időrendben, húsz fejezetbe rendezve adja közre gróf Batthyány Lajos portréit, kéziratainak reprodukcióit, személyes tárgyainak képeit, valamint a vele szoros kapcsolatban álló személyek és a hozzá kapcsolódó helyszínek és események egykorú vagy közel egykorú ábrázolásait. Számos, hazai és külföldi köz-

gyűjteményben őrzött vagy magántulajdonban lévő eredeti dokumentum reprodukciója itt jelent meg először nyomtatásban.

ISBN 978 963 7226 61 8 – Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2007, 175 p., illusztrált

VÉRTANÚK KÖNYVE

A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854

Szerkesztette: Hermann Róbert

1849. október 6-án, Pesten kivégezték gróf Batthyány Lajost, az első felelős magyar kormány miniszterelnökét, illetve Aradon a honvédsereg tizenkét tábornokát és egy ezredesét. Az ő mártíromságuk közismert, de a többi vértanú emléke a történeti köztudatból nagyjából kihalott. 1848–1850 között a forradalomban és szabadságharcban való részvételük miatt mintegy 140 főt végeztek ki kötél vagy golyó által a császári hatóságok. Volt közöttük gróf, báró, falusi tanító és plébános, községi jegyző, vármegyei al- és főispán, képviselő és kormánybiztos, színházi sűgő és szabómester, tábornok és közhuszár. Nemzeti összetételük reprezentálta a szabadságharc táborát: többségük magyar volt, de találunk közöttük birodalmi és osztrák-németet, szerbet és horvátot, lengyelt és olaszt.

A kötet a korszak elismert kutatóinak feldolgozásában az 1849-es mártíroknak, valamint a neoabszolutizmus korában, 1853–1854-ben, a függetlenségi összeesküvésekben játszott szerepükért kivégzett további mintegy húsz személynek állít emléket.

ISBN 978 963 9839 0 14 – Rubicon-Ház, Budapest, 2007, 352 p., illusztrált

GRÓF BATTHYÁNY LAJOS MINISZTERELNÖKI,

HADÜGYI ÉS NEMZETŐRI IRATAI I-II. kötet

A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta:

Urbán Aladár

A Batthyány-évforduló kapcsán idézzük fel Urbán Aladár 1999-ben megjelent forráskiadványát. A gróf Batthyány Lajos tevékenységéhez kapcsolódóan 1848. március 17. és október 3. között keletkezett, nagyjából az osztrák kormánykörökkel és az udvarral közvetlenül vagy a bécsi magyar külügyminisztérium közvetítésével fenntartott érintkezés során keletkezett vagy Batthyány által miniszterelnöki minőségében a sajtóban közzétett iratok – szám szerint 1546 (többségében először itt publikált) dokumentum – 1848 történetének legfontosabb forrásai közé tartoznak. Mivel Batthyány kormányfőként irányítója volt a nemzetőrség, majd a honvédség szervezésének, s Mészáros Lázár hazatéréseig a hadügyminiszter feladatait is ellátta, e tevékenység dokumentumai is bekerültek az

iratok közé. A szöveghűen, kronológiai sorrendben közölt dokumentumokat rövid tartalmi ismertető vezeti be. Urbán Aladár forráskötete – amellyel, hogy hozzájárul egy hitelesebb Batthyány-kép kialakításához és helyének az eddigieknél pontosabb kijelöléséhez az 1848-as magyar forradalom történetében – a forradalom és szabadságharc általános történetének kutatásában is nélkülözhetetlen.

ISBN 963 446 095 X – Argumentum Kiadó, Budapest, 1999, 1790 p.